

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TASARIM ALANININ YEREL BİLGİYLE İLİŞKİSİ: KARŞIYAKA
KÖYÜ'NDEKİ İŞ BİRLİĞİNE DAYALI DOKUMA UYGULAMASINDAN
ÖĞRENMEK**

DOKTORA TEZİ

Gizem ÖZ

Endüstri Ürünleri Tasarımı Anabilim Dalı

Endüstri Ürünleri Tasarımı Programı

ŞUBAT 2022

İSTANBUL TEKNİK ÜNİVERSİTESİ ★ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

**TASARIM ALANININ YEREL BİLGİYLE İLİŞKİSİ: KARŞIYAKA
KÖYÜ'NDEKİ İŞ BİRLİĞİNE DAYALI DOKUMA UYGULAMASINDAN
ÖĞRENMEK**

DOKTORA TEZİ

**Gizem ÖZ
(502152904)**

Endüstri Ürünleri Tasarımı Anabilim Dalı

Endüstri Ürünleri Tasarımı Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şebnem TİMUR

ŞUBAT 2022

İTÜ, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nün 502152904 numaralı Doktora Öğrencisi Gizem ÖZ, ilgili yönetmeliklerin belirlediği gerekli tüm şartları yerine getirdikten sonra hazırladığı “TASARIM ALANININ YEREL BİLGİYLE İLİŞKİSİ: KARŞIYAKA KÖYÜ'NDEKİ İŞ BİRLİĞİNE DAYALI DOKUMA UYGULAMASINDAN ÖĞRENMEK” başlıklı tezini aşağıda imzaları olan jüri önünde başarı ile sunmuştur.

Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Şebnem TİMUR**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Jüri Üyeleri : **Prof. Dr. Aliye Ahu AKGÜN**
İstanbul Teknik Üniversitesi

Prof. Dr. Can ALTAY
İstanbul Bilgi Üniversitesi

Prof. Dr. Hümanur BAĞLI
İstanbul Şehir Üniversitesi

Doç. Dr. Aslıhan ŞENEL
İstanbul Teknik Üniversitesi

Teslim Tarihi : 29 Aralık 2022
Savunma Tarihi : 17 Şubat 2022

ÖNSÖZ

Öncelikle Karşıyaka Köyü'ndeki tüm kadınlara bilgilerini benimle paylaştıkları, gündelik hayatlarına dahil olmama izin verdikleri ve yardımlarını esirgemedikleri için teşekkür ederim. Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasının tekil ve özgün olduğunu düşünüyorum ve hem Karşıyaka Köyü'yle hem dokuma uygulamasıyla tanışma fırsatı bulduğum için kendimi şanslı sayıyorum.

Beni saha ile tanıştıran Aysun ATEŞ AKDENİZ ve köye ziyaretlerim esnasında evinde ağırlayan annesi Melek ATEŞ'e çok büyük minnet duyuyorum. Sevgili Ateş ailesi olmasa dokuma uygulamasını tanıma fırsatını elde etmemiş, kimseyi tanımadığım ve hiç bilmediğim bir yerde saha çalışması yapma cesareti bulmamış olurdum.

Sevgili tez danışmanım Şebnem TİMUR'a hem engin bilgisi ve tecrübesi hem de sonsuz anlayışı için teşekkür ederim. Uzun ve zorlu doktora sürecini kolaylaştırmak için sağladığı zaman ve ilgi, benimle kurduğu açık ve destekleyici ilişki için minnettarım. Tez izleme jüri üyeleri Hümanur BAĞLI ve Can ALTAY'a verimli ve zihin açıcı, bazen panikleten ve terleten ama her zaman tezi ileriye taşıyan yorumları ve dikkatleri için teşekkür ederim. Savunma jüri üyeleri Aliye Ahu AKGÜN ve Aslıhan ŞENEL'e kıymetli yorumları ve zamanları için teşekkür ederim. Tez jürilerinin her biri, tezi ileri sıçratan ve dönüştüren buluşmalar olarak endişe ve merakla karışık bir heyecanla beklediğim anlar oldu. Can ALTAY'a ayrıca doktora yıllarıma denk gelen ve tez araştırma sürecine doğrudan katkısı olan farklı akademik çalışmalara beni de dahil ettiği için teşekkür ederim.

Ailemi sadece doktora sürecinde göstermiş oldukları destek için değil hayatımın her anında sağladıkları kesintisiz destek için seviyor ve öpüyorum. Son olarak zaman ayırıp tezimi detaylı şekilde okuyan ve önerileriyle destekleyen Ulaş ERDOĞAN, Burak YEŞİLYURT ve Deniz ERTÜRK'e teşekkür ederim.

Şubat 2022

Gizem ÖZ
(Endüstriyel Tasarımcı, M.Sc.)

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ.....	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR	ix
ŞEKİL LİSTESİ.....	xi
ÖZET.....	xiii
SUMMARY	xvii
1. GİRİŞ.....	1
1.1 Yola Çıkış Noktası: Saha ile İlk Karşılaşma.....	1
1.2 Teorik Hareket Noktaları, Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları	5
1.3 Tezin Yapısı	10
2. TOPLUMSAL TASARIM ALANLARININ İLE YEREL BAĞLAM İLİŞKİSİ ÜZERİNE	13
2.1 Tarihsel Arka Plan.....	14
2.1.1 1970'ler: Kalkınma ve tasarım ilişkisi	14
2.1.2 1990'lar: Tasarım-toplum ilişkisine yönelik yaklaşımlar	18
2.1.3 2010'lar: Toplumsal tasarım çalışmalarına dair yükselen eleştiriler ve öneriler	23
2.2 Yerel Bağlamla Karşılaşmalar.....	35
2.2.1 Yerelde tasarım müdahalesi	40
2.2.1.1 Problem çözme hedefiyle müdahale	40
2.2.1.2 Yerel uygulamadan öğrenerek müdahale.....	54
2.2.1.3 Yerelin kendi kendisini dönüştürmesini hedefleyen müdahaleler	57
2.2.2 Yerelden öğrenme	57
2.3 Sonuçlar ve Saha Çalışmasına Yönelik Çıkarımlar	60
3. YEREL BİLGİ VE EPİSTEMOLOJİK ÇEŞİTLİLİK ÜZERİNE	65
3.1 Yerel Bilgi, Yerellik ve Yerel Üretim.....	65
3.2 Monokültür Ortamında Yerel Bilgi.....	68
3.3 Epistemolojik Çeşitliliğin Sağlanması Üzerine.....	72
3.4 Yöntemsel Arayışlar.....	76
4. ARAŞTIRMA YAKLAŞIMI VE BAĞLAMI	79
4.1 Katılımcı Gözlem: Saha Deneyimlerinden Araştırma Metnine	84
4.2 Araştırmacının Konumu	86
4.3 Kullanılan Araştırma Araçları	94
4.4 Saha Araştırmasında Karşılaşılan Zorluklar ve Sahanın Sonuçlanması	96
4.5 Saha Ziyaretleri	99
5. KARŞIYAKA KÖYÜ'NE DAİR GENEL BİLGİLER	105
5.1 Karşıyaka Köyü'ne dair Yazılı Kaynaklara Dayalı Bilgiler	105
5.2 Karşıyaka Köyü'ne dair Gözleme Dayalı Bilgiler	106
5.2.1 Köyün genel dokusu.....	106

5.2.2 Gelir kaynakları.....	109
5.2.3 Evlilik ritüelleri	111
5.2.4 Eğitim ve göç	114
6. KARŞIYAKA KÖYÜ'NDE DOKUMA UYGULAMASININ ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ	115
6.1 Toplumsal Örgütlenme.....	118
6.1.1 Toplumsal motivasyonlar: çeyiz hazırlıkları.....	118
6.1.2 Yerellik, toplumsallık ve bilgi merkezi olarak tezgâh	123
6.1.4 Dokumayı öğrenme	129
6.1.5 Dokuma organizasyonundaki roller	133
6.1.6 Birlikte karar verme örneği olarak görsel ve biçimsel tercihler.....	137
6.1.7 Dokumada kullanılan araçların ve dokunan ürünlerin mülkiyeti.....	144
6.2 Maddi ve Mekânsal Örgütlenme	146
6.2.1 Teknik detaylar.....	146
6.2.2 Dokunan ürünler ve hayatları.....	162
6.2.3 Maddi ve mekânsal özelliklerinin dokuma uygulamasına etkileri.....	167
6.2.4 Üretim mekânı olarak sokak	170
6.2.5 Dokumanın altyapısı	171
6.3 Sonuç: Karşıyaka Köyü Dokuma Uygulamasının Temel Özellikleri	173
7. SONUÇ VE ÖNERİLER.....	179
7.1 Tasarım Alanının Karşıyaka Köyü Dokuma Uygulamasından Öğrenebilecekleri	179
7.1.1 Dokumanın iş birlikçi süreçlere dair gösterdikleri ve tasarım alanları ile kurulabilecek ilişkiler.....	180
7.1.2 Dokumanın altyapısı ve katılımcı özellikleri	191
7.1.1.1 Toplumsallık inşa eden katılım	192
7.1.1.2 Birbirine bağlı katılım sistemi.....	193
7.1.1.3 Katılımın kolaylaştırılması.....	194
7.2 Araştırmanın Alana Katkıları	195
7.3 Araştırmanın Kapsamı, Kısıtları ve Gelecek Çalışmalar	198
KAYNAKLAR.....	201
EKLER.....	217
ÖZGEÇMİŞ.....	223

KISALTMALAR

DDG	: Decolonising Design Group
DESIAP	: Design and Social Innovation in Asia-Pacific
DOBAG	: Doğal Boya Araştırma ve Geliştirme
ICSID	: International Council of Societies of Industrial Design
WDO	: World Design Organization

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1 : Lale Abla'nın dokuduğu kilim ve dokurken oturduğu ayakları kesilmiş sandalye, 2017.	3
Şekil 1.2 : Tezgâhın konumu.	3
Şekil 1.3 : Karşıyaka Köyü ilk tezgâhtan dokuma sahneleri, 2017.	4
Şekil 1.4 : İkinci tezgâhtan bir dokuma anı, 2017.	5
Şekil 2.1 : Toplumsal tasarım alanları ile yerel bağlam ilişkisinin tarihsel dönemleri.	34
Şekil 2.2 : Tasarım-yerel ilişkisi yazın taraması haritası.	39
Şekil 4.1 : Bir kadının eşi köyü ziyaret eden yabancı adama dokumayı anlatırken. .	91
Şekil 4.2 : Modellemeden bir ekran görüntüsü.	96
Şekil 4.3 : 2017 yılı birinci tezgâhtan bir sahne.	99
Şekil 4.4 : 2017 yılı ikinci tezgâhtan bir sahne.	100
Şekil 4.5 : 2018 yılı üçüncü tezgâhtan sahneler.	101
Şekil 4.6 : 2018 yılı dördüncü tezgâhtan sahneler.	101
Şekil 4.7 : 2018 yılı beşinci tezgâhtan sahneler.	101
Şekil 4.8 : 2019 yılı altıncı tezgâhtan sahneler.	102
Şekil 4.9 : 2019 yılı yedinci tezgâhtan sahneler.	102
Şekil 4.10 : 2017, 2018 ve 2019 yılında gözlemlenen tezgâhların köy içindeki yaklaşık konumları.	103
Şekil 5.1 : Sahil şeridinin ve balıkçı teknelerinin görünümü.	105
Şekil 5.2 : Köyden bir görüntü.	107
Şekil 5.3 : Köyde yeni yapılan betonarme yapılar ve eski tip evler.	107
Şekil 5.4 : Kadınların düğünde ve günlük hayatta giydiği şalvarlar.	109
Şekil 5.5 : Ağ ören kişiler.	110
Şekil 5.6 : Düğünde gelin ve damat dans ederken.	113
Şekil 5.7 : Çeyiz sergisinin bir kısmı.	114
Şekil 6.1 : Kılılı ipten dokunmuş halı.	120
Şekil 6.2 : Çeyiz sergisindeki el işi parçalar.	122
Şekil 6.3 : Çeyizdeki bazı hazır parçalar.	122
Şekil 6.4 : Meliha Abla için ip çözülürken.	126
Şekil 6.5 : Dokuyucu, masur saran yardımcı ve ziyaretçilerin bulunduğu bir an.	133
Şekil 6.6 : Yumaklar, top şeklinde sarılmış ipler, masurlar ve selminin salınmasına örnekler.	134
Şekil 6.7 : Cemile Abla çözülen ipi zincir şekilde toplarken.	136
Şekil 6.8 : Dokuma esnasında bozulan tarak tamir edilirken.	137
Şekil 6.9 : Torba için renkli çözgü ve kilim için beyaz çözgü.	138
Şekil 6.10 : Çözgü için renk seçme anı.	143
Şekil 6.11 : İnce iplere uygun kısa bir tarak ile kalın iplere uygun çok daha geniş bir tarak.	145
Şekil 6.12 : Bazı dokuma araçlarının isimleri.	148
Şekil 6.13 : Tezgâh kurulumunun adımları (çizim: Ulaş ERDOĞAN).	149

Şekil 6.14 : Bir tezgâhın boşken ve çözgü takıldıktan sonraki hali.....	150
Şekil 6.15 : Ahşap silindir ıslatılırken ve metal silindir örneği.	150
Şekil 6.16 : Pedallar, pedalların bağlı olduğu gücüler, makaralar ve tefenin içine yerleştirilen metal taraklar.	151
Şekil 6.17 : İpin sarıldığı alt ve dokunan kilimin sarıldığı üst silindirler, onları tutan selmin (demir çubuklar) ve bağlanma şekilleri.....	152
Şekil 6.18 : İpin sarıldığı masur ve mekik.	153
Şekil 6.19 : Uzun ve kısa cımbar.	153
Şekil 6.20 : Ölçü çubuğu.....	154
Şekil 6.21 : Sağda penye ipler, solda etamin ipler.....	154
Şekil 6.22 : Hazır alınmış ipler sarılırken.	156
Şekil 6.23 : İplerin sarılacağı kazıklar ve kazıkların çakılması.	157
Şekil 6.24 : Tek tek kovalara yerleştirilmiş top şeklindeki ipler.	157
Şekil 6.25 : Kovaların başında ip tutan kadınlar ve örnek parçaya göre direktif veren kadınlar ve iplerin kazıklara sarılması.	158
Şekil 6.26 : Kazıklara sarılmış iplerin son hali.	158
Şekil 6.27 : İpler toplanırken ve toplanmış hali.....	159
Şekil 6.28 : İplerin tezgâha takılacak alt silindire sarılması.	159
Şekil 6.29 : İp sarımının son hali.	160
Şekil 6.30 : İplerin kesilmesi ve gücü ve taraklardan geçirilmesi.	160
Şekil 6.31 : Farklı silindirlere çözgüyü sabitlemek.	161
Şekil 6.32 : Argaç çözgünün arasından mekik yardımıyla atılırken ve tefe vurulurken.	161
Şekil 6.33 : Dokunan kilimin kesilerek çıkarılması (sol), Kalan kilimin ölçü ipiyle birlikte sarılması (sağ).....	162
Şekil 6.34 : Farklı renk ve desenlerde dokunmuş torba / çanta / heybe kumaşı örnekleri.	164
Şekil 6.35 : Farklı torba örnekleri.....	164
Şekil 6.36 : İkinci tip kumaş ve bu kumaştan ondan dikilmiş torbalar.....	165
Şekil 6.37 : Farklı kilim örnekleri.....	165
Şekil 6.38 : Evlerden çıkan eskiden dokunmuş artık kullanılmayan kumaşlar ve kıyafetler.	167
Şekil 6.39 : Tezgâhtan detaylar.....	168
Şekil 6.40 : Yola çakılan demir çubuklar.	169
Şekil 6.41 : Evin penceresinden tezgâhın üzerine doğru uzatılmış ampul.	172
Şekil 7.1 : Tasarım alanının Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasından öğrenebilecekleri.....	190

TASARIM ALANININ YEREL BİLGİYLE İLİŞKİSİ: KARŞIYAKA KÖYÜ'NDEKİ İŞ BİRLİĞİNE DAYALI DOKUMA UYGULAMASINDAN ÖĞRENMEK

ÖZET

Bu tez, tasarımın *yerel* ile olan ilişkisini *yerelden öğrenme* şeklinde yeniden formüle ederek bunu Karşıyaka Köyü'ndeki dokuma uygulaması üzerinden anlamayı, belgelemeyi ve elde ettiği bilgiyi tasarım alanına aktarmanın olanaklarını araştırmayı amaçlamaktadır. Bunun için tezde üç ana parçadan oluşan bir yapı kurgulanmıştır. İlk bölümde tasarım disiplininin yerel bağlam ile ilişkisi meselesi tarihsel kökenleriyle literatürde ele alındığı şekliyle tartışılmıştır. İkinci bölümde tasarımda yerel bilgi konusu irdelenmiş ve tasarımda epistemolojik çeşitliliği sağlamanın yöntemleri aranmıştır. Son bölümde ise Karşıyaka Köyü'ndeki dokuma uygulamasının oluş, akış, işleyiş, aktarılış yolları ve biçimleri katılımcı gözlem yoluyla not edilmiştir. Dolayısıyla Karşıyaka dokuma uygulaması üzerinden yereldeki insanların nasıl bildiği ve ürettiği ve bu biçimlerin tasarım yapma ve bilme kanallarına nasıl dönüştürülebileceği konuları, bu tezin temel sorularını oluşturmaktadır.

Tasarımın yerel bağlamlara ilgisinin 1970'lerle arttığı belirtilmektedir. Bu ilgi genel olarak dönemin kalkınma politikalarının tasarım disiplinine yansımaları ile birlikte Papanek'in *Design for the Real World* adlı kitabıyla ilişkilendirilmiştir. Kalkınma için tasarım anlayışıyla *yerelin problemlerine* tasarım araçlarıyla çözüm üretilmesi amaçlanmıştır. Geçtiğimiz 15 yılda ise katılımcı tasarım ve sosyal tasarım gibi yöntemler aracılığıyla tasarımcılar araştırma ve ürün geliştirme süreçlerine iş birlikçi bir yaklaşım getirmişlerdir. Bu yöntemler tasarım araştırmalarında yerel bağlamlarla ilgiyi arttırmış ve tasarımın yerel ile kurduğu ilişkilere yeni yaklaşımlar getirmiştir. Tasarımcılar artık sadece ürünlerin değil, aynı zamanda sistemlerin ve söylemlerin yaratıcısı olarak ve hatta değişim ajanı ve kolaylaştırıcı olarak tanımlanmaya başlanmıştır. Yine de yerel bağlamda yürütülen mevcut projelerin çoğu hala problem çözme odaklı tasarım müdahalesi uygular ve çalışılan bağlamda *iyiye* doğru bir değişim hedefler. Yereli, tasarım müdahalesi ile çözülebilecek bir sorunu olan bir *nesne* olarak görmektedir. Öte yandan, nadir de olsa, mevcut projelerde gözlemlenen bir başka yaklaşım, iş birlikçi bir pozisyonda durarak tasarım alanını çeşitlendirmek için yerel bağlamda edinilen deneyimlerden ve bilgilerden öğrenmektir. Yerel bağlamda görülen ve tanınan farklı bilme ve yapma biçimlerinden yararlanılarak yeni tasarım bilgisi oluşturulabileceği belirtilmektedir.

Bu tezin tasarım alanı ve yerel bağlam arasında nasıl bir bağ kuracağı, tezin sahası olan Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasının dinamiklerine uygun olacak ve ondan beslenecek şekilde oluşturulmuştur. Karşıyaka Köyü kadınları, çeyiz hazırlama geleneğini sürdürmek için köy sokaklarında kilim ve çanta dokumak için bir araya gelir. Üretim aracını inşa etmekten son ürünlerin dağıtımına kadar bu süreç iş birliği ile gerçekleşir. Dokumanın sosyal ve maddi yönleri toplumsallığı destekler ve

kadınların bir topluluk olarak iş birliği yapmasını ve birlikte kararlar almasını gerektirir. Dokumaları satmak gibi bir amaç hiçbir zaman olmamıştır ve bu ticari amaç kadınlar tarafından bayağı görülür. Kentlere göçle beraber dokuma yapanların sayısı azalsa da hem anneler hem kızlar okumayı ve meslek sahibi olmayı ön plana koymakta, dokuma pratiğinin zamanla azalmasını dert etmemektedirler. Ayrıca bir balıkçı köyü olması sebebiyle maddi bir ihtiyaç da belirtmemişlerdir. Dolayısıyla kadınların problem olarak tanımladığı ve tasarım araçlarıyla çözülebileceğine inanılan herhangi bir sorun tanımlanamamıştır. Bu nedenle, bu çalışma Karşıyaka dokumacılarının yerel bilgilerini anlamayı ve öğrenmeyi amaçlamıştır. Tasarım ve yerel bağlam arasındaki ilişkiyi, yerel bilginin tasarım disiplini içindeki konumunu ve farklı bilgileri eşit şekilde bir arada sunmanın yolları ele alınmıştır. Karşıyaka'daki dokuma uygulamasının sosyal ve maddi boyutlarını araştırarak tasarım alanında iş birliği ve katılım konusundaki anlayışları genişletmeyi ve çeşitlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu amaçla Santos'un *kültürlerarası çeviri* yaklaşımı benimsenmiştir. Santos, alternatif bilgilerin kavuştuğu bir yer sunmaktadır. Uzun sömürgecilik ve modernite tarihi ile birlikte, farklı bilgi ve bilme yollarının bir arada var olduğu bir ortam bulunmamaktadır. Bu nedenle, her tür bilgiye eşit erişimin mümkün olduğu bilgi ekolojileri yaratmanın yollarını arar. Bunu başarmak için dünyada yer bulamayanları gözlemlemeyi önerir. Bilgi ekolojileri, insanlarla ilgili tüm uygulamaların birden fazla bilgi türü içerdiği varsayımıyla başlar. Tüm bilgi türleri eksiktir ve her farklı bilgi türü, dünyayı anlamaya yönelik farklı bir diyalog başlatır. Bu diyalogu kültürlerarası çeviri olarak adlandırır. Tercüme, farklı bilgi türlerini eşit düzeyde yorumlama, benzer ilgi alanlarını ve farklı tepkileri birini diğerine dönüştürmeyi amaçlamadan tanımlama işidir. Tasarımı bağımsızlaştırma yaklaşımı, Batı perspektifinin tasarım disiplinine hâkim olduğunu iddia eder ve var olan ilişkilerin, önceden sahip olunan inanç ve fikirlerin sorgulanması gerektiğini belirtir. Bu araştırma, yerel / tekil bilginin en az Batı bilgisi kadar önemli olduğunu vurgulayarak Karşıyaka Köyü'ndeki dokuma uygulamasından ortaya çıkan yerel bilginin belgelenmesiyle tasarım alanına katkı sağlamayı hedeflemektedir. Karşıyaka dokumacılığı ile katılımcı ve iş birliği tasarım çalışmaları arasındaki farklılıkları ve benzerlikleri keşfederek tasarım alanını çeşitlendirmeyi öngörür.

Araştırma kapsamında Karşıyaka Köyü ile 2017 yazındaki ilk karşılaşmanın ardından 2018 ve 2019 yaz aylarında saha ziyaretleri yapılmıştır. Bu ziyaretler sırasında farklı kişilerle farklı tezgâhların başında katılımcı gözlem yöntemi benimsenerek araştırma yapılmıştır. Bu yöntem, katılım ve gözlem arasındaki farkı ortadan kaldırır ve bir araştırmacının gözlemlediği anda alanı etkilediğini iddia eder. Dolayısıyla katılımcı gözlem aynı zamanda katılımın gözlemlenmesi, araştırmacının alandaki varlığının, müdahalelerinin, duygularının, davranışlarının özdüşünümsel bir bakış açısıyla metne aktarılmasıdır. Katılımcı gözlem yöntemi ve tasarım yazınından çıkan noktalar göz önünde bulundurularak sahayı dinlemek, sahada vakit geçirmek, önceden belirlenmiş bir ajanda olmaması, farklılıkların ayırdına varmak ve özdüşünümsellik bu tezde benimsenen araştırma yaklaşımının temelini oluşturmuştur.

Karşıyaka Köyü'nde dokuma; birlikte çalışma, birlikte karar alma ve birçok düzeyde organize olma faaliyetlerini içermektedir. İlk bakışta, her şey tamamen rastgele ve kendiliğinden gibi görünse de bu belirsizlik içinde kısmi anlaşmalar ve paylaşılan motivasyonlar vardır. Karşıyaka'da dokuma organizasyonu esnek, tespit edilemez, kendi üyeleri tarafından bile görünür olmayan, limitleri fark edilemeyen ve kendine özgü bir şekilde gerçekleşir. Ancak her kararın altında onu etkileyen faktörler vardır.

Bu faktörleri keşfetmek için dokumanın toplumsal işlevleri ve maddi özellikleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Bu inceleme, “Toplumsal Örgütlenme” ve “Maddi ve Mekânsal Örgütlenme” isimli iki ana başlık altında yapılmıştır. Birinci kısımda okuma uygulamasını mümkün kılan ortak motivasyonlar, dokumanın yerine getirdiği toplumsal işlevler, uygulama içindeki rol dağılımları ve uygulamayı öğrenme biçimleri gibi konular detaylı şekilde incelenmiştir. Dokumanın organizasyonunun birçok özelliğinin, toplumsallığı ve yerelliği oluşturmaya destek olduğu ortaya konmuştur. İkinci kısımda ise dokumanın teknik detaylarının yanı sıra dokumanın fiziksel özellikleri, dokuman ürünler, dokumanın sokakta gerçekleşmesi gibi maddi ve mekânsal öğelerin bu belirsiz örgütlenmedeki yeri ve etkisi tartışılmıştır. Bu özelliklerin dokumanın devamlılığını, iş birliğini, katılımcılığı, toplumsallığı nasıl ürettiği ve desteklediği ortaya konmuştur.

Bu inceleme sonucunda Karşıyaka Köyü’ndeki dokuma uygulamasının 10 temel özelliği belirlenmiştir. Bunlar; (1) Esnek ve belirsiz örgütlenme içermesi, (2) Plansız karar verme ve birlikte çalışma süreçleri içermesi, (3) Ortak bir geleneği gerçekleştirmeyi hedeflemesi, (4) Yerelliği ve toplumsallığı yeniden üretmesi, (5) Bilgi üretim ve dağıtım merkezi olması, (6) Maddi özelliklerin toplumsal özellikleri desteklemesi, (7) Mülkiyet dağılımının toplumsal özellikleri desteklemesi, (8) Sosyal-mekânsal bağlamın toplumsal özellikleri desteklemesi, (9) Yerelde çıraklık yoluyla öğrenmenin toplumsal özellikleri desteklemesi, (10) Döngüsel bir şekilde üretimin sürekli olması.

Tasarım alanının bu yerel uygulamadan neler öğrenebileceğini keşfetmek için Karşıyaka Köyü dokuma uygulaması farklı aşamalarıyla görsel olarak belgelenmiş, tezgah elemanları kurulum adımlarıyla görselleştirilmiş, anahtar özellikleri tasarım alanına çevrilmiş; yani farklılıklar, benzerlikler ve ilişkiler keşfedilerek birbirine örülmüştür. Karşıyaka dokuma uygulamasının anahtar özellikleriyle uyumlu olacak şekilde tasarım-toplum kesişiminde çalışan sosyal yenilik, sosyal tasarım, katılımcı tasarım ve birlikte tasarım gibi alanlarla ilişkiler kurulmuştur. Kurulan ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından da önemli ipuçları ortaya çıkmıştır. Bunlar yedi maddede toplanmıştır; 1) Ortak motivasyonların belirlenmesi / oluşturulması, (2) Sürece dahil olan her elemanın birbirini desteklemesinin sağlanması, (3) Nesnelerin iş birliği sürecine katılması, (4) Sosyal-mekânsal ortamın sağlanması, (5) Birlikte yapma etkinliklerinin benimsenmesi, (6) Katılımda esnekliğin ve alışkanlığın sağlanması, (7) Süreçte bağlılık ve güven kurulması. Ayrıca dokumanın karşılıklı bağlılığına ve sosyallik inşa eden doğasına odaklanan bazı tasarım araştırmaları ile paralellikler çizilmiştir. Bu amaçla Karşıyaka dokumasının ortaya koyduğu bilgilerin katılımcı tasarımda altyapılandırma yaklaşımı ile benzerlikleri, farklılıkları ve nüansları tespit edilmiştir.

Ortak değerlerin motivasyon olarak ortaya konması, nesnelerin katılımcı ve iş birliği süreçlerindeki yeri, birlikte yapmanın bağ kurmadaki ve bilgi aktarımındaki rolü, katılımda esnek süreçlerin ve güvenin sağlanması noktaları; toplum-tasarım kesişiminde çalışan araştırmalarda da belirtilen, Karşıyaka Köyü dokuma organizasyonun da altını çizdiği, desteklediği ve örneklediği noktalar olmuştur. Diğer yandan, tasarım yazınında çok da vurgusu yapılmayan; destekleyici mekânsal ortamın oluşturulması, katılımın tekrarlar ve zamanla bir alışkanlığa, gündelik eyleme dönüşmesi ve bütün süreci oluşturan hem nesnel hem toplumsal öğelerle katılımcılar arasında bir bağlılık yaratması ve iş birliğinin zorunlu kılması noktaları ise Karşıyaka Köyü dokuma organizasyonunun, katılımcı ve iş birlikçi süreçler tasarlamada gerekliliğini ortaya koyduğu önemli noktalar olmuştur.

THE RELATIONSHIP BETWEEN DESIGN AND LOCAL KNOWLEDGE: LEARNING FROM THE COOPERATION OF WOMEN WEAVERS FROM KARŞIYAKA VILLAGE

SUMMARY

This thesis aims to reformulate the relationship of design field to *local context* as *learning from the local* via understanding and documenting the weaving practice in Karşıyaka Village as well as to investigate ways of translating the obtained knowledge into design practice. For this purpose, a structure consisting of 3 main parts is used in the thesis. The relationship between the discipline of design and local context is discussed along with this relationship's historical roots, and the subject of local knowledge in design is examined. Then, methods of diversifying the epistemological space of design are sought after. Finally, the weaving practice in Karşıyaka Village is investigated in detail through participatory observation. The women of Karşıyaka Village come together to weave rugs and bags on the village streets as a part of a tradition of dowry preparation. From building the production tool (a loom) to distributing the end products (woven fabrics), it is a cooperative process. The social and material aspects of weaving support socialization and require women to cooperate and make decisions together as a community. Exploring the social and material dimensions of social weaving in Karşıyaka, this thesis expands and diversifies the existing understanding of cooperation and participation in the field of design.

Design's growing interest in local contexts began in the early 1970s. In general, this interest has been associated with the development policies of the period and their reflections on the design discipline brought on by Papanek's book *Design for the Real World*. These policies included Western aid to underdeveloped regions to advance prosperity by adopting modern economic structures and increasing production and consumption. With the help of financing, designers encountered different localities and carried out various projects. Among them, Papanek argued that design should focus more on social conscience and sensitivity rather than mass consumption. He criticized commercial design and aimed to "Design for the weak". These projects were mostly carried out with the idea that design could produce solutions by determining the needs of underdeveloped communities within the scope of development assistance.

Since the 1990s, the relationship of design with society has become much more diverse. Design quickly spread beyond mass production disciplines into new areas and brought designers into dialogue with local contexts. According to Manzini, designers became change agents and facilitators; they were now the creators of not only products but also of systems and discourses. Design processes and methods have also been transformed. Participative and collaborative design methods have been adopted. It was pointed out, however, that despite these participatory developments, the designer is still in the center and is the person who makes the decision and determines the problem and its solution, so there are still power imbalances in the social context. In addition,

it was stated that, due to the West-centric and development-oriented knowledge set, design follows short, temporary and extractive methods that impose its own understanding on the local, without understanding the context adequately, without digging into the problems and without incorporating local knowledge into the process. It was emphasized that in order to cope with this, the designer should spend time in the field, make room for diversity, always question herself and be humble and inclusive towards differences. With these new approaches, the aim is to shift the role of the designer from the centre and the position of decision-maker to the role of a learner who can yield to different ways of knowing and doing. By expanding the areas of interest within the discipline of design, the definition of design itself has also expanded. Design researchers look for different modes to make things, produce objects and interact with materials. Referring to everyday and local design practices, concepts such as Campell's lay design, Manzini's diffuse design and vernacular design all became part of design culture along with expert design.

Despite this expansion, the design approach to the locally-situated environment has not changed much. Many of the current projects that are being carried out in a local setting still see that setting as an object which its problems can be solved by design intervention, such as opening local entities to the global market by implementing a design intervention, teaching design methods to locals to enable them to define and solve their social problems or to solve a technical problem by designing systems, infrastructures or technology. In these studies, it is often left unclear how a related issue is defined as a problem and who defines it. According to Willis and Elbana, designers often rush to find a design solution rather than ask questions to understand the situation. The reasons for these problems are explained by the premises of the decision-making role of social and economic development theories in design and the basis of Western-centred design.

As a reflection of the latest efforts to removing the designer from the centre, another approach observed in current projects, albeit rarely, is to learn from the experience and the knowledge gained in the local context to thereby diversify the epistemic design field. New design knowledge can be created by making use of differences and variations seen and recognized in the local context. According to previous research, there seem to be two ways to handle Karşıyaka's weaving practice. One way is to implement a design intervention; the other way is to learn from local knowledge.

We started to think about the problems of Karşıyaka's weaving practice and how we could solve them with design tools. There is an increase in the number of villagers with university education, and young women migrate to the cities to study and work. The number of weavers is decreasing, and young women no longer have the time or effort to weave. They prefer to buy commercially available products for their daughters' dowries. Although we find this weaving organization valuable as it may well be the only weaving practice going on in the region, we have received no feedback from the field regarding the revitalization of this practice. Thus, despite our interest in the continuation of weaving, we did not follow the path of revitalizing the craft. Secondly, women have expressed that it is embarrassing to sell handicrafts in the village. It was said that a lot of effort was put into creating these handicrafts and the value of their labor could not be measured with money. Finally, because Karşıyaka is a fishing village, the weavers did not make any financial demands for their work. Therefore, we could not define a problem that women were interested in and that we believed could be solved with design tools.

Most of the time, actively intervening, making changes and producing daily or future-oriented solutions are seen as distinctive features of design practice and research. However, taking intervention as a prerequisite can also underestimate the impact a design intervention can have in the local context. Sometimes it can be enough to learn from the locals without implementing a design intervention. Therefore, this study aimed to understand and learn from the local knowledge of Karşıyaka weavers.

For this purpose, Boaventura de Sousa Santos's *intercultural translation* approach has been adopted. Santos offers a place for alternative knowledges. According to him, given the long history of colonialism and modernity, there is no environment in which different ways of knowing can coexist. Therefore, he seeks to create knowledge ecologies where equal access to all types of knowledges are possible. To achieve this, he suggests observing those who cannot find a place. Knowledge ecologies begin with the assumption that all practices involve more than one type of knowledge. All types of knowledges are incomplete, and each different type of knowledge initiates a different dialogue to understand the world. He calls this dialogue intercultural translation. Translation is the job of interpreting different types of knowledges equally, identifying similar interests and different responses without aiming to transform one into another. The decolonizing design approach also claims that the Western perspective dominates the design discipline and states that its existing relationships, beliefs and ideas should be questioned. To decolonize design, it is necessary to focus on oppressed parties and their concerns and to create counter-design knowledge. This research aims to contribute to the field of design by documenting the local knowledge emerging from the weaving practice in Karşıyaka Village by emphasizing that local/singular knowledge is at least as important as Western knowledge via an exploration of the differences and similarities between Karşıyaka weaving and participatory and collaborative design works.

I visited the field in the summers of 2017, 2018 and 2019. During these visits, I spent time with different people at different looms using the participant observation method. This method eliminates the difference between participation and observation and claims that the moment a researcher observes something it affects the field. Therefore, participant observation is also the observation of participation, and the expression of the researcher's presence, interventions, feelings, behavior and positionality in the research text from a self-reflexive perspective. Considering the participant observation method and certain points emerging from the design literature, listening to the field, spending time in the field, not having a predetermined agenda, being aware of differences and self-reflexivity formed the basis of the research approach adopted in this thesis.

Many factors have influenced my experience in this field, including loneliness, anxiety, financial burdens, gender roles and responses that are not entirely honest due to fear of exclusion. Being a young woman and a student made it easier for me to be accepted into the field. Women felt more comfortable around me, and men saw me as harmless. Thanks to my relationship with a university, women consulted me on various issues related to their children's education and to life in Istanbul. I gave as detailed answers as possible to build trust. In general, I drew my position as a person who was there to learn and avoid conflict.

Şenay Abla, who I know through a colleague, was my gatekeeper of the field. After our first encounter in 2017, I occasionally called her to maintain our relationship and asked for her approval before visiting the village. Every year she greeted me at her

home, took me to the looms and introduced me to other women. After spending time in the village, getting to know the people and learning their names, I started to establish my own relationships with them. When I met someone new, I told them about Şenay Abła and the other women I had met. Although I knew the answers, I asked the same questions over and over at every loom as a conversation starter, such as the names of the tools. My daily needs were met with the hospitality of these women. During the visits, I stayed at a friend's family home an hour away and used public transport.

It is said that weaving has always been a part of the village. In the past, animal husbandry was done in the village, yarn from goat hair was hung on trees and various fabrics were woven. Saddlebags, rugs, jackets and bedspreads were made. After a while they started to use ready-made yarn and the variety of clothing products increased with the qualities of this new yarn. Today, however, there is significantly less variety in the assortment, and only bags and rugs are woven. Moreover, the primary motivation for weaving is no longer material need, i.e. the difficulty and cost of obtaining ready-made products. Instead, the focus is on the need to recognize a common social belief, namely dowry preparation and the importance attributed to marriage.

Each step of weaving has its own challenges. Jobs such as setting up the loom, unwinding and weaving can only be achieved with the physical and mental effort of people working together. Weaving is usually done by recruiting five to six women from at least two to three households. In addition to physical work, women also collaborate on a variety of other decisions, such as color-pattern selection, purchasing the yarn, and who would weave and when. In other words, weaving involves activities of working together, making decisions together and organizing at many levels. In addition, not only the weavers, but all villagers get involved in this collaborative process in different roles and at different times. At first glance, everything seems completely random and spontaneous; however, there are implicit agreements and shared motivations within this uncertainty. Although it contains many joint decisions and moments of cooperation, this process has no definable rules or order. As a result, the organization of weaving in Karşıyaka is flexible and at times undetectable, not visible even by its members. Its limits are not noticeable, and it takes place in a unique way. However, there are shared factors behind every decision. Exploring these factors helps to understand the dynamics of this self-generated and long-standing, not-for-profit coproduction practice. By examining the weaving practice more closely, I aim to reveal the social and material functions and orders of weaving which have allowed this activity to take place for so many years.

This review is carried out under two main titles: (1) Social Organization; and (2) Material and Spatial Organization. In the first part, issues such as the common motivations that enable weaving practice, social functions performed by weaving, the distribution of roles in practice and ways of learning the application are examined in detail. It demonstrates that many features of the organization of weaving support the creation of sociality and locality. In the second part, besides the technical details of the weaving, the physical and spatial elements such as the physical features of the weaving, the woven products and the fact of the weaving taking place on the street are discussed. It demonstrates how these features produce and support the continuity of the weaving, cooperation, participation and sociality.

In line with these, 10 main features of the weaving application in Karşıyaka Village have been outlined. These are; (1) Flexible and uncertain organization, (2) Chaotic

decision-making and cooperative processes, (3) The goal of realizing a common social convention, (4) Reproducing locality and sociality, (5) Transforming into a knowledge center (5) Support of physical and material features to the social features, (6) Support of the distribution of ownership to social characteristics, (8) Support of socio-spatial context to the social features, (9) Support of learning through tacit knowledge-transfer in a local context to social characteristics, (10) Cyclical continuous production.

Then, in order to discover what the field of design can learn from this local practice, the key features of Karşıyaka Village weaving were translated into design; that is, the differences, similarities and relationships were discovered and intertwined. In accordance with the key features of Karşıyaka weaving practice, relationships have been established in areas working at the design-society intersection, such as social innovation, social design, participatory design and co-design. Important clues have also emerged in terms of the sustainability of the established relationships. These are gathered in seven items; (1) Identifying / creating common motivations, (2) Ensuring that every element involved in the process supports each other, (3) Participating objects in the cooperation process, (4) Providing spatial opportunities, (5) Adopting activities to do together, (6) Providing flexibility in participation, (7) Establishing commitment and trust in the process. Later, we will further investigate how the women's weaving practices demonstrate their embodied and situated knowledge using the lens of infrastructuring in participatory design practices. We suggest that, by exploring aspects of weaving and its functions within the framework of everyday sociality as infrastructuring, we also gain key insights into and contribute infrastructuring in participatory design, especially in terms of building community. This investigation contributes a local understanding of the facilitation of autonomous cooperation, participation within sociality, and the building of interdependent relations and attachments through social, material and physical elements.

Presenting common values as a motivation, the role of objects in participatory and cooperative processes, the role of doing something together in building trust and transferring knowledge, ensuring flexible processes in participation and ensuring trust, as points which have also been mentioned in research working at the intersection of society and design, are emphasized, supported and exemplified by the organization of Karşıyaka Village weaving. On the other hand, as points which do not have much emphasis in design literature, the focus on a supportive spatial environment, the transformation of participation into a habit and a daily action over time, and the creation of a commitment between the participants with both objective and social needs that make up the whole process and the necessity of cooperation are shown as very important features in designing participatory and collaborative processes and ones which contribute to the design field as exemplified by the organization of Karşıyaka Village weaving.

1. GİRİŞ

1.1 Yola Çıkış Noktası: Saha ile İlk Karşılaşma

Bu tez Balıkesir'in Erdek ilçesine bağlı Karşıyaka Köyü'nde halen uygulanan bir pratik olarak “dokuma”yı merkez almaktadır. Bu bölümde tezin sahası olan Karşıyaka Köyü ile ilk karşılaşmanın nasıl gerçekleştiği ve dokuma uygulamasının bu tasarım araştırmasına neden ve nasıl konu olduğunun sebep ve motivasyonlarından bahsedilecektir. İlk bölüm çalışmanın yola çıkış noktasının kişisel arka planını tüm şeffaflığıyla aktarmayı hedeflemektedir. Araştırmacı olarak dokuma uygulaması ile ilk karşılaştığım tarihte doktora öğrencisi olmakla birlikte henüz tez yazım aşamasına geçmemiştim. Dolayısıyla bu karşılaşmadaki ilk etki ve düşünceler doktora tezinin konusunu ve çerçevesini oluşturan başlangıç noktası idi. Tezin yazım süreci saha ziyaretleriyle eş zamanlı olarak ilerledi ve onun etrafına örüldü. Bu nedenle teze, bir ön araştırma işlevi de gören tezin arka plan hikayesinin anlatımı ve sahanın tanıtımı ile başlamanın ileriki bölümleri okurken sahayla ilişki kurulmasına yardımcı olacağı inancındayım. Ayrıca bu araştırmayı oluşturan bilgiler araştırmacının saha deneyimleri doğrultusunda elde edilmiş olup bu deneyimlerin şekillenmesini araştırmacının kişisel özellikleri ve toplumsal konumu etkilemiştir. Bu nedenle saha deneyimlerinden bahsederken birinci şahıs dili kullanarak okuyucuya bu etkinin hatırlatılması hedeflenmiştir.

2017 bahar döneminde araştırma görevlisi olarak çalıştığım İstanbul Bilgi Üniversitesi Mimarlık Fakültesinde yeni bir yaz stajı müfredatı oluşturulmuştu. Bu müfredatta araştırma görevlileri kendi çalışma alanlarında iki haftalık çalıştaylar düzenleyecek ve katılan öğrenciler çalıştay 190 kodlu zorunlu staj dersine saydırabilecekti. Bu program kapsamında 2017 yazında çalışma arkadaşım Aysun Ateş Akdeniz ile “Kapıdağ-Erdek: Üretim Yerelliği” başlıklı çalıştay ı gerçekleştirdik (Öz ve Akdeniz, 2019). Bu çalışmaya çoğunluğu birinci sınıf olmakla beraber ikinci, üçüncü ve dördüncü sınıfların da bulunduğu 24 öğrenci katıldı. Kapıdağ bölgesinin seçilmesinin nedeni Aysun'un doğma büyüme Erdekli olması ve bu sayede hem bölgeye hem de bölgedeki

yerel yönetimler gibi çeşitli kurumlarda çalışan ve çalıştayan yürütülmesi için gerekli kaynakları sağlayabilecek kişilere aşına olması idi. Çok kısaca, bu çalıştayan amacı bölgeye özgü küçük ölçekli üretim kaynaklarını keşfetmek, haritalamak ve görselleştirmek idi.

Çalıştayan önce Aysun ve ben, bölgeye bir hafta süren bir ön ziyarette bulunduk. Bu süre zarfından Erdek merkezde bulunan Aysun'un ailesinin evinde konakladık. Köylere gününbirlik ziyaretlerde bulunarak bölgeyi daha detaylı tanımaya, köylerde yaşayan insanlarla tanışmaya başladık. Ondan fazla köyü ziyaret ettik. Civarda dokuma uygulamasının yapıldığını ilk defa bu ziyaretlerde duyduk. Köylülerle yaptığımız sohbetlerde onlara günlerini nasıl geçirdiklerini, nasıl geçimlerini sağladıklarını, ne tür el işleriyle uğraştıklarını sorduk. Bazı köylerdeki kadınlar, geçmişte tezgâh kurup dokuma yaptıklarını ama artık zor olduğu için bıraktıklarını söylediler ve eskiden dokudukları kilimleri gösterdiler. Bu konu çok ilgimizi çekti; öğrenciler için de ilgi çekici olabileceğini düşündük. “Başka hangi köylerde dokuma vardır?”, “Şu anda kurulu tezgâh bulur muyuz?” diye sordüğümüzde ise bazen “Artık kimse dokumuyor.” cevabını alırken bazen de filanca köyde olabileceğinden bahseden cevaplar aldık. Bu cevaplar doğrultusunda zaten uğramayı planladığımız köylerin yanı sıra Belkıs, Doğanlar gibi daha küçük köylere de uğradık ancak buralarda da artık dokuma yapılmadığı cevabını aldık. Bir haftalık ilk ziyaretin sonuna geldiğimiz için dokuma bulma hevesimizi bir süre kenara bıraktık.

Çalıştayan 2017 Ağustos ayında gerçekleşti. Süreç boyunca Erdek merkezde, Erdek Belediyesi'nin tahsis ettiği bir otelde öğrencilerle birlikte konakladık ve yine belediyenin tahsis ettiği bir otobüsle köylere ziyaretlerimize başladık. Bu ziyaretler esnasında dokuma tezgâhı bulma arayışımız sürüyordu ve uğradığımız köylerde soruşturmaya devam ediyorduk. Ziyaretlerin ikinci gününde, başka bir köyde önerilmesi üzerine Düzler Köyü'ne uğradık ve burada ilk tezgâhı bulduk (Şekil 1.1 :). Düzler Köyü, inşa edilen Bandırma-Erdek yolunun, kenarından ve Belkıs Köyü yolunun ise içinden geçmesi sebebiyle zamanla küçülmüş ve göç vermiş bir köydür (Şekil 1.2 :). Yollar, köyün bütünlüğünü bozmuş ve kalan evler birbirinden bağımsız ve dağınık bir şekilde yerleşmişti. Köy meydanı kalmamıştı. Biz gittiğimizde tezgâh kurulu değildi fakat Lale Ablâ kendi evinin bahçesinde ihtiyaç duydukça, iki üç yılda bir, kızlarıyla birlikte kendi tezgâhlarını kurduklarını ve yazları dokuma yaptıklarını belirtti. Genelde evlerinde kullanmak üzere kilim dokuyorlardı. Lale Ablâ, eskiden

burada her hanenin dokuma yaptığını ama artık sadece kendisinin kaldığını söylüyor ve başka köylerde dokuma yapanların kalıp kalmadığını da bilmiyordu.

Şekil 1.1 : Lale Abla'nın dokuduğu kilim ve dokurken oturduğu ayakları kesilmiş sandalye, 2017.

Şekil 1.2 : Tezgâhın konumu.

Öğrencilerle birlikte farklı köylerde farklı uğraşlarla karşılaşmaya devam ederken hala kurulu bir tezgâh bulmanın umudunu taşıyordum. Aslında Karşıyaka Köyü'ne uğrama nedenimiz köyün balıkçılık konusunda çok gelişmiş olduğunun söylenmesiydi. Köy, yarımadaının en ucunda olduğu için ilk ziyaretimizde uğrama şansımız olmamıştı. Bu köyde bir de tanıdık vardı; Aysun'un ailesinin Erdek'ten eski komşusu Şenay Abla.

Eşinin işi dolayısıyla bir süre köyden ayrılmışlar ve Erdek'te yaşamışlardı ama eşi emekli olduktan sonra tekrar köye dönmüşlerdi. Aysun'un annesi Melek Hanım aracılığıyla kendisine ulaştık, balıkçı teknelerini gezmek ve sohbet etmek için köye uğramak istediğimizi söyledik. Şenay Abla oldukça cana yakın ve yardımsever bir şekilde davrandı. Benim sonraki tek başıma ziyaretlerimde de köye kabulüm yine onun aracılığı ile oldu.

Karşıyaka Köyü'ne vardığımızda Şenay Abla bizleri köy meydanında karşıladı ve balıkçı teknelerine doğru yürümeye başladık. Bu esnadaki sohbetimizde kendisine dokuma geleneğini sorunca sonunda aradığımızı bulduğumuzu anladık. Köyün içinde kurulu bir tezgâh vardı. Tekneleri gezip balıkçılarla sohbet ettikten sonra Şenay Abla bizi tezgâha götürdü. Burada birçok kadın bir tezgâhın başına oturmuş, dokuma yapıyorlardı (Şekil 1.3 : Kısa sohbetimizde birçok hanenin kadınlarının bir araya gelip yaz aylarında köy sokaklarında dokuma yaptığını, dokuma tezgâhını kendilerinin kurduğunu, genelde kilim ve çanta dokunduğunu, dokunan eşyaları satmak gibi bir amaçlarının olmadığını, kendi ev ihtiyaçları ve çeyizlere konulması için dokuduklarını öğrendik. Köyde ikinci bir tezgâh daha vardı; onu da ziyaret ettik (Şekil 1.4). Ancak Şenay Abla'nın da parçası olduğu ilk tezgâhta daha çok zaman geçirdik. Köyde yarım gün geçirdikten sonra ayrıldık.

Şekil 1.3 : Karşıyaka Köyü ilk tezgâhtan dokuma sahneleri, 2017.

Şekil 1.4 : İkinci tezgâhtan bir dokuma anı, 2017.

Karşıyaka Köyü ile ilk karşılaşma bu şekilde gerçekleşti. Buradaki birlikte dokuma, üretim aracı olan tezgâhın yine kadınlar tarafından birlikte kurulması, bir üretim eylemi vesilesiyle bir araya gelme ve bunun ekonomik nedenlerin dışında bazı sosyal ve kültürel sebeplerle yapılması durumu oldukça ilgimi çekti. Takip eden yaz aylarında köyü ziyaret etmeye devam ettim. Bir yandan uygulamanın dinamiklerini anlamaya çalışırken diğer yandan literatür taraması üzerinden ve danışman hocam ve doktora izleme jürisinden de aldığım yorumlarla, sahanın tasarım alanında bir doktora çalışması kapsamında nasıl ele alınabileceğine dair bir yaklaşım geliştirmeye çalıştım. Tezin yapısı ve araştırma soruları, bu paralel süreçler sonucunda ortaya çıktı.

1.2 Teorik Hareket Noktaları, Araştırmanın Amacı ve Araştırma Soruları

Son yıllarda yerel bağlam, tasarım araştırmalarında gitgide daha fazla yer edinmeye başlamıştır. Katılımcı tasarım, toplumsal tasarım gibi çalışmalarda tasarımcılar yerel bağlamla karşı karşıya gelmekte ve türlü projeler yapılmaktadır. Bu karşılaşmaların amaçları çeşitlenmektedir. Bu çalışmada, ilk olarak tasarım-yerel ilişkisini konu alan tarihsel, yöntemsel ve uygulamaya yönelik araştırmalar incelenmiştir. Bu sayede hem tasarım yazınında yerelin konumuna dair bilgi edinmek hem de sahaya farklı perspektiflerden bakmak hedeflenmiştir. Sahadaki gözlemler ve çıkarımlarla

paralellikler kurularak hangi tasarım yaklaşımlarının Karşıyaka bağlamında uygulanabilir olduğu değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Tasarım alanının, özellikle 70'lerden başlayarak, tüketim için tasarımdan insani tasarıma, insani tasarımdan toplumsal tasarıma ve giderek sistemsel yaklaşıma doğru amaç ve kapsamı dönüşmektedir (Clarke, 2016; Julier, 2013). Papanek 70'lerde ticari tasarımı *zayıf için tasarlama* anlayışıyla ses getiren bir şekilde eleştirmiş ve tasarım araçlarını kalkınma projeleri kapsamında yerelin problemini çözmek için kullanılması gerektiğini belirtmiştir (Clarke, 2016; Ö. Er ve Kaya, 2008; Fry, 2005; Willis ve Elbana, 2016; Koskinen ve Hush, 2016).

Tüm bu gelişmeler topluma sorumlu tasarımın ilk nüveleri sayılmakta ve bugün bolca atıf verilmekte olsa da 2000'li yıllara kadar tüketime yönelik tasarımı yaklaşımı baskın olmuştur (Reijonen, 2010; Fathers, 2003). 2000'li yıllarla beraber tasarımcılar seri üretim odaklı tasarım yaklaşımının dışındaki alanlara büyük bir hızla yayılmaya ve toplumsal bağlam ile türlü ilişkiler geliştirmeye başlamışlardır (Donahue ve diğ, 2011).

Günümüzde, tasarım uygulamalarının toplumsal ve kültürel etkileri detaylı incelenmekte ve tasarımcının rolünün pasif ara eleman gibi belli çevre, endüstri, topluluklar ve/veya kullanıcılar, vb. için ürün tasarlayan kişi konumundan aktif olarak değişim aktörlerine (Manzini, 2015; change agents) dönüşmesi gerektiği söylenmektedir. Tasarlamanın artık sadece bir ürünü tasarlamak değil; sistemleri, ilişkileri tasarlamak anlamına geldiği belirtilir (Manzini, 2015). Tasarımın ilgi alanının ve tasarımcının rolünün genişlemesi, tasarım tanımını ve tasarım disiplinin sınırlarını da genişletmektedir.

Köyde dokuma ne zaman tezgah kurulacağı, istenilen ipliklerin bulunması ve satın alınması, hangi renk ve desenlerin kullanılacağı gibi konularda ortak planlama ve karar vermeyi içerir. Desenleri ve iplik çeşitlerini birlikte seçerler ve bitmiş ürünün nasıl kullanılacağına göre kumaşların boyutuna ve rengine karar verirler. Bir keresinde, kadınlardan biri açık pembe iplikle bir kilim dokuyordu. Yoldan geçen bir kadın sohbete katıldı ve bir ara halının çok geniş olduğunu söyledi. Dokuyan kadın ise genişliğinin 9 çile (ölçü birimi) olduğunu, yatak odası için dokuduğunu ve bu yüzden genişçe dokuduğunu söyledi. Soruyu soran bu bilgiye beraber genişliği onayladı. Kendisi de aynı ipten dokumuş ama banyo için o yüzden daha küçük. Bu tezde dokuma

uygulaması toplumsal ve maddi etkenlerle derinden iç içe geçmiş, uzun soluklu, ortak ve iş birliğine dayalı bir tasarım ve yapım pratiği olarak ele alınacaktır. Tasarım alanı farklı yapma biçimlerini, ürün üretme biçimlerini, farklı toplumsal-materyal ilişkileri de kapsamaktadır (Papanek, 1971; Thackara, 2005; Altay ve Öz, 2019; Tung, 2012). *Lay design* (Campell 2017), *diffuse design* (Manzini 2015), *vernacular design* (Kalman and Jacobs 1990) gibi farklı şekillerde ifade edilen kavramlarla gündelik ve yerel yapma ve üretme uygulamaları, profesyonel/kurumsal bağlamda gerçekleşen tasarım aktiveleriyle yan yana tasarım kültürünün bir parçası haline gelmektedir.

Bu eğilimler doğrultusunda tasarımcılar yerel bağlamda birçok proje/araştırma gerçekleştirmektedir. Ancak güncel araştırmaların çoğu, yereli problemi olan ve problemi tasarımla çözülmesi gereken bir *nesne* olarak ele almaktadır (Willis ve Elbana; 2016). Bu çalışmalardaki genel hedef; yereldeki problem ve sorunları tespit etmek ve bu sorunlara tasarım disiplini içinden bir çözüm üretmektir. Tanımlanan problemler ve niyetler çeşitlidir. Yerelin varlıklarını (assets) belirleyerek ve onları tasarım aracıyla küresele uygun hale getirerek pazara açma ve yereli kalkındırmak gibi ekonomik olabilir (Ceccarelli, 2019; Çiftçi ve Walker, 2017; Kaya ve Gelmez, 2014; Yang, 2015). Bir su atık sistemi tasarlama ve yerele teknoloji transferinde bulunma gibi teknik olabilir (Godjo vd., 2015; Ssozi-Mugarura vd., 2017; Vestergaard vd., 2016) veya yerele yaratıcılık, tasarım düşüncesi gibi tasarım alanına özgü yöntemler öğretilerek ya da katılımcı yöntemler benimsenerek yerelin sosyal sorunlarını çözmeye yönelik olabilir (Drain vd., 2018; Hussain, 2010; Salvi, 2017; Taboada vd., 2020).

Bu doğrultuda, Karşıyaka dokuma uygulamasında ne gibi problemler var ve bunlar tasarım araçlarıyla nasıl çözülebilir diye gözden geçirilmiştir. Örneğin köyde üniversite okuma oranı hızla artıyor, genç kadınlar okumak ve çalışmak için kentlere göç ediyor ve köye yaz tatillerinde, fırsat buldukça geliyorlardı. Dokuma yapan sayısı gitgide azalıyordu. Bu kadınlar, dokumaya ayıracak zamanlarının olmadığını, kendi çocukları olduğunda çeyiz için hazır ürünler tercih edeceklerini belirtiyordu. Bu, ilk bakışta bir problem gibi görünüyordu çünkü oldukça ilginç ve değerli bulduğum bir uygulamanın pratisyeni kalmayabilirdi ama hiçbir zaman sahadan bu yönde bir geri bildirim almadım. Tasarımcı yerel bir pratiği canlandırmak isterken, bunu bölgenin kalkınması için yaptığını belirtirken sadece gelenekselin değerliliği üzerinden bakması, “Emperyalist nostaljiye” (Rosaldo, 1989) düşmesine sebep olabilmektedir.

Rosaldo (1989) kimin hatırlamaya, kimin yeniden keşfetmeye ihtiyacı var diye sorar ve cevabı “Söz konusu geçmişle bağı olmayanlar; tarihçiler ve antropologlar” (Rosaldo, 1989: 108; Hart, 2001: 39) diye cevaplar. Bu tez kapsamında da bu sorunun cevabı tasarımcılar olabilir. Hart (2001) da bir uygulamanın geleneksel değeri sebebiyle devam etmesi gerekliliği söyleminin “Dışarıdan oluşturulmuş bir kurgu” (Hart, 2001: 43), ideolojik bir araç olduğunu vurgulamaktadır. Dokuma uygulamasının köylüler için anlamı, pratikliği ve işlevselliği sorgulandığında, genç kadınların hazır almanın kolaylığını ve getirdiği seçenekleri elle dokumaya tercih ettikleri anlaşıyordu. Herkes kendi hayatına bir yön veriyor, anneler kızlarının okumasını istiyor, genç kadınlar köyün dışında bir hayat istiyorlardı. Kimse dokumanın bir süre sonra muhtemelen uygulayanının kalmayacağını dert etmiyordu. İkinci olarak, dokunan ürünlerin satılmasına köyde sıcak bakılmıyor; emeklerine değer biçilemeyeceği söyleniyordu. Örneğin bir yaz oldukça fazla dokuma yapan bir kadına, ne yapacaksın satacak mısın yoksa diye laf atıldığında, bu kişi oldukça alındı ve şakayı yapanları azarlardı. Zaten kadınlar pek fazla ekonomik ihtiyaç konusunu dile getirmediler. Balıkçı köyü olması sebebiyle, kendi kendilerine yettiklerinden, çocuklarını şehirlerde okutabildiklerinden bahsettiler. Sahadaki bu gibi gözlemler ışığında; zanaatı yeniden canlandırma, tasarımla müdahale etme, ürünleri dönüştürerek ve satarak köye gelir sağlama ve üretimin devamlılığı gibi tipik yaklaşımların Karşıyaka Köyü’ne uygun olmadığına kanaat getirildi. Sonuç olarak kadınların dert ettiği ve tasarım araçlarıyla çözülebileceğine inanılan bir problem tanımı yapılamadı.

Aktif bir müdahalede bulunmak, tasarlamak, güncel veya geleceğe yönelik çözüm üretmek sıkça tasarım araştırmalarının ayırt edici özellikleri olarak gösterilmektedir (Cross, 2001: 55). Toplumla ilişkiye giren tasarım yaklaşımlarında değişim yaratmak inancı ön plandadır. Bu nedenle yerele bir tasarım müdahalesinde bulunarak bağlamda iyileşme hedefleyen yaklaşımlar çoğunluktadır. Örneğin antropolojiden farklı olarak tasarım antropolojisinde tasarımın ortaya koyduğu değer; gelecek odaklı düşünmek, duruma özgü ürünler ve çözümler üretmek, durumda değişim ve iyileşme yaratma, fikir üretme isteği olduğu belirtilir (Otto ve Smith, 2013). Ancak yerel bağlamda müdahalede bulunmanın refleks dönüşmesi, yerel üzerindeki etkilerinin yeterince düşünülmemesine de sebebiyet verebilir (Akama, Stuedahl ve van Zyl, 2015; Gregory, 2018).

Tasarım-yerel arakesitini ele alan araştırmalarda daha nadir de olsa karşılaşılan bir diğerk yaklaşım yerelden öğrenme ve yerel bilgiyle tasarımı dönüştürme, çeşitlendirme ve katkı sağlamaktır. Tasarımın, yerel bilgi ve uygulamalardan elde edilen daha çeşitli yöntemler ve iç görülere ihtiyacı vardır (Ansari, 2019). Bu çalışmaların yerelde herhangi bir tasarım müdahalesinde bulunma hedefi yoktur. Yereldeki bir uygulamanın (Reitan, 2006) veya bir konseptin (Akama, 2015) incelenerek, tasarıma katılmasını ve bazen tasarımı dönüştürmesini hedeflemektedir. Yerel bilginin tasarım sürecine eşit biçimde katılabilmesinin yolları aranmaktadır (Noronha, 2018; Reitsma vd., 2019; Wang vd., 2020)

Bu yaklaşım Santos'un (2016a) epistemolojik çeşitlilik tanımıyla örtüşür. Ona göre uzun sömürgecilik tarihi ve moderniteyle beraber farklı bilgi ve bilme biçimlerinin eşit şartlarda bir arada var olduğu, her bilgiye eşit erişim şansının bulunduğu bir ortam yoktur. Modernite sadece batı görüş ve bilgisinin diğerk dünyalara genişlemesi değil, yeni bilgi üretimi ve geçerli bilgi biçimlerinin oluşturulması ve yayılması ve bu geçerli bilgiye göre diğerk dünyaların yorumlanmasıdır. Bilginin küreselleşmesi de Batı kültürünü ve bilgisini sürekli yeniden onaylar (Santos, 2018). Bu bilgi, genelde evrensel bilgi olarak adlandırılır ve yerel bilginin gün yüzü görme şansını azaltır. Buna karşılık Santos (2018 ve 2012) bütün bilgi çeşitlerine eşit erişim hakkının olduğu bilgi ekolojileri yaratmayı önermektedir. Olmayanları, yer bulamayanları inceleyerek ortaya çıkarmayı, yerel / tekil bilginin de aslında en az Batı bilgisi kadar önemli olduğunu vurgulayarak farklı bilgiler arasındaki farklılıkları, ortakları bulmayı ve birbirlerini besleyebilecekleri alanları keşfetmeyi önermektedir.

Tasarımı bađımsızlařtırma¹ (Decolonising design; DDG, 2018) Santos ile benzer bir yaklaşımı benimsemektedir. Tasarım düşüncesine batılı bakışın hâkim olduğunu iddia eder ve tasarımın modern düşünceyle ilişkisini irdeler. Tasarımın bağımsızlaştırılması için hem baskılanmış tarafların ve endişelerin üzerine eğilmek, seslerini yükseltmek hem de karşı-tasarım bilgisi oluşturmak ve bunu kullanarak var olan baskılayıcı gelenekleri, dili, anlayışları zorlamak gerektiğini vurgulamaktadır (DDG, 2018).

¹ *Decolonization* kelimesini *dekolonizasyon*, *decolonizing* kelimesini *dekolonize etme* olarak çeviren Türkçe kitap ve tezler mevcuttur. Bu tezde *decolonizing design* yaklaşımından bahsederken tasarımı dekolonize etme olarak çevirmek yerine, bir kavram olarak *tasarımı bağımsızlaştırma* olarak çevrilmiştir. Tasarım alanının bu kavramın Türkçe kullanımıyla karşılaşılmamıştır. *Decolonizing design* kavramı dışında *decolonization* kelimesi *dekolonizasyon* olarak kullanılmıştır.

Sahadan elde edilen deneyimler doğrultusunda bu çalışmada yerelden öğrenme yolu tercih edilmiştir. Topluluk olarak birlikte karar alma ve birlikte üretme, toplumsal inanışları gerçekleştirmek için üretme, üretim aracını yapmakla başlayıp son ürüne kadar devam eden ortak üretim süreci, bu süreç boyunca üretim etrafında oluşan sosyalleşme ortamı gibi dinamikler incelenerek Karşıyaka dokuma uygulamasının yerel bilgisi ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu bilgi, her ne kadar yerel ve tekil olsa da aslında başka herhangi bir bilgi çeşidi kadar kıymeti vardır ve tasarım alanının bilgi çeşitliliğine katkı sağlayabilir.

Bu doğrultuda oluşan araştırma soruları;

1. Tasarım alanı farklı yerelliklerden neden öğrenmelidir?
2. Tasarım alanı yerelden nasıl öğrenebilir?
3. Tasarım alanı Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasından neler öğrenebilir?

Bu doğrultuda tezin amacı; Karşıyaka dokuma örneğinin incelenmesiyle ortaya çıkarılacak yerel bilgiyle tasarım alanının epistemolojik çeşitliliğine katkı sağlamaktır. Bunu yaparken, yerel / tekil bilginin de aslında en az Batı bilgisi kadar önemli olduğunu vurgulayıp bilgi ekolojisi oluşturmayı, araştırma sonucunda tasarım alanından ilgili bilgilerle Karşıyaka yerel bilgisi arasındaki farklılıkları, ortakları bulmayı ve birbirini besleyebilecekleri alanları keşfetmeyi (kültürlerarası çeviri; Santos, 2012) hedeflemektir.

1.3 Tezin Yapısı

Tezde öncelikle tasarımın yerelle kurduğu ilişkilerin bir taraması yer almaktadır. Tasarım araştırmaları yerel bağlamla son dönemde giderek artan bir ilgiyle uğraşmaktadır. Katılımcı tasarım, birlikte tasarım, toplumsal tasarım gibi alanlar yerel bağlamla sık sık bir araya gelir ve projeler, araştırmalar yürütür. Bu birikimi inceleyerek tasarımın yerel bağlamı nasıl ele aldığı, nasıl baktığı, yerel bilgi ile tasarım bilgisinin karşılaşmasının nasıl yapılandırıldığı, bu karşılaşmadaki güç dengelerini nasıl sağladığı / sağlayamadığı gibi konulara bakılarak, bu alandaki olumlu yanlar ve eksiklikler keşfedilmeye çalışılacaktır. Bu tarama hem tarihsel bir perspektifte hem de güncel uygulamalar irdelenerek yapılacaktır. Yerel bağlama özgü olmasa da katılımcı ve toplumsal tasarım yaklaşımlarına dair eleştiriler ve önerilerden bahseden çalışmalara da yer verilecektir.

İkinci olarak yerel bilgi kavramına, nasıl tanımlandığına ve yerel bilginin özelliklerine bakılıp, bu bağlamda Karşıyaka Köyü dokuma bilgisinin yerel öğeleri incelenecektir. Bu tezde, daha geniş bir alanı taradığı düşünülen yerel bilgi (local knowledge) terimi kullanılacaktır. Literatürden ve saha gözlemlerinden yola çıkarak yerel bilgi; bir gruba ait, o grubun kendine özgü uygulama ve değerlerinden ortaya çıkmış, grubun da kendine ait hissettiği, uzun sürede gündelik deneyimler ile öğrenilen, mekâna özgü, toplumsallık oluşturan ve toplumsallıkla yeniden üretilen bilgi olarak tanımlanmıştır. Karşıyaka dokuma uygulaması da sadece kendi bağlamında gerçekleştiği, kendine özgü ilişkiler oluşturduğu için yerel bilgi olarak konumlandırılmıştır.

Daha sonra herhangi bir bilginin neden yerel bilgi olarak anıldığına ya da yerel kaldığına bakılacaktır. Bu bölümün oluşmasındaki en büyük faktör; “Neden yerel / tekil Karşıyaka Köyü dokuma örneği doktora tezi kapsamında incelenebilir, tasarım bilgisi içinde önemli olabilir ve geçerlidir?” sorularına cevap aramaktır. Bölüm boyunca Batı dışı tüm bilgilerin yerel, geleneksel, alternatif veya çeperden olarak addedilmesinin sebepleri, farklı bilgi türleri arasında oluşturulan hiyerarşiler ve sonsuz bilgi çeşitliğinin nasıl eşit erişilebilirlikte olabileceğinin yolları Santos’un (2018) kurduğu Güney’in epistemolojileri çerçevesi izlenerek aranacaktır.

Tezin hedeflerini şekillendiren iki yaklaşım olarak tasarımı bağımsızlaştırma (DDG, 2018) ve Santos’un (2018) epistemolojik çeşitlilik kavramının belirlenmesiyle, araştırmacının sahada nasıl bir yöntemle varlık göstereceği ve sahadan edinilen bilginin nasıl yorumlanacağını oldukça hassas dengelere sahip olduğu anlaşılmıştır. Tezin araştırma yaklaşımı ile ilgili bölümünde bu dengelere değinildikten sonra saha deneyimlerinden araştırma metnine giden süreç ve araştırmada benimsenen katılımcı gözlem yöntemi aktarılacaktır. Araştırmacının sahada yaşadıkları, karşılaştıkları, kendini nasıl konumlandığı, sahip olduğu kimlikler gibi birçok faktör saha deneyimini oluşturur ve araştırma metnini etkiler (Yazıcı Yakın, 2019). Araştırma metni objektif olamasa da bu faktörlerin aktarımı araştırma metninin değerlendirileceği bağlamı ortaya koyar ve araştırmanın titizliği ve güvenilirliği bu şekilde sağlanır (Nahya ve Harmanşah, 2018). Bu nedenle dokuma uygulaması özelinde saha irdelenmeye başlamadan önce saha deneyimlerini etkileyen faktörler detaylı bir şekilde aktarılacaktır.

Dokuma uygulamasının içinde değerlendirileceği bir bağlam sunması hedefiyle Karşıyaka Köyü’ne dair köyün sosyal ve ekonomik koşullarıyla ilgili genel bilgiler

verildikten sonra dokuma uygulaması toplumsal ve maddi tüm yönleriyle incelenecektir. Türkiye coğrafyasında aslında dokuma yaygın olup, çok çeşitli desenlerde, renklerde kıymetli ve meşakkatli dokuma uygulamaları vardır. Karşıyaka Köyü'nde ise genelde çok daha basit kilimler dokunur. Bu sebeple “Neden bu köy?” sorusu doğabilir. Ne bu çalışmanın amacı üretilen dokumaların estetik olarak değerlendirilmesi, ne de Karşıyaka Köyü'nün seçilmesinin sebebi burada kilimlerin çok farklı olması ya da çok farklı desenler içermesidir. Karşıyaka örneği, birlikte üretme ve yapma üzerinden iş birliği, maddi kazanç değil toplumsal konvansiyonlara ulaşma amacıyla üretme gibi konulara değinen bir uygulama olduğu için ele alınmıştır. Dokuma, çeyiz geleneğinin bir parçası olarak uzun yıllardır devam etmektedir. Dokumanın her basamağının ayrı zorlukları vardır ve birden fazla insanın fiziksel ve zihinsel emeği ile gerçekleştirilebilir. Köyde dokuma birden fazla ölçek ve konuda birlikte çalışma, birlikte karar verme ve birlikte örgütlenme etkinliklerini içerir. İlk bakışta her şey tamamiyle rastgele gözükse de bu belirsizliğin içinde gizli mutabakatlar ve ortaklaşılan motivasyonlar vardır. Dokumanın yıllar yılı gerçekleşmesine olanak sağlayan bu faktörler toplumsal, maddi ve mekânsal açıdan detaylı şekilde anlatılacaktır. İlk kısımda dokuma uygulamasını mümkün kılan ortak motivasyonlar, dokumanın yerine getirdiği toplumsal işlevler, uygulama içindeki rol dağılımları ve uygulamayı öğrenme biçimleri gibi konular işlenecektir. İkinci kısımda ise dokumanın teknik detaylarının yanı sıra dokumanın fiziksel özellikleri, dokunan ürünler, dokumanın sokakta olması gibi maddi ve mekânsal öğelerin bu belirsiz örgütlemadaki yeri ve etkisi tartışılacaktır. Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasının temel özellikleri, köyün toplumsallığı ve yerelliği ile ilişkisi, üretim biçiminin ve kullanılan araçların etkisi, belirsiz ve esnek yapılanması ve sıkıca bağlı olduğu dinamikler ortaya konacaktır.

Bu inceleme sonrasında tezin sonuç bölümü ile tasarım alanının Karşıyaka Köyü dokuma örneğinden öğrenebilecekleri ve edinebilecekleri keşfedilecektir. Karşıyaka dokuma uygulamasının tasarımla ilişkilendiği, benzerlik kurduğu, üzerine eklediği, farklılaştığı noktalar vurgulanacaktır. Bu bölümde Karşıyaka dokuma uygulamasının anahtar özellikleriyle uyumlu olacak şekilde tasarım-toplum kesişiminde çalışan sosyal yenilik, sosyal tasarım ve katılımcı tasarım ve birlikte tasarım gibi alanlarla ilişkiler kurularak tasarım alanına katkı sağlanması hedeflenmektedir.

2. TOPLUMSAL TASARIM ALANLARININ İLE YEREL BAĞLAM İLİŞKİSİ ÜZERİNE

Bu araştırma; tasarım ve yerel bağlam arasındaki ilişkiyi, yerel bilginin tasarım disiplini içindeki konumunu ve farklı bilgileri eşit şekilde bir arada sunmanın yollarını aramayı hedeflemektedir. Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasını da bu ilişkilerin incelenebileceği bir örneklem olarak ele alır. Bu nedenle öncelikle tasarım disiplinin yerel bağlam ile ilişkisi üzerine bir yazın taraması yapılmıştır. Bu kısım iki ana bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde tasarım-yerel ilişkisi tarihsel olarak irdelenmektedir. İkinci bölümde ise tasarım-yerel ilişkisine güncel saha çalışmaları üzerinden daha detaylı bakılarak ve güncel eğilimler araştırılmaktadır. Bu tarama ile tasarım - yerel ilişkisinin anlaşılması ve ortaya konmasının yanı sıra Karşıyaka Köyü dokuma örneğinin nasıl ele alınabileceği konusunda fikir edinilmesi hedeflenmiştir.

Tasarımın yerel bağlamla ilişkisi tasarımcının toplumdaki rolünün ne olması gerektiğine dair fikirlerin çeşitlenmesi ve değişmesiyle artmaktadır. Tasarım disiplininin dikkati toplum ve toplumsal sorunlarla ilgilenmeye başlamasıyla yerele çevirmiştir. Erken dönem çalışmalarda yerel, genelde kalkındırılması gereken geri kalmış bölge olarak ele alınmıştır. Tasarımın toplumla kurduğu ilişki biçimleri çeşitlendikçe yerel bağlamla kurulan bağlar da farklılaşmaktadır. Bu nedenle tasarım disiplinin yerele yaklaşımını anlamak için önce toplumsal tasarım biçimlerine, tarihine ve bu düzlemde değişen tasarımcı rollerine bakılacaktır. Daha sonra da tasarım yazınından güncel örnekler aracılığıyla tasarımın yerelle kurduğu ilişki irdelenecektir.

Bazı metinlerde çok daha eskilere dayandırılmakla beraber (Arts and Crafts ve Morris'in endüstriyel üretime karşı düşünceleri gibi; Ö. Er ve Kaya, 2008), tasarımcının rolü ve sorumluluklarına dair değişimin yoğunlaşarak geniş etkiler uyandırması genel olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen politik ve ekonomik gelişmeler ve bu gelişmelerin Papanek'in Design for the Real World (1972) kitabıyla beraber tasarım disiplinine yansımalarıyla ilişkilendirilmektedir (Clarke, 2016; Ö. Er ve Kaya, 2008; Fry, 2005; Willis ve Elbana, 2016). Papanek'in tezi

temelde ticari tasarımın eleştirilmesine ve “Zayıf için tasarlama” (Koskinen ve Hush, 2016, s. 65) anlayışına dayanmaktadır. Papanek, pazar-odaklı tasarım yerine yetersiz hizmet almış ülkelerdeki insanlar, özel ihtiyaçları olan insanlar, az gelirli insanlar için ve dünyanın gerçek sorunlarına hizmet için tasarımın kullanılması gerektiğini savunmuştur (Ö. Er ve Kaya, 2008; Margolin ve Margolin, 2002).

1990’ların ortalarından itibaren tasarımın toplumla kurduğu ilişkiler çok daha çeşitlenmiş, tasarım yazını ve uygulamaları içinde daha geniş yer bulmaya başlamıştır. Süreç içinde Forty (1986), Sparke (1986) ve Julier (2001) gibi kitaplar, doğrudan toplumsal tasarımla ilgili olmasa da tasarım uygulamaların toplumsal ve kültürel etkilerini ortaya koymuşlardır. Tasarımcının rolünün, ürün tasarlayan kişiden aktif değişim aktörlerine (change agents) dönüştüğü belirtilir. Tasarlamak, artık sadece bir ürünü tasarlamak değil; sistemleri, ilişkileri tasarlamak anlamına gelir (Manzini, 2015).

Tasarımcının rolünde ve tasarım disiplininin kapsamındaki bu değişimler tarihsel olarak üç bölümde ele alınacaktır: (1) 1970’lerden başlayarak kalkınma ve tasarım ilişkisi, (2) 90’ların sonları 2000’lerin başları itibarıyla hız kazanan toplumsal çalışmalar, (3) 2010’larla birlikte toplumsal tasarım uygulamalarına dair yükselen çeşitli eleştiriler ve öneriler. Bu kronolojik anlatımdan sonra, yeni bir bölümde, son dönemde yapılan tasarım ve yerelin ilişkiye girdiği uygulamalara derinlemesine bakılarak tasarımın yereli güncel ele alış biçimleri irdelenecektir.

2.1 Tarihsel Arka Plan

2.1.1 1970’ler: Kalkınma ve tasarım ilişkisi

Tasarımcının rolü ve sorumluluklarına dair değişimin yoğunlaşarak geniş etkiler uyandırması genel olarak İkinci Dünya Savaşı sonrası meydana gelen politik ve ekonomik gelişmeler ve bu gelişmelerin Papanek’in Design for the Real World (1972) kitabıyla beraber tasarım disiplinine yansmasıyla ilişkilendirilmektedir (Clarke, 2016; Ö. Er ve Kaya, 2008; Fry, 2005; Willis ve Elbana, 2016). Clarke’ye (2017) göre tasarım disiplini de oldukça etkileyen insani yardım projeleri ve sorumlu nesneler üretme düşüncesi, 60’lar sonu ve 70’leri saran daha geniş antropolojik ve siyasi değişimlerin bir parçasıdır ve *topluma karşı sorumlu tasarım* (socially responsible

design; Armstrong ve diğ., 2014) aktivitelerinin seyrinde karar verici roldedir (Clarke, 2016; Fry, 2005; Willis ve Elbana, 2016).

Kalkınma politikalarının genişlemesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa'nın sömürge devletlerinin dağılmaya başlaması, Birleşmiş Milletler'in kurulması ve yeni özgürleşen ülkelerin katılımıyla hızla büyümesine denk gelir (Fry, 2005). Kalkınma politikalarının içeriğini modernite anlayışının yükselmesiyle birlikte özellikle bu yeni özgürleşen ülkelerin Batı ekonomik modeli ile refaha kavuşturulması, *az gelişmiş* bölgelere modernitenin gelişmişliğinin ve avantajlarının taşınması oluşturur. Dönemin Batılı ekonomik modelinin hedefleri; üretim ve tüketim kapasitesini artırma, küresel pazar sisteminde yer edinme ve böylece insanların yaşam standartlarını iyileştirme olarak sayılabilir (Fry, 2005; Willis ve Elbana, 2016). Savaş sonrası politikalarında kalkınma, ekonomik kalkınmaya eşdeğer görülmüş ve ekonomisi iyi olan ülkelerdeki insanların doğrudan hayat standartlarının da artacağı iddia edilmiştir. Bu kalkınma misyonu da genelde BM'nin insani yardım (humanitarian aid) sektörü eliyle yapılmıştır (Fry, 2005; Willis ve Elbana, 2016). Kalkınma politikalarının ilk başladığı dönemde olduğu gibi bugün de kalkınma yardımlarına ikircikli bakan çalışmalar mevcuttur. Fry (2005) kalkınma politikaları ile bir yandan yardım götürülürken bir yandan da bu sektör aracılığıyla *gelişmiş* ülkelerin daha ucuz hammadde ve işçilik alabileceği pazarlara girebilmesi ve küresel pazarı genişletebilmesinin hedeflendiğini belirtmektedir (Fry, 2005). Yapılan yardımlar aracılığıyla Batı pazar modelinin türlü ülkelere dayatılması ve yardımlar yapılırken çeşitli kıstaslar konularak yardım yapan kurumların idealleri doğrultusunda yönlendirilmesi, yeni bir çeşit sömürgecilik (neocolonialism) olarak adlandırılmaktadır (Willis ve Elbana, 2016).

Savaş sonrası başlayan politikalar, 70'lere doğru, sadece ekonomik kalkınma değil, aynı zamanda büyümenin getirilerinin dağıtımı üzerine de eğilmeye başlamıştır; yani sosyal ve kültürel hayata ekonomik gelirlerin nasıl yansıtılacağı konu olmuştur (Clarke, 2016). Clarke'a (2016) göre bu soru tasarım hareketlerinin ilgisini çekmiştir ve Papenek'in kitabında somutlaşmıştır. Papenek (1972) endüstriyel tasarımın seri üretim ve tüketim ile olan ilişkisini çok tehlikeli buluyor ("Put murder on a mass-production basis"; Papenek, 1972, s. 72) ve tasarımın hedeflerinin "Kolektif toplumsal bilinç ve kültürel duyarlılıklar" (Papenek, 1972, s. 72) göz önünde bulundurularak yeniden belirlenmesi gerektiğini savunuyordu (Clarke, 2016; Papenek, 1972). Bu kapsamda, 70'lerle birlikte, tasarımın antropolojik yöntemler kullanarak toplumun

ihtiyaçlarını anlama konusundaki rolünün altı çokça çizilmeye başlandı. Ayrıca Clarke'a (2017) göre Papanek kapitalizmin dışında kalan nesne üretme ve tasarımın toplumsal boyutlarını düşünme konusunda da antropolojiden hayli feyz almıştır. Tasarımın *az gelişmiş* toplumların ihtiyaçlarını belirleyerek, çözümler üretebileceği ve bu çözümlerin kalkınma yardımları kapsamında uygulanarak dezavantajlı bölgelere tasarım ile yardım edilebileceği düşüncesi bu dönemde karşılık bulmuştur (Clarke, 2016; Papanek, 1972). Fonlamalar sayesinde tasarımcılar yardım kuruluşlarıyla çalışarak dezavantajlı gruplara ulaşma imkanı bulurken bir yandan da kalkınmanın ekonomi, yönetim, sosyal yapılar ve kültür hakkındaki politikalarını da bu bölgelere taşımış oldukları iddia edilmektedir (Willis ve Elbana, 2016).

Ayrıca 1970'ler meta kültürünün eleştirisi ile anti-tasarım denebilecek anlayışların öne çıktığı, nesnelerin anlamlarının ve değerinin tartışılmaya açıldığı bir dönem olmuştur (Clarke, 2017). Tasarımın seri üretim ve tüketimle kurduğu ilişkiyi Papanek'ten farklı açılardan eleştirenler de olmuştur. Mesela radikal İtalyan tasarımcılar karşı-tasarım hareketleri başlatmıştır ve kapitalist tasarım biçimlerini reddetmiştir. İlkel, elle yapılmış ve *tasarım-olmayan* bir tasarım tanımı yapmışlardır (Global-Tools, 'MAN transFORMS' exhibition). Hatta Ettore Sottsass gibi tasarımcılar arasından da *tüketim nesnesi olarak tasarımı* eleştirilenler olmuştur. Sottsass Global Tools'un kurucuları arasında yer alarak (1973) İtalya ekonomik krizi içinde bilinçli zanaat üretimine dikkat çekmiştir (Clarke, 2016).

Bu dönemin bir diğer önemli figürü de Gui Bonsiepe'dir. Er'in (1997) aktarımıyla Bonsiepe, United Nations Industrial Development Organization (UNIDO) ve The International Congress of Societies of Industrial Design (ICSID) arasındaki ilişkiyi incelediği makalesinde; tasarımın gelişmekte olan ülkelerin endüstrileşmesinde kalkınma aracı olarak kullanıldığını belirtmiştir (A. Er, 1997). Bonsiepe tasarım-kalkınma-kapitalizm ilişkisine eleştirel yaklaşırken, Papanek'i bu ilişkileri incelememesi nedeniyle eleştirmiştir (A. Er, 1997). UNIDO'nun düzenlediği bir konferansta gelişmekte olan ülkelere tasarım mühendisliği merkezlerinin açılmasına karar verilir. Bonsiepe Ulm Okulu'nun bir üyesi olarak bu konferansta yer alır. Ona göre merkezlerin dağıtılması (decentralization), Batı dışı ülkelerin kalkınması ve modernleşmesi amacıyla kendi yerli stratejilerini geliştirmesi için önemlidir. Bonsiepe çeper ülkeler kavramını kullanmayı tercih eder. Merkez ve çeper arasındaki güç dengesizliği ve ithal çözümler Bonsiepe'ye göre çeper ülkelerin kalkınmasının önünde

engel oluşturmaktadır (Reijonen, 2010). Bonsiepe, Papanek'i merkezin stratejilerini yerelde uyguladığı ve güç dengesizliklerine işaret etmediği için neokolonyalizmi yaymakla eleştirmiştir (Clarke, 2016).

Yani Papanek'in kurduğu yaklaşım modernite ve tüketim eleştirisi olarak bir yandan son derece radikal bulunurken, bir yandan da kendisi uygulamaya koyduğu projeler ve iş birliği yaptığı kurumlar sebebiyle neokolonyalizme hizmet etmekle eleştirilmiştir. Clarke'a (2016) göre Papanek'in çok tartışılan projelerinden biri BM görevlendirmesiyle Tanzanya hükümeti için yaptığı çalışmadır. Tanzanya'nın uzak topluluklarında 200'den fazla çeşit lehçe olduğu için hükümet bu topluluklarla iletişim kuramamıştır. Papanek ve bir grup tasarımcıya bu iletişim sorununu çözmesi için başvurmuştur. Papanek de Philips'in var olan bir kasetçalarını uygun malzeme ve eğitim amaçlarına göre değiştirerek ve basitleştirerek, bu kabilelerdeki insanların kullanabileceğini düşündüğü şekilde yeniden tasarlamıştır. İçine hükümet tarafından sağlık, beslenme gibi konularda o kabileye özgü ağızda kaydedilmiş bilgiler olan kasetler konarak dağıtılmıştır. Bir yandan kasetlerin içinde temel sağlık ve beslenme ile ilgili bilgiler olması oldukça iyi niyetli görülürken, diğer yandan hiçbir şekilde aşına olunmayan bir teknolojinin bu kabilelere üstten bir şekilde dağıtılmasının uzun dönemli sosyal ve kültürel sonuçlarının düşünülmediği ve kasetçalarının kolaylıkla propaganda aracına dönüşebileceği nedeniyle bu proje eleştirilmiştir. Papanek'in ise böyle araçların uluslararası ve siyasetler üstü olduğunu söyleyerek projeyi savunduğu belirtilir (Clarke, 2016). Bu savunmayla Papanek'in teknolojilerin dönüştürücü gücünü o dönem için hesaba katmadığı anlaşılmaktadır.

Papanek'in üzerinde durulmasının sebebi, 1970'lerden 2020'ye, toplumsal tasarım projelerinde hala etkisinin devam etmesi ve yön gösterici olarak ele alınmasıdır. 70'lerdeki yerelleşme ve yerel küresellik düşünceleri bugünkü toplumsal tasarım biçimlerinin öncüsü durumundadır (Clarke, 2016). Fry (2005) günümüzde yapılan yerel zanaatın yeniden canlandırılması projelerini eleştirirken yabancı bir teknolojinin yukarıdan doğru bir bağlama sokulmasının yerelde var olan ekonomik ve kültürel uygulamaların yerinden edilmesi, zanaatla uğraşan kişilerin statüsünün değişmesi gibi yol açacağı olası problemlere dikkat edilmediğini vurgulamaktadır. Bu eleştiriler Papanek'in 30 yıl önce gerçekleştirdiği proje için de geçerlidir. Bu nedenle Papanek'i anlamak bugünkü projelerin arka planını anlamak için önemlidir.

Tasarımın kalkınmayla olan ilişkisi sadece bireysel ölçekte değildir. Clarke (2016) tasarım politikaları seviyesinde de tasarım ve kalkınma ilişkisinin kurumlaşmasına, 1979'da ICSID ve UNIDO'nun birlikte düzenlediği Ahmedabad Bildirisi (1979) örnek göstermektedir. Bu etkinlikte “Kalkınma için Tasarım” konusu ele alınmış ve kalkınma stratejilerinin tasarıma uyarlanmasına yönelik alternatifler aranmıştır. Küçük ölçekli endüstrilerden yerel zanaatlara kadar türlü konular tartışılmıştır (Clarke, 2016). Bu girişimlerle birlikte “Kalkınma tasarımı” (development design) (Clarke, 2016, s. 43) isimli bir alan doğmuştur. Bu yeni tasarım akımının amacı; “Endüstriyel tasarımın soğuk savaş politikalarıyla uyuşması ve kalkınma politikalarına ve yumuşak güç (soft power) yapılarına (genellikle STK'lar) uyum sağlanarak tasarım mesleğinin öneminin perçinlenmesidir” (Clarke, 2016, s. 43). Clarke'a (2016) göre burada yapılan, kalkınma politikalarını eleştirmeden, tasarım disiplinine güncel alanda yer açabilmek için bu politikalara uyum gösterme ve onları uygulama çabasıdır (Clarke, 2016).

Papanek ve Bonsiepe gibi tartışmaların öncülüğünde, 70'ler ve 80'ler boyunca, kalkınmacı eğilimleri olan bir tasarım yazınının biriktiği belirtilir (A. Er, 1997). Er'e göre (1997) tasarımın politik etkisini göz ardı eden, kapitalizmle ilişkisini irdelemeyen bu erken yazın, tasarımı sosyal ve ekonomik bağlam fark etmeyen yansız bir problem çözme aracı olarak ele almıştır. Benzer şekilde Clarke'ye (2017) göre de tasarımın dünyayı oluşturmadaki rolü sistematik olarak az vurgulanmıştır çünkü apolitik bir yapısı varmış gibi farz edilmiştir. Küresel seviyede tasarım modernitenin kültürel ve ekonomik bir aracı olarak davranmıştır. Tasarım müdahaleleri insani (humanitarian) dozlu bir iyi niyet taşısa da sonucunda büyük işleyişin içinde bağımlılık ve sürdürülemez senaryolar yarattığı iddia edilmiştir (Clarke, 2016). Ancak günümüzde tasarım alanında yeni tanımlarının ortaya çıkışı ve toplumsal öğelerin tasarım söylemi içindeki önemi arttıkça tasarımın politik bağlamdaki rolü ve etkisi de daha belirgin hale gelmektedir.

2.1.2 1990'lar: Tasarım-toplum ilişkisine yönelik yaklaşımlar

Tüm bu gelişmeler toplumsal tasarımın ilk nüveleri sayılmakta ve bugün bolca atıf verilmekte olsa da aslında Fathers'ın (2003) söylediği gibi 70'ler, 80'ler ve 90'lar boyunca tasarım ile sosyal kalkınma konusu, UNIDO'nun ve ICSID'in bahsedilen girişimleri dışında arka planda kalmıştır. 80'ler ve 90'lar tüketime yönelik tasarımın oldukça baskın olduğu yıllar olarak geçmiştir (Reijonen, 2010). 1998 yılında ICSID,

WDO'ya dönüşmüş ve tasarımın dışında kalan topluluklara ulaşılması konusunda çalışmalar yürütmeye başlamıştır (Reijonen, 2010). Bu bölümde 90'ların sonuyla yeniden yükselişe geçen, günümüzde ise tasarım disiplinin cephesini tümüyle değiştirmiş toplumsal yaklaşımlara bakılacaktır.

2000'li yıllarla beraber tasarımcılar seri üretim odaklı tasarım disiplinlerinin dışında alanlara büyük bir hızla yayılmaya ve toplumsal bağlam ile türlü ilişkiler geliştirmeye başlamışlardır. Bu çeşitlenen yaklaşımlar, faydacı amaçların dışında toplumla birçok anlamlı şekilde ilişkiye girdiğini iddia eder ve tasarımın çeşitlilikle ve farklı bağlamlarla ilişkisini irdeler (Donahue ve diğ., 2011). Bu yaklaşımlar; *socially engaged design* (topluma bağlantılı tasarım), *socially responsive design* (topluma duyarlı tasarım), *socially responsible design* (topluma karşı sorumlu tasarım), *co-design* (birlikte-tasarım), *participatory design* (katılımcı tasarım), *transitional design* (geçiş tasarımı), *social design* (toplumsal tasarım), *social innovation* (toplumsal yenilik), *humanitarian design* (insani tasarım), *policy design* (politika tasarımı) ve niceleri olarak sayılabilir.

Bu çeşitliliğin ve ilginin sebeplerinin hem ideolojik hem de pratik olduğu belirtilir. Hem tasarımcılar kötüye giden sosyal ve çevresel sorunlara kafa yormak istemektedir hem de sektör ve iş olanakları da aslında bu yöne kaymaktadır. Chen ve diğ. (2015) toplumsal tasarım anlayışının Avrupa'da yaygınlaşmasının nedenleri olarak birçok ihtimal sayarlar; "Sosyal devlet anlayışının Avrupa'da giderek azalması ve sağlık, eğitim, yaşlılık gibi konularda devlet desteğinin azalması, 2008 kriziyle tasarımcıların STK ve kamu sektöründen de müşteri araması, geleneksel üretimle ilişkili pazarın giderek küçülmesi ve belli noktalarda yoğunlaşması sebebiyle geleneksel ürün tasarımı işlerinde azalma olması, eş zamanlı olarak tasarım okullarındaki ve mezun sayılarındaki artış ve tasarım araştırmalarının tasarıma soyut kavramlarla da çalışabilecekleri yöntemler sunmaya başlaması" (Chen ve diğ., 2015:1)

Neden ne olursa olsun Chen ve diğ. (2015) göre 90'ların başındaki tasarımla günümüzdeki tasarım aynı değildir. Tasarım 70'lerdeki değişimden sonra ikinci bir rol değişimine uğramıştır. Manzini'ye (2015) göre tasarımcıların toplumsal değişim aktörleri olarak rolleri değişmiştir; tasarımcı artık sadece bir ürünün yaratıcısı değil, tasarımın içinde yaşayacağı sistemlerin ve söylemlerin de tasarımcısı haline gelmiştir. Bununla ilintili olarak tasarlama süreçleri ve biçimleri de değişmektedir. İlgili kişilerin süreçlere katıldığı, sürdürülebilir bir yaşama doğru değişimin hedeflendiği,

tasarımın içinde yaşayacağı toplumun ve çevrenin de göz önünde bulundurulduğu ve tasarımcıların bu süreçlerde sadece tasarlayan değil *kolaylaştırıcı* (facilitator) rolünü de üstlendiği tasarlama biçimleri 2000'lerin yükselen eğilimlerini yansıtmaktadır (Manzini, 2017). Manzini (2015) aynı zamanda bunları başarmak için, yerelde yapılan birçok projede benimsenen, *kozmpolitan yerelleşmecilik* (cosmopolitan localism) ve *açık ve yerel* (open and local) kavramlarını kullanır; bir yere köklerinden bağlı olmakla küresel fikirlere, ağlara açık olmak ve dahil olmak arasındaki dengedir (Manzini, 2015).

Bu yaklaşımların 70'lere göre bir diğer farkı da hem hedef olarak hem çalışılan bağlam olarak ölçeğin küçülmesidir. Koskinen ve Hush (2016) toplumsal tasarım projelerindeki eğilimi ütopyikten molekülere doğru olarak tanımlamaktadır. Papanek ve ondan ilham alan çalışmalar büyük ölçekli konularla (yaşlanma, nüfus artışı, iklim krizi, eşitsizlik gibi) ilgilenerek bu sorunların tasarım ile çözülebileceğini düşünmektedirler. Günümüzde daha yaygın olan molekül toplumsal tasarım uygulamaları ise ütopyik projelerin uygulanabilirliği, sürdürülebilirliği ve tasarım tarafından çözülebilir konularla uğraşıldığı konusuna şüpheci yaklaşmakta (Koskinen ve Hush, 2016) ve bunları fazla hırslı (Donahue ve diğ, 2011) bulmaktadır.

Moleküler yaklaşıma örnek olarak *yeterince iyi* (good enough) yaklaşımı verilebilir. Thorpe ve Gamman (2011) tasarıma dair hâkim anlatının ikili paradigma şeklinde var olduğunu belirtir. Birincisi pazar-güdümlü tasarım; kar amaçlı, tüketici odaklı, endüstriyel ekonomik ve tüketim modelleri ile ilişkilenen, kullanıcıyı pasif tüketiciler olarak ele alan tasarım anlayışıdır. İkincisi ise toplumsal olarak faydalı tasarım; kar yerine toplumsal ihtiyaçların giderilmesi ve toplumsal değişimi hedefleyen yaklaşımdır (Thorpe ve Gamman, 2011). Pazar güdümlü tasarım çok uzun yıllardır eleştirilmekte ve toplumsal olarak faydalı tasarım için alan açılmaya çalışılmaktadır. Thorpe ve Gamman'a göre (2011) pazar güdümlü bir tasarım anlayışı içinde toplumsal olarak gerçekten sorumlu çözümler gerçekleştirmek mümkün değildir. Ama bu iki yaklaşımı birbirinin zıttı paradigmlar olarak ortaya koymak da artık geçerli değildir. Pazar güdümlü bir dünyada tasarımcıyı "Duyarlı değil sorumlu" (Thorpe ve Gamman, 2011:220) olarak tanımlamak gerçekleştirilebilir projeler üretmeyi imkansız kılmaktadır. Tasarımcıların kaynaklar ve onların ilişkiye girdiği sistemler konusunda kontrol sahibi olmadığını belirtirler. Bu nedenle Thorpe ve Gamman'a (2011) göre tasarımcılar toplumsal, politik ve etik konularda nihai sorumlu değildirler ancak

duyarlı pozisyonu alabilirler, bu da yeterince iyidir (good enough design; Thorpe ve Gamman, 2011). Ayrıca sadece büyük, fonlanan projeler kapsamında değil “Hacking, hijacking and do-it-yourself” (Er ve Kaya, 2008, s. 162) gibi yaklaşımlarla tasarımcılar birey veya küçük gruplar olarak da toplumsal müdahale hedefleyen çalışmalar ortaya koymaktadır.

Ölçek küçülüyor denilse de özellikle 2000’lerin başıyla beraber hayli artan *toplumsal yenilik* (social innovation) uygulamaları ülkeler ve politikalar seviyesinde çalışmaya devam etmektedir. Yee ve diğ. (2019) göre toplumsal yenilik kavramı politika yapımına, geleneksel ekonomik faydacı bakışın dışında toplumsal bir bakış açısı getirmeyi hedefler ve politikalar oluşturulurken *toplumsal değer* (social value) olarak adlandırılan etkileri de göz önünde bulundurur (Yee ve diğ, 2019). Bunlar radikal öneriler olmaktan ziyade güncel pazar ağlarına eklenilebilen ama daha az tüketim ile çevreci malzeme ve üretim biçimleri öneren yaklaşımlardır.

2000’lerle birlikte tasarlama biçimlerinin de değiştiğinden bahsedilmişti. Toplumsal tasarımda sık kullanılan iki yöntem; *insan odaklı tasarım* (human-centered design) ve *tasarım düşüncüsü* (design thinking). “Tasarım düşüncüsü Nigel Cross’un *Designerly Ways of Knowing* kitabıyla giriş yapar” (Janzer ve Weinstein, 2014:330) ve IDEO aracılığıyla toplumsal tasarım alanında popülerleşir. Toplumsal tasarım alanında tasarım düşüncüsü, toplumsal problemlere yenilikçi çözümler üretmek açısından etkili bir yöntem sayılmaktadır (Janzer ve Weinstein, 2014). Benzer şekilde, insan odaklı tasarım da toplumsal değişimi tetikleyen yenilikçi fikirlerden gerçekleştirilebilir uygulamalara geçişi sağlayan bir yöntem olarak görülmektedir. Yine IDEO’nun insan odaklı tasarım yönergesi de (HCD toolkit) alanda sıkça uygulanmaktadır (Janzer ve Weinstein, 2014).

Bu değişimler içinde artık bir çatı terim haline gelmiş olan katılımcı tasarım yöntemleri de önemli yer kaplamaktadır. Kolektif yaratıcılık anlayışı katılımcı tasarım başlığı altında 40 yıla yakındır tasarım alanında uygulanmaktadır (Sanders ve Stappers, 2008). İskandinav’da işçilerin işyeri sisteminin geliştirilmesi sürecine katılarak endüstriyel üretimin değerinin artırılmasının hedeflenmesiyle ilk kez katılımcı tasarım anlayışı uygulanmıştır (Sanders ve Stappers, 2008). Değişimden etkilenecek kişilerin deneyimleriyle sürece katılmasının ve geri bildirim vermesinin daha iyi sonuçlara ulaşmakta yardımcı olacağı düşünülmektedir. Benzer tarihlerde İngiltere’de de *Design Participation* konferansı düzenlenmiştir (Sanders ve Stappers, 2008). Tasarım

araştırmalarında kullanıcı odaklı yaklaşımdan birlikte tasarım yaklaşımına geçiş; tasarımcının, kullanıcının ve araştırmanın süreçteki rolünü değiştirir. Artık *katılımcı tasarım* (participatory design) ve *birlikte tasarım* (codesign) birçok toplumsal tasarım projesinde karşımıza çıkmaktadır (Sanders ve Stappers, 2008). Bu yöntemler, bir yandan yerel bağlamı anlama ihtiyacına ve önceki kuşaklarda eleştirilen bağlama üstten müdahalede bulunma durumuna bir çözüm getirirken, uygulanma biçimine göre sahte bir demokrasi görüntüsü verebildiğine dair eleştirilere de maruz kalmaktadır.

Buraya kadar bahsedilen yaklaşımlar, tarihler, nedenler aslında hep Avrupa merkezliydi. Alıntılanan kaynakların hemen hemen hepsi de bağlamı vermeden konuyu tüm dünyadaki genel bir tasarım biçiminden bahseder gibi anlatmaktaydı. Bu konunun daha detaylı incelemesi bir sonraki bölümde yapılacaktır. Sırada kısaca Avrupa böyleyken “2000’lerin ilk yarısında çeper ülkelerde toplumsal tasarım alanında nasıl gelişmeler oluyordu” sorusuna Er ve Kaya’nın (2008) makalesi üzerinden bakılacaktır. 2008’de yazılan makaleye göre bu yıllarda Hindistan’da kendilerine özgü sorun ve ihtiyaçlarla ilgilenen tasarımcı ve eğitimci rolü oldukça oturmuş durumdadır. Latin Amerika ülkelerinde, özellikle Brezilyalı tasarımcılar, yerel problemlerle ilgilenen girişimlerde bulunmaktadır. Ancak Er ve Kaya’ya (2008) göre Türkiye’de durum daha farklıydı. Yazıldığı yıl itibariyle Türkiyeli tasarımcıların yerel toplulukların ihtiyaçlarına henüz yönelmemiş olduğunu belirtmişlerdir (Er ve Kaya, 2008). Er ve Kaya (2008) bunun bir nedeninin “Modernleşme görüşünü yakalayabilmek için yerel bağlam veya zanaat üretiminin tasarımcılar tarafından göz ardı edilmesi hatta bazen aşağı görülmesi” (Er ve Kaya, 2008, s. 169) olduğunu iddia etmişlerdir.

Türkiye’nin ekonomik ve sosyal liberalleşmesinin 80’lerle beraber sivil toplum hareketlerinin gelişmeye başlamasıyla olduğu belirtilir (Er ve Kaya, 2008). Bu girişimler kamudan bağımsız kurumların da destek ağıları oluşturmasına yaramıştır. İletişim teknolojilerindeki gelişmeler tasarımcıların toplumsal durumlara bakış açısını yansıtabilmesi için bir mecra oluşturmuştur. Bu gelişmelerle yerel, ilham alanı olarak görülmeye başlanmış ve yeni problem tanımları, uygulama biçimleri burada aranmaya başlanmışır (Ö. Er ve Kaya, 2008). 2013 tarihli bir forum makalede (Kaygan ve Julier, 2013), Kaya Türkiye’nin gelenek, modernite ve postmodernitenin üst üste bindiğı, Batı olmayan, bir melez modernite içinde olduğunu belirtmiştir. Bu nedenle de tasarım sadece endüstriyel üretimle değil, endüstri öncesi üretim biçimleriyle de ilişkide

bulunabilmektedir. Bu nedenle, Kaya'ya göre, Türkiye'de üretim alanı daha esnektir ve tasarım aktivizmi uygulamaları için yer vardır. Artan şekilde tasarımcılar ve tasarım eğitimcileri STK'larla çalışmaktadır ve Avrupa Birliği programlarına dahil olmaktadır. Çalışmalar çeperdeki toplulukları (kadınların üretimi, zanaat üretimi gibi) geniş kültürel alana çekme, yerel belediyelerle iş birlikleri yapma gibi konularda yoğunlaşmaktadır (Kaygan ve Julier, 2013).

Bugünse toplumsal tasarım uygulamaları Türkiye'de oldukça yaygındır (örnek çalışmalar; Göksoy ve İngin, 2019; Erözçelik ve Taşdizen, 2017; Kaya, 2015; İngin ve Altay, 2014; Kaya ve Gelmez, 2014). Akdur ve Kaygan (2019) Türkiye'deki toplumsal tasarımın tasarım mecralarındaki yansımaları üzerine yaptıkları araştırmada artık Er ve Kaya'nın (2008) tanımladığı "Mental bariyerin" (Er ve Kaya, 2008: 166) kalmadığını, tasarımcıların ve girişimcilerin yerel topluluklarla sıklıkla çalıştığını belirtmektedirler. İnceledikleri çalışmalardaki en sık karşılaşılan amaçlar; "Tasarım çözümleri üretme, ilgili topluluğu ve uygulamaları görünür kılma, ilgili topluluğu güçlendirme ve yeni uygulamalar öğrenme ve geliştirme" (Gürdere Akdur ve Kaygan, 2019:14). Çalışma biçimleri ise genelde kısa süreli iş birliklerine dayanan çalıştaylar şeklindedir. Uzun süreli, kalıcı çözümler üreten çalışmalar ise daha kısıtlıdır (Gürdere Akdur ve Kaygan, 2019).

2.1.3 2010'lar: Toplumsal tasarım çalışmalarına dair yükselen eleştiriler ve öneriler

Tasarımda toplumsal yaklaşımlar yerleşmeye ve belli tanımlar oluşturmaya başlayınca eleştirel bakış açıları da beraberinde gelmiştir. Toplumsal tasarım biçimlerine yapılan eleştiriler iki bölüm halinde ele alınacaktır. İlk kısımda tasarımı bağımsızlaştırma (decolonizing design) yaklaşımına bakılacaktır. İkinci kısımda da farklı toplumsal tasarım biçimlerine karşı yapılan eleştirilerin bir derlemesine yer verilecektir.

1. Tasarımı bağımsızlaştırma (decolonizing design) yaklaşımı: Tasarımın modernist düşünceyle ilişkisi irdelenmekte, tasarım yaklaşımına hâkim olduğu iddia edilen Batılı bakış eleştirilmekte ve tasarımı birçok farklı bilgi biçimine ve kültüre açmaya, onlarla yoğurmaya yönelik araştırmalar, çalışmalar yapılmaktadır. Bu çalışmalar genellikle *tasarımı bağımsızlaştırma* (decolonizing design) başlığı altında toplanır. Bu bölümde tasarımı bağımsızlaştırma yaklaşımı üzerinden tasarımın, sömürgecilikle ve moderniteyle girdiği ilişkilere bakılacaktır. Bu giriş ileriki bölümlerde yerelin tasarım

çalışmalarındaki yerini ve ele alınış biçimlerini anlamlandırmaya da yardımcı olacaktır.

Escobar'a (2018) göre Papanek'ten bu yana tasarımın kalkınma, modernite ve yerel müdahaleyle ilişkisi pek de değişmemiştir. Neoliberal ekonomik politikalar genişlemiş, Papanek'in çok karşı olduğu tüketim anlayışı daha da artmış ve toplumsal ihtiyaçlar serbest piyasa kültürü idaresi altına girmiştir. Bir yandan tasarım içinde kalkınma teorilerine karşı düşünceler ve hayır işi, yardım toplama gibi kavramların emperyalist uzantılar olduğu düşüncesi de artmaya başlamıştır (Nussbaum, 2010). Tasarımın yerel kültürlerle bir tehdit oluşturduğuna ve Batı merkeziliğinin (*Western-centered*) ve pazarının yerele sirayet etmesinin aracı olduğuna dair eleştiriler gelmeye başlamıştır (Clarke, 2016).

Lintender ve Lin'in 2017'de CoDesign dergisine gönderdikleri ve Çin ve Endonezya'dan katılımcı tasarıma yönelik saha örnekleri bulunan çalışmasına, değerlendircilerden (reviewer) biri tarafından, "Bu iki ülkenin devlet yapılarının demokratik toplum ilkelerinden uzaklığı sebebiyle gerçek bir katılımcı tasarım çalışmasının bu ülkelere uymayacağı" (Lindtner ve Lin, 2017, s. 80) yorumu yapılmıştır. Yazarlar bu yorumu tasarım ve katılımcı tasarım yazınına hâkim olan "Avrupa-Amerika merkezli" bakışa bağlamaktadır (Lindtner ve Lin, 2017, s. 80). Değerlendircinin yorumunun kaynağının milliyetçi birtakım duygular olmadığını, bunun yerine tasarım ve yenilik (innovation) söylemindeki baskın Batı görüşünü yeniden üretmek olduğunu ve kendi çalışmalarının bu bakış açısındaki kişilerin bölgeye karşı fikirlerini zorladığını belirtmektedirler. Bu ve benzeri önyargılar ve görmezden gelmeler, tasarım yazınına hâkim olduğu iddia edilen modernist, sömürgeci anlayıştan gelmektedir (Lindtner ve Lin, 2017).

Modernite kendi görüşünü sömürgecilik yoluyla alternatif / farklı yaşam, sosyal yapı, estetik biçimler barındıran çeperler de dahil olmak üzere tüm dünyaya dayatır (Tlostanova, 2017; Willis, 2003). Modernitenin Batı merkezli yapısı diğer dünyaların reddedilmesini, uygar ile barbar, insan ile vahşi, gelişmiş ile gelişmemiş arasında ayırtırmayı gerektirir (Vazquez, 2017). Sömürgecilik (colonialism) sadece insanları değil, (tasarım alanı dâhil olmak üzere) her türlü ifade biçimini organize edip yönetme hedefine sahiptir (Rizvi, 2018). Vazquez'e (2017) göre de bu hedef gerçekleşmiştir. Modern tasarım disiplini aynı zamanda sömürgeci tasarım şeklinde yorumlanıp modernitenin dünyayı, diğer insan ve insan-olmayan varlıkları algılama ve yorumlama

biçimlerinin nesneleştği yer olarak yorumlanmaktadır (Fry, 2017; Vazquez, 2017; DDG, 2018). Tasarımın sömürgeleşmesi, belirlenmiş meşru bir bakış açısından dünyayı, insanları ve insan olmayan varlıkları algılamamanın ve yorumlamamanın tasarım aracılığı ile kontrol ve disipline edilmesidir (DDG, 2018).

Türkiye’den bir örnek olarak Er ve diğerlerinin (2003) çalışması bu noktada örnek verilebilir. Er ve diğ. (2003) göre endüstriyel tasarımın bir meslek ve disiplin olarak çerper / batı dışı ülkelere yayılması İkinci Dünya Savaşı sonrası 50’leri ve 60’ları bulur. Bu süreçte tasarım, endüstriye ve moderniteye göbekten bağlıdır ve tasarım modernitenin görsel sembollerinden biridir. Çeperde endüstrileşme, ekonomik ve toplumsal modernleşmeyle doğrudan ilişkili olarak, ithal edilen teknolojilerin uygulanması biçiminde yerini almıştır. Endüstriyel tasarımın da bu ithal teknolojilerden biri olarak içkin şekilde Batı menşeli olduğunu belirtirler (A. Er ve diğ, 2003). Bunun bir örneği olarak ODTÜ Endüstriyel Tasarımı Bölümü’nün kurulmasında Amerika Birleşik Devletleri’nin rolünü ve motivasyonunu incelemiş ve kalkınma planlarıyla ilişkisini ortaya koymuşlardır. Trias da (2020) çok benzer şekilde Uruguay’da, CDI isimli, ülkedeki en önemli tasarım eğitimi veren kurumlardan biri üzerine yaptığı çalışmada, CDI’daki tasarım eğitiminin kalkınma programları ve neoliberal politikalarla sıkı iş birliğini ortaya koymuştur (Trias, 2020). Ambole de (2020) Afrika’da Batı müdahalesiyle endüstri odaklı bir tasarım anlayışı ve eğitimi oluştuğunu ancak güncel duruma bakıldığında bu eğitimin karşılığı olacak bir endüstri bulunmadığını belirtir. Bu nedenle öğrenciler mezun olduklarında hem uygun iş bulamayacak durumda olurlar hem de kıtanın ihtiyaçlarına yönelik uygun araçları öğrenmemiş olurlar. Yazar kıtanın fiili üretim durumuyla uyumlu bir tasarım anlayışı ve eğitimi gelişmeli, der. Bu anlayışı küçük ölçekli, zanaat odaklı ve yerli halkları tasarım süreçlerine katan katılımcı olarak tanımlar (Ambole, 2020).

Abdulla ve diğerlerinin (2016) iddia ettiğine göre eğer yabancı kavramlar daha alışkın olunan Avrupa felsefeleri içinde asimile edilmezlerse tasarım yayınlarında reddedilme oranları çok daha fazladır (Abdulla ve diğ, 2016). Bu nedenle tasarım yazını her ne kadar *çeşitliliği* (diversity) hoş görse ve yer verse de radikal biçimde farklı dünyalar aslında çok da yer bulamamaktadır. Tüm bunların aksine *başkalık* (alterity) sorusu *dekolonyal* (decolonial) düşüncenin merkezindedir. Modernitenin dışında kalan başkalık üretimlerine bakmak (mesela yerel uygulamalar) sömürgeci hareketin de farkına varmamızı sağlar (Vazquez, 2017). Bu bağlamda tasarımı bağımsızlaştırma

alışmaları son dönemde tasarım yazınında yer bulmaya başlamıştır. Örneğın *Design and Culture* dergisi 2018 Şubat sayısını tasarımı bağımsızlaştırma (decolonizing design) konusunda yapılan çalışmalara ayırmıştır. Decolonising Design Group (DDG) isimli araştırma kolektifinin editörlüğünü üstlendiğı sayıda, tasarımı bağımsızlaştırmanın ne anlamlara gelebileceğı, tasarımın *bağımsızlaştırma* kavramıyla birlikte düşünüldüğünde ortaya neler çıkabileceğı ve tasarım çalışmalarında bu çabanın yerinin ne olabileceğı konuları tartışmaya açılmıştır. Grubun alışmaları göç, yerli / yerel bilgi, sınıf mücadelesi, toplumsal cinsiyet, ırkçılık gibi ötekinin sorunlarını merkeze alarak, bu konuları tasarım üzerinden incelemektedir (DDG, 2018).

Benzer şekilde 2017’de *Design Philosophy Papers* dergisi de Tony Fry’ın misafir editörlüğünde dekolonizasyon (decolonization) ile ilgili yazılara yer veren bir sayı yapmıştır. Fry’ın (2017) iddiasına göre tasarım camiasında, tasarımın Batı merkezli epistemolojik temeller üzerine kurulduğu ve sömürgeci emellere hizmet ettiği yönündeki düşüncelere katılanların sayısı gün geçtikçe artmaktadır. Tasarımın evrensel oluşu yönündeki düşünceler küreselleşme karşıtı tasarım süreçleri ile sorgulanmaya başlanmıştır (Fry, 2017).

Tasarımın sömürgeleşmesi, dünya ile ilişkimizin Batı-merkezli görüş tarafından tasarım aracılığı ile kontrol ve disipline edilmesi ise; tasarımın bağımsızlaştırılması da dünyayla kurduğumuz temel ilişkileri gözden geçirme ve önceden doğallaştırılmış anlayışları sorgulamayı kapsamaktadır (Tlostanova, 2017). Bilgi üretimini ilişkisel ve yerleşik olarak ele aldığı için dekolonyal uygulamanın gerekliliklerinden biri; bir fikrin, projenin, tasarımın ilişkiye girdiğı bağlama nasıl ulaştığını ve nasıl yollardan geçtiğini anlamaya çalışmaktır (DDG, 2018). Tasarımın bağımsızlaştırılması tasarlayan, tasarlanan ve tasarım problemi olarak tanımlanan tüm farklılıkları ve çeşitliliğı kabul eder. Bu girişimler tasarıma kati, yeni tanımlar yapmaya çalışmaz, sömürgeciliğın oluşturduğu tarihsel, siyasi ve ekonomik nedenlerin ve nedenselliklerin arasında yok olmadan kalabilen çok farklı tasarımların var olduğunu göz önüne sermeyi hedefler (DDG, 2018). Aynı zamanda tasarımın bağımsızlaştırılması sadece baskılanmış tarafların üzerine eğilmek, seslerini yükseltmek değil, bunun yanı sıra karşı tasarım bilgisi oluşturmak ve bunu kullanarak var olan baskılayıcı gelenekleri, dili ve anlayışları zorlamaktır. Bu nedenle de amaç dışlanmış grupların var olan düzene katılımını, temsilini arttırmak değil, var olan formları, güç ilişkilerini bozmaktır

(DDG, 2018). Dekolonizasyon çalışmaları bölgeye özgü tarihsel ve sosyal olaylara yakından bakmayı ve anlamayı gerektirir, tasarımın baskın sınırlarına şüpheci yaklaşır ve çeperdeki bölgelerde, kültürlerde tasarımın nasıl uygulandığına önem verir (Rizvi, 2018; Akama ve diğ, 2019).

Tasarımı bağımsızlaştırma yaklaşımı içinde farklı yol önerileri mevcuttur. İlk olarak *ontolojik tasarlama* (ontological designing) yaklaşımından bahsedilebilir. Temellerini Fry'ın (2017) koyduğu bu yaklaşım; tasarım disiplininin kökten Batı değerleri üzerinde yükseldiğini iddia ettiği için temelden bir değişiklik öngörmektedir. Schön'ün (1983) yansımali sürecinden (reflective practitioner) etkilenerek sürecin farkında olmayı, süreçte kendine eleştirel bakmayı ve tasarlama sürecini baştan tasarlayarak Batı merkezli önyargılardan sıyrılmayı hedefler. Buradaki ontolojik iddia "Tasarım tasarlar" (Willis, 2006: 95) yaklaşımıdır. Tasarım sürecinin tasarlanması ve dolayısıyla sonuçların ve tasarımcının çalışma şeklinin önden hayal edilmesi ve ayrıca yapılan tasarımın yaratacağı etkinin de tasarlanmasını hedeflemektedir (Willis, 2006).

Ansari de (2019a) tasarım bilgi sistemlerinin dekolonize edilmesi için farklılıkların ortaya konulması gerektiğini vurgulamaktadır. Burada farklılıktan kastı, benzer gerçekliklerin farklı kelimelerle ve kavramlarla ifade edilmesi değil, insanların içinde yaşadığı farklı gerçekliklerin, farklı anlayışların ortaya konulmasıdır (Ansari, 2019a). Ontolojik tasarlama sorgulamadığımız alışkanlık ve inanışlarla bir farklılık ve karşıtlık oluşturarak sorgulamayı gerektirir (Ansari, 2019a). Tasarıma ontolojik yaklaşımın Ansari'ye göre üç temel gerekliliği vardır; "(1) Farklılıklara karşı alçak gönüllü olmak ve onları kendi nosyonlarımızla anlamlandırmaya çalışmamak, (2) kendimizin çok doğal ya da yakın bulduğu konularda başka yorumların olabileceğini fark etmek, (3) sorgulamamızı sağlayacak somut bağlamları ortaya koymak" (Ansari, 2019a, s. 4). Taboada ve diğerlerine (2020) göre katılımcı tasarım, birlikte tasarlama gibi yaklaşımlar tasarım sürecinde çeşitliliğin ve farklı görüşlerin bir araya gelişini vurgulasa da tasarımı bağımsızlaştırma yaklaşımının farkı; bunu bir politik proje olarak ele alması, ontolojik yaklaşması, toplumsal-ekonomik kalkınma gibi hedeflerin ötesine geçen yıkıcı bir dönüşüm hedeflemesidir (Taboada ve diğ, 2020).

Tasarımı bağımsızlaştırma yaklaşımı içinde başka bir yol önerisi de *saygılı tasarımıdır* (respectful design). İlk kez Aborjin akademisyen Sheehan'ın (2011) ortaya attığı bu kavram, tasarımın kendini çevresiyle ve sosyal dünyayla ilişkisinde nasıl konumlandığına odaklanmaktadır. Sheehan'a (2011) göre tasarım yerli bilgidен

(indigenous knowledge) faydalandığında, ondan öğrendiğinde çok daha derin bir anlama yetisi kazanır ve çok daha çeşitli bakış açıları geliştirebilir. Saygılı tasarım yöntemi yerli bilgiden feyz alır, fırsat eşitliğini her şeyin önüne koyar. İçinde bulunduğu bağlamın sürekli değiştiğini ve yaşadığını bilir, bütüncül bir yaklaşım benimser. Diyalog yolu hemfikir olma değil tartışmadır. Sheehan'a (2011) göre ne kadar çabalarsa çabalasın her yöntem bir kültürel ürün olduğu için önyargılıdır, ancak yapması gereken bunu açıkça dışarı vurmaktır (Sheehan, 2011). Reitsma ve diğerleri (2019) saygılı tasarım ile oluşturulabilecek güvenli alana üçüncü alan (third space) derler. Bu alan ne Batılı ne de Batı dışıdır; tasarım bilgisinin ve yerli bilginin birlikte var olduğu melez bir alandır. Üçüncü alanın yaratılabilmesi için Reistma'ya (2019) göre, tasarım araçları bir diyalog başlatıcısı olarak sunulduğu bağlamda topluluk üyelerinin katılımını güçlendirmelidir, topluluğun ortaya koyduklarına tamamen açık olmalıdır ve kendi sürecine sürekli özeleştirede bulunmalıdır (Reitsma ve diğ, 2019)

Tunstall da (2013) *kültürlere dayalı yenilik* (cultures-based innovation) kavramını ortaya atmıştır. Amacı yeniliğin Batı merkezci alt yapısıyla yüzleşmek ve yerel toplulukların çok daha zengin olduğunu belirterek onların yenilik üretebilme yetilerini desteklemek, ortaya çıkarmak ve tasarım alanının bu yetilerden faydalanabilmesini sağlamaktır. Bunun için de tasarımın yerli (indigenous) bilgiye vermesi gereken önemi vurgulamaktadır. Bu bahsedilen yaklaşımlarda yerel bilgiye yer açma, yerelden öğrenme, ön kabulleri sorgulama ve sürece özdüşünsel (self-reflexivity) yaklaşma tekrar eden temalar olarak sıralanabilir.

2. Toplumsal tasarım yaklaşımlarına yapılan diğer eleştiriler: Tasarımı bağımsızlaştırma çalışmalarıyla alana dair daha genel bir kritik bakış ortaya konmuştur. Şimdi ise yerelde gerçekleşen çalışmalar genelde katılımcı tasarım, birlikte tasarım (codesign), toplumsal tasarım gibi başlıklar altında gerçekleştiği için tasarım yazınında bulunan bu yaklaşımlara dair özel eleştirilerden bahsedilecektir. Bu eleştiriler, yerel bilginin tasarım bağlamında ele alınışında bazı soru işaretleri olduğunu göstermektedir.

Markussen'e göre toplumsal tasarım kapsamında toplumun ne demek olduğu ve toplumsal yenilik (social innovation) ile toplumsal girişimciliğin (social entrepreneurship) farkının ne olduğu konusunda karışıklıklar mevcuttur (Markussen, 2017). Genelde toplumsal tasarım halkla birlikte, tasarım aktivitelerini kullanarak, ticari hedefler yerine kolektif refah için toplumsal değişikliği hedeflemektedir.

Dezavantajlı grupların da refahını ve katılımını hedeflediği için toplumsal tasarım bazen toplumsal yenilik ve toplumsal girişimcilik gibi terimlerle dönüşümlü olarak kullanılmaktadır. Bu da toplumsal tasarım kapsamında toplumdaki eşitsizlikleri ve eşitsizliklerin kaynaklarının doğru şekilde tespit ve analiz edilmesi konusunda yanlısamalar yaratabilmektedir (Markussen, 2017). Toplumsal girişimcilik insanların katılımı, ticari ve pazar kaygıları ile toplumsal sonuçları olumlu olacak iş ve yeni ürün geliştirme süreçlerini tanımlamaktadır. Toplumsal yenilik ise genelde sistemsel hataların olduğu, siyasi temsiliyetin eksik olduğu noktalarda bir kamusal hizmetin geliştirilmesi, organize edilmesi amacını taşımaktadır (Markussen, 2017). Bu yaklaşımların ikisi de toplumsal düzende büyük etkiler hedefler ve başka bağlamlardan fikir ve çözüm transferleri yaparlar. Toplumsal tasarım ise genelde daha alçak gönüllü hedefler taşıyıp, küçük grupların, azınlıkların ihtiyaçları için daha mikro-seviyede değişimler öngörmektedir (örneğin good enough design, socially responsive design; Thorpe and Gamman 2011). Tasarım alanının dışına çıkan büyük beklentiler yaratmak, toplumsal tasarımın gelişmesine zarar verebilir (Markussen, 2017).

Tasarım araştırmalarında, toplumsal tasarım güç ve kontrol odaklarına karşı demokrasi, toplumsal direnç ve dayanışma konularının tartışıldığı alandır. Örneğin Björgvinsson, Ehn ve Hillgren (2010) katılımcı tasarımın toplumsal girişimcilik alanıyla gitgide artan etkileşimini tehlikeli bulmaktadırlar ve toplumda sahte bir demokratik girişimcilik umudu yarattığını söylerler. Bu uygulamalar ilk bakışta demokratik gözükmeyle beraber arkasında bulunan esas itici gücün pazar ekonomisi ve “Elit demokrasi” (Björgvinsson ve diğ, 2010: 42) olduğunu belirtmektedirler. Bunun yerine katılım yaklaşımının agnostik demokrasi kavramı üzerine kurulmasını önerirler. Katılımcı süreçlerin birbiriyle çatışan ihtiyaçların ve ilgilerin beraber yer alabileceği açık uçlu süreçler olarak ele alınması gerektiğini belirtirler (Björgvinsson ve diğ, 2010).

Light da (2019) birlikte tasarım, toplumsal yenilik ve katılımcılıkla ilgili benzer eleştirilerde bulunmaktadır. “Yenilikçilik söylemi ile gelecek tahayyülünün bile, şimdiki teknoloji öncüleri ve gelişim merkezleri tarafından istila edildiği” bir yola sokulduğunu belirtir (Light, 2019, s. 3; Nilsson ve Topgaard, 2014, s. 10). Bu da Batı-merkezli bakışa, sorunlara Batı’da cevap aranmasına, hem çalışmaların hem referans verilen insanların Batı’da yoğunlaşmasına ve Batı görüşünün toplumsal tasarım

alanında otorite haline gelmesine neden olmaktadır (Light, 2019). Çeşitli yazarlara göre birlikte tasarım, toplumsal tasarım gibi alanlardaki çalışmaların farklılıkları kapsayabilen daha güçlü bir çoğulculuk biçimi araması gerekmektedir (Akama ve Yee, 2016; Light, 2019). Design and Culture dergisi, 2019'da toplumsal tasarım çalışmalarına hâkim olan yenilikçilik fikri ve Avrupa menşeli düşüncelere karşı, yerelin kendi modellerini üretmesi ve farklılıkları barındırabilen modeller yaratması düşüncesini benimseyen makalelerin bulunduğu bir sayı yayınlamıştır. Sayının editörleri bireylerin arasındaki mantıksallığa ve prosedürel araştırma süreçlerine değil; kişisel ilişkilere, hikayelere ve deneyimlere değinen çalışmalara yer vermişlerdir (Akama ve diğ, 2019).

Katılımcı tasarım çerçevesinde kültürel olarak daha çeşitli, bağlamlı, kapsayıcı çalışmalar yapılmaktadır. Ancak katılımcı süreçler her zaman iddia ettiğini gerçekleştirememektedir. Canlı (2018) ve Pierri'ye (2016) göre yükselen kullanıcı merkezilik, katılımcılık ve toplumsal katılıma rağmen hala esas karar verenler tasarımcılardır. Bu nedenle süreç katılımcı olarak addedilse de tasarımcıların kendi bireysel önyargıları sürece sirayet edebilmektedir (Canlı, 2018). Rivzi de yerel katılımı yapıldığı söylenen projelerin sahte bir otantiklik iddiası riskini taşıdığını iddia eder (Rizvi, 2018). Canlı (2018) ve Rizvi (2018) benzer şekilde, tasarımcıların bu konuda kaygı taşımasını ve kendi önyargıları ve yapabilecekleri potansiyel ayrımcılıkları deşifre etmelerini önerirler (Canlı, 2018; Rizvi, 2018).

Tlostanova da (2017) benzer iddialarla katılımcılıkla ilgili çalışmaları eleştirmektedir. Katılımcı uygulamaların iddiası; bireyi özgürleştirip, yaratıcılıklarını ve kendi seçimlerini ortaya koyabildiği bir süreç yarattığıdır. Ancak aslında bu uygulamaların dikkati gerçek problemlerden uzaklaştırıp sömürgeci tasarım araçlarına dönüştüğünü iddia eder. Bu nedenle katılımcı yaklaşım tasarımı bağımsızlaştırmaya yetmemektedir. Kapsamı bir ya da birkaç kişi tarafından önceden belirlenmiş ve kısıtlanmış projelere, insanların dahil edilip, sonra “Onun kültürüne, yaşam tarzına ait elemanları anlamdan yoksun dekoratif nesneler olarak uyarlamasının katılımcılık olmadığını” (Tlostanova, 2017, s. 9-10) ancak birçok uygulamanın bu şekilde olduğunu belirtir. Tlostanova'ya (2017) göre yapılması gereken en baştan birini bir şeye dahil etme mantığını sorgulamaktır. Bunun için Batı / Kuzey tasarımının belirttiği evrensel fikirlerden uzaklaşıp bu tür tasarım anlayışlarını, gerçek deneyimlerle örtüşmeyen küresel güneyde uygulamaktan ve öğretmekten vazgeçmek gerekir. Tlostanova'ya (2017) göre

Batı / Kuzey tasarım anlayışı zaten toplumların algı ve düşüncelerine hükmetmek istemektedir ve tasarımcılar da bu araçları yerellerde uygulayarak bu yayılmacı yaklaşıma yardımcı olmaktadır (Tlostanova, 2017).

Bir yandan katılımcı tasarım ilkelerinin Batı nosyonuyla oluşturulduğunu, bu nedenle her bağlamla tam uyumlu olmadığını ve bu bağlamlar için özel yeni modeller ve stratejiler geliştirdiklerini belirten çalışmalar da mevcuttur. Örneğin tasarımcı ile topluluk arasında algılanan statü farkları ve güç dengesizliği, dil ve kültür bariyerleri, var olan tekniklerin topluluğun değer ve iletişim sistemlerine uyumsuzluğu, okur yazarlığın düşük olması, telekomünikasyon altyapısının yetersizliği gibi farklı durumların oluştuğunu belirterek bu ülkelere özel katılımcı yöntemler geliştirilmeli denmektedir (Merritt ve Stolterman, 2012). Ancak bu çalışmalar için Tlostanova'nın (2017) eleştireliliğinden uzak oldukları söylenebilir. Çünkü genelde bu sorunlar yerelin problemi olarak tanımlanır, geniş ölçekteki sistemlerle ilişkisi kurulmaz.

Tasarım düşüncüsü (design thinking) ve insan odaklı tasarım (human centered design) tasarım sürecinin yaratıcı bir süreç olduğunu dolayısıyla toplumsal değişim problemlerine yaratıcı çözümler geliştirebileceğini iddia etmektedir (Janzer ve Weinstein, 2014). Bu düşünce bireylerin yaratıcı olduğu anlayışına dayanır. İki yaklaşıma da alanda oldukça kredi verilmiştir. İkisi de dünya için yeni çözümler şiarıyla hareket etmektedir. Ancak, Janzer ve Weinstein (2014) ve Johnsson'ın (2011) iddiasına göre çoğu zaman bu yaklaşımları benimseyen tasarımcılar bağlamı oluşturan aktörlerle yakın iş birliği içinde çalışmaz, araştırma ve bağlamı anlama süreci az vurgulanır ve basitleştirilir. Toplumsal bağlam çözüm üretilmeden önce yeterince detaylı incelenmez, ulaşılan çözümün uygunluğunun denetlenmesi konusuna vurgu yapılmaz. Tasarımcının gündemi ve yaratıcılığın özgür bırakılması öncelikli hale getirilirken, kullanıcının güçlendirilmesi ve kullanıcının dünya görüşünün derinlemesine anlaşılması gibi konular göz ardı edilir (Janzer ve Weinstein, 2014). İlk bakışta tespit edilen gündelik problemler aslında daha büyük, makro seviyedeki sistemsel sorun ve eşitsizliklerin göstergesidir; bu nedenle tasarımcıların genel durumu anlamadan yaptıkları müdahaleler sorun çözmek yerine kısa süreli pansuman işlevi görerek esas sorunu derinleştirmektedir. Bu nedenle Willis ve Elbana'ya (2016) göre tasarımcılar sorularına “Problemin ne olduğu” kadar “Bu probleme nasıl yaklaşmalı?”, “İlgili topluluk bu konuda ne düşünüyor?” ve “Bu problemleri tasarım tarafında

çözülebilir mi?” sorularını da eklemeli ve sahada zaman harcamalıdır (Willis ve Elbana, 2016:8).

Ambole de (2020) tasarım düşünüşünün tasarımcıya problemi tanımlama ve çözme görevi verdiği için aslında güç dengesizliklerini koruduğunu ve tasarımcıyı merkezde tuttuğunu belirtmektedir. Ayrıca genelde kısa süreli çalışmalarla uygulandığı için bağlamdan yeterince bilgi alınmadığını söyler. Buna karşılık tasarımcının merkezden alındığı, sürecin yerleşikleştiği ve kapsayıcılaştığı, yani Tunstall’dan (2013) alıntılanarak, dekolonize edildiği süreçler keşfedilmelidir, der (Ambole, 2020).

Johnson da (2011) tasarımın yerelle ilişkiye girdiği başka bir alan olan insani tasarım yaklaşımına eleştirel bakmaktadır. Bu anlayışın çok derin sosyal eşitsizlikleri, güç dengesizlikleri içeren toplumsal problemleri tasarım müdahalesi, genelde bir ürün önerisi, ile çözebileceği düşüncesine sahip olduğunu belirtmektedir (Johnson, 2011). İnsani tasarım gibi teknoloji odaklı çalışmalarda tasarımcılar yerel bilgiyi ve yeni bir teknolojiyi üstten ve bir anda bağlama sokmanın uzun dönem etkilerini göz önünde bulundurmamaktadır. Güçlendirme (empowerment) nosyonu, insani tasarım ve diğer birçok toplumsal odaklı tasarımın merkezinde de olan özgür, bireysel vatandaş anlayışına dayanmaktadır. Güçlendirme amaçlı yapılan çalışmalar gönüllülük, kendin-yap gibi bireysel ifade gerektirir ki bunlar oldukça Batılı kavramlardır (Johnson, 2011). Johnson (2011) bunlara karşılık olarak yerel bilgiyi ve insanları sürece katan (grassroot) bir yaklaşım benimsenmeli ve ana hedefi toplumsal adalet olarak konulmalıdır, der. Örnek olarak da Katar’da inşaat endüstrisindeki iş cinayetleri ve karanlık çalışma koşullarına dikkat çeken tasarım öğrencileri tarafından gerçekleştirilen bir proje verir (Johnson, 2011).

Sonuç olarak bu bölümde, 70’lerden başlayarak tasarım alanının kapsamı ve tasarımcının rolünün değişimi üzerinden tasarım-toplum-yerel ilişkisinin kısa bir tarihsel dökümü yapılmıştır. 70’lerde endüstri ve tüketim kadar toplumsal bağlam ve sorumlu nesneler üretme ilgisi artmaya başlayan tasarım yaklaşımları, 2000’lerin başlarıyla beraber hız kazanır ve birçok toplumsal tasarım alanı gelişir. Tasarımcının rolü de nesne tasarlayandan; süreçleri, sistemleri tasarlayan, kişileri bir araya getiren ve birlikteliği sağlayan kişiye doğru evrilmektedir. Tasarım sürecini demokratikleştirmek ve farklı paydaşların fikrini katabilmek adına katılımcı tasarlama süreçleri gelişmektedir. Ancak bu süreçlerde tasarımcının merkezi ve karar verici yerini korumaya devam ettiği belirtilmektedir. Dilnot (2016), bunu kırmak için

başkalarıyla çalışırken “tasarımcının görünmez olma riskini” (Onafuwa, 2018, s. 14 aktarımıyla) almasını gerektiğini belirtir (Şekil 2.1). Buna paralel olarak son on yılda biriken eleştirel yaklaşımların tasarımcının rolünün merkezden alınmasını, katılımcıların problem tanımlayan, karar veren, deneyimini katan kişilere dönüşmesini; tasarımcının ise öğrenen ve farklılıklara yer açan bir pozisyona geçmesini hedeflediği kanaatindeyim.

Derlenen eleştiriler toplumsal tasarımın farklı alanlarına dair yapılmış olsa da birçok ortak nokta saptamak mümkündür. Ortaklaşan eleştiriler; Batı merkezli yaklaşım ve dolayısıyla farklılıklara kapalı olma; çalışılan topluluğu ve yeri tam anlamıyla kavrayamama, sahada yeterince zaman harcamama ve dolayısıyla görünen problemlerin arkasındaki sistemsel problemleri tespit edememe; toplumsal fayda yerine kazanç merkezli olabilme ve sonucunda yola çıkış amacına ulaşamama; katılımcılık ve birliktelik içeren söylemlerin çoğu zaman bu iddianın altını dolduramaması ve yüzeysel kalmasıdır. Bu sorunlara karşı bazı ortaklaşan önerilerde bulunmaktadır. Bunlar; Batı merkezli anlayıştan uzaklaşmak, sürece özdüşünümsel yaklaşmak ve tasarımcının kendisinin sahip olabileceği ön yargıları deşifre etmek; yerel bilgiyi ve yerel insanları sürece eşit şekilde katmak ve bu anlamda katılımcılığı da yeniden düşünmek; modellerden ve stratejilerden uzaklaşıp kişiselliğe, deneyime dayanan yerele özgü yaklaşımlar geliştirmek; yereli anlamak ve yerelden öğrenmek ve bu amaçla sahada gerektiği kadar zaman geçirmektir.

Şekil 2.1 : Toplumsal tasarım alanları ile yerel bağlam ilişkisinin tarihsel dönemleri.

2.2 Yerel Bağlamla Karşılaşmalar

Tasarımın yerel bağlamla olan ilişkisinin artması, tasarımın ilgi alanını genişleterek sadece seri üretilen ürünlerin yaratıcısı olma rolünün ötesinde toplumsal ilişkilerde de aktif rol alması gerektiği fikrini gündeme getirmektedir. İlk bölümde bu fikirlerin nasıl geliştiğine ve dönüştüğüne bakılmıştır. Bu bölümde ise son dönemde yerel bağlamı konu eden tasarım araştırmaları sınıflandırılıp irdelenerek tasarımın yerele yaklaşım biçimleri anlaşılmaya çalışılacaktır. Bu tezde ele alınan saha çalışması da yereldeki bir üretim uygulaması üzerine olduğundan, hem tasarımın yerele olan ilgisinin nedenlerini anlamak hem de bir tasarım araştırmacısının yerelle kurabileceği ilişki biçimlerini görmek adına iki adımlı yazın taraması yapılmıştır. Güncel çalışmaları tespit etmek adına Design Philosophy Papers, CoDesign, Design and Culture, The Design Journal dergilerinin elektronik arşivlerinde *local* anahtar kelimesi ile tarama yapılmıştır. Taramada, bu dergilere ek olarak *google scholar* araması ve referans takibi yoluyla ulaşılan International Journal of Design, Design Studies, Journal of Design History gibi çeşitli başka dergilerde yayınlanan makaleler de bulunmaktadır. Çıkan yüzün üzerinde sonucun özetlerine bakılarak uygun olan makaleler seçilmiştir. Bir makale için ilk uygunluk kriteri mutlaka belirli bir yerel bağlamda çalışılmış olması ve / veya yerel ile ilişkiye dönük söylem üretmesi olarak belirlenmiştir. Taramayı ürün tasarımı çerçevesinde tutma amacıyla bu dergiler seçilmiş, mimari tasarım veya şehir bölge tasarımı gibi kırsalla ilişkilenen çalışmalar dışarıda tutulmuştur.

Karşılaşılan çalışmalarda *yerel* (local), farklı bağlamları tanımlamak için kullanılmaktaydı. Kırsal bir bölgeyi veya bir köyü tanımlamak için, kent içinde belli bir grubu/bölgeyi tanımlamak için, bazen *yerleşik* (situated) ile eşanlamlı olarak bazen de küresel olanın dışında olanı tanımlamak için kullanılmıştı. Taramayı daraltmak ve odaklamak adına, bir çalışmanın taramaya dâhil edilmesi için *yerel* tanımının, Karşıyaka sahası doğrultusunda yapılan *yerel* tanımıyla uyumlu olması gereği belirlenmiştir. Konum ve topluluk özelinde çalışmalar olmasına dikkat edilmiştir. Karşıyaka sahasından yola çıkılarak bu tezde yerel; belli bir topluluğa özgü, yere özgü, yıllar içinde birlikte birikmiş ve değişmiş bilgiler, değerler ve ilişkiler bütünü içeren kent dışı ve Batı dışı olarak tanımlanmıştır.

Bu tanım doğrultusundaki çalışmalar haricindeki bazı metinler, *yerel* tabirini kullanmış da olsa dışarıda bırakılmıştır. Örneğin *yerel* teriminin genel bir anlamda

kullanılarak kuzey-dışı bölgelerin, düşük gelirli ülkelerin, teknolojik ve organizasyonel olarak enformel kalan bölgelerin kastedildiği çalışmalar (Baek ve diğerleri, 2019; Setiawan ve diğerleri, 2019; Whitehead ve diğerleri, 2019) ya da metropol kent içerisinde bir mahalleyi çalışan (Manzini, 2015) metinler taramanın dışında kalmıştır.

Bu bölümde ele alınacak araştırmaların belirttiği tasarım türleri; *socially engaged design* (toplumla bağlantılı tasarım), *socially responsive design* (topluma duyarlı tasarım), *socially responsible design* (topluma sorumlu tasarım), *co-design* (birlikte-tasarım), *participatory design* (katılımcı tasarım), *transitional design* (geçiş tasarımı), *social design* (toplumsal tasarım), *social innovation* (toplumsal yenilik), *humanitarian design* (insani tasarım), *inclusive design* (kapsayıcı tasarım), *design for sustainable development* (sürdürülebilir kalkınma için tasarım), *design for social change* (toplumsal değişim için tasarım), *design activism* (tasarım aktivizmi) olarak listelenebilir.

Bu listeleme, yazarların kendi beyanlarına göre yapılmıştır. Benzer bir araştırma yapıp hiçbir tür beyanında bulunmamış çalışmalar da mevcuttur. Bu türlerin belli özellikleri olsa da onları keskin bir şekilde tanımlamak ve birbirinden ayırmak mümkün değildir. Örneğin, kırsaldaki bir zanaat uygulamasını tasarımcı ve yerel katılımcılar arasında katılımcı yöntemler kullanarak yeniden canlandırma projesi en çok karşılaşılan uygulamalardan biridir. Böyle bir uygulama, farklı uygulayıcılar tarafından toplumsal tasarım, katılımcı tasarım ya da toplumsal olarak sorumlu tasarım şeklinde tanımlanabilmektedir. Bu farklı konumlandırmalar, araştırmalar arasında gözle görünür bir fark yaratmayabilir. Ayrıca bu taramanın hedefi tasarımın yerele yaklaşım biçimlerini anlamak olduğu için; bu bölüm, türlere göre değil, çalışmaların yerelle uğraşma amaçlarına göre bölümlendirilmiştir (Şekil 2.1 ve Ek-A).

Bu çalışmalar arasındaki en temel yaklaşım farkı, yerele bir tasarım müdahalesinde bulunmak ya da bulunmamak olarak ortaya konabilir. Aktif bir müdahalede bulunmak, tasarlamak, güncel veya geleceğe yönelik çözüm üretmek, sıkça tasarım alanının ayırt edici özellikleri olarak gösterilmektedir. Örneğin Schön'ün (1983) yansımali sürecinden yola çıkarak tasarım bilgisine ulaşmak için tasarlama eyleminden üreyen ve bu bilgiye erişmek isteyen kişinin de tasarlama/yapma sürecine katılan ve kritik bakan bir uygulamacı olması gerekir. Bilginin doğası ve kaynağı uygulama ile ilişkilendirilmektedir. Cross (2001) tasarımcıların kendilerine özgü bilme biçimlerinin

altını çizer ve bunu tasarım yaparken ortaya çıkan ve uygulamaya dayalı bilgi olarak tanımlar. Buna “*Designerly ways of knowing, thinking and acting*” (Cross, 2001: 55) der. Tasarım bilgisi insanlara, süreçlere ve ürünlere gömülüdür. Bu bilginin bir kısmı tasarım pratiğine içkindir ve ancak tasarım yaparak ve yapma eylemine eleştirel bakarak kazanılır. Bilginin başka bir kısmı ise ürünlere ve malzemelere, dolayısıyla üretim pratiğine gömülüdür ve ancak o ürünleri üreterek ve üretime eleştirel bakarak kazanılır (Cross, 2001, Makela, 2007). Tasarım antropolojisinde, antropolojiden farklı olan, tasarımın ortaya koyduğu değerler gelecek odaklı düşünme, duruma özgü ürünler ve çözümler üretme, belli bir durumda değişim ve iyileşme yaratma, fikir üretmedir (Otto ve Smith, 2013). Tasarımın bu aksiyon odaklı, geleceğe dönük, değişim potansiyeli içeren doğası başka alanlardan önemli isimlerin de ilgisini çekmiştir. Örneğin Gatt ve Ingold (2013) antropolojinin gitmesi gereken yön olarak tasarımın gelecek tahayyülü özelliğini gösterir. Escobar (2018) benzer sebeplerle tasarımı *çoklu dünya* (pluriverse) yaratma ve *dekolonizasyon* (decolonization) çalışmalarında önemli bir araç olarak görür (Escobar, 2018).

Bir önceki bölümde bahsedildiği üzere; yerel ile ilişkinin ortaya çıkışındaki ve temel motivasyon, toplumda değişim yaratma ve iyileştirmedir. Dolayısıyla incelenen makalelerde, çok büyük oranda bu yol tercih edilmiştir. Müdahale, çoğunlukla problem çözme ile anlamlandırılmıştır. Yani, yereli bir tür problemi olan nesne olarak ele alma ve bu problemi tasarım müdahalesiyle çözme, en sık karşılaşılan yerelle ilişkiye girme biçimidir. Ancak müdahalenin tasarıma içkin bir konuya ve bir alışkanlığa dönüşmesi, müdahalenin etkilerinin yeterince göz önünde bulundurulmamasına sebep olabilmektedir. Tasarım müdahalesi, uygulandığı sahada değişikliklere sebep olduğu için değerler, duygular ve beklentiler ortak olmadığında stres yaratabilir veya karmaşaya neden olabilir (Akama, Stuedahl ve Van Zyl, 2015; Gregory, 2018). Bu nedenle, “Yerelde tasarım müdahalesi” başlığı altında araştırmalar incelenirken, olumlu ve olumsuz yönlerine bakılacaktır.

Tasarım müdahalesinde bulunan çalışmalardan büyük çoğunluğu problem tanımı ve çözümü üzerinden ilerlese de istisnalar mevcuttur. “Yerel uygulamadan öğrenerek müdahale” başlığında, problem tanımından ziyade farklı uygulama türlerinin bir araya gelişinden ortaya çıkabilecek potansiyellerden yola çıkan çalışmalara yer verilecektir. “Yerelin kendi kendisini dönüştürmesini hedefleyen müdahaleler” içeren çalışmaların toplandığı üçüncü başlıkta da özellikle problem çözme yaklaşımını benimsemediğini

belirten, çalıştaylar aracılığıyla yerele belli bir konuda duyarlılaştırmayı hedefleyen çalışmalar mevcuttur.

İkinci temel yaklaşım ise çok daha az rastlanmakla beraber; aktif bir tasarım müdahalesi içermeyen, yereldeki bir uygulamanın (Reitan, 2006) veya bir kavramın (Akama, 2015) incelenerek tasarıma katılmasını ve bazen tasarımı dönüştürmesini hedefleyen, yerel bilginin tasarım sürecine eşit biçimde katılabilmesinin yollarını arayan (Noronha, 2018; Reitsma ve diğerleri, 2019; Wang ve diğerleri, 2020) çalışmalardır. Bu çalışmalar da “Yerelden Öğrenme” başlığı altında toplanmıştır.

Son olarak; ister problem çözme yaklaşımıyla müdahale, isterse yerelden öğrenme yaklaşımı olsun, bu çalışmalarda ortak ve sıkça karşılaşılan bir eğilim de model veya strateji oluşturmaktır. Müdahaleci yaklaşımlarda genelde, araştırma esnasında öğrenilenlerden ve çıkarımlardan yola çıkarak benzer alanda araştırma yapacak kişilerin işlerini kolaylaştırmak ve başarılı bir çalışma yürütebilmelerini sağlamak için (Drain ve diğerleri, 2017; Kaya, 2015) bir model önerisi oluşturulur. Yerelden öğrenme yaklaşımlarında ise daha ziyade izlenmesi gereken ilkeler şeklinde (Reitsma ve diğerleri, 2019; Taboado ve diğerleri, 2020) yorumlanabilecek araştırma stratejileri önerilir.

1. Yerelde Tasarım Müdahalesi

1.1. Problem Çözme Hedefiyle Müdahale

1.1.1. Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale

1.1.2. Tasarım yöntemleri öğretmekle müdahale

1.1.3. Tasarlama ve öğretme aktivitelerinin birlikte yürütüldüğü müdahaleler

1.2. Yerel Uygulamadan Öğrenerek Müdahale

1.3. Yerelin Kendi Kendisini Dönüştürmesini Hedefleyen Müdahaleler

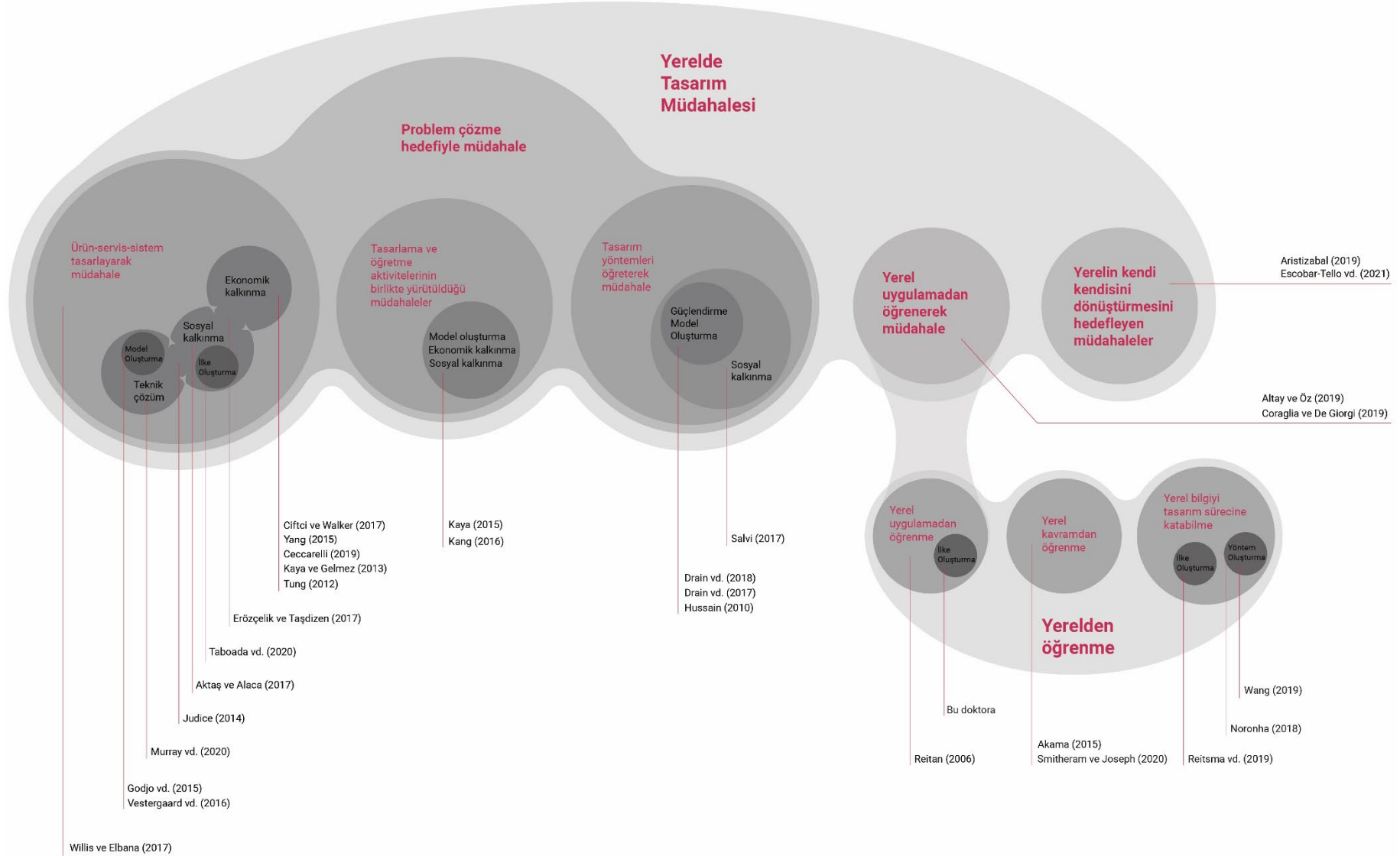
2. Yerelden Öğrenme

2.1. Yerel Uygulamadan Öğrenme

2.2. Yerel Kavramdan Öğrenme

2.3. Yerel Bilgiyi Tasarım Sürecine Katabilme

Takip eden bölümde, incelenen araştırmalara, başlıklar altında daha detaylı bakılacaktır. Karşıyaka Köyü’ne saha olarak nasıl yaklaşılması gerektiğine dair doneler elde edilmeye, tasarımın yerele yaklaşımında örnek alınabilecek uygulamalar ve olası zafiyetler tespit edilmeye çalışılacaktır.

Şekil 2.2 : Tasarım-yerel ilişkisi yazın taraması haritası.

2.2.1 Yerelde tasarım müdahalesi

2.2.1.1 Problem çözme hedefiyle müdahale

Bu bölümde, tasarım müdahalesini problem çözme amacıyla anlamlandıran çalışmalar incelenecektir. Bu çalışmalar yereli, problemi olan bir tür nesne olarak ele alır ve bu problemi de tasarım müdahalesi ile çözmeyi hedefler. Bu problemler; yerelin varlıklarını (assets) belirleyip onları tasarım aracılığıyla küresele uygun hale getirerek pazara açmak ve yereli kalkındırmak gibi ekonomik olabilir (Ceccarelli, 2019; Çiftçi ve Walker, 2017; Kaya ve Gelmez, 2014; Yang, 2015). Bir su atık sistemi tasarlama ve yerele teknoloji transferinde bulunma gibi teknik olabilir (Godjo ve diğ, 2015; Ssozi-Mugarura ve diğ, 2017; Vestergaard ve diğ, 2016). Ya da yerele yaratıcılık, tasarım düşüncesi gibi tasarım alanının uzmanı olduğu düşünülen yöntemler öğretilerek veya katılımcı yöntemler benimsenerek yerelin sosyal sorunlarını çözmeye yönelik olabilir (Drain ve diğ, 2018; Hussain, 2010; Salvi, 2017; Taboada ve diğ, 2020).

Tasarım müdahalesiyle çözülmesi hedeflenen problemlerin tanımının nasıl yapıldığı genelde belirsizdir. Çok az çalışmada öncü bir saha araştırmasıyla topluluktan beslenen bir problem tanımı süreci tespit edilmiştir (Willis ve Elbana, 2016; Kang, 2016; Yang, 2015). Bazen o alanda yapılmış önceki araştırmalara referans verilirken (Godjo ve diğerleri, 2015), bazen fonlamayı sağlayan kuruluş tarafından problem tanımı tasarımcılara verilmiştir (Taboada ve diğ, 2020; Vestergaard ve diğ, 2016). Çoğu zaman ise net bir kaynak sunulmamıştır (Aktas ve Alaca, 2017; Ceccarelli, 2019; Drain ve diğ, 2018; Çiftçi ve Walker, 2017; Hussain, 2010; Salvi, 2017). Kanaatimce sağduyuya dayalı bir problem tanımı yapılmıştır.

Problem çözme sürecine dair tutumlar da üçe ayrılmıştır. Bunlar; probleme ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale, tasarım yöntemleri öğretmek müdahale, tasarlama ve öğretme aktivitelerinin birlikte yürütüldüğü müdahaleler.

Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale

Bu yaklaşımda yerelin ekonomik, sosyal ya da teknik bir problemine yönelik ürün-servis-sistem tasarlayarak sorunun çözümüne katkıda bulunmayı hedefleyen çalışmalar bulunmaktadır. İlk ve en yaygın karşılaşılan senaryo; yerelin varlıkları belirleyip onları tasarım aracılığıyla küresele uygun hale getirerek pazara açmayı ve yerele ekonomik kalkınma sağlamayı hedefleyen çalışmalardır (Ceccarelli, 2019;

Erözçelik ve Taşdizen, 2017; Çiftçi ve Walker, 2017; Kaya ve Gelmez, 2014; Yang, 2015). Bu kapsamda genellikle tasarım uygulamasıyla yerel ürünlerin güncel bir dile kavuşup alıcı bulması, böylelikle uygulamaların da dönüşüm geçirerek hayatına devam etmesi ve yerel uygulama devam ederken bir yandan da küresel pazara açılarak ekonomik olarak bölgenin kalkınması hedeflenir.

Örneğin Çiftçi ve Walker (2017) araştırmalarında tasarım alanının zanaat sektörünü nasıl canlandırabileceği sorusu üzerine yoğunlaşır. Küreselleşme karşısında yerel ve geleneksel olarak tanımlanan el sanatlarının yok olmaya başladığını, tasarım müdahalelerinin el sanatlarını dönüştürüp devam etmesini sağlayabilecek büyük bir potansiyel taşıdığını vurgular. Bu el sanatlarının devamlılığı, Çiftçi ve Walker’a (2017) göre, hem çevresel sürdürülebilirlik hem de kültürel sürdürülebilirlik açısından önemlidir. Onlara göre küreselleşen kültürler karşısında yerellik ve yerel ürünler herhangi bir hatıra nesnesinden öteye gidememektedir. Tasarım yerel zanaat süreçlerine yeni bir bakış açısı, farklı malzeme, üretim biçimi ve araçlar sunma yetisine sahiptir ve zanaatkâr ile yeni ürünler arasında bir “Köprü” (Çiftçi ve Walker, 2017: 2993) olma potansiyeli taşımaktadır. Bu nedenle de projelerinde Türkiye’den farklı yerel zanaat örnekleri üzerine saha çalışması yaparak, “Oltu taşından tespih, patik, keçe kumaş” (Çiftçi ve Walker, 2017: 2995) ürünlerine tasarım müdahalesiyle yenilik katıp zanaat sektörüne yer açmayı hedeflemiş ve sonucunda bir seri ürün tasarlatmışlardır. Bu çalışmada problem tanımı, yerel el sanatlarıyla ilgili sağduyu ve genel gözleme dayalıdır ve problemin tasarım müdahalesi ile bertaraf edilmesi amaçlanmıştır (Çiftçi ve Walker, 2017).

Benzer bir diğer örnekte Yang (2015), endüstriyel tasarım disiplininin kapsamının pazar için cazibeli ürünler tasarlayarak tüketimi güçlendirme ve firmalara kâr sağlamanın çok ötesine geçtiğini belirtmektedir. Endüstriyel tasarımın sorumluluk alanı toplumsal ve çevresel alanlara genişlemiş durumdadır. Ayrıca tasarımcılar artık kâr amacı gütmeyen, toplumsal sorunlara, dezavantajlı gruplara odaklanan işler de üretmektedir (Margolin and Margolin, 2002). Yang (2015) bir grup endüstriyel tasarım öğrencisiyle Tayvan’da bulunan Yuanli kasabasındaki sepetçilerle çalışmıştır. Buradaki sepetçilerin hasır ürünlerini geliştirmek istediklerini ancak profesyonel tasarımcılarla çalışacak bütçeleri olmadığını belirtir. Bu nedenle tasarım öğrencileriyle ortak bir proje gerçekleştirerek, sepet örme tekniğiyle yeni ürünler geliştirdiklerini aktarır (Yang, 2015). Yang (2015) hasır örme uygulamasının canlandırılmasının hem

bölgeye ekonomik canlılık kazandıracağını, tüketicinin hasır örgüsü ürünlere talebinin artacağını ve zanaatkârlara sosyal ve kültürel bir güçlendirme (empowerment) kazandıracağını belirtmektedir. Çalışmada müdahalenin amacı da firmaları kâr ettirmektense yereldeki küçük üreticiyi küresel pazara sokarak kâr ettirmek olduğu vurgulanmaktadır.

Tasarım alanının içinde zanaatı yeniden canlandırma (craft revitalization) uygulamaları oldukça yaygındır. Bu uygulamalarla yerelin kalkınması hedeflenirken, aslında tasarıma da farklı bir çalışma alanı açılmış olur. Küreselleşme ile kültürlerin ve yaşam tarzlarının tek tipleştiği belirtilerek buna karşı yereli hem tasarım hem üretim için yenilik kaynağı olarak görmek son dönemde oldukça yaygın bir görüştür (Thackara, 2005). Benzer başka bir örnekte Ceccarelli (2019) küreselleşme ve modernleşme ile gelen homojenleşme ve basitleşmeye karşı tasarımın yerel bilgi ve kültürlerden beslenerek çeşitlenmesi gerektiğini belirtmektedir. Bunun için Sardinya bölgesine ait tarihsel, coğrafi ve kültürel değerlerden ortaya çıkan tasarım ürünleriyle topluma katkı sağlanabileceğini ve aynı zamanda bu değerlerin de tasarıma ilham kaynağı olabileceğini düşünmektedir. Ceccarelli (2019) toplumsal yenilik anlayışının alışlagelmiş tasarım-üretim-dağıtım anlayışının dışına çıkarak, yerel değerlerin yeniden kullanıldığı bir tasarım anlayışı sunduğunu iddia eder. Manzini'nin yerel ve açık (local and open; Manzini, 2015) yani kökleri yerel değerlerde olan ama küresel fikirlerle, bilgilere ve insanlara açık tasarımın yerel bağlamlara katkısını vurgular. Manzini'nin bu yaklaşımı *kozmpolitan yerelleşmecilik* (cosmopolitan localism; Manzini, 2015) olarak da ifade eder. Bu kavram; yereldeki varlıkların ve değerlerin algılanmasına, yerelle birlikte yeniden tasarlanmasına, aynı zamanda bu değerlerin yerelle kısıtlı kalmayıp diğer yerel merkezlerle sürekli bir bilgi alışverişi içinde olmasına ve bir şebeke içinde fikirlerin ve bilgilerin serbestçe dolaşabilmesine işaret eder (Manzini, 2015).

Bu noktaya kadar bölgeye ekonomik katkı sağlama odaklı çalışmalardan bahsedildi. Probleme ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale ederken sadece ekonomik kalkınma değil (birbiriyle alakalı şekilde), sosyal ve teknik problemler de konu edilmektedir. Örneğin Judice (2014) Brezilya'nın bir bölgesinde katılımcı tasarım yöntemlerini kullanarak yerel halkı sağlıkla ilgili konularla bilgilendirmek ve bölgeyi devletin çevrimiçi sistemine dahil edebilmek için bir bilgilendirme sistemi tasarımı üretmiştir. Ssozi-Mugarura, Blake ve Rivett (2017) *topluluk odaklı birlikte tasarlama*

(community-based codesign) yöntemini benimseyerek Uganda'nın bir bölgesinde su yönetim sistemi kurulması için çalışıyorlar. Tasarım sürecine başlamadan önce toplulukla birlikte vakit geçirilerek yerel değerlerin ve mevcut sistemlerin tespit edildiği ve ayrıca topluluğun birlikte tasarım sürecine nasıl dahil edileceğine yönelik ön çalışmaların yapıldığı vurgulanıyor (Ssozi-Mugarura ve diğerleri, 2017). Benzer başka bir çalışmada da Vestergaard, Hauge ve Hansen'in (2016) Hindistan'daki bir köy için geliştirdikleri atık yönetim sistemi sırasında izledikleri *persona* yönteminden bahsediyor. Vestergaard ve diğ. (2016) yabancı oldukları yerel bir topluluğun değerlerini, ilgilerini, deneyimlerini anlamak ve katılımcı tasarım sürecine dahil edebilmek için gerçek kişilere dayanan karakterler yaratıyorlar (Vestergaard ve diğerleri, 2016). Bu çalışmalarda özellikle yerelin tasarım sürecine katılımının önemi, yerelin ihtiyaçlarını, değerlerini anlayıp tasarımı o yönde geliştirme ve topluluğun yeni teknolojik müdahaleye alışmasını kolaylaştırma vurgusu yapılmaktadır. Bir yandan da önceki bölümlerde bahsedilen katılımcı tasarıma yönelik eleştirilerden bazıları bu çalışmalar için de geçerlidir. Proje tanımı ve kapsamı önden belirlenmiş, son karar mercii tasarımcılar ve/veya fon kurumları olurken problem tanımının nasıl yapıldığı belirtilmemiştir.

Tasarım araştırmalarında yerele müdahalede bulunan, özellikle de yerel ürün ve üretimlere tasarım müdahalesi içeren projeler konusunda farklı görüşler mevcuttur. Bir yandan bahsedildiği gibi bu hem tasarım hem yerel için yeni bir nefes olarak görülürken bir yandan ise aksine bu müdahaleleri küreselleşmeyi hızlandıran, tasarım eliyle yerele taşıyan ve yayılmasına yardım eden eylemler olarak görenler de mevcuttur. Sırada kısaca küreselleşme, modernite ve kalkınma ilişkisi ve bu bağlamda yerele müdahale karşısında tasarım araştırmacılarının farklı görüşlerine yer verilecektir.

Küreselleşme ve kalkınmanın yerel bağlama etkileri ve tasarım müdahalesi

Santos'un (2006) tanımıyla küreselleşme; "Belli bir eşya, durum, varlık veya yerel kimliğin eşit olmayan bir değişim yoluyla etki alanını yerel ve ulusal sınırlarının dışına taşıması ve böylelikle diğer rakip kimlikleri, varlık ve eşyaları yerel olarak adlandıracak yetkiye sahip olmasıdır" (Santos, 2006: 396). Bu tanımın küreselleşmeye dair işaret ettiği önemli noktalardan ilki; genel geçer bir küresel durum olmadığını vurgulayarak küreselleşmeyi bazı yerelliklerin başarılı şekilde yaygınlaşması olarak konumlandırmasıdır. İkinci nokta; küreselleşmenin yerelleşmeyi şart koşmasıdır.

Küreseli yaratan süreç hâkim pozisyonu ile diğerlerini yerel yapmaktadır. Santos'a (2006) göre bu süreç küreselleşme değil, yerelleşme de denebilirdi ancak hâkim pozisyonu sebebiyle küreselleşme denmektedir (Santos, 2006). Santos, küreselleşme sürecinin çift taraflı olduğunu belirtmektedir: “Küreselleşmiş yerellik” ve “Yerelleşmiş küresellik” (globalized localism/localized globalism, Santos, 2006: 396). Küreselleşmiş yerellik, yereldeki bir değer küresel başarıya ulaşması, yerelleşmiş küresel de belli yerel durumların küreselleşmiş yerel değerler üzerine olan etkisi yani küresel olanın yerele işlenmesidir (Santos, 2006). Bu iki süreç birlikte hâkim küreselleşme sistemini oluşturmaktadır. Genelde gelişmiş ülkeler küreselleşmiş yerellikten sorumluyken, çeper ülkeler yerelleşmiş küresellikten muzdarip olurlar (Santos, 2006).

Nesne ve servislerin üretilmesinde önemli rol oynayan tasarım, küreselleşmeden doğrudan etkilenen ve küreselleşmeyi etkileyen bir alandır. Ancak Beckett ve Kim'e göre (2014) bu ilişkiyi inceleyen çalışmalar sınırlıdır. Tasarım alanında yerel-küresel ilişkisi genellikle homojenleşme ve farklılaşma ikiliği üzerinden tartışılmaktadır. Uluslararası ticaret ve küresel pazar ile kültürel homojenleşme mi dikte edilir yoksa erişilebilirliğin artması sayesinde kültürlerarası dolaşım ve çeşitlilik artar mı? (Fiss, 2009; Santos, 2006). Küresel pazar, kültürel üretimleri coğrafi bağımlılıktan kurtarıp geniş kitlelerle tanışmasına mı yarar? Yoksa bu yersizleşme ancak görünürde bir çeşitlilik sağlayıp gerçek otantikliğin yitimine mi sebep olur? (Fiss, 2009) soruları farklı şekillerde sorulmaktadır.

Küreselleşme geleneksel çeşitlilikler, etnik farklılıklar gibi konuları tek tipleştirerek tek bir pazar yaratmayı hedeflese de aslında küreselleşme birçok süreçten oluşan hareketleri kapsamak için kullanılan bir çatı terimidir. Bu nedenle de tek sesli ve tekil değildir, küreselleşme ile yerelerde türlü melezlikler ortaya çıkar (Beckett ve Kim, 2014). Küreselleşmenin küresel-yerel gibi keskin ayrımlar yaratmadığı, melez anlayışlar yaratarak merkez-çeper netliğini ortadan kaldırdığı söylenmektedir (Appadurai, 2005). Bu nedenle aslında tek bir küreselleşme yoktur, çoğul olarak küreselleşmeler vardır (Santos, 2006).

Melezlik bir yeri ne daha az yerel ne daha çok küresel yapar ama farklı hale getirir (Light, 2019; Escobar, 2018). Toplumsal tasarımda da bir melezlik durumu oluşur, tasarımcı dışarıdan gelen olarak kendi bilgisini yerele taşır. Appadurai'ye (2005) göre ticari bir ürünün *yerelleştirilerek* satılması, ne olursa olsun pasif bir süreç değildir.

Yerel, dışarıdan yapılan müdahalelerle kendi içinde cevaplar üreterek dönüşür (Fiss, 2009; Bello, 2006).

Tasarım araştırmaları alanında yazan Maldini'ye (2014) göre küresel sistem, yereli bastırmaktan ziyade farklılıkları kutlamaktadır. Ama bu farklılıklar içerik hakkında değil, biçimle ilgilidir. Farklılıklar herkesin okuyabileceği bir seviyeye getirmek için uysallaştırılır. Tasarımın şu anda yerel ve küresel arasında edindiği rol de bu okunabilir hale getirme işidir. Maldini'ye (2014) göre bu pozisyonun iki ucu vardır: Ya tasarım müdahalesiyle yerel olgular yeni küresel gerçeğe uyarlanır ya da tasarım bu rolü üstlenmez ve yerel farklılıklar birçok küresel dinamik arasında yok olur (Maldini, 2014). Maldini tasarımcıya kurtarıcı rolü biçer ve yerel uygulamaların tasarım ile küresel pazara sunulması yaklaşımını zorunlu bulur.

Öte yandan küresel ve yerelin karşılaştığı noktalarda, güçlü ve yayılmacı olan küresel yönünden dengesiz bir ilişki kurulmaktadır. Arada kurulan ilişki demokratik ve yüzde yüz geçirgen değildir. Farklılıkların kutlandığı söylenirken aslında başkalıklara (alterity) izin verilmez. Tam da Maldini'nin (2014) belirttiği gibi uysallaştırma, çeşitlilik görünümü altında aslında tek tipleşmeyi getirir. Hart'ın (2011) aktarımıyla Grimes ve Milgram'a göre de yerli sanatı ve yerel kültürü canlandırmayı hedefleyen kapitalist kalkınma girişimleri, çözmeyi hedefledikleri toplumsal eşitsizlikleri aslında yeniden üretmektedirler (Hart, 2011). Bu nedenle, "2010'larla Beraber Yükselen Eleştiriler" bölümünde belirtilen yorumlarla paralel şekilde, yerel bir uygulamayı küresel pazara açarak bölgeyi kalkındırma yaklaşımını benimseyen birçok çalışmanın, var olan haliyle bu eleştirilere cevap veremediği kanaatindeyim.

Er (1997), 1950'ler ve 1960'larda Amerika'nın çeper ülkelere yönelik kalkınma projelerinin, kaliteli insan kaynağı ve deneyim eksikliği sebebiyle, kapsamlı üretim projeleri yerine çoğunlukla yerel el işlerinin, küçük işletmelerin ve iç-dış pazarda yer alabilecek ticari ürünlerin geliştirilmesine odaklandığını söyler. Bu projelerin kapsamı; yerel ürünlere rekabet avantajı kazandırarak geniş pazarlara açılmasını sağlamak ve pazarlama konusunda yerel üreticileri eğitmektir (A. Er, 1997). Yukarıda belirtilen projelerde de hala aynı kalkınma odaklı amacı ve yöntemleri görmenin mümkün olduğu kanaatindeyim. Papanek'ten bu yana ekonomik kalkınmayla toplumsal kalkınmanın eşdeğer görülmesi, güç dengesizliklerinin göz ardı edilmesi, tasarım müdahalesinin toplumsal sonuçlarının yeterince irdelenmemesi gibi konular hala geçerliliğini korumaktadır.

Bu çalışmalar iyi niyetli ve kısa süreli ekonomik öngörülerini karşılayabilir olsa da, çevresel ve toplumsal olarak sürdürülebilir bir hassasiyetle yaklaştığını belirtse de, küreselleşmeyle ve küresel pazara açılmayla bölgedeki sosyal kültürel dinamiklerin uzun vadede nasıl değişebileceğine dair öngörülerde bulunmamaktadır. Ayrıca olası güç dengesizlikleri, bölgenin tüketilmesi ya da zanaatkarların statüsüyle ilgili sürdürülebilir yorumlar yapılmamaktadır.

Benzer şekilde Willis ve Elbana'ya (2016) göre de kalkınma ve insani tasarım gibi söylemler altında yapılan projelerde sık karşılaşılan yaklaşımlardan biri; STK'ların zanaat ve küçük çaplı üretimlere odaklanarak yerele gelir kapısı oluşturma hedeflenmesidir. Çıkan ürünler de genelde turistlere veya ithalata yönelik kumaş, takı, kıyafettir. Bu ürünlerde kullanılan görsel dil de genelde üretildiği kültürün basitleştirilip kolayca anlaşılır hale getirilerek belki de gerçek kullanımından koparılıp anı nesnesine dönüştürülmesi, kolay satılır hale getirilmesidir.

Bu dönüşüm tasarımcının işi olmakta ve yerel-küresel ilişkisinde kritik bir rol oynamaktadır. Küresel pazarlar oldukça güvencesiz, değişken ve haliyle kırılgandır. Moda sürekli değişmektedir. Bu nedenle de böyle bir yaklaşımla yerele kalıcı bir katkı sağlamanın ne derece mümkün olduğu sorulmaktadır. Tunstall (2013) ise kalkınma ve Batı odaklı tasarım aktivitelerinin neden olduğu sorunları şöyle sıralar: Yerel zanaatlarla modern tasarım arasında set çekmek ve yerel uygulamaları, tarihleri, bilgileri dışarıda bırakmak; tasarım düşüncesini küresel kurtuluşun yolu olarak konumlandırmak ve yine yerel uygulamaları, tarihleri, bilgileri dışarıda bırakmak; Batı (Avrupa, Amerika ve Japonya) tasarım anlayışını hiyerarşi oluşturarak en üste ve ileriye koymak.

Ekonomik kalkınma odaklı müdahalelerin ne kadar iyi niyetli olsa da yerelde yaratabileceği negatif değişimleri çok iyi şekilde anlatan, oldukça kapsamlı bir çalışma olarak Hart'ın (2011) araştırması örnek verilebilir. Hart'ın (2011) çalışması, Manisa'da Örselli Köyü'nde kurulan DOBAG (Doğal Boya Araştırma ve Geliştirme) Yuntdağ kooperatifi üzerine 1998-2008 arasında gerçekleştirdiği etnografik araştırmayı içermektedir. Kooperatif, doğal boya uzmanı Harald Böhmer ve Josephine Powell tarafından kurulmuştur. Hart (2011) çalışmasında köy içinde kooperatifle birlikte oluşan sosyal dinamikleri, İslamiyet ve kadınlık eksenini üzerinden inceler. Bu kooperatifin iki amacı vardır. Birincisi; köyde eskiden var olan ama artık unutulmuş doğal boyama yöntemini köylülere yeniden öğretip bu yöntemle halılar ve kilimler

dokuyarak ürünleri yurtdışı pazarında satmak ve böylece köye gelir kazandırmak ve geleneksel addedilen bir üretim biçimini yaşatmaktır. İkincisi de dokumanın kadınların yaptığı bir uygulama olması sebebiyle kadınlara maddi kazanım ve çalışmayla birlikte özgürlük kazandırmaktır. Ancak dini ve ahlaki değerler ve patriyarka kesişiminde yıllar geçtikçe iyi niyetle başlanan projenin kadınlar için yeni zorluklara dönüşmesi, kadınların dokumadan zamanla git gide daha fazla el çekmek istemesi ve haliyle üretim ve satışların azalmasıyla kooperatifin zor duruma düşmesi bu uzun soluklu çalışmayla çok detaylı aktarılmaktadır.

Hart (2011) bunların sebeplerini hem kapitalist kalkınma zihniyetinde hem de kadınlar özelinde Batılı feminist anlayışın bu köydeki cinsiyet dinamiklerini anlamaya yetmeyişi sonucu, dayatılan bir idealin geri tepmesi olarak konumlandırmaktadır. Bu süreci açıklamak için araştırmasında birçok katman ve olay mevcuttur. Bunlardan kanaatimce en çarpıcı olanı şöyle özetlenebilir: Kooperatife kayıtlı olup parayı kazanan kadınlar olduğu halde, süregelen toplumsal yapı yüzünden paranın yine erkeğe (eş ya da baba) gitmesi, köyde sadece evli kadınların kooperatife üye olmasına izin verilmesi ama aslında evdeki genç kızların da kaydolmadan dokuma yapması, gençlerin daha hızlı ve dinç olmaları sebebiyle daha fazla para kazandırmaları, haneye para kazandıran bireylere dönüşünce babaların kızlarını evlendirmek istememesi, evlenmek isteyen kızlara rıza verme sürecinin uzatılması ve bu nedenle evden kaçma gibi vakaların çoğalması ile evden kaçtığı için genç kadının köylü gözünde kötü duruma düşmesiyle sonuçlanmasıdır.

Tasarım alanı içinde problem çözme yaklaşımıyla çalışıp aynı zamanda alanın kalkınma düşüncesiyle ilişkisi sonucu doğan sorunlara değinen ve bununla baş etmeye çalışan araştırmalar ve projeler de mevcuttur. Willis ve Elbana'ya (2016) göre sosyal ve ekonomik kalkınma teorileri, tasarım aktivitelerinin gelişmesinde karar verici roldedir. Çünkü fonlamalar sayesinde tasarımcılar yardım kuruluşlarıyla çalışarak dezavantajlı gruplara ulaşmaya çalışırken kalkınma zihniyetini ve araçlarını da bu bölgelere taşımaktadırlar. Willis ve Elbana'nın (2016) toplumsal tasarımın bu arka planını göz önünde bulundurarak önerdikleri yöntem; sahada zaman harcamaktır. Onlara göre tasarımcılar genelde bir tasarım çözümüne varmak konusunda aceleci davranırlar ve durumu anlamak adına sorular sormak yerine "Ne tasarlanmalı?" (sf. 2) diye sorarlar. Mısır'da Nil Nehri kenarındaki bir bölgede gerçekleştirdikleri problem-bulma egzersizi örneği üzerinden kendi yaklaşımlarını gösterirken, kalkınma teorileri

ile iç içe geçmiş toplumsal tasarım biçimlerini de kritik ederler. İlk bakışta tespit edilen gündelik problemler aslında daha büyük, makro seviyedeki sistemsel sorun ve eşitsizliklerin göstergesidir. Bu nedenle tasarımcıların genel durumu anlamadan yapacakları müdahaleler, sorunu çözmek yerine kısa süreli pansuman görevi görerek aslında sorunları derinleştirmektedir. Bu nedenle de yazarlar problemin ne olduğu kadar bu probleme nasıl yaklaşmalı, ilgili topluluk bu konuda ne düşünüyor, bu problemleri tasarım tarafında çözülebilir mi diye de sorulması gerektiğini savunmaktadır (Willis ve Elbana, 2016). Willis ve Elbana'nın yaklaşımından, müdahalenin biçiminin ve amaçlarının önemli olduğu vurgusu ortaya çıkmaktadır. Yerel bir uygulama dönüştürülürken yerelin değerleri, kültürel dinamikleri iyi anlaşılmalı; küresel pazara açılmanın ne demek olduğu, bölgede nasıl güç dengeleri oluşturacağı, bu dengelerin bölgenin sosyal, kültürel ilişkilerine etkisi, üreticilerin durumu ile toplumdaki pozisyonları düşünülüp kritik edilmeli ve sürdürülebilirlik senaryolarına dâhil edilmelidir.

Bu bölümde tasarımın yerel bağlamda yürüttüğü çalışmalardaki genel eğilimlerinden ilki olan yerele problem çözme yaklaşımıyla ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahaleye yer verildi. Bu çalışmalar arasında en çok izlenen yollardan biri olan yerel ürün ve üretim biçimlerinin sürdürülmesi için tasarım aracılığıyla küresel pazarlara açmayı hedefleyen projeler vesilesiyle tasarım, küreselleşme ve kalkınma ilişkisine kısaca değinildi. Yerelde tasarım müdahalelerinin etkileri konusunda farklı fikirlere, endişelere ve önerilere yer verildi. Sıradaki bölüme tasarımın yerel bağlamda yürüttüğü çalışmalardaki genel eğilimlerinden ikincisi olan yerele tasarım yöntemleri öğretmek problem çözmeyi hedefleyen çalışmalarla devam edilecektir.

Tasarım yöntemleri öğretmek müdahale

İkinci alt başlıkta problemleri çözebilmek için yerele tasarım araçlarını öğretme yolu izleyen çalışmalar bulunmaktadır. Bu çalışmalarda yereldeki insanlara tasarım disiplini ait bazı bilgilerin ve yöntemlerin öğretilmesiyle, yerelin kendi problemlerine daha yaratıcı bakması ve çözümler üretmesi hedeflenmektedir. Bu çalışmalarda genelde yereldeki insanların güçlendirildiği (empowerment) belirtilmektedir.

Bu yaklaşıma örnek bir çalışma tasarım düşüncesi (design thinking) alanından verilebilir. Salvi (2017) tasarım düşüncesini; toplumsal, ekonomik, ticari gibi, herhangi bir alanda karşılaşılan problemlere yaratıcı bakış geliştirerek çözüm üretme

yöntemlerinin toplamı olarak tanımlıyor (Salvi, 2017). Çalışmasında kırılğan toplumlardaki çocuklara (Namibya, Afrika) tasarım düşüncüü öğreterek, onların içinde bulundukları toplumun sorunlarının farkında olan “Bilinçli değişim özneleri” (conscious change-agents; Salvi, 2017: 1485) haline gelmelerini ve böylece kendi toplulukları için daha umutlu gelecekler hayal edebilmelerini amaçlıyor. Bu sayede onların güçlendiğini belirtiyor (Salvi, 2017).

Bu yaklaşımın birçok Batılı önyargı içerdiği kanaatindeyim. Öncelikle kırılğan bir toplum belirleniyor, sonra bu topluluklardaki çocukların yaratıcı yetişemeyeceği yargısına varılıyor, daha sonra da 4 aylık bir çalıştayla onlara tasarım düşüncesi öğretildiği için artık bu çocukların yaratıcı düşüneceği ve içinde bulundukları toplumu değiştirecek hayal gücü ve inanca sahip olabilecekleri düşünülüyor. Tasarımı bağımsızlaştırma yaklaşımının yaptığı eleştirilerin burada oldukça geçerli olduğu görölmektedir. Çünkü Batı kalıplarıyla üretilmiş bir bilgi setinin verilmesiyle sorunların çözülebileceği öngörülmektedir.

Drain, Aruna ve Grigg’in (2018) çalışması da başka bir örnek olabilir. Onlar katılımcı tasarımı, tasarım sürecinde son kullanıcılar ve paydaşlar ile yapılan iş birliği aracılığıyla hem katılımcıları ve hem de sonucu güçlendirmek olarak tanımlamaktadır. Drain, Aruna ve Grigg (2018) projelerinde Kamboçya kırsalında fiziksel engelli insanlarla çalışarak, onların sorunlarını tespit etme ve bunlara tasarım çözümleri getirme hedefindedirler. Ancak onlara göre ‘gelişmekte olan ölkelerde’ katılımcı tasarım uygulamalarında farklı engeller ortaya çıkabilmektedir. Bu engellerin nedenleri; ilgili topluluğun yaratıcı aktiviteleri uygulayacak güven ya da yetkinliğe sahip olmaması, topluluk içindeki güç dengelerinin yaratıcılığı kısıtlayabilmesi, problem-çözme, tasarım süreci gibi kavramları algılayamama olarak sıralanabilir. Bu nedenle de gelişmekte olan ölkelerdeki topluluklarda katılımcı tasarım süreci ortaya konacaksa öncesinde katılımcıların tasarım kapasitelerini arttırmak için “Yaratıcı kapasite inşaa etme” (creative capacity building, Drain ve diğ, 2018: 686) çalışmaları yapılmasını öneriyorlar (Drain ve diğ, 2018)

Aynı ekip başka bir çalışmalarında da insani tasarım alanına katılımcı tasarım anlayışını uyguluyor (Drain ve diğ, 2017). *Yetersiz hizmet alan* (underserved) ölkelerde uygulanan insani tasarım uygulamalarında, Batı çözümlerinin doğrudan bu bölgelerde uyguladığı ve bölgenin özgün yapısının göz ardı edildiği yönünde eleştiriler getiriyorlar. Cevap olarak da katılımcı tasarım yaklaşımının bu bölgelerde

uygulanmasıyla yerel kaynakları, ihtiyaçları daha iyi anlayan projeler çıkarılabileceğini söylüyorlar (Drain ve diğ, 2017). Katılımcı tasarım anlayışının üretildiği Batı akademisi ile yetersiz hizmet alan bölgelerdeki kültürel, sosyal, coğrafi dinamiklerin farklı olduğunu ve bu nedenle uygun katılımcı tasarım yöntemleri öğretmek gerektiğini de vurguluyorlar. “Gelişmiş teknolojilerin eksikliği, yerel güç yapılarının katılığı, düşük eğitim seviyesi, sunulan konseptlere (tasarım, yaratıcılık, vb.) yabancılık” (Drain ve diğ, 2017:2) bu eğitimi gerektiren nedenler olarak sıralanıyor. Bu negatiflikleri gidermek, katılımcıların özgüvenin artırmak ve ilgili konseptleri aşinalık yaratmak için yine sürece başlamadan önce “Yaratıcı kapasite inşa etme” başlığı altında topladıkları birçok tasarım odaklı giriş çalıştay yapılmasını öneriyorlar (Drain ve diğ, 2017).

Bu çalışmalarda Salvi’ye (2017) benzer bir yaklaşım görülmektedir. Birlikte çalışılan topluluk *gelişmiş ülke* kategorisinde görülmediği için birçok önyargı barındırmakta ve kullanılan yöntemi değiştirmek yerine, çeşitli çalıştay ve uygulamalarla topluluğun değiştirilmesi hedeflenmektedir. Bir yandan yerele ve topluluğa özgü yöntemler geliştirme yaklaşımı olumlu gibi görülse de oluşturdukları yöntemi geliştirmekte olan ülkeler uygulanabileceğini belirtilerek genelleştirmeleri ve yaratıcılık, tasarım gibi kavramların tanımlarını Batı gözünden yapıp sonra bu topluluklarda kısıtlı olabileceğini söylemenin Batı merkezci bir anlayışla sahaya yaklaşmak olduğu kanaatindeyim. Burada alınacak tavırlardan biri topluluğu anlamaya çalışarak onlar için yaratıcılığın ne demek olduğunu anlayıp Batı nosyonlarından bağımsız yeni tanımlar yapmak olurdu. Tasarım her zaman farklı şekillerde, malzemelerle, biçimlerle var olmakta ve devam etmektedir. Sadece Batı merkezli tanım altında bu çeşitlilik göz ardı edilmekte ve başka bir isim konulup sınır dışı edilmektedir. Bu yüzden Akama ve diğerlerine (2019) göre tasarımın hâkim sınırları hakkında şüpheci olmalıyız ve çeperdeki bölgelerde, kültürlerde tasarım nasıl uygulanıyor önem vermeliyiz (Akama ve diğ, 2019).

Problem çözme başlığı altındaki çalışmaların bir ortak özelliği de model oluşturma yaklaşımıdır. Akama, Hagen ve Schollum (2019) birlikte tasarım (co-design) ve tasarım düşüncesi (design thinking) gibi alanlarda model oluşturma trendinin yaygın olduğunu, ancak bu mantığın birlikte tasarlama uygulamasına aslında çok da uymadığını belirtmektedirler. Model oluşturduğunda genel bir geçerlik iddiasında da bulunulduğu (farklı farklı bağlamlarda aynı modelin uygulanabilirliği iddiası) ama

aslında her bağlamın ve sürecin kendi dinamikleri olduğunu ve bu nedenle bir model oluşturmanın imkansızlığını vurguluyorlar. Var olan modellerin de aslında hep birbirine benzediklerini iddia ediyorlar (Akama ve diğ 2019). Akama ve diğerleri (2019), Escobar'dan (2018) alıntıyla, böyle modellerin Avrupa-Amerikan perspektifinden oluşturularak küreselleşme, kalkındırma yoluyla dünyanın farklı yerlerine dağıtıldığını iddia ederler. Evrenselleştirme soyutlaştırabilen, yeniden üretilebilip geliştirilebilen bilgi, süreç ve yöntemlere önem verir ve bunu da yayıp geliştirmeyi hedefler. Tasarım da bu bilgi inşa sürecinin bir parçası olarak kopyalanabilir modeller üretmektedir (Akama ve diğ, 2019).

Taboada ve diğerleri de (2010) problem çözme alanı içinde çalışıyorlar ve tasarımın Batı merkezli yöntemleri olduğunu belirterek yerelde çalışırken bir yandan da kendi pratiklerine eleştirel bakarak *tasarımı uygulama halindeyken dekolonize etmeyi* hedefliyorlar. Onlara göre (2020) tasarım, güncel tasarım uygulamaları dahil, Batı dışı kültürlerin tek tipleştirilmesi sürecine hizmet ediyor. Kapsayıcı bir tutum edindiği belirden birçok yaklaşım hala aslında nesne odaklı çözümler ve ihtiyacı olan toplulukları kalkındırma iddiası içermektedir. Buradaki yardım; genelde o topluluk için yardım ne demek diye sorgulamadan, tasarımcının kendi yargıları ve bilgi setiyle yerele müdahalesi şeklinde vuku bulmaktadır (Taboada ve diğ, 2020). Yardım edenle yardımı alan arasında genelde dengesiz bir güç ilişkisi oluşturur ve aslında farklılıkları, çeşitliliği içinde barındırabilecek misafirperver bir ortam yaratamamaktadır (Taboada, ve diğ 2020, Tunstall, 2013). Fiji'nin belirli bölgelerinde gerçekleştirdikleri projelerinde tasarımcılar, araştırmacılar ve yerel halkla birlikte bölgedeki deniz alanının nasıl korunabileceğine dair birlikte-tasarlama çalıştayları gerçekleştiriyorlar. Bu çalışmadaki hedefleri uygulamada / birlikte tasarlarken tasarımı bağımsızlaştırma / tasarımı batı-merkezi hareket eden görüşün dışında ilerletmedir (Taboada ve diğ, 2020). Bunun için yerel toplulukların bilgisinin ortaya çıkarılması ve yerel aktörlerin bu deniz alanıyla ilgili tahayyüllerinin ortaya konması gereklidir diyerek bu yönde çalıştaylar düzenliyorlar. Bu çalışmaların sonucunda tasarımın yerelle güç dengesizlikleri oluşturmadan, Batı merkezci bakış empoze etmeden çalışabilmesi için bazı ilkeler sunuyorlar. Bunlar; önyargılardan arınmak, sürekli kendine kritik bakan özdüşünümsel (Bakthin'den aldıkları şekliyle exotopy, Taboada ve diğ, 2020:15) bir süreç geçirmek, yerel bilme biçimlerinin tasarım sürecine dahil etmek ve farklı

epistemolojileri harmanlayabilmektir. Bu çıkarımlar tasarımı bağımsızlaştırma çalışmalarında süregelen yaklaşımlarla oldukça benzerlik göstermektedir.

Yerele tasarım yöntemleri öğretmek / uygulayarak müdahale eden çalışmalarda ortak başka bir kavram *güçlendirmedir* (empowerment). Bu amaçla yapılan çalışmalar ilgili topluluğun kendinin daha iyi farkına varmasını hedeflemesi ile güçlendirilmesi üzerinedir. Tasarım yöntemlerinin topluluklara uygulanarak kendilerini fark etmesi, sorunlarını fark etmesi ve toplumsal bağlarını güçlendirmesi gibi hedefler gözetilmiştir. Lam ve diğ. (2017) seçilen bir topluluğu, birlikte tasarım süreçlerine dahil ederek topluluğun kendi içindeki gizli kalmış varlıklarını keşfetmesini ve bu keşif sayesinde onların kendilerini güçlenmiş (empower) hissetmelerini hedeflemektedir. Çünkü insanları yaratıcı bir süreçte dahil etmenin onların sahip oldukları yetileri takdir etmeye yardımcı olduğunu dolayısıyla da sahip oldukları varlıkları keşfedebildiklerini iddia etmektedirler (Lam ve diğ, 2017).

Tasarlama ve öğretme aktivitelerinin birlikte yürütüldüğü müdahaleler

Üçüncü müdahale biçimi de tasarımla yerelin problemini çözerken bir yandan da ona yeni araçlar öğretmek çözümün sürdürülebilir olmasını hedefleyen çalışmalardır. Bu başlıktaki çalışmalar önceki ilk iki yaklaşımdan da nüveler içerebiliyorlar.

Kang'a (2016) göre Papanek'in tasarımcıları sorumlulukları hakkında bilinçli olmaya çağırdığı 70'lerden itibaren tasarım müdahaleleri sosyal alanda artarak uygulanmaktadır. Başta özellikle insani tasarım (humanitarian design) adı altında tasarımcılar ve diğer profesyoneller çoğunlukla, az gelişmiş ülkeler olarak kategorilendirdikleri bölgelerde su, yiyecek, barınma, eğitim, sağlık gibi konularda tasarım odaklı çözümler üretmeyi hedeflemişleridir. Kang (2016) bu uygulamaların niyeti iyi olsa da sonuçları ve etkileri konusunda şüpheli yaklaşmaktadır. Johnson da (2011) benzer şekilde, bu tasarım anlayışının müdahale ettiği bağlamı anlamadan sadece teknik düzeltmelerde bulunduğu ve az gelişmiş / gelişmekte olan ülkelerde tasarım aracılığıyla kültürel hegemonya kurduğunu belirtir. Kang (2016) ise insani tasarım yaklaşımının karşısına toplumsal tasarım yaklaşımını koyuyor çünkü Kang'a (2016) göre toplumsal tasarım çalıştığı bağlama sadece teknik çözümler aramaktan ziyade kültürel ve toplumsal olarak da anlamaya çalışır. Burada toplumsalın tanımını Latour'dan alıyor ve "Kendine özgü bir araya gelme ve birleşme faaliyeti" (Kang, 2016: 66) olarak tanımlıyor. Kang'a (2016) göre bu toplumsal tanım, akılcı Batı

ikililiğini de zorlar çünkü Batı akılcılığı nesnel otoriteyi ve evrensel teknolojik bilgiyi öne koyarken, toplumsal tasarım yere özgü bilgiyi ve toplumsal yaratıcılığı ön plana çıkarır. Bu görüşleri doğrultusunda Kang (2016) araştırmasında Kamboçya'nın Kampong Chhnang bölgesindeki çömlekçi topluluğuyla çalışıyor ve onların teknik eksiklerinin ötesindeki sosyal problemlerini anlamayı, katılım ile yereli güçlendirmeyi (empower) ve sürdürülebilir sonuçlar elde etmeyi hedefliyor. Bu hedefle tasarladığı çalıştay sonucunda artık çömlekçilerin tasarım fikirleri üretme yetisinin yanı sıra markalaşma ve ticaret bilgisi de edindiklerini, bundan sonra dışarıdan yardım almadan kendi işlerini yürütebileceklerini söylüyor. Aynı zamanda çalıştaylar topluluğun kendisini de oluşturduğu ve bağ kurduğu için projeye karşı sorumluluk duyduklarını, yere özgü birlikte ürettiklerinden bahsediyor.

Başka bir çalışma örneği de Türkiye'den verilebilir. Kaya (2015) Mardin'de el sanatlarıyla uğraşan kadınların üretimlerinin tasarım bilgisi eklendiğinde nasıl değişeceğini inceliyor. Bunu yapmasının sebebi; kadınların çeyiz için ürettikleri ürünlerden yeni fikirler geliştirerek geniş pazarlara ulaşmalarının sağlanması ve girişimciler haline gelerek güçlenmeleridir (empowerment) (Kaya, 2021). Çalışma tasarımcı-zanaatkar eşleştirmesi yerine katılımcılara fikir üretme yöntemleri öğretmek devamlılığın sağlanmasını hedeflemektedir. Ayrıca uygulanan sürecin kendisinin farklı bağlamlarda benzer topluluklara uygulanabilecek hale getirildiği belirtiliyor (Kaya, 2015). Kaya (2021) sonraki deneyimlerinden hareketle bu tür girişimlerin daha başarılı olabilmesi için aracı yapılara ihtiyaç duyulmakla birlikte zanaatkarların pazara doğrudan erişiminin önemini vurguluyor. Ayrıca bu tür projelerin başarısının doğrudan pazar başarısıyla ölçmenin kısıtlı bir perspektif sunduğunu belirterek Amartya Sen'in teorisinden hareketle zanaatkarın çeşitlenen ve artan kapasitesiyle projenin başarısını ölçmek gerektiğini vurguluyor (Kaya, 2021)

Willis ve Elbana (2016) bir projeyi sürdürülebilir kılmak için bazı çalışmaların sadece müdahale değil tasarım bilgisi, işletme- pazarlama bilgisi de transfer etmeyi amaçladığını belirtir (Kaya (2015) ve Kang (2016) gibi). Willis ve Elbana (2016) göre BM gibi kurumlar her ulusun Batı modeli endüstrileşme ve gelişme modelinin uygun olmadığını fark etmeye başlamasıyla bu yaklaşımlar artar. Kimileri bu yaklaşımları daha pozitif bir yöne doğru atılmış bir adım olarak görürken kimileri de neoliberal sistemin (elinin yerelliklere uzanmasına yaradığından bahsetmektedir.

1970’ler bölümünü bitirirken de tasarımın farklı yaklaşımlarına yapılan genel eleştirilerin derlendiği bölümü bitirirken de benzer bir özet yapıldı; yereli anlama ve sürece dahil etme konusunda yeterince çaba gösterilmemesi, ekonomik kaygıların ön plana geçebilmesi, tasarımın politik yanının yeterince vurgulanmaması ve tasarım müdahalesiyle toplulukta yaratacağı etkilerin tartışılmaması ana endişeleri oluşturmaktadır. Bu bölüm boyunca da aslında birçok güncel çalışma için de aynı konuların geçerli olduğuna değinilmiş oldu. Ancak aynı zamanda Willis ve Elbana ve Taboado ve diğerlerinin çalışmaları gibi problem-çözme ve tasarım müdahalesi içeren çalışmalar içinde bu müdahalenin politik yanıyla yüzleşen ve bir şekilde uygulama içinde buna kendilerince bir cevap ve çözüm üretmeyi hedefleyerek farklılaşan çalışmalardan da bahsedildi. Bir sonraki bölümde yerelden öğrenmeyi hedefleyen çalışmaları incelerken bu çabaların devamı da gösterilecektir.

2.2.1.2 Yerel uygulamadan öğrenerek müdahale

Bu bölümde yerelden öğrenen, hem öğrendiği bilgiyi tasarıma aktarmayı hedefleyen hem de tasarım katkısıyla yerele yeni olanaklar sunmayı hedefleyen çalışmalar mevcuttur. Bu yaklaşımla zanaat çalışmaları alanında sıkça karşılaşılmaktadır. Zanaat bilgisinin örtük doğası sebebiyle zanaat bilgisine erişim üzerine birçok çalışma bulunmaktadır. Bu çalışmalar, zanaat bilgisi ve zanaatın gerçekleşme biçimi üzerinden teknik bilgiye erişime odaklanarak bu yapma biçiminin hem tasarıma kazandıracakları hem de tasarımın zanaata katabileceklerini tartışmaktadır (Wood, Rust ve Horne, 2009; Nimkulrat, 2012; Tung, 2012; Altay ve Öz, 2019). Bu bölümde yer alan çalışmaların “Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale” bölümündeki çalışmalardan farkı müdahalenin bir problem tanımı üzerinden değil, ilgi ve potansiyel görme üzerinden anlamlandırılmasıdır.

Örneğin Altay ve Öz (2019) Sapanca sepetçilik uygulamasına tasarım araçlarının sunduğu dijital yöntemlerle bir tasarım müdahalesini aktarmaktadırlar. Bu çalışmada katılımcı gözlemle ve ustalarla birlikte çalışarak zanaatı öğrenen tasarımcı, bu doğrultuda tasarladığı ve 3B yazıcıda üretilmiş elemanları ustalarla birlikte örerek yeni biçimlere ulaşmayı hedeflemiştir. Tasarımcının ürettiği somut parçalarla geliştirdiği bu müdahalenin hem zanaatkârın örme eylemine yardımcı bulunan bir araç, hem sepet örmenin üretebileceği form ve geometrileri çeşitlendiren bir girdi, hem de sonunda objenin bir parçası haline dönüşen öğeler sunduğunu belirtiyorlar (Altay ve Öz, 2019).

Zanaat ve tasarım kesişiminde çalışan birçok araştırma mevcuttur. Her zanaat-tasarım çalışması bu tezde tanımlanan haliyle yerel bağlamda gerçekleşmeyebilir. Yerel uygulamaların toplumsal bir karakteri vardır; içinde bulunduğu toplumun pratiklerinden, inanışlarından, gündelik alışkanlıklarından etkilenir ve onları etkiler. Maddi kazanç sağlama amacı olabilir ya da olmayabilir fakat paylaşılan toplumsal konvansiyonları yerine getirme ve yeniden üretme hedefi mutlaka olur. Yerel bilginin öğrenilme biçimi de yine toplumsaldır. Gündelik hayatın içinde, o toplumda yaşarken kendiliğinden, özellikle öğrenme amacı gütmeyen öğrenilir ve bu nedenle de eğitim kurumsallaşmamıştır.

Zanaat üretimi ise toplumsal inanış ve düşüncelerden bağımsız olabilmektedir. Aynı zanaat farklı coğrafyalarda, farklı toplumsal alışkanlıklar içindeki kişiler tarafından benzer şekilde icra edilebilir. Genelde -tek amaç olmasa da- maddi kazanç amacı vardır. Öğrenme atölyelerde usta-çırak ilişkisi içinde olur, bu ilişki kişinin gündelik hayatının bir parçası olmakla beraber diğer kişisel ilişkilerinden ayrışabilir. Öğrenme amacı ve hedefi vardır. Kurumsal olmak zorunda değildir ama kurumsallaşabilir. Bu noktada iki bilgi biçiminin ayrıştığı en önemli husus yerel bilginin toplumsallığı ve içinde gerçekleştiği toplumsal normlar ve inanışlarla iç içe geçmiş olmasıdır. Ortak yanları da bulunmaktadır; ikisinde de örtük bilgi aktarımı söz konusudur. Her ikisi de yapan kişiyi izleme, onun yanında uzunca zaman geçirme, sürekli tekrarlayarak, anlatımla ve direktiflerle değil yaparak öğrenme içermektedir.

Polanyi, örtük bilgiyi “ifade edilemeyecek” kadar derin içselleştirilmiş kişisel bilgi olarak tanımlar ([1958] 2005, 88). Bu nedenle sadece yaparak elde edilebilir (Kaya, 2011; Rust, 2004). Zanaat, uygulama dışında hiçbir şekilde aktarılamayan örtük bilgi kümeleri içerir. Bu durum, usta ve çırak arasında, konuşmanın pek de işe yaramadığı bir “iletişim boşluğu” (communication gap) (Schön, 1987, s. 101) yaratır ve sadece birlikte yapmak bu boşluğu doldurmaya yardımcı olabilir. Aslında, usta yapma eylemi sırasında, söylediğinden ve hatta farkında olduğundan çok daha fazlasını ortaya çıkarır. Birlikte yaparak (gözlemleme ve taklit etmeyi içerir), usta açıkça bildiğinden daha fazlasını öğretebilir ve çırak da anladığını düşündüğünden çok daha fazlasını öğrenebilir (Kaya, 2011; Polanyi, 1966).

Sennett'e göre, bir beceri edinirken, birey sürekli olarak bir dizi prosedürü tekrar eder ve takip eder ve böylece kendi yapma yöntemini oluşturur. Tekrarlama yoluyla içselleştirilmiş bir rutinin ardından iş, üzerinde düşünmek zorunda kalmadan

"içgüdüsel olarak" (Sennett, 2008, s. 50) ilerler. Bu beceriyi yerine getirmek için kazanılan tüm bilgi ve deneyimler, süreç içinde örtük bilgiye dönüşür. Bir zanaatta ustalık kazanmak gibi karmaşık bir beceriyi sergilemek, ustanın farkındalığı ile tekrarlayan deneyimlerden edinilen örtük bilgi arasındaki konuşulmayan diyalogdan doğar (Sennett, 2008).

Zanaatkar, zanaatını en ince ayrıntısına kadar nasıl yapacağını bilse de bu bilmenin sessiz doğası nedeniyle, bilgisini kelimelere/talimatlara nasıl aktaracağından emin olamaz (Nimkulrat, 2012; Sennett, 2008; Wood, Rust ve Horne, 2009). Bu nedenle, bir zanaatkârdan bir zanaat öğrenebilmek için, bu sessiz diyalogun cisimleştiği yapma eylemini gözlemlemek ve içindeki "belirleyici anları" (decisive moments) (Sennett, 2008, s. 95) tanıyabilmek için birlikte çalışma gerekir. Yalnızca yapma yoluyla erişilebilir hale gelen örtük bilginin doğası gereği, bu bilgi ancak "pratik faaliyet bağlamında temellenen bir tartışma" yoluyla elde edilebilir (Ingold, 2013, 9).

Bir atölye bağlamında zanaatkarların atölyelerinde sergiledikleri yöntemler, çırağa zanaatı uygulama yoluyla öğrenmelerinde rehberlik ederken (Sennett, 2008), Karşıyaka dokuma örneği gibi yerel bağlamda toplumsal ilişkilerle örülmüş bir zanaatın aktarımı ve öğrenimi bazı farklılıklar içerir. Yerel bağlama odaklanan çalışmalarda örtük bilgi vurgusu ve odağı gözlemlenmemiştir. Bu bağlamda zanaat alanındaki bilgiye erişme ve bu bilgiyi tasarım alanı ile karşılıklı ilişkiye sokma konusundaki çalışmaların yerel üretim uygulamalarının incelenmesi, öğrenilmesi ve aktarılması konusunda yol gösterici olabileceği kanaatindeyim. Bu konu "Dokumayı öğrenme" bölümünde detaylıca ele alınacaktır.

Bu bölüme dâhil edilebilecek daha farklı bir çalışmada ise Coraglia ve De Giorgi (2019), yerel malzemeler ve yerli maddi kültür değerleri tasarım geleceği için birçok potansiyel barındırdığını belirtmektedir. Güncel eğilimin kent olmayan alanların terk edilmesi, göz ardı edilmesi olduğunu dolayısıyla ciddi bir malzeme ve maddi kültür kaybına sebep olmaktadır. Çalışmalarında yerel malzemeleri yeniden değerlendiren ve tasarım kazandırmayı hedefleyen bir yöntem sistemi üzerine çalışarak ve yeni malzemeler önermektedirler (Coraglia ve De Giorgi, 2019).

2.2.1.3 Yerelin kendi kendisini dönüştürmesini hedefleyen müdahaleler

Bu başlıkta özellikle problem çözme yaklaşımını benimsemediğini belirten, çalıştaylarla yereli belli bir konuda duyarlılaştırmayı hedefleyen çalışmalar mevcuttur.

Aristizabal (2019) tasarımın rolündeki değişimine vurgu yapar ve Thackara'dan (2005) alıntılanarak tasarımcıların artık sadece ürünlerin tekil yaratıcıları değil, toplum içinde değişimi tetikleyen yenilikçi işbirlikçiler olduğunu vurgular. Bu amaçla Aristizabal (2019) projesinde Kolombiyalı zanaatkârları temsil eden bir dernekle çalışır. Bu derneğin amacı kırılğan ya da yerinden edilmiş zanaatkârlara ekonomik gelir sağlayacak alternatifler üretmektir. Zanaatkâr topluluğu içinde bireylerin kişisel hikâyelerini, dertlerini anlattığı hikâye anlatıcılığı çalıştayları düzenleyerek topluluk içindeki dayanışmayı artırmayı ve bireylerin kendilerini ifade etmesini sağlayarak topluluk algısını güçlendirmeyi (empower) hedefler (Aristizabal, 2019).

Escobar-Tello ve diğerleri de (2021) Kolombiya dağlarında uzun süre çatışma altında yaşamış bir bölgenin barış sürecinde barışçıl bir geleceğin ve olasılıkların tahayyül edilebilmesini sağlamak için bir seri tasarım çalıştay uygulaması yapmaktadır. Yazarlar problem çözme yöntemlerinden özellikle uzaklaştıklarını belirterek, Light'ın (2019) duyarlılaştırma (sensitizing) yaklaşımını benimsemişlerdir. Parçası olduğu disiplinler arası çalışmada bu çalıştaylarla, katılımcılar arasındaki karşılıklı duyarlılığı arttırma; bölgenin esenliğini, birlikte üretecekleri yolları ve gelecekleri tahayyül etme hedefi taşıyorlar. Katılımcıların deneyimlerini, becerilerini, isteklerini keşfederek farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkararak kolektif bir hayal etme ortamı yaratıldığı belirtiliyor (Escobar-Tello ve diğ, 2021).

2.2.2 Yerelden öğrenme

Tasarım-yerel kesişimindeki çalışmalar yerele aktif bir müdahalede bulunan ve bulunmayan çalışmalar olarak iki temel bölüme ayrılmıştı. Bu noktaya kadar müdahale başlığı altındaki çeşitli yaklaşımlar incelenmiştir. İkinci ana başlık; yerelden öğrenmeyi ve yerel bilgiyle tasarımı dönüştürmeyi hedefleyen çalışmalardan oluşmaktadır. Bu bölümdeki çalışmaların yerelde herhangi bir tasarım müdahalesinde bulunma ve yereli dönüştürme hedefi yoktur. Yerel bir bağlamda var olan bir uygulamayı (Reitan, 2006) inceleyerek veya bir kavramın (Akama, 2015) üzerinde durarak tasarımın buradan öğrenebileceklerine dikkat çekerler veyahut yerel bilginin

tasarım sürecine eşit biçimde katılabilmesinin yollarını ararlar (Noronha, 2018; Reitsma ve diğ, 2019; Wang ve diğ, 2020).

Reitan (2006) Alaska'nın Kaktovik isimli bir köyünde kadınlar tarafından yapılan geleneksel kıyafetleri inceleyerek tasarım okuluna gitmeyen insanların da tasarım yapabileceğini iddia eder ve bu kıyafetlerin yapılışını tasarım süreci olarak, desenlerini ve modellerini de birer tasarım nesnesi olarak inceler. *Yöresel tasarım* (vernacular design) tabirini kullanarak resmi tasarım disiplininin yerel uygulamadan öğrenebileceği şeyler olduğunu belirtir. Lave ve Wenger'in (2008) *uygulama toplulukları* (communities of practice) kavramı üzerinden Unuit topluluğunun kendiliğinden öğrenme biçimini ele alarak tasarım eğitime dair önermelerde bulunan bir çalışma yürütmüştür (Reitan, 2006).

Akama ve Yee (2016) toplumsal yenilik yazınının Batı merkezli olduğunu; hep aynı projelere, kişilere atıf yapıldığını böylece gitgide daha da kemikleştiğini belirtmektedir. Amaçları ise bu alanda çeşitliliği sağlayabilmektir. Bunu yaparken hâkim olanın yerine yeni bir alternatif ya da başka bir hâkimiyet merkezi oluşturmak değil ama farklı sorularla farklı dünyaların dertlerini, yaklaşımlarını tasarıma katmayı hedeflemektedirler. Mesela “Tasarımda ilerlemeyi, büyümeyi, problem çözmeyi aramak yerine saygı, karşılıklılık ve ilişkisellik nasıl aranır ve sağlanır?” (Akama ve Yee, 2016: 8) diye sorarlar. Akama ve Yee (2016) Asya ülkelerinin 21. yüzyılda ekonomik büyüme olarak Avrupa ülkelerinden kat kat hızlı durumda olduğu halde “Batı en iyisini bilir” (west knows best, Akama ve Yee, 2016: 2) anlayışının hala hâkim olduğunu iddia etmektedirler. Servis tasarımı, toplumsal yenilik, tasarım düşüncesi gibi alanlarda Avrupa'dan gelen bilirkişilerin Batı uzmanlığını çalıştaylarla yerele aktardığını belirtirler. Akama ve Yee (2016) ise Asya-Pasifik bölgesinde Batı hâkimiyetinde olmayan, çeşitliliği kabullenen bir tasarım anlayışı oluşturmak isteğiyle Singapur (2015) ve Bangkok (2016)'da *Design and Social Innovation in Asia-Pacific* (DESIAP) konferansları düzenlemişlerdir (Akama ve Yee, 2016).

Ayrıca kendi araştırmalarında da Batı bakış açısının dışında nasıl bir araya geliriz ve çoğulculuğu nasıl sağlayabiliriz diye sormaktadırlar. Kasulis'in *mantıkla bir araya gelme* (integrity, Akama ve Yee, 2016: 2) ve *duygularla bir araya gelme* (intimacy, Akama ve Yee, 2016: 2) kavramları (Akama ve Yee, 2016) gibi başka dünyaların felsefi yaklaşımları üzerinden tasarım alanını genişletmeye çabalarlar. Örneğin Akama ve Yee'nin (2016) aktarımıyla Manzini (2015) ilişkileri, işbirlikçi karşılaşmalar olarak

tanımlayıp bireyler arasında ortak değerler oluşturmak için kaynakların (zaman, emek, deneyim gibi) takası olarak ele alıyor. Bu anlayışta bireylerin ortak değer yaratma sürecine katmak için özgür irade, seçim yetisi, yetenek ve kaynakları olduğu kabul ediliyor. Akama ve Yee (2016) ve Johnson'a (2011) göre bunlar her zaman herkeste hazır olmayabileceğini ve ilişkiler arasındaki güç dengesizlikleri ortaya çıkabileceğine işaret ediyor. Böyle bir ortamda karmaşık ve nüanslara sahip durumlar gözden kaçabilir. Akama ve Yee (2016) *yakınlık / duygularla bir araya gelme* (intimacy) kavramı üzerinden tasarım ve toplumsal yenilik bağlamında ilişkilerin nasıl konumlanabileceğine dair önermelerde bulunurlar.

Farklı kültürlerden terimlerin benimsenmesi her zaman iyi niyetli olmayabilir. Chaturvedi ve Rehn (2019) Hint kültürüne ait *jugaad*² kavramının yenilik (innovation) yazını tarafından nasıl "kültürel sömürgeci uyumlamaya" (culturally colonial appropriation, Chaturvedi ve Rehn, 2019:1) maruz kaldığını anlatmaktadır. Yenilik, Batı kapitalizmi içinde oldukça popüler bir kavram ve Chaturvedi ve Rehn'e (2019) göre bu kavramın yayılma biçimlerinden biri; yerel bilgi sistemlerini alıp onu kendi kurallarına uydurma ve kendine mal etmedir. Yenilik yazınında farklı kavramlara olası sömürgeleştirme alanları olarak bakma, içlerini boşaltıp egzotik meta haline getirme eğilimiyle sıklıkla karşılaştıklarını belirtirler. Kendileri *jugdaad* örneğinin yanı sıra "Hun İmparatoru Atilla'nın liderlik yöntemleri" ya da "sokak çetelerinden yenilik öğrenme" (Chaturvedi ve Rehn, 2019:15) gibi değişik, farklı gelen bilgi sistemlerini kendine uydurma çabalarından da bahsederler. Ayrıca Chaturvedi ve Rehn (2019) yenilik alanında önemli görülen dergilerde "post-colonialism", "colonialism" gibi anahtar kelimeleri ya da bu alanın önde gelen yazarları (Said, Spivak gibi) ile ilgili tarama yaptıklarında, bu kavram ve isimlere hiç yer verilmediğini keşfederler (Chaturvedi ve Rehn, 2019). Akama ve Yee (2016) ve Light'ın (2019) da tasarım alanına dair çalışmalarında belirttiği gibi başka kültürlerden kavramları benimsemek, alanı çeşitlendirmeye yetmemektedir. Bağlamını, konumlanmasını ve ilgili kavramın özünü iyi aktarmak gerekmektedir.

Bu başlıkta başka bir örnek Wang, Bryan-Kinns ve Sheridan'ın (2020) çalışması olabilir. Tasarımcıların yerelle birlikte çalışmak için aktif yöntemler benimsemek

² "Jugaad", Hint kültüründe problem çözmeye ve sınırlı kaynakları yenilikçi bir şekilde kullanmaya dayalı esnek bir yaklaşımı ifade eder (Julier, 2017).

durumunda olduğunu belirterek etnografi gibi yöntemlerin yerelde birlikte tasarım için pasif kaldığını iddia ederler. Bu nedenle de araştırmalarında tasarımcılarla yereldeki insanları hızlıca kaynaştıracak ve tasarım sürecine sokacak “O anda yapma ve değerlendirme” (in situ making and evaluation, Wang ve diğ, 2020: 14) yöntemini önerirler. Tasarımcıların *o anda yapma* sürecinin hızlılığı, anlılığı ve faallığı sayesinde, anında yapma tekniği üzerinden etkileşime girme ve yerelden öğrenme fırsatı tanımaktadır (Wang ve diğ, 2020). Bu çalışmada *birlikte yapma* bir yerel bilgiye erişme yöntemi olarak işlediği için bu bölümde yer aldı.

Benzer şekilde Reistman ve diğ. (2019) ilkelerini Sheenan’ın (2011; daha önceki bölümde saygılı tasarım olarak bahsedilen) oluşturduğu tasarım yaklaşımı perspektifini pratiğe dökmek için yollarını aramaktadır. Malezya’da Long Lamai topluluğuyla yerel bilginin katılabileceği birlikte tasarlama süreçleri oluşturmak için teknoloji ve yerel yapma bilgisini birleştiren çalıştaylar geliştirirler (Reitsma ve diğ, 2019). Yerelin kendi bilgisini tasarım sürecine katabilmesi için doğru ortamın, yani üçüncü alanların (third spaces; “2010’larla beraber yükselen eleştiriler ve öneriler” bölümde bahsedilmişti) oluşturulması gerektiğini belirtirler. Bu alanları oluşturmak için tasarımcı; topluluk üyelerinin fikirlerini ve katkılarını her şekilde desteklemeli ve onların sahip olduğu kaynakları öne çıkarmalı, topluluğun kendi maddi kültürünü sürece katmasına izin vermeli ve süreç boyunca kendi pozisyonunu değerlendirmelidir (Reitsma ve diğ, 2019).

Sonuç olarak yerelden öğrenmeyi, yerel bilgiyi tasarıma katmayı, yerel ve tekil bilginin önemini ve tasarım alanı içindeki yerine yönelik söylem üretmeyi hedefleyen çalışmalar; tasarım müdahalesiyle problem çözme yaklaşımına göre çok daha nadir gözlense de giderek önemi artan bir yaklaşım olarak daha yeni tarihli çalışmalarda yer bulmaktadır. Güncel eleştirilerle daha iç içe gelişen ve ilerleyen bir alan olduğu için de “2010’larla beraber yükselen eleştiriler ve öneriler” bölümde belirtilen endişelere karşı daha duyarlı ve cevap üretmeyi hedefleyen çalışmalar denebilir.

2.3 Sonuçlar ve Saha Çalışmasına Yönelik Çıkarımlar

Bu bölümde, tasarımın yerel bağlamla ilişkisinin hem tarihsel olarak nasıl geliştiğine ve dönüştüğüne hem de tasarımın ne tür kavramlar üzerinden ve hangi amaçlarla yerelle ilişkiye girdiğine bakılmıştır. Özellikle 70’lerle başlayan rol değişimiyle, tüketim için tasarımdan insani tasarıma ve insani tasarımdan da toplumsal tasarıma

doğru bir paradigma değişimi olmuştur. Sistemsel yaklaşımlar, tasarımcının artık sadece tasarımcı değil kolaylaştırıcı ve değişim aktörü olarak da rol aldığı tasarım süreçleri önem kazanmıştır. Bu değişimleri tetikleyen dönemin sosyal ve politik olaylarına kısaca değinilmiştir. Ayrıca toplumsal tasarım türleri ve bu türlere dahil, özellikle yerelle ilişkiye giren projeler irdelenmiştir. Bu taramanın amacı, literatüre hâkim olmak kadar bu tez bağlamında yerelle nasıl etkileşime geçilebileceği konusunda fikir sahibi olmaktır. Eleştirilerin ve endişelerin, bu alanda yapılan çalışmaların kalkınma ve batı-merkezci eğilimlerine odaklandığı tespit edildi.

Kalkınma odaklı eğilimlerle yürütülen çalışmalarda, genellikle çalışılan bölgenin sadece bir varlığına (kültürel bir değeri, zanaat uygulaması gibi) odaklanıp onu tasarımla birlikte dönüştürerek küresel pazara sunma ve bölgeye ekonomik kalkınma sağlama hedefi vardı. İncelenen çalışmalara dair gözlemlerle yazın taramasında karşılaşılan eleştiriler çoğunlukla örtüştü. Bu çalışmalarda, her ne kadar iyi niyetli olursa ve kısa vadede istenilen sonuç elde edilse de uzun vadeli ekonomik, sosyal ve kültürel değişimlerin ne olabileceğine dair kaygılar gözlemlenmedi. Küresel pazara açılmanın; müdahale edilen yerel varlıkta, bölgedeki bireyler arasında ve küresel-yerel ilişkisinde yaratabileceği güç dengesizliklerinin hesaba katılmadığı görüldü. Helvert'e (2016) göre tasarım, bazen siyaset ve ideolojiden uzak, pragmatik problem çözme yöntemlerinin başarılı şekilde ortaya konması olarak yorumlanabilmektedir. Ancak tasarım, eleştirel bir aktivite olarak ele alınmadığında var olan güç dengesizlikleri olumlanmış ve tekrar üretilmiş olmaktadır (Helvert, 2016). Yerelde çalışan tasarımcıların, yerele fayda sağlayan sürdürülebilir projeler üretirken tasarımın kalkınmayla ve küreselleşmeyle olan ilişkisini de hesaba katması ve çalışma yaklaşımını buna göre belirlemesi gerektiği ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilir sistemler tasarlanırken nasıl her paydaşın rolü, her malzemenin tedariki, her finansal elemanın dolaşımı ileriye dönük bir vizyonla tasarlanıyorsa, toplumsal ve politik ilişkiler de sürece dâhil edilmeli ve güç dengelerini sağlayacak sistemler tasarlanmalıdır. Verilen örneklerde de (Akama ve Yee, 2016; Janzer ve Weinstein, 2014; Willis ve Elbana, 2016) izlenilen yol; aceleci olmamak ve bağlamda zaman geçirmek, “Ne tasarlamalı? Problem ne?” diye sormak yerine önce ilgili bağlamı derinlemesine anlamaya çalışmak, ilk bakışta görünen teknik problemlerin ötesindeki sosyal-politik dinamikleri incelemeye zaman ayırmak ve tasarımın halihazırdaki zihniyetinin Batı

merkezli olduğunu unutmaksızın bir yargıya varmadan önce durup kendini sorgulamaktır.

Yereldeki insanların; tasarım araçları, yaratıcılık, problem çözme, markalaşma gibi kavramlar öğretmek, sosyal veya ekonomik varlıklarını daha kolay keşfedebilecekleri veya problemlerini daha yaratıcı şekilde çözebilecekleri iddiası taşıyan projeler için Batı-merkezci eğilimler içeriyor denebilir. Tasarımı bağımsızlaştırma yaklaşımında işaret edildiği gibi; tasarım bilgi seti, Batı merkezli, modernite algısı ve tanımlarıyla, farklılıkları göz ardı ederek oluşturulmaktadır. Bu nedenle yerelle çalışırken bu arka plan hep göz önünde bulundurulmalıdır. Örneğin, yerele yaklaşırken yapılması gereken; problem çözme yetileri gelişmemiş diyerek kendi tanımlarıyla problem çözme öğretmek suretiyle kendine benzetmek değil, “Problem çözme bu bağlamda ne demek, nasıl icra ediliyor?” diye sorup onu keşfetmek ve tasarımın bu zamana kadar göz ardı ettiği farklılıkları tasarıma katmak (örnek; Akama, 2015) olmalıdır. Tasarımcı; ilişkiye girdiği bağlama saygı duymalı, özgül durumları ve farklılıkları anlamaya çalışmalı, yerele ses veren ve yereli kurtaran pozisyonunda olmadığının bilincinde olmalıdır (DDG, 2018). Görülen, tanınan farklılıklardan ve başkalıklardan fayda sağlanarak yeni tasarım bilgileri oluşturulabilir.

Bu eleştiriler ve öneriler, araştırma amacı kadar, o amacı yerine getirirken izlenen yolların ve yerele müdahale biçimlerinin de önemli olduğunu göstermektedir. Tasarımın taşıdığı yüklerin ve anlamların, tasarımcının taşıyabileceği ön yargıların farkında olarak, bunları detaylı bir şekilde gözden geçirerek yerelle ilişki kurmak; bu tarama sonucunda ortaya çıkan en temel nokta olmuştur.

Bu araştırmada her şeyden önce saha ile tanışılmıştır. Yazın taraması öncesi ve süresince saha ziyaretleri devam etmiştir. Bu sırada araştırmacı / tasarımcı pozisyonunda saha ile nasıl bir ilişki kurmam gerektiğine, nasıl bir araştırma yürütebileceğime dair düşünmektaydım. Sahadaki gözlemlerle literatür çalışmaları bazen uyuyor, bazen çatışyordu. Genelde karşılaştırılan proje odaklı örneklerin Karşıyaka Köyü’ne uygun olmadığı aşikârdı ama ortada çok kıymetli de bir yerel uygulama vardı. Peki bu dokuma uygulaması tasarım alanıyla nasıl kesişecekti?

Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasının araştırma konusu olarak ele alınması ne gördüğüm ne de bana iletilen bir problemten neşet ediyordu. Aksine, ilk karşılaştığım andan itibaren dokuma uygulaması ve bu uygulama etrafında oluşan ilişkilerin bende

uyandırdığı ilham ve heyecandı. O yüzden başından beri, örneklerini gördüğüm *yerel bir uygulamaya tasarım müdahalesinde bulunma* yöntemini benimsemek söz konusu değildi. Zaten saha ziyaretlerim boyunca da kadınlardan bu yönde bir yorum veya talep gelmedi. Dokuma, köyde azalarak devam ediyordu. Üst kuşak kadınlar ortak kültürel değerlerini yeniden üretmek için çeyiz dokumaya devam ediyordu fakat karşılaştıklarım arasında hiçbirinin kızı, dokuma yapmayı bilse dahi, ileride kendi kızının çeyizi için dokuma yapmayı düşünmediğini söylüyordu. İşler doğal akışında ilerliyor, ne hâlihazırda dokuma yapan kadınlar, ne de onların anneleri ya da kızları, dokumanın zamanla kaybolacağından şikâyet ediyordu. Her ne kadar heyecan duysam ve devam etmesini istesem de dokumanın devam etmesi için benim bir girişimde bulunmam sahayı dinlememek olurdu.

Karşıyaka, bir balıkçı köyü olduğundan, yerli halkın beyanlarına göre, çoğu ekonomik durumlarından memnundular; çocuklarını şehirde okutabiliyorlardı. Kadınlar, ek gelir için şu an yaptıklarından daha fazla dokuma yapmak isterler miydi bilmiyorum. Böyle bir istek gözlemlemedim. Şu an, orta yaşını geçmiş anneler ile böyle bir proje başlasa bile sürdürülebilir olmazdı diye düşünüyorum; çünkü son kuşağın çoğu lisede veya üniversitede okuyor. Geleceğe dair kendi hayalleri ve planları var. İleride kendi kızları için dokuma yapmaya vakitleri olmayacağını ve hatta kendi çeyizlerindeki dokumaları da şehirdeki evlerinde kullanmayacaklarını belirtiyorlar. Dolayısıyla, tasarım müdahalesinde bulunma, dokumayı sürdürme, ekonomik kalkınma gibi yolların Karşıyaka Köyü için uygun olmadığı kanaatindeyim.

Bu sebeple, bu tezde yereldeki bilgiyi anlayıp, ondan öğrenme ve bu bilgiyi tasarım disiplinine katmaya çalışma hedeflendi. Yazın taramasında nadir de olsa örnekleri olan aktif tasarım müdahalesinde bulunmaksızın öğrenmeye çalışma, bu tezde benimsenmiştir. Sahadaki gözlemler ve yazın taramasından gelen çıkarımlar birleştirildiğinde; dokumanın etrafındaki sosyal ve kültürel ilişkileri göz önünde bulundurarak, bağlama zaman ayırarak, ön yargıları sürekli sorgulayarak Karşıyaka Köyü'ndeki dokuma örneğini incelemek ve buradan edinilen bilgilerle tasarım alanına katkı sağlamak, bu araştırmanın amacı olarak belirlenmiştir.

3. YEREL BİLGİ VE EPİSTEMOLOJİK ÇEŞİTLİLİK ÜZERİNE

Bu bölümde; yerel bilgi kavramına, yerel bilginin nasıl tanımlandığına ve yerel bilginin özelliklerine değinildikten sonra herhangi bir bilginin neden yerel bilgi olarak anıldığı ya da yerel kaldığı incelenecektir. Bu bölümün birinci amacı, “Yerel/tekil Karşıyaka Köyü dokuma örneği, neden doktora tezi kapsamında incelenebilir, neden tasarım bilgisi içinde geçerliliği ve önemi vardır?” sorularına cevap aramaktır. Bölüm boyunca; Batı dışındaki tüm bilgilerin yerel, geleneksel, alternatif veya çeperden olarak addedilmesinin nedeni, farklı bilgi türleri arasında hiyerarşilerin nasıl oluştuğu, sonsuz farklı bilgi çeşitliğinin nasıl eşit erişilebilirlikte olabileceği konularına, Santos’un (2018) kurduğu Güney’in epistemolojileri çerçevesi izlenerek cevaplar aranacaktır. İkinci amaç ise tasarım-yerel ilişkisine dair yazın taramasında sıkça karşılaşılan endişelerden biri olarak, tasarımın Batı merkezli altyapısı sebebiyle yerelle kıyaslandığında meydana gelen dengesizlikler karşısında nasıl bir pozisyon alınabileceğinin belirtilmesidir. Bu bölümde ayrıca Santos’un kültürlerarası çeviri çerçevesinden faydalanılarak tasarım bilgisi ile Karşıyaka dokuma uygulamasından ortaya çıkan yerel bilginin nasıl bir araya gelebileceğinin yolları aranacaktır.

3.1 Yerel Bilgi, Yerellik ve Yerel Üretim

Yerel bilgi, antropoloji çalışmalarında, bir topluluğun tarihi boyunca süregelen toplumsal pratiklerinden ortaya çıkan inanış ve eğilimlere karşılık gelmektedir. Yerel bilgi şimdiye ve buraya gömülüdür; uygulamalara, mekâna, zamana ve kişilere yerleşiktir; kendi bağlamında doğar, üretilir, değişir ve kalır (Geertz, 1983). Yerel bilgi, konuma özgü yapısıyla, küresel normlardan farklılaşabilir, kendi mantığı olabilir (Canagarajah, 2002). Yerel bilgi sadece geçmişin inanç ve eylemleri üzerinden inşa edilemez, bir süreç ve devamlılık içerir. Gündelik uygulamalar ve aktiviteler üzerinden oluşur, değişir, kullanılır (Canagarajah, 2002; Cleveland ve Soleri, 2002).

Yerel bilgi birçok farklı bağlama yönelik kullanılır, illa kırsal temsil etmek zorunda değildir. Toplumsal anlamda resmi bilginin, resmi kurumların politika ve

prosedürlerinin dışında kalan, insanların günlük hayatta kendi anlayışlarıyla geliştirdiği bilgi olarak da kullanılabilir (Canagarajah, 2002). Bir disiplin içinde kurumsallaşmış ve meşrulaşmış bilginin dışında kalan, bilindik paradigmaların dışında, daha küçük gruplar içinde dolaşan bilgi ya da profesyonel bağlamda, bir işi icra edenlerin işlerini yapmak için kendilerine özgü geliştirdiği ama otoriteler tarafından tasvip edilmeyen veya tanınmayan bilgiye de tekabül edebilmektedir (Burgess, 2007). Mimari ve tasarım alanlarında da hem diğer kullanımlara hem de yöresel kültür kullanımına (vernacular culture) benzer şekilde; bir grubun yıllar içinde geliştirdiği yapma pratiklerinden ortaya çıkan bilgi de yerel bilgi olarak adlandırılabilir (Kalman ve Jacobs, 1990).

Bu tanımlar farklı alanlardan gelse de bazı ortak özellikler taşır; bağlama özgü olması, toplumsal, coğrafi, zamansal koşullara göre özelleşmiş olması ve gündelik hayattaki toplumsal pratiklerden ortaya çıkması, sistematik ve kurumsallaşmış olmaması gibi. Ancak Burgess'in (2007) altını çizdiği gibi yerel bilgi, kurumsallaşmış bilgi ile karşıtlık ve ikilik oluşturmaktan ziyade iç içedir. Belli bir bağlamı çalışmak için resmi söylemlerle birlikte ilerlemek ve onu da anlamak gerekir (Antweiler, 1998). Bir önceki bölümde bahsedildiği gibi, içinde güç dengesizlikleri barındırsa da kültürün küresel üretimi katılımcıdır ve birçok farklı nüveyi içinde barındırarak melezlikler oluşturur (Appadurai, 2005). Yerel de dışarıdan yapılan bu müdahalelere kendi içinde cevaplar üreterek dönüşür (Fiss, 2009).

Yerel bilginin oluşumu için mutlaka ortak bir mekâna ait olma, belli fiziksel mekânda bir arada olma gerekmebilir. Çoklu ya da sanal bir mekân söz konusu olabilir. Örneğin Appadurai (2005) yerellik ölçek veya mekânsal yakınlıktan ziyade, ilişkisel ve bağlamsal değişkenlere göre değerlendirilmelidir, der. Urry (2002) ise yerelliğin mekânsal boyutuna vurgu yaparak bağlama oturtmayı hedefler. Yerelliği “coğrafi olarak kısıtlı bir alanda belirli toplumsal ilişkilerin oluşması” olarak tanımlar (Urry, 2002:63). Urry’e göre (2002) yerel ilişkilerin anlaşılması için toplumun yerle kurduğu ilişkiye, farklı yerellik algılarına, sosyal ilişkilerin kendisine ve zamanla nasıl değişip dönüştüklerine bakmak gerekir. Mekân ne olayların içinde gerçekleştiği bağımsız, değişmez bir varlık olarak ele alınmalı ne de herhangi bir nesne yerine konulmalıdır. Nesnelerin dağılımında ve konumlanışında “uzaklık, devamlılık, birliktelik” (Urry, 2002:65) içermek gibi farklı mekânsal ilişkileri göz önünde bulundurmak gerektiğini söyler. Aynı şekilde toplumsal organizasyonu düşünürken de yine mekân sadece

organizasyonun gerçekleştiği alan gibi görülmemeli, hem mekânsal özelliklerin organizasyona etkisi hem de organizasyonun mekâna etkisi göz önünde bulundurulmalı; yereli oluşturan sosyal ve mekânsal ilişkiler anlamaya çalışılmalıdır. Bu tezde çalışılan saha göz önünde bulundurulduğunda, Urry'nin (2002) coğrafi beraberliğe yaptığı vurgu önemli hale gelmektedir. Hem köy bağlamının getirdiği kısıtlı coğrafi alan hem de dokumanın sokakta gerçekleşmesi farklı toplumsal ilişkilerin oluşmasına neden olmaktadır. Bu nedenle saha incelenirken Urry'nin (2002) bahsettiği mekânsal ilişkiler de incelenecektir.

Bu tezin bir özelliği, yerel bir üretim uygulaması üzerinden yerel bilgiyi incelemesidir. Druc (2013:485) “Bir retilimi yerel yapan nedir?” diye sorar. Bu sorunun cevabını birden fazla faktör etkiler. Bir topluluk içinde sıkça aynı üretim yöntemiyle karşılaşma, mekânsal kısıtlama, sadece o alanda görülüp uzak coğrafi alanlarda benzerinin olmaması, üretimde kullanılan hammaddelerin yerel olması (o coğrafyadan elde edilmesi), üretim gerçekleştiği toplumsal bağlama gömülü olması gibi farklı değişkenleri sıralar ve bunun tek bir cevabının olmayacağını belirterek farklı bağlamlardan örnekler verir (Druc, 2013). Karşıyaka dokuma örneğinde belli bir coğrafi alanda gerçekleşmesi, o alan içinde sıkça karşılaşılması, üretim toplumsallığı da oluşturması gözlemlenen özelliklerdir. Üretim hammaddesi olan ip ise dışarıdan tedarik edilmektedir. Yani yerel olmayan malzemelerle yerel üretim yapılmaktadır. Karşıyaka dokuma üretimini yerel yapan en önemli faktörlerin; toplumsal bağlama gömülü olması yani o toplumun değer ve inanışlarına bağlı gerçekleşmesi ve dokumayla beraber yerelliğin ve toplumsallığın da üretilmesi olduğu kanaatindeyim. Dokumanın toplumsal retilimi nasıl yaptığı, sahanın incelendiği bölümlerde detaylı olarak ele alınacaktır.

Yerel bilgiyi tanımlamak için antropoloji alanındaki çalışmalarda; yerli, yerel, yöresel (indigenous, folk, vernacular, native, traditional; Druc, 2013) gibi birçok farklı kavram kullanılmaktadır. Tasarım alanında da yerel bilgiyi kullanarak yapılan tasarım için farklı terimler mevcuttur; yöresel tasarım (vernacular design; Reitan, 2006), amatör tasarım (lay design; Campell, 2017), yaygın tasarım (diffuse design; Manzini, 2005) vb. Bu tezde, daha geniş bir alanı taradığı düşünüldüğü için yerel bilgi (local knowledge) terimi kullanılacaktır. Burada bahsedilenlerden ve saha gözlemlerinden yola çıkarak yerel bilgi; bir grubu ait, o grubun kendine özgü uygulama ve değerlerinden ortaya ıkmiş, grubun da kendine ait hissettiği, uzun sürede gündelik

deneyimlerle öğrenilen, mekâna özgü, toplumsallık oluşturan ve toplumsallıkla yeniden üretilen bilgi olarak tanımlanmıştır. Karşıyaka dokuma uygulaması da sadece kendi bağlamında gerçekleştiği, kendine özgü ilişkiler oluşturduğu için yerel üretim olarak konumlandırılmıştır.

Appadurai'ye (2005) göre yerel bilginin uygulanması ve tekrarlanması, yerelliği üreten ve devam ettiren faktördür. Yerel bilginin esas özelliği; uygun öznelere ve bu öznelere içinde ait olacağı, geçerli görüleceği ve organize olacağı uygun ortamı üretmektir. Yani yerel bilgi, yerel topluluğun kendini devam ettirmesi için gereklidir. Appadurai (2005) Marx'tan yorumlayarak "Yerel bilgi sadece kendi içinde yerel değildir, aynı zamanda ve daha önemlisi kendisi için yereldir" der (2005: 181). Yani yerel bilginin uygulanarak tekrar üretilmesi yerelliği oluşturur. Bu durumda yerel bilgiyi dönüştürmek ya da baskılamak; yerelliği, yerel mekânı, üretimi, değer ve öznelere dönüştürür ve uyumlar. Sıradaki bölümde Santos (2018), Canagarajah (2002), Smith (2008) gibi yazarlarla Batı'nın hâkimiyet kurma hedefinin temelinde farklı bilgi türlerine müdahale ve dönüştürme yoluyla gerçekleştirdiği ortaya konacaktır. Batı merkezli olduğu vurgulanan tasarım alanında içinde yerel bilgiyle uğraşmayı hedefleyen bu çalışma için Batı merkezli (Western-centered) bilginin yerel bilgilerle kurduğu ilişkileri irdelemenin önemli olduğu kanaatindeyim. Daha sonra ise farklı bilgi ve bilme çeşitlerine eşit erişimin yolları aranacaktır.

3.2 Monokültür Ortamında Yerel Bilgi

Santos (2016a), sömürgeciliğin tanımını "Baskı ve hâkimiyet mekânizmalarını bazı insanların kendi özelliklerinden ötürü aşağıda olduğu düşüncesi üzerinden meşrulaştıran ve dolayısıyla bu mekânizmaları doğallaştıran sistem" (Santos, 2016a:18) olarak yapmaktadır. Bu düşünce zamanla farklı yollardan çalışıp farklı biçimler alıyor olsa da içinde her zaman "Alt-insan" (subhuman; Smith, 2008:60) düşüncesini barındırmaktadır. Fanon (1963) sömürgeleştirilen tarafın, sömürgeleşmiş kişiye sürekli aşağıda ve ilkel olduğunun hatırlatıldığı bir ortam yarattığını belirtir. (Fanon, 1963). Santos'a (2012) göre alt-insanlaştırma mekânizması "Cahil, geri kalmış, aşağı, yerel/tekil ve üretken olmayan/faydasız" (Santos, 2012:52) kategorileri üzerinden ilerlemektedir ve bu kategoriler Batı anlayışını oluşturan hâkim "Monokültür" (monoculture; Santos, 2018:26) ortamının sonucudur.

Bu kategorilerden ilki “cahil”; modern bilginin yüksek kültür haline getirilmesi ve doğruluk, estetik gibi kriterleri uygun şekilde sağlamayanların dışarıda bırakılması ile oluşturulur. İkincisi “geri kalmış”; lineer zaman anlayışının hâkimiyetiyle ilgilidir. İlerleme, modernite, kalkınma ve küreselleşme gibi kavramlarla Batı güncel, gelişmiş ve ileride görülürken, bu tanımların dışında kalanlar güncel olamayan, geri kalmış olarak nitelenir. Yerelin medeniyetlerin oluşmasında katkısı olmadığı görüşü benimsenir. Bilimsel keşifler, ekonomik güç ve kültürel pratikler kesişiminde Batı, daha yüksek ve gelişmiş medeniyet iddiasında bulunur. (Smith, 2008). Üçüncüsü olan “aşağı”; hiyerarşilerin doğallaştırılmasına bağlıdır. Kapitalizm ve sömürgecilikle oluşan topluluklar arası sınıflar; hiyerarşinin sonucu değil de ezilen toplumun eksikliğinin doğal sonucu olarak yorumlanır. Dördüncüsü “yerel ya da tekil olma”; baskın ölçek mantığının sonucudur. Batı modernizmde baskın ölçek, evrensel ve küresel olarak ortaya konur (Santos, 2012). Evrensellik, farklı bağlamları göz ardı eden bir bütünlük ve gerçeklik iddiasıdır. Bu nedenle tekil ya da yerel olarak görülen bütün diğer gerçekliklerden üstündür. Küreselleşme, son 20 yılda çok geniş bir sosyal alanda geçerlilik ve hâkimiyet kazanmıştır. Ölçeğini, hedefini tüm yer küre olarak ortaya koyan gerçekliklere ve varlıklara, onların karşısında gördüğü yerele göre öncelik verir (Santos, 2012). Bu kategorilerin hepsi birbirini beslese de bu araştırma için özellikle üzerine gidilmesi gereken nokta; evrensellik monokültüründen sıyrılıp yerel/tekil olanın geçerliliğini ortaya koymaktır. Beşincisi ise “üretken olmayanın faydasız ve kısır olduğu” mantığıdır. Kapitalist üretim sisteminin yarattığı monokültür ortamının sonucudur. Ekonomik büyüme ve maksimum kâr elde etme her şeyin üstündedir, bu nedenle ekonomik değer üretmeyen aktiviteler kısırdır (Santos, 2012). Araştırma sahasında, bu düşüncenin Karşıyakalı kadınlara da sirayet etmiş olduğu görülmüştür. Kadınlar, erkeklerin yaptığı balıkçılığın aksine, para kazandırmadığı için dokumayı üretken bir faaliyet olarak görmeyip, *keyfi* olarak adlandırmışlardır.

Batı baskın monokültür ortamı, farklı zamanlarda farklı araçlarla sağlanmaktadır. Tarihsel sömürgecilik, 1500’lü yıllardan itibaren yabancı toprak istilası olarak gerçekleşen sömürgeciliktir. Bu istila hem toprak istilası hem de diğer kültürlerin istilasısıdır (Santos, 2016a). Aydınlanma düşüncesiyle birlikte yerli insanlar yeni bir çeşit sömürgecilik anlayışıyla karşı karşıya kalmışlardır. Aydınlanma, bilgi arayış sürecini yapılandıran ve etkileyen bir düşüncedir. Aydınlanma projesinden modernite olarak da bahsedilebilir (Canagarajah, 2002). Aydınlanmada evrensellik adına

standartlaşma ve sistematiklik, öngörülebilirliği ve verimliliği sağlamak adına çok önemli hale gelmiştir. Çeşitlilik, rastlantı ve farklılıklar problem olarak görülmüş, tüm toplumlar ilerlemeyi sağlamak adına tek bir kalıba sokulmuştur. Yereller, hiyerarşik bir biçimde kat ettikleri aşamalara göre sıralanır, en üst seviyedekiler modernliğin temsilcileri olurlar (Mignolo ve Tlostanova, 2006).

Santos (2016b) sömürgecilikle beraber baskın olan ve olmayan arasında *derin bir çizgi* (abyssal line) oluştuğunu belirtir. Bu çizgi yok olup taraf değiştirir gibi gözüktüğü de aslında sadece biçim değiştirir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle başlayıp 1970'lerle beraber iyice görünür hale gelen ve derinleşen kalkınma düşüncesi de başka türlü ekonomik bir sömürgecilik anlayışını göstermektedir. Toplumsal tasarım eğilimlerinin tarihsel olarak incelendiği kısımda da bahsedilen Birleşmiş Milletler'in (BM) kurulması ve Batı modeli kalkınma anlayışının benimsenmesiyle, farklı tür bir sömürgecilik var olmaya devam eder. Günümüzde postkolonyalizm çalışmaları sömürgeciliğin tarihsel sömürgecilik ile bitmediğini, toprak istilası olmasa da başka formlarda hala devam ettiğini iddia etmektedir; kültürel temsil, küresel pazar, ırkçılık, zenofobi gibi (Santos, 2016a). Santos (2016b) artık eski dünya, yeni dünya gibi keskin ayrımlar yerine, bir şehrin içinde bile farklı çizgiler çizilebildiğini belirtir.

Yöntemler şekil değiştirse de toplumların yerel bilgisi medeniyet söylemi altında baskılanır (Canagarajah, 2002). Aydınlanmacı değerler farklı kültürlerin ve bilgilerin eşit geçerliliği olabileceği düşüncesini reddeder. Bilgi inşa sürecine hâkim olan anlayış yerel bilgiyi dışarıda bırakır. Genelleme, standartlaştırma ve model oluşturma belli bir seviyede soyutlama içerir, bu da farklı bağlamlardaki deneyimlerin, çeşitliliğin filtre edilmesi ile sonuçlanır. Bunun sonucunda açıklanmaya çalışılan fenomen yerelliğinden uzaklaşarak, toplumsal ve kültürel bir kalınlığa (thickness) varmış, kurallara uymayan veya önemsiz görülen deneyimler model dışı kalmış olur (Canagarajah, 2002). Tersine iddia edilse de aslında bu bilgi inşaları objektif veya değerlerden bağımsız değildir. Bilgi inşa sürecinde neyin dâhil edilip neyin dışarıda bırakıldığı, bir görüş doğrultusunda yorumlama ve analiz süreci ile şekillenir. Dışarıda kalan da yerel bilgiyi yani güçsüz bırakılanın bakış açısını ve pratiklerini oluşturur (Smith, 2008).

Türlü yazarlara göre modernist bilgi aslında bir çeşit yerel bilgi; Avrupa toplumlarının bilgisidir (Canagarajah, 2002; Cleveland ve Soleri, 2002). Bu açıdan değerlendirildiğinde, bütün bilgi çeşitleri ve bilgi üretme pratikleri de aslında bağlama

özgü ve bilimsel bilgi de yerel bilgiden şekillenmiş olmaktadır. Ama aydınlanma bilgisinin icra yolu (modus operandi, Canagarajah, 2002: 246) herkese geçerliliğini ispat etme ve diğer bilgi biçimlerini yanlışlama ve eleme yönündedir. Küresel bilgi, evrensel bilgi ya da genel geçer bilgi de aslında güçlü ve baskın bir topluluğa ait yerel bilgidir ve haliyle bilimsel bilgi de kültürel olarak göreceli ve yerel olabilmektedir (Canagarajah, 2002; Cleveland ve Soleri, 2002).

Ansari (2020a); Grosfoguel, Mignolo, Quijano gibi yazarları alıntılarla küresel Batı hegemonyasının temelini oluşturan sömürgeciliğin; 2. Dünya Savaşı sonrası küresel market içinde ulusları sıralayarak, uyulması beklenen yeni kriterler yaratarak, kaynakların dağıtımını ve erişimini belirleyerek devam ettiğini belirtmektedir (Ansari, 2020a). Ansari (2020a) Pakistan tasarım sahnesini irdelediği yazısında kültürel, sosyal ve çevresel olarak Batı'dan çok farklı olan ve bunlara bağlı kendi gömülü bilgisi olan bir ortamda akademinin ve endüstrinin neden Batı'dan doğan ve ilerleyen bilgilere sırtını dayadığını sorar. Cevabın; Batı hegemonyasının sadece siyasi ve ekonomik değil, aslında bütün bunların gömülü olduğu Batı bilgisinin dağıtımı ve yeniden üretimi üzerinden dayatılması ve bilginin hegemonyası üzerinden meşrulaştırılması olduğunu belirtir. Bu nedenle Mignolo da (Ansari'nin (2020a) aktarımıyla), Santos gibi, sömürgeciliğin epistemolojik olduğunu vurgular. Epistemolojik sömürgecilik yerel bakış açılarının, yerel disiplinlerin doğması ve gelişmesi ihtimalini engeller. Yeni uygulamalar ve alternatif yapma biçimleri standartlaşmış yöntemlerin altında gözden kaçır ya da aynı kalıba girer (Ansari, 2020). Daha da özünde, bu farklı uygulamaları yakalayabilecek alternatif araç ve yöntemlerin oluşması da engellenir (Ansari, 2020a).

Bu bölümde, tezde yerel bağlamla ilişkiye girildiği ve yerel bilginin ele alması söz konusu olduğu için Batı'nın epistemolojik hegemonyası ile sömürgeciliğin bu bağlamda ne demek olduğu konusuna değinildi. Takip eden bölümde ise çoğunlukla Santos'un yazılarına dayanarak farklı bilgi çeşitlerinin Batı merkezci düşünceden nasıl etkilendiği ve epistemolojik çeşitliliğin nasıl sağlanabileceği konularından bahsedilecektir.

3.3 Epistemolojik Çeşitliliğin Sağlanması Üzerine

Bilimsel düşüncenin gelişmesi, Avrupa'nın diğer dünyaları keşfi, ticaretin genişlemesi, kolonilerin kurulması ve yerel toplulukların sistematik sömürgeleşmesi modernist projenin birer parçasıdır. Modernite sadece Batı görüş ve bilgisinin diğer dünyalara genişlemesi değil; yeni bilgi üretimi ve geçerli bilgi biçimlerinin oluşturulması, yayılması, bu geçerli bilgiye göre diğer dünyaların yorumlanması ve bu bilgiye sahip olmayanların alt-insan olarak görülmesidir. (Smith, 2008; Santos, 2016b). Santos (2016b) sömürgecilik aynı zamanda farklı bilgi biçimlerinin de yok edilmesi anlamına geldiği için bu eyleme “Epistemicide” (epistemology+genocide, Santos, 2016b) demektedir. Bilginin küreselleşmesi de Batı kültürünü ve bilgisini yeniden onaylar. Bu bilgi, genelde evrensel bilgi olarak adlandırılır (Smith, 2008). Ancak bilgi toplumsal olarak eşit şekilde dağılmaz, bazı grupların bilgiye erişimi daha fazla ve daha kolaydır (Santos, 2016b).

Sömürgecilik artık tarihsel sömürgecilik gibi toprak istilası şeklinde olmadığı için dekolonizasyon da (decolonization) sadece politik bağımsızlık kazanılmasını değil, bilme biçimlerinin tanınması ile bilginin yeniden inşasını gerektirir (ontological restoration) (Santos, 2018, s. 109). Santos'a göre (2016a) bunun için sistematik olarak ezilmiş, haksızlığa uğramış, baskıya uğramış kesimlerin bilme biçimleriyle haşır neşir olmak ve *Güney'in epistemolojilerini* (Epistemologies of the South) oluşturmak gerekir. Bilginin ve özgürleşmenin tek bir tipini değil, çoğulcu formlarını içerecek bir epistemolojik var oluş gerekir (Santos, 2016a).

Güney'in epistemolojileri; “Kapitalizm, sömürgecilik, patriyarka” (Santos, 2018:1) altında sistematik biçimde baskılanmış, örselenmiş toplulukların uygulamalarından doğan bilgilerin üretimiyle ve ortaya konmasıyla ilgilenmektedir. Kapitalizm ve Batı merkezli sömürgeciliğin sebep olduğu eşitsiz gelişme ve kalkınma sebebiyle genelde Güney'in epistemolojileri tarihsel sömürgeciliğe maruz bırakılmış coğrafyalarla örtüşse de bununla kısıtlı değildir. Kapitalizm, sömürgecilik, patriyarka tarafından baskıya maruz kalan tüm grupların bilgisini kapsar (Santos, 2018). Buradaki Güney, (küresel Güney; global South) coğrafi bir kapsamdan ziyade kapitalizm ve sömürgeciliğin sonuçlarından nasibini alan tüm kesimlere işaret eder. Batı (Avrupa ve Kuzey Amerika) coğrafyasında bulunan, örneğin göçmenler, azınlıklar gibi gruplar da güney çatısının altındadır (Santos, 2016a). Benzer şekilde Grosfoguel da (2011)

“epistemolojik konum” ile “toplumsal konum” (Grosfoguel, 2011, s. 6) arasındaki farka dikkat çeker. Birinin toplumsal olarak baskılanan tarafta bulunması, onun otomatik olarak “Madun epistemolojik” (subaltern epistemology, Grosfoguel, 2011: 6) bir pozisyondan konuştuğu anlamına gelmemektedir. Grosfoguel’a göre modern sömürge sisteminin başarısı; baskılananın baskın olan tarafından düşünmesi, düşüncelerinin de sömürgeleştirilmesidir. Bu perspektif, baskın bilgiye ve içinde olduğu güç ilişkilerine eleştirel bakmaktadır (Grosfoguel, 2011).

Güney’in epistemolojilerinin amacı; baskın Batı epistemolojileri içinde kaybolmuş bilgileri, uygulamaları tespit etmek, tanımak, değer vermek ve baskın epistemolojileri sekteye uğratmaktır. Güney’in epistemolojileri aslında Kuzey’in epistemolojileri var olduğu için vardır. Baskının olmadığı düzlemde olmayabilirler (Santos, 2018). Güney’in epistemolojilerinin iki temel kabulü bulunmaktadır. Birincisi dünya, Batının dünya algısından çok daha geniştir. İlerleme ve gelişme Batı’nın tahayyüllerinden çok farklı şekillerde tanımlanabilir ve gerçekleşebilir. İkincisi de dünyanın çeşitliliği sonsuzdur. Sonsuz farklı var oluş, biçim, hissiyat, düşünme biçimi mevcuttur.

Küresel Kuzey’in evrensellik yaklaşımının hâkim olduğu akademik dünya, çeşitli bilme biçimlerini bilgi olarak değil; inanış, kişisel fikir, batıl inanç olarak ele aldığı için bu çoğulculuğun içinde birlikte var olma ve etkileşime girme fırsatı yaratılamamaktadır (Santos, 2016a). “Disiplin nosyonu sadece bir bilgi sistemini organize etme biçimi değil, aynı zamanda insanları ve bedenleri de düzenleme biçimidir” der Smith (2008:68). Disiplin dışarıda bırakma, radikalleştirme ve inkâr etme yoluyla oluşturulur ve yerel bilgi disiplin oluşturma sürecinde bunlara maruz kalır. Disiplinler aracılığıyla yerel bağlam temsil edilir, algılanır, araştırılır ve kategorize edilir. Dolayısıyla Batı bilgisi oluşturulurken yerel bilgi sömürgeleşir (Smith, 2008).

“Şu an Batı merkezli bir sistem içinde olduğumuz için Güney’in epistemolojileri hem Avrupa merkezli yaklaşımı gözler önüne seren bir yapım-bozum gerektirir, hem de göz ardı edilen bilgilerin tespiti, geçerliliği ve varlığıyla yeniden inşa edilecek bilgi ekolojileri üretmelidir” der Santos (2018:6). Yani bu yaklaşım hem müdahale hem hayal etme içermektedir. Hem yöntemlerin kritik edilmesini hem de yenilik ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Santos (2012) Güney’in epistemolojilerinin inşa edilmesi için gerekenleri 4 adımda açıklar; *olmayanların sosyolojisi* (sociology of absences),

tahayyüllerin sosyolojisi (sociology of emergences), *bilgi ekolojileri* (ecology of knowledges) ve *kültürlerarası çeviri* (intercultural translation) (Santos, 2012).

İlk adım olmayanların sosyolojisidir; kısaca dışarıda kalanların çalışmasına işaret etmektedir (Santos, 2016a). Var olmayanın aslında bilinçli olarak *var edilmediğinin* ve var olanın mantık dışı alternatifi olarak üretildiğinin ortaya konmasıdır (tasarımı bağımsızlaştırma yaklaşımıyla benzer şekilde). İmkansız görünen konuları mümkün, kayıp olanı mevcut hale getirmeyi hedeflemektir (Santos, 2012). Dünyayı alternatif anlama ve dönüştürme biçimlerinin, farklı zaman ve mekân algılarının, farklı bilme biçimlerinin, farklı üretkenlik, çevre, doğa yaklaşımlarının (bu tez bağlamında farklı üretme ve katılma biçimleri) somutlaştırılarak ortaya konmasıdır.

İkinci adım tahayyüllerin sosyolojisi; farklı görüşlerin kendilerini ihtimal olarak sunabilmesidir (Santos, 2016a). Var olmayı ihtimal haline getirmek, geleceğin boşluğunu çoğul ve somut bir sürü gelecek ihtimaliyle doldurmaktır. Bir çeşit yaratıcılık ve hayal gücü içerir; geleceğin yatınlıklarını hayal etmeyi ve ona müdahale edebilecek ihtimalleri üretmeyi hedefler (Santos, 2012).

Üçüncü adım, bütün bu farklı bilgilerin ve tahayyüllerin bir araya getirilerek bilgi ekolojilerinin oluşturulmasıdır çünkü her bilgi tek başına eksiktir (Santos, 2016a). Güney’in epistemolojileri, bilimsel bilgi de dâhil, her bilgi biçimine eşit konum ve önem atfederek hepsinin bir arada olduğu bilgi ekolojileri oluşturmayı gerekli görür. Bilgi ekolojileri, insanla ilgili bütün pratiklerin birden fazla bilgi biçimi içerdiği ön kabulüyle başlar. Epistemolojik olarak modern kapitalist toplum, bilimsel bilgiyi diğer tüm bilgilerin üzerine tutmaktadır. Bu üstünlük, olası müdahale durumlarında da bu bilginin kullanılma önceliği olduğu anlamına gelir. Bu da diğer bilgi çeşitlerinin göz ardı edilmesi, toplumsal hayatın dışına itilmesi demektir. Santos ise (2012, s. 58) “Bütün bilgiler eksiktir ve her farklı bilgi dünyayı anlama yolunda başka türlü bir diyalog başlatır” der. Örneğin Amazon ormanlarına dair oluşturulacak yasa ve eylem planları için hem Batı bilimine hem yerlilerin doğaya yaklaşımına ihtiyaç olduğunu belirtir (Santos, 2016a).

Bilgi ekolojileri, diğer bilgi biçimlerinin güvenilirliğini sağlama adına bilimsel bilgiyi dışlamaz. Her bilginin eksik olduğunu, bu nedenle farklı bilgi biçimlerinin sürekli birbiriyle diyalog halinde olması gerektiğini vurgulamaktadır. Herhangi bir bilginin monokültür oluşturmasına karşıdır ve bilgiler arası hiyerarşi olmayan bir ekosistem

hedefler. Bu her bilgiye aynı geçerliliği atamak değil, alternatif geçerlilik kriterlerinin tartışılabilmesi ve modern bilim kriterlerine uymayanların anında oyun dışı bırakılmaması demektir (Santos, 2016b). Santos verdiği örnekte; biyomedikal ve Afrika tıbbını ele alır. “İkincisini, birincisinin yerine geçecek bir alternatif olarak ele almak tabii ki anlamsızdır” der (Santos, 2016b, s. 189). Birinin üstünü çizmek yerine ikisinin de işlerlik gösterdiği bağlamları; sağlık, hastalık gibi kavramları nasıl ele aldıklarını ve uygulamalarını tespit etmek ve birbirlerini besleyebilecekleri alanları keşfetmek gerektiğini belirtir (Santos, 2016b).

Dördüncü ve son adım kültürler arası çeviridir; dünyadaki deneyimlerin ortak şekilde okunabilirliğine ve anlaşılabilirliğine yarayan prosedürlerdir (Santos, 2012). Kültürlerarası çeviri, farklı bilgi biçimlerini eşit seviyede ele alarak, birini diğerine dönüştürmeyi hedeflemeden içlerindeki benzer ilgileri ve farklı cevapları tespit etmek için birden fazla kültürü yorumlama işidir (Santos, 2012). Bu çeviri türü uygulamalara bakar. Tüm toplumsal uygulamalar bilgiye işaret eder. Çevrilebilirlik aynı zamanda farklılığın kabulü ve bu farklılıkla uğraşma motivasyonudur (Santos, 2016b). Farklılıkları yok sayman ya da değersiz gören kişi, çeviriye ihtiyaç duymaz. Bu nedenle çeviri motivasyonu gereklidir.

Benzer şekilde *sınırdan düşünme* (border thinking; Mignolo ve Tlostanova, 2006) yaklaşımına göre de *dekolonyal düşünce* (decolonial thought) Batı dışından, çeperden, yerel bilginin görünmez olduğu coğrafyalardan ortaya çıkar. Çeşitlilik ve çoğulculuk için Batı merkezci düşünceden “koparak” (delinking) (Nimkulrat, s. 188) “dekolonyal opsiyonları” (decolonial option) (Nimkulrat, s. 188) ortaya koymak gerekir. Bu nedenle sınırdan düşünme; sömürgelerin deneyiminden ürer, epistemolojik imtiyazları reddeder ve moderniteye alternatifler üretir (Taboada ve diğerleri, 2020). Sınır düşüncesi tek bir baskın, geçerli epistemolojik gelenek yaklaşımına karşıdır. Dekolonyal epistemolojik yaklaşım evrensel soyut kavramlarla değil, farklı düşünceler arasındaki diyaloglar sonucu oluşur. Dolayısıyla Batı’nın konumunun çok ötesinde bir genişlik yaratır (Mignolo ve Tlostanova, 2006).

Santos’un en önemli farkı ve bu tez kapsamında yol gösterici olmasının sebebi; farklı bilme biçimlerini bir arada tahayyül ettiği bilgi ekolojileri ve farklı bilme biçimlerinin bir arada işleme koymayı hedeflediği kültürler arası çeviridir. Bu araştırmanın hedeflerini Santos’un kurduğu çerçeveden yeniden dillendirmek gerekirse; Karşıyaka dokuma örneğinin incelenmesiyle (olmayanların sosyolojisi çabası denebilir) ortaya

çıkan yerel bilgiyle, tasarım alanın epistemolojik çeşitliliğine katkı sağlamaktır. Bunu yaparken yerel/tekel bilginin de aslında en az Batı bilgisi kadar önemli olduğunu vurgulayıp bilgi ekolojisi oluşturmak ve araştırma sonucunda da bu iki bilgi arasındaki farklılıkları, ortak noktaları bulmak ve birbirlerini besleyebilecekleri bir alan keşfetmek (kültürlerarası çeviri) hedeflenmektedir.

3.4 Yöntemsel Arayışlar

Santos’a (2018) göre “Epistemoloji ilk olarak bilimsel bilginin kritiğine odaklanmakla birlikte, genel olarak bilginin saptanması ve geçerlemesinin koşullarının analizini kapsar. Bu nedenle norm oluşturan, normatif bir yanı vardır.” (Santos, 2018: 2). Güney’in epistemolojileri yaklaşımı baskın epistemolojiler tarafından geçerli bilgi oluşturmak için yetersiz görülmüş, dışarıda bırakılmış bilgilerin ve bilme biçimlerinin tespit edilmesi, geçerliliğinin tartışılmasıyla ilgilenir ve olmayan özneleri var hale getirmeyi hedefler (Santos, 2018). Hedefi baskın bir gücün olmadığı, farklıların bir arada, şenlikli bir şekilde yaşadığı toplumsal bir yapıdır (Santos, 2018). Güney’in epistemolojileri Kuzey’in yerine geçmeyi hedeflemez, farklı ve sonsuz epistemolojiler arasındaki hiyerarşiyi yok etmeyi hedefler. Sahte bir evrensellikten ziyade, *çoklu-evrenler* (pluriversality; kültürel ve epistemolojik çeşitlilik içeren bir dünya) yani bilgi ekolojileri oluşturmayı amaçlar (Santos, 2018).

“Farklılıklara dayanan geniş bir müştereklik inşa edebilir miyiz?” (Santos, 2018:5) diye sorar ve bu soruyu cevaplamak için Güney Afrika’daki ‘ubuntu’ kavramından örnek verir. Bu kavram kabaca, birlikte var olmak (“I am because you are”, Santos, 2018:10) anlamına gelmektedir. Kendisi hukukçu olarak Apartheid’in suçlarıyla ilgili kurulan bir komisyonda çalışırken Güney Afrika anayasasına ubuntu gibi çeşitli Afrika felsefi anlayışlarının nasıl etki edeceğini tartışmıştır (Santos, 2018). Bu örnekte bir yanda anayasa gibi Modern Batı yazını varken, bir yanda da ilgili topluluğun kendi var oluş biçimleri vardır. Bu iki anlayışın bir arada hiyerarşiler oluşturmadan var olabileceği yer, bilgi ekolojileridir. Güney’in epistemolojileri yaklaşımı da bunun nasıl var olabileceğini sormaktadır (Santos, 2018).

Santos (2018) bir başka örnek olarak da Ant Dağları yerlilerinin, tüm topluluğun faydası için gerçekleştirdikleri, kolektif tarım uygulaması ‘minga’yı vermektedir. ‘Minga’, Türkiye kırsalındaki imece uygulamasına denk gelir. Santos (2018) bu uygulamadan etkilenecek bilgi ekolojisi içinde farklı bilgilerin iş birliği çabasına

“Epistemik minga” (epistemic mingas; Santos, 2018: 146) der. Bu tezde de bir imece uygulaması incelendiği için bu analogi özellikle ilginçtir. Bu iş birliğinin üç temel taşı vardır: “Bütün bilgilerin eksik olması, farklı fikirlerin bir arada var olabilmesi, kapitalist, kolonyalist ve patriyarka gibi bilgiler arası eşitliği bozmaya niyetli baskıların reddedilmesi” (Santos, 2018: 146).

Santos (2018), minga gibi sözlü bilgileri, zanaat (artisanal) bilgisi olarak tanımlamaktadır. Zanaat bilgisi hayat deneyiminden, gündelik yaşamdan gelmektedir. Bu deneyimler hislere, bedenlere, toprağa ve kültürlere işler (Santos, 2018; Santos, 2016b). Zanaat bilgisi, yöntemsel olarak talimatlara dayanmayan, bağlamına uyması için oldukça esnek yöntemsel uygulamalardır (Santos, 2018). Bu nedenle epistemolojik hayal gücü kazanmak için bilimsel bilgiyle ‘minga’ları, yani zanaat bilgisini karşılaştırmayı ve yan yana getirmeyi önerir (Santos, 2018). Bu araştırmada da temelde hedeflenen budur; Karşıyaka dokuma bilgisini (ister ‘minga’ diyelim ister imece, ister zanaat bilgisi diyelim ister yerel bilgi) tasarım bilgisiyle birlikte düşünmenin ne türlü çeşitliliklere kapı açabileceğini hayal etmek ve ortaya koymak.

Santos (2018) bu hedefi gerçekleştirmek için çıkarıcı olmayan (non-extractive) yöntemlere ihtiyaç olduğunu söyler. Yerel bağlamda çalışan çoğu modern bilim uygulaması, yerel bilgiye bilimsel bilginin üretiminde kullanılacak hammadde olarak bakmaktadır. Yani yerel bilgiyi kendi koşullarına uygun hale getirip uysallaştırır (Santos, 2018). Bu çekip çıkarma, bağlamından koparma ve soyutlama demektir. Aynı zamanda tek yönlüdür, yani çıkarıcı kişi gider ve bilgiyi çıkarır ve kullanır (Santos, 2018). Santos’a (2018) göre çıkarıcı olmayan yöntemler oluşturmak isteyen araştırmacılar, zanaatkâr gibi çalışmalıdır. Yöntemleri tıpkı bir zanaatkârın araçlarını kullandığı gibi kullanmalıdır, yani mekânîk değil yaratıcı şekilde. Katı tariflerden kaçınarak ve hayal gücünü kullanarak “kendi bağlamının yöntem bilimcisi haline gelmesi” (Santos, 2018:7) gereklidir. Santos (2018) ufacık farklılıklar olsa da her zanaatkârın kendi üretme yöntemi olduğunu, aynı şekilde iyi bir araştırmacının da işinin yönergeleri takip ederek değil, eldeki işin doğasına göre yaratıcı yaklaşımlar geliştirmesi gerektiğini belirtir (Santos, 2018). Bu noktada Araştırma Yaklaşımı bölümüne geçilerek tüm bunların bu tez bağlamında nasıl yorumlandığından ve uygulandığından bahsedilecektir.

4. ARAŞTIRMA YAKLAŞIMI VE BAĞLAMI

Hem tasarımı bağımsızlaştırma düşüncesi (DDG, 2018) hem de Santos'un (2018) epistemolojik çeşitlilik kavramı, tezin yerel bilgiye yaklaşımına dair yol gösterici olarak belirlendikten sonra, saha araştırmasına dair dinamikleri ortaya koymak oldukça önemli hale geldi. Yerel bağlamda çalışan bir araştırmacı olarak nasıl bir yaklaşım ve yöntemle sahada mevcudiyet göstereceğim ve sahadan edindiğim bilgiyi nasıl yorumlayacağım oldukça hassas dengelere sahipti. Bu bölümde; araştırma yaklaşımında, sahadaki konumlandırmada, sahayla kurulan ilişkilerde dikkat edilen hususlardan bahsedilecektir.

Santos (2018) ve Smith (2008) kültürel birikimlerin tek ve bütün bir bilgi sisteminden oluşmadıklarını, çoklu bilgi ve bilme biçimleri içerdiklerini belirtmektedirler. Bu sistem içinde kimi biçimler diğerlerinden daha baskın hale gelir, kimisi zaman içinde geçerliliğini yitirip kaybolur. Smith'in (2008) aktarımıyla Hall'a göre modern araştırma anlayışı "(1) Topluları tanımlama ve kategorize etme, (2) temsiller aracılığıyla karmaşık topluları ve ilişkileri yoğunlaştırarak küçültme, (3) oluşturulan bu birimleri birbiriyle kıyaslayabilmek için standart bir model oluşturma, (4) toplulukların sıralanması için değerlendirme kriterleri oluşturma" (Smith, 2008: 42-43) şeklinde çalışmakta ve çoğulculuğu içinde barındıracak şekilde işlememektedir. Bazı bilgileri öne çıkarır ve gerçek olarak tanımlar (Smith, 2008; Santos, 2018). Bu yaklaşım yerel topluluklar için daha da kritik sonuçlara sebep olmaktadır. Araştırma sonucu sunulan bilgi, yerli topluluğu temsil eden araç olarak ortaya çıkmaktadır (Smith, 2008).

Said (1978) Arap dünyasıyla ilişkilendirerek Batı'nın (Occident), Doğu'yu (Orient) inşasından bahsetmektedir. 13. yüzyıl dünya sistemi içinde Avrupa'nın iletişimde olduğu Şark, Batı'nın kendi karşısına öteki olarak koyduğu dünyadır. Şarkiyatçılık da özet olarak Avrupa dışı ötekinin Batı dünyasında nasıl temsil edildiği, bu temsillerin Batı dünyası içinde nasıl dolaştığı, modern sistem içinde nasıl kurumsallaştığı ve bu temsillerin Batı dışı ötekine uygulanan şiddeti meşrulaştırmada nasıl kullanıldığıdır.

Bu kurumsallaşma kültür, toplum ve tarih çalışmalarını da ele geçirir. Batı dışı düşünürlerin göz ardı edildiği, Doğulu öğrencilerin şarkiyatçı yazıları okuyarak geliştiği ve dolayısıyla bu düşüncelerin yayılarak yeniden üretildiği bir ortam oluşturur. Temsil, güç ve bilgi ilişkisi içinde gerçeğe dönüşür (Said, 1978; Ansari, 2020b).

Araştırmacı yerel bir bağlama araştırma yapmak amacıyla girdiğinde orada etkisiz ve yansız bir kimlikle sadece araştırma yapmamakta, ilgili bağlama sahip olduğu değerleri ve bakış açısını da taşımaktadır. Yerel bağlam için araştırma, farklı bir bilgi ve anlayışla karşılaşmak demektir ve bu karşılaşma kaçınılmaz olarak belli bir iktidar ilişkisi içinde olur (Smith, 2008). Yerel topluluk, araştırmacının kendi değer setiyle çıkardığı bilgiyle temsil edilir, yayılır, yorumlanır. Yeni araştırmacılar bu temsilin yarattığı algıyla sahaya gelir ve temsil yeniden üretilir (Smith, 2008).

Araştırmacı sahaya sadece kendi tanımlarına bağlı şekilde yaklaşırsa yerelin kendine özgü yollarını göz ardı etmiş olur. Smith'e (2008) göre özellikle soyut kavramları anlamak zordur, zaman ister ve Batı dilinde olduğu şekilde yerel dilde somutlaşmamış olabilmektedir. Örneğin kendisi de bir Maori olan Smith'in (2008) aktarımına göre Maori dilinde zaman ve mekân aynı kelime ile ifade edilmektedir fakat bu kavramların çevreyle farklı ilişkilerini ayrı ayrı tanımlayan kelimeler bulunmaktadır. Bu, Maorilerin zaman ve mekân algısının, Batılı bir araştırmacıdan çok daha farklı olduğuna işaret etmektedir (Smith, 2008). Araştırmacı önce bu farkı anlamaya çalışmadan kendi zaman ve mekân algısıyla o kültürü yorumlamaya kalkarsa ortaya bambaşka bir yorum ve temsil çıkacaktır. Dahası bu temsil, ilişkide güçlü taraf olan araştırmacıyla ve araştırma yayınıyla geniş kitlelere yayılacak ve yerelin bilgisi ve kültürü sömürgeleşmiş olacaktır (Smith, 2008). Bu noktada daha önce bahsedilen bazı tasarım araştırmaları (Drain ve diğ, 2017; Salvi, 2017) örnek verilebilir. Bu araştırmalarda yerel halkın yaratıcılık gibi kavramlara uzak olduğu belirtilmekte ve bu kavramları tanıtmak için çalıştaylar yapılmaktaydı. Ancak Smith'in (2008) kurduğu çerçeveden bakıldığında; bu çalışmalarda araştırmacının, yerelin kendi yaratıcılık kavramını anlamakla ve ortaya çıkarmakla uğraşmayıp kendi tanımını dayattığı sonucuna varılabilir. Bu şekilde yerel kültürün bilgisine kendi anlayışıyla müdahale etmekte ve aslında sömürgeleştirmektedir.

Bu bağlamda, araştırma yaklaşımıyla ilgili birinci nokta, sahaya kendi tanımlarım ve ön yargılarımla yaklaşmamaya çaba göstermektir. Bu; tamamıyla nesnel

yaklaşıldığını, tarafsız bir konumdan sahanın değerlendirildiğini iddia etmek değil, ama önyargıların ve ayrımcılıkların deşifre edilmesi konusunda kaygı taşımaktır. Bu özdüşünümsel (self-reflexive) yaklaşımı Santos (2018), farklı şekilde yeniden öğrenmek (unlearning) (Santos, 2018:154) olarak adlandırmaktadır; yani önceden öğrenilen nosyonları, yöntemleri, tanımları ve epistemolojik varsayımları yıkarak gözden geçirmek ve yeniden hatırlamak. Araştırma içinde bu yaklaşımın uygulamaya konulduğu anlara bir örnek olarak “Köyün Genel Dokusu” başlığı altında bahsedilen benim aklımdaki köy algısı ile Karşıyaka Köyü’nün mevcut yapı stoku ve teknolojik altyapısı arasındaki farklılıkların tartışıldığı kısım verilebilir. Özdüşünümsellik ve süreçte kendi ön yargılarının farkına varmanın gerekliliği, önceki bölümlerde tasarım araştırmacıları tarafından da öğütlenmişti (Schultz ve diğ, 2018; Taboada ve diğ, 2020; Willis ve Elbana, 2016).

Smith’in (2008) araştırmasına göre yerel bağlamla uğraşan, gayriihtiyari olsa da sömürgeci yaklaşıma sahip çalışmalarda sürekli tekrar eden tema, *yerelin problemi* temasıdır. Bu temadaki sorun, ortaya konan problemin nedeninin sosyal ve yapısal konularla ilgili değil, yerli insanların veya toplulukların kendisiyle ilgiliymiş gibi ele alınmasıdır (Smith, 2008). Örneğin Karşıyaka’da genç kadınlar önce eğitim daha sonra da çalışma amacıyla köyden göç etmekte ve dokuma yapan sayısı git gide azalmaktadır. Eğer bu çalışmada küreselleşme, değişen gelir kaynakları, oluşturulan şehir-köy algısı gibi faktörleri ve bunların doğurduğu sonuçları hesaba katmadan göç eğilimi yorumlansaydı, doğrudan “Gençler köyden göç ediyorlar, dokuma ölüyor, dokuma tasarım müdahalesiyle karlı hale gelsin ki göçmesinler.” denilebilirdi ve tam da Smith’in (2008) bahsettiği hataya düşülürdü. Yerel bağlamda gerçekleşen tasarım araştırmalarının derlendiği kısımda değinildiği gibi genel eğilim yerelin problemini tanımlama ve buna çözüm üretilmesidir fakat çoğu zaman problemin kaynağı ile ilgili belirsizlikler vardır. Buradan yola çıkarak, bu çalışmada hem sahaya yaklaşırken hem sahayı yorumlarken “Problemin kaynağı nedir?”, “Kim için bu bir problemdir?” gibi sorular sorularak araştırma soruları ve hedefleri bu yaklaşımın sonucunda doğmuştur.

Son olarak Atkinson’a (2013) göre antropoloji çalışmalarında araştırmacı yerel, küçük ölçekli, koşullu / bağımlı olaylarla ilgilenir ve her zaman bu olayları geniş teorilerle ilişkilendirmeye çalışır (Atkinson, 2013). Atkinson’ın (2013) kastı genel geçer söylemler değil, yereli aşan kapsamlı fikirler üretmeyi kastetmektedir. Bu çalışmada da Karşıyaka dokuma örneğinden yola çıkarak daha genel ölçekte tasarım disiplini

çeşitlendirecek sonuçlar aranmaktadır. Hem bu yaklaşıma örnek olarak hem de saha deneyimi olarak bana yol gösterici olan iki antropoloji araştırması kitabından bahsedilebilir. Lutz (1988), *Unnatural Emotions* isimli kitabında Mikronezya’da ufak bir adadaki yerli topluluğun gündelik ilişkilerinde ne tip duygular yaşadıklarını, farklı durumlara karşı nasıl duygusal tepkiler verdiklerini ve bu duyguları nasıl ifade ettiklerini araştırmıştır. Özetle, bu duyguların ve ifade biçimlerinin Batı toplumlarından çok farklı olduğunu gözler önüne serer. Modern yazına hâkim olan, duyguların insan doğasına içkin olduğuna, farklı toplumsal ortamlarda aynı şekilde ortaya çıkacağı düşüncesine ve duygu tanımlarının Batı toplumlarında görüldüğü biçimiyle yapılmasına karşı çıkar. Bu kitap hem Batı yazınına eleştirel bakması hem de yereldeki bir çalışmadan geniş teori üretebilmesi açısından bana örnek olmuştur. Duneier de (2000) *Sidewalk* isimli kitabında, New York’un işlek bir caddesi üzerinde ikinci el ya da korsan kitap ve dergi satarak hayatını kazanmaya çalışan sokak satıcıları üzerine yaptığı araştırmayı anlatır. Bu kitap; gerek yazarın sahaya nasıl erişim sağladığı ve güven ilişkisi kurduğu açısından, gerekse bu kadar gündelik bir bağlamda araştırma yapabilmesi, ufak bir ölçekten yola çıkarak New York kent yasalarının uygulanmasındaki ayrımcı tavrı göstermesi ve geniş ölçekli bir söylem geliştirmesi açısından iyi bir örnek olmuştur.

McGranahan (2020) antropoloji yazınında anlatının hem hikayeleri hem teoriyi aktarmak için kullanıldığını belirtmektedir. Hikayeler üzerinden teorik argüman üretilir. Bu araştırma için saha çalışmasının nasıl aktarılacağıyla ilgili antropolojik saha çalışması içeren kitaplar, tezler ve makaleler okunarak onların anlatım biçimi ve sahayı aktarma şekilleri incelenmiş; onların olayları ve detayları aktarış biçimleri bu araştırmanın aktarımı için örnek alınmıştır. Sahaya kendilerini kabul ettirme biçimleri, yaşadıkları zorluklar, kurdukları ilişkiler, kendilerini konumlandırışları, iç sesleri esinlendirici olmuştur. Araştırmalarını nasıl anlatmaya başladıkları, metni nasıl bölümlere ayırdıkları ve nasıl bir yapı kurdukları çözümlenerek yer yer bu araştırmaya uygulanmaya çalışılmıştır (örnek; Yazıcı Yakın ve Kükre, 2019; Otaegui, 2019; Nahya ve Harmanşah, 2018; Kulak Gökçe, 2017; Margiotti, 2013 Ergun ve Erdemir, 2010; Hart, 2001).

Sonuç olarak yerelde araştırma yapmaya yönelik hem tasarım alanından hem antropoloji yazınından hem de kültürlerarası çeviri hedefinden gelen ilkeler doğrultusunda araştırma boyunca özellikle dikkat edilen noktalar şu şekildedir:

1. Sahayı dinlemek, sahada vakit geçirmek ve önceden belirlenmiş bir ajandanın olmaması: Tasarımın yerelde yaptığı çalışmalarda eksik görülen noktalardan biri genelde kısa süreli ve sonuç odaklı çalışmalar yapılması idi. Bu da yerele dair yapılan tespitlerin yüzeysel kalması, problem tanımlarının hızlıca yapılması ya da problemin tasarımcıya önceden verilmesi, bütüncül bakışın eksikliği gibi sorunlara sebebiyet veriyordu. Dolayısıyla geliştirilen çözümlerin kısa vadede cevap gibi gözükse de uzun vadede problemi derinleştirebileceğinden bahsediliyordu (Willis ve Elbana, 2016; Johnson, 2011). Bu olumsuz sonuçlardan kaçınmak için sahaya en başından itibaren olabildiğince açık ve esnek yaklaşılmaya çalışıldı. Araştırma soruları oluşturulmadan önce saha ziyaretlerinde bulunuldu ve araştırma sorularının sahada çıkmasına çabalandı. Bu yaklaşım zaten antropolojik saha çalışmasının temelidir. Sahaya yaklaşımda antropolojik çalışmalardan beslenilmeye çalışıldı. Bu tutum, Santos'un (2018) bahsettiği çıkarıcı olmayan yöntem ("non-extractivists methods:" yöntemin bir zanaat olması, gündelik hayattan gelmemesi, talimatlara dayanmaması, esnek olması ve hayal gücü içermesi) tanımıyla da uyumaktadır (Santos, 2018).

2. Özdeşünümsellik: Gerek antropolojik saha çalışmalarının temelinde gerekse yerel-tasarım kesişimindeki çalışmalarda ilkesel olarak sürekli tekrarlanan bir nokta sürece özdeşünümsel yaklaşma idi (Taboada v.d., 2020; Reitsma ve diğ., 2019; Ansari, 2019a; Tunstall, 2013). Yani araştırma sürecine, birlikte tasarlama sürecine, çalıştay sürecine, -yapılan iş her ne ise- tasarımcının sahaya ve yerelle kurduğu ilişkilerde kendine eleştirel ve açık bir bilinçle bakması; kendini sürekli sorgulaması, ön yargılarının farkına varması ve attığı adımların, aldığı kararların kökenlerini tespit etmeye çalışması. Bu, hem çalışma esnasında adımların sağduyuyla atılabilmesi hem de yapılan çalışmanın sağlıklı şekilde aktarılabilmesi için gereken bir yaklaşımdır. Ayrıca, tasarım alanında Batı eksenli bakış açısından sıyrılmak için de gerekli olduğu vurgulanmaktadır. Bu araştırma kapsamında da özdeşünümsel yaklaşım benimsenmiştir. Araştırma metni yazılırken çelişkilerin fark edildiği noktalar aktarılmaya çalışılmıştır.

3. Farklılıkların ayırdına varma: Birinci ve ikinci maddelerdeki sahayı dinleme ve özdeşünümsel yaklaşım, çalışmayı başkaları fark edebilmeye açık hale getirmesi açısından önemlidir. Yine özellikle tasarım-yerel ilişkisine eleştirel bakan tasarım araştırmalarında, tasarımın Batı eksenli ve problem çözme temelli yaklaşımından ötürü başkaları içine alamadığı söylenmektedir. Alçak gönüllü olunması; çok doğal

ya da yakın bulunan konularda başka yorumların olabileceğine, başka anlayışlara, başka bilgi ve bilme biçimlerine açık olunması gerektiği vurgulanmaktadır (Taboada v.d., 2020; Ansari, 2019a; Tunstall, 2013; Johnson, 2011, Sheehan, 2011). Bu ayrıca Santos'un (2018) işaret ettiği kültürlerarası çeviri ve bilgi ekolojilerine giden yolun da temelidir. Bu tezin amacı Karşıyaka dokumasındaki kendine has dinamikleri keşfedebilmek ve bir şekilde tasarım çalışmaları alanını çeşitlendirmektir. Bu amaçla katılımcı gözlem yöntemi benimsenmiştir. Dokuma uygulaması bütüncül olarak, içinde bulunduğu bağlamla birlikte uzun uzun aktarılarak incelenmiş; uyumlama ve genelleme yapmaktan özellikle kaçınılmaya çalışılmıştır.

Özetle, araştırma süreci boyunca araştırmacının sahadaki konumunun sürekli sorgulandığı özdeşünümsel bir süreç geçirilmesi hedeflendi. Önyargılarla değil sahadan alınan bilgilerle *farklı şekilde hatırlamaya* çalışıldı. Benzer şekilde araştırma sorularını oluştururken önce sahayı detaylı biçimde tanımaya, sonra soruları oluşturmaya özen gösterildi. Bu soruların, kişisel görüş ve isteklerin sahaya projeksiyonu olması halinden kaçınarak kaynağının sahanın kendisi olmasına dikkat edildi. Karşıyaka yerel bir bağlam olsa da saha analizi sonucunda daha geniş ölçekte tasarım alanına katkı sağlayacak sonuçlara ulaşma hedefiyle araştırma metni oluşturuldu. Sıradaki bölümde saha deneyimleri doğrultusunda araştırma metnini etkileyen etmenlere bakılacaktır.

4.1 Katılımcı Gözlem: Saha Deneyimlerinden Araştırma Metnine

Saha çalışması sırasında bir üniversitede tam zamanlı olarak çalışıyor ve farklı bir üniversitede doktora yapıyordum. Yaz tatillerinde işten yıllık izin alarak sahaya gittim. Saha çalışması programı iş sorumlulukları, doktora zaman çizelgesi, kişisel taahhütler ve dokumacıların durumu gibi faktörler doğrultusunda oluştu. Böylece sürekli, tek bir uzun saha çalışması yerine aralarda saha hikayeleri ve notlar üzerinde düşünülen, uzun “molalar” ile iç içe geçen, kısa ama çoklu ziyaretler yaptım (patchwork ethnography; Günel vd. 2020). Sahadaki deneyimlerimi etkileyen; yalnızlık duygusu, kaygı, güven eksikliği, toplumsal cinsiyet rolleri, dışlanma korkusuyla tam dürüst olmayan cevaplar, sorulamayan veya cevap alınamayan sorular, ekonomik yükler gibi birçok etken vardı. Bir yandan da aralarında sürekli gidip geldiğim; hoca, öğrenci, kadın, şehirli gibi birçok kimliğim vardı. İşleyen ve geçerli bir saha araştırma yöntemi kurmak için bu etkenlerin hepsi iyi düşünülmeli ve

özdüşünümsel (self reflexivity) yansımaları dikkatle ele alınmalıdır (Yazıcı Yakın, 2019). Sahada araştırmacı da alanın kendisini oluşturan öğeler de eş zamanlı ve birlikte üretimdedir. Yani saha araştırmasında araştırmacı sadece bilgi edinmez; birlikte bilgi üretilir (Çağırtekin, 2019). Bu nedenle sahadaki kişisel deneyimlerin aktarımı bir yandan yöntemin duruşunu ve sınırlarını belirlerken bir yandan da sahanın bağlamına dair bilgi verir.

Bu görüşten yola çıkılarak bu çalışmada *katılımcı gözlem* (participatory observation) yöntemi benimsenmiştir. Katılımcı gözlem, gözlemin asla nesnel olamayacağını kabullenerek katılım ve gözlem arasındaki ayrımı kaldırır (Ingold, 2013). Sahada oluşan bilgi, öznelar arasında oluşan bir mutabakatın sonucu olarak görülür. Bu mutabakatın koşullarını da (yukarıda kendi açımdan saydığım gibi) her araştırma ve araştırmacı için değişip çeşitlenecek bir sürü farklı etken belirlemektedir (Yazıcı Yakın, 2019). Araştırmacı, araştırma sürecinde dışardan gözlem yapan pasif bir aktarıcı değil, araştırmanın sürecine etki eden aktif bir katılımcıdır (Nahya ve Harmanşah, 2018). Katılımcı gözlemdeki katılım; alandan biri haline gelmek, her duyguyu onlar gibi yaşamak, tepki vermek anlamına gelmemektedir. Araştırmacının, gözlemlediği anda sahaya katıldığı, sahanın bir parçası olduğu ve onu etkilediği anlamına gelmektedir.

Katılımcı gözlem aynı zamanda katılımın gözlenmesi anlamına da gelir. Araştırmacı; sahadaki varlığını, müdahalelerini, hislerini, davranışlarını özdüşünümsel bir bakışla metne dökmesiyle araştırmanın bir parçası haline gelmektedir. Araştırmacının araştırmanın öznesi haline gelmesiyle klasik etnografideki özne-nesne ilişkisinden ziyade *özneler arası* (intersubjectivity) ilişkilerden doğan diyalojik bilgi ortaya konur (Atay, 2018). Araştırmacı alanı etkilediği kadar, alan da araştırmacıyı değiştirir; dolayısıyla saha deneyimleri araştırma metninin yazımına etki eder. Araştırmacı bu etkiye özdüşünümsel bakarak kendi *konumsallığının* (positionality) ve öznelerle ilişkisinin araştırma üzerine etkilerini analiz eder (Nahya ve Harmanşah, 2018). Bu nedenle araştırma metninin güvenilirliği saha deneyimlerinin detaylı aktarılmasına bağlıdır. Benzer şekilde katılımcı gözlemle sahadan elde edilen bilgilerin hangilerinin araştırmaya katılacağı, hangilerinin veriye dönüştürüleceği de araştırmacının hem çalıştığı toplulukla ilgili düşüncelerine hem bakış açısına hem de kendi eğilimlerine göre şekillenmektedir. Yani saha araştırması araştırmacının kendi saha deneyimlerini bilgiye dönüştürmesidir (Cengiz, 2019).

Ben de bu araştırmada oluşturduğum araştırma yaklaşımıyla da uyumlu olan katılımcı gözlem yöntemini benimsedim. Köyde, tezgâhın başında vakit geçirdiğim sürelerde bazen dokumaya, bazen ip dolamaya yardım ettim, bazen sessiz kaldım, bazen sohbete katıldım. Benim varlığım dolayısıyla yapılan veya geri durulan konuşmalar oldu. Sıradaki bölümde kendi konumumu ve saha deneyimimi etkilediğini düşündüğüm faktörleri belirterek ve araştırma deneyimi hakkında özdüşünümsel bir aktarım sunarak araştırma metninin içinde değerlendirilmesi gereken bağlamı çizmeye çalışacağım.

4.2 Araştırmacının Konumu

İlk antropolojik çalışmalarda araştırmacılar uzaklara giderler, yabancı oldukları bir bağlamı incelerlerdi. Hiç bilmedikleri ve çok farklı bir yeri araştırdıklarında, alana uzaktan, dışarıdan ve dolayısıyla nesnel bakabilecekleri düşüncesiyle özdeşleştirilirdi (“Kendi kültüründen arınmış şekilde yerlileşme” Dişli, 2019:178; “Going native” Denzin ve Lincoln, 1994:7). Buradaki uzak hem mesafe hem de sembolik olarak erişilmesi zor, kültürel olarak yabancı (Küçükoğlu, 2019) anlamındadır. Bu yaklaşım, sömürgelerin dağılması ve özgürleşme hareketleriyle beraber sorgulanmaya başlanmış; antropologların kendi sesini de duyurabileceği, çok sesli bir ortam yaratan metinlere de aracı olmuştur. Bunlarla birlikte temsil anlayışının sorgulanması ve gözlemin nesnel olamayacağı düşüncesinin gelişmesiyle beraber içerden antropoloji, evde antropoloji gibi kavramlar ortaya çıkmıştır (Küçükoğlu, 2019). Saha, öznelararası ilişkilerle örölüdür ve araştırmacının konumu, bu ilişkilerle ve ilişkilerin içinde kurulduğu sosyal ve politik bağlamla belirlenir (Ergun ve Erdemir, 2010). Araştırmacının algılanışı sahadaki kurulan ilişkilerin biçimlenmesinde belirleyici olur. “Sınıf, uyruk, ırk, etnisite, din, yaş, cinsiyet, medeni hal ve meslek” (Ergun ve Erdemir, 2010:18) gibi araştırmacıya ait olan ya da ona atanan birçok kimlik, sahadaki aktörlerle araştırmacı arasındaki ilişkiyi ve dolayısıyla araştırmanın sonucunu etkilemektedir. Sonuçta araştırmacının sahadaki konumu ve kimlikleri sürekli bir müzakerenin konusu halindedir. Bu belirsizlikler özdüşünümsel bir şekilde anlatıya dönüştürüldüğünde, sahanın karmaşıklığı ve derinliğinin anlaşılmasına yardımcı olur (Ergun ve Erdemir, 2010).

Ben de süreçte sahadaki konumumla ilgili sıklıkla düşündüm: Bir yabancı mıydım? Uzakta mıydım? İçeride miydim? Anadilimin konuşulduğu bir alandaydım.

Karşılaştığım uygulamaların bir kısmı pratik ettiğim, bir kısmı ise pratik etmesem de kültürel olarak aşına olduğum uygulamalardı. En azından ritüelleri anlıyordum, biliyordum. Bir yandan da tamamen yabancıydım. Tanıdığım kimse yoktu; misafirperverliğe sığınmıştım. Her yaz sahaya giderken içimde eve dönüş rahatlığı değil, neler olacak tedirginliği vardı. Daha önemlisi sahadakilerin gözünde de yabancıydım, dışarıdan gelendim. Bu nedenle, dışarıda ve uzakta araştırma yaptığımı hissettiğimi söyleyebilirim. Beni sahaya yakınlaştıran faktörler de vardı: Türkiyeli olmak, kadın olmak, genç olmak, bazen öğretmen bazen öğrenci olmak gibi.

Farklı yazarların farklı içeri / dışarı tanımları ve bunun tespiti için önerileri mevcuttur. Smith (2008) içerideki araştırmacıyı; araştırma sonrasında, gündelik hayatında çalışmasının sonuçlarıyla karşı karşıya gelen ve onunla yaşamak zorunda olan olarak tanımlamaktadır. Abu-Lughod (1991) günümüzde kimliğin konumlanmasının oldukça karmaşık olduğunu belirterek yerli / yabancı, içeriden / dışarıdan ya da uzakta / evde gibi ikili tanımlar yerine ara konumları karşılaması için melez (halfies) terimini kullanmaktadır. Narayan (1993) ise araştırmacının sahadaki pozisyonunun akışkan olduğunu söyleyerek anlık deneyimlenen durumlara göre belirlenen değişken bir tanım sunmaktadır. Ben de bunların içinde kendi deneyimime en yakın olarak Narayan'ın (1993) yaklaşımını buluyorum.

Araştırma tamamlandığında belki bir daha köyü görmeyeceğim ya da araştırma esnasında oluşan saha ilişkilerinin sonuçları, araştırma sonrasında muhtemelen gündelik hayatıma yansımayacaktı. Dahası Karşıyakalı kadınlar kendilerini, bir grubun parçası olarak görüp kendilerinden olanlar ve olmayanlar şeklinde tanımlıyorlardı. Yine de kendimi her zaman dışarıdan hissetmiyordum. Saha sürecinde bazen içeride bazen dışarıda oluyordum. Ama bu melez ve sabit bir durum da değildi, daha ziyade Narayan'ın (1993) dediği gibi rol değişimleriydi. Alandaki farklı farklı konumlar arasındaki gelgitleri saha deneyimimi baştan anlatarak örneklendireceğim.

Her yıl sahaya giderken aynı tedirginlikleri yaşıyordum: Nasıl karşılanacağım? Yardımcı olacaklar mı? Beni kabul edecekler mi? Yoksa sorgusuz sualsiz mahremlerine mi giriyorum? Benim tedirgin olduğum kadar onlar da elbet benim varlığımdan tedirgin olabilirlerdi. Sahaya giriş bulmak her araştırmanın en önemli noktalarından biridir. Şenay Abla, bu manada benim yol göstericim (kaynak kişi; *gatekeeper*) oldu. Her yıl onunla haberleşerek köye gittim, beni yanında gezdirdi,

tezgâhlara götürdü. Beni insanlara tanıştırdı, misafiri olduğumu söyledi. Bu tanıştırma, tezgâh başına çok daha kolay kabul edilmemi sağladı.

İlk tanışmalar çoğunlukla aynı şekilde ilerliyordu. Şenay Abla, Erdek'ten komşusunun tanıdığı olduğumu, onun misafiri olduğumu, İstanbul'da üniversitede hocalık yaptığımı ve dokumaya bakmaya geldiğimi söylüyordu. Karşılık olarak, çoğunlukla çalıştığım okul ve neden dokumayı merak ettiğim soruluyordu. Ama ilk sorular doğrudan bana değil Şenay Abla'ya soruluyordu. Varlığıma alıştıktan sonra bana da sorular yöneltiliyorlardı. Bu sorular bazen çalışmayla ilgili oluyordu: Bu araştırmayı kim görecektir? Gazete ya da televizyonda yayınlanacak mı? İnternete koyacak mısınız? Bazen de kişisel geçmişimi ve sosyal sınıfımı ortaya çıkaracak özel sorular olabiliyordu: Ebeveynlerimin meslekleri, evimizin nerede olduğu ve kira mı olduğu, medeni halim gibi.

Yabancı olmak bana bir misafir statüsü kazandırıyor. Misafir olduğum için benimle ilgilenmek, beni ağırlamak gerekiyordu. Araştırma bağlamında beni ağırlamak; sorularıma cevap vermek, dokuma hakkında bilgi vermek, yaptıkları dokumaları göstermek gibi ihtiyaçlarımı karşılamak oluyordu. Genç öğrenci kimliğimi de sahada sürdürmek istiyordum. Bekâr oluşum, görünüşüm ve kıyafetlerim bunu destekledi. Genç ve öğrenci olmak karşı tarafta bir sahip çıkma, yardımcı olma güdüsü yaratıyordu denebilir. “Annenler seni merak etmiyor mu buralara geldin?”, “Tabii biz sana iyi bakarız, hiç merak etmesinler.” deniyordu. Bu durum Şenay Abla üzerinde, özellikle ilk gittiğim yıl, bana sahip çıkmakla ilgili daha da fazla sorumluluğa sebebiyet veriyordu. Beni yalnız bırakmak istemiyordu. Bu benim için bir sorundu, çünkü ben bütün gün tezgâhın başında oturmak istiyordum. Onun ise yapacak işleri vardı. Yalnız kalmayayım diye beni yanında götürmek istiyordu. Kalmak istediğimi belirtsem de onu rahatsız hissettirmemek için başta ısrar etmiyordum. Zaten ilerleyen günlerde alışmaya başladı. Kendisi beni tezgâha bıraktıktan sonra, “Sen burada otur ben bir gideyim, bir şeye ihtiyacın olursa ararsın.” demeye başladı.

İkinci yıl artık iyice alışmıştı ama bu sefer de başka bir sorun vardı. Şenay Abla dokumayla ilgili daha farklı ne öğrenmeyi beklediğini anlayamıyordu. Ben, “Günlük hayatınızı da merak ediyorum, iyice öğrenmek için başında oturmam lazım.”, desem de olmuyordu. Bazı konularda direnç göstermeye başladı. Sorduğum sorulara eskisi kadar detaylı cevap vermiyordu, bazen geçiştiriyordu. Bu noktada imdadıma ilk yıl tanıştığım insanların isimlerini ve simalarını ezberlemem yetiştirdi. Beni ilk tezgâhın

yanına bıraktıktan sonra oradaki kişilere geçen yıl da geldiğimi ve tanıştığım insanları anlattım. Onların halini hatırlarını sordum. Artık kendime daha çok güvenerek sosyal ilişkiler kurmam gerekiyordu. Yanımızdan geçen bir kadına ismiyle hitap ederek “Merhaba” diyordum. Onlar beni hemen tanıyorsa da benim onları hemen tanımam bir güven oluşturdu. İlk yıl tezgâhlara tek tek Şenay Abla eşliğinde giderken, ikinci yıl başkalarının beni yönlendirmeleri ile diğer bir tezgâha, başka evlere girip çıkmış oldum.

Sahada beni her gören, bir yabancı olarak ne yaptığımı merak ediyor ve soruyordu. Alan araştırması sırasında tam olarak köyde ne yaptığımı açıklamak benim için her zaman sorun oldu. Hem belirsizlikler vardı hem de kendimi ifade etmekle ilgili tedirginlikler yaşadım. Sonuç olarak çoğu zaman “Dokumayı öğrenmeye geldim, dokumayı belgelemeye geldim, sizin gibi elde dokuyan çok az kaldığı için buraya geldim, ödevim için yapıyorum” gibi cevaplar verdim. Orada bulunma nedenimin anlaşılması, karşımdakinin bana karşı alacağı pozisyon için önemliydi. Örneğin, araştırma nedenimle ilgili teknik konular öne sürdüğüm için tekrar tekrar bazı bilgileri farklı tezgâhlarda dinledim ama bunu önemsemedim. Bu konuşmalar orada bulunmam için, birbirimize ısınmamız için olanak sunuyordu. Bazen daha yakın ilişki kurduğum bazı kişilere orada bulunma amacımı daha detaylı anlatmaya çalıştım. Dokumanın gündelik hayatlarındaki yerini, oluşturduğu ortamı, birlikte yapmanın onlar için önemi gibi konuları merak ettiğimi anlattım.

Her tanıştığım kişiyle konu, teklifsizce ve çok kolaylıkla kişisel hayatıma geliyordu. Bu bağlamdaki sorular genelde kadın olmamla ilişkili oluyordu. “Evli misin?”, “Nişanlı mısın?” diye soruluyordu. İkisi de olmadığını söyleyince genelde nasihatler başlıyordu. İlk yıl çok daha net cevap verirken ikinci yıl, özellikle beni bir yıl aradan sonra tekrar görüp hala değişiklik olmadığını öğrenenlerin sözlerinde, yargılandığımı hissettim ve daha kaçamak cevaplar vermeye başladım. O kadar ki, içimden keşke doğru olmasa da nişanlandığımı söyleseydim diye düşündüm. Böyle durumlarda kendime misafir rolümü hatırlattım ve çoğunlukla kendi fikirlerimi ve yargılarımı kendime sakladım. Evlilik sohbetlerinin sonu, genelde “Aman neyse evli olsan bak buralara gelemezdin evle, kocayla uğraşmaktan” şakalarıyla beni de bir şekilde rahatlatma amacı güttüğünü düşündüğüm bir çabayla son buluyordu. Şentürk (2016) bu gibi soruların alanda kadın araştırmacıların sıkça karşılaştığı durumlar olduğunu aktarmaktadır: Sahada bekâr olduğunu duyanların kendisine eş ayarlamaya çalıştıkları

araştırmacılar, evli olmadığı halde evli olduğunu söylemesi gerektiğini hissedenler, bazen de evli kadının evi ve çocuklarıyla ilgilenmesi gerektiği algısıyla kendisine iyi gözle bakılmadığını hisseden kadın araştırmacılar gibi. Bu noktada Şenay Abla ile olan tanışıklığımız çok yardımcı oldu. Ailemin Şenay Abla'nın eski komşusunu tanıdığını ve güvendiğini, onun yönlendirmesiyle geldiğimi bildiklerini söylüyordum. Bütün bu sorular bir yana, kadın olmamın sahaya erişimimi ve saha deneyimimi kesinlikle pozitif yönde etkilediğini düşünüyorum. 2019 yazında yaptığım ziyarette yaşanan bir olay hem kadın olarak konumumu hem de dışarıdan-içeriden ilişkisinin değişkenliğini gözler önüne seriyordu.

Bir öğleden sonra Firdevs Ablaların tezgâhı başında oturuyorduk. Kalabalık bir andı. Cemile Abla ve birkaç kişi daha ip açmak için Meliha Abla'nın malzemeleri getirmesini beklerken bir yandan da sohbet ediliyordu. O esnada üç kişilik bir aile; yaşlıca bir adam, Koreli bir kadın ve 7-8 yaşlarındaki çocukları tezgâha yaklaştı; Bandırma'da yaşıyorlarmış. Sırasıyla köyleri gezmeye, tanımaya karar vermişler. Gördükleri anda dokuma tezgâhı çok ilgilerini çekti. Konuşmayı adam yürüttü. Tezgâhla ilgili birçok soru sordu, sonra da dokumayı deneyip deneyemeyeceğini sordu. Kadınlar izin verdiler ve adam tezgâhın başına geçti (Şekil 4.1 :). Bu köy ziyaretlerimin üçüncü yılıydı. Çocuklar ve tek tük yaşlılar dışında sokakta ya da tezgâhın başında erkek görmemiştim. En azından hiçbir erkekle konuşmadığıma, selamlaşmadığıma eminim. Ben bunun sebebini; köye hep balık sezonunda gidiyor olmam ve bu nedenle erkeklerin köyde pek olmayışına bağlıyordum. Ancak bu yabancı erkek ziyaretçinin varlığıyla bir anda 3-4 tane erkek (anladığım kadarıyla, oradaki bazı kadınların eşleri) tezgâhın başında beliriverdi. Kimisi izledi, kimisi diğer kadınlarla birlikte yabancı adama tezgâhın nasıl kullanılacağını anlatmaya girişti. Adam tezgâhı kullanırken kısa bir sohbet de oldu. Kadınların en çok merak ettiği konu ise adamın Koreli eşiydi. Eşinin Türkçe bilip bilmediğini sordular; biliyordu. Ama yine de kadına ilişkin tüm soruları, nasıl tanıştıkları ya da kadının neyle meşgul olduğu gibi, adama sordular. Bu esnada erkek eşlerden biri de benimle selamlaştı, kim olduğumu sordu. Üniversitede hoca olduğumu, İstanbul'dan geldiğimi ve tezgâhı belgelediğimi söyledim. Beni onayladı, hangi üniversitede çalıştığımı sordu, çocuğunun gittiği okuldan bahsetti ve kısa sürede bana olan ilgisini kaybederek tekrar tezgâha yöneldi.

Yabancı adam tezgâhtan bir türlü kalkmak bilmiyordu. Süre uzadıkça kadınlar arasında huzursuzluk başladı. Yetiştirecek işleri olduğunu, ya hata yaparsa diye çekindiklerini mırıldanmaya başladılar. Bazısı daha da yüksek sesle adamın duyacağı şekilde söylenmeye başladı ama adam pek oralı olmadı, dokumaya ve sorular sormaya devam etti. Süre geçtikçe huzursuzluk artıyordu. Beni de aralarına katarak adamdan şikâyet ediyorlardı ve benim de onların huzursuzluğuna ortak olmamı bekliyorlardı. Olay yerine yeni gelenler, bana neler olduğunu soruyorlardı. Tezgâhın bir iki metre uzağında olay hakkında sessizce konuşan grubun bir parçası olmuştum. O an, ilk kez *içeriden* biri gibi hissettiğimi hatırlıyorum. Birkaç dakika sonra ziyaretçiler gittiğinde, köyle ilgili başka bir konu konuşulmaya başladığında muhtemelen tekrar *dışarıdan* olacaktım, ama en azından o an için *içerideydim*. Adam yaklaşık 15-20 dakikanın sonunda tezgâhtan kalktı, herkese teşekkür etti; toplu bir fotoğraf çekmek istediğini söyledi. Kadınlar buna pek yanaşmadılar, birbirlerine “Ben istemem, sen gir” dediler. Sonra, bana yöneldiler ve benim fotoğrafa girmemi teklif etmeye başladılar; bir anda tekrar *dışarıdan* oluvermişim bile. Belki şehirden gelen biri olarak benim için sorun olmayacağını düşündüler ama ben kabul etmedim. Sonunda adam dağınık da olsa bir fotoğraf çekti ve vedalaşarak ailesiyle uzaklaştılar. Onların gitmesiyle erkek eşler de tezgâh başından ayrıldı.

Şekil 4.1 : Bir kadının eşi köyü ziyaret eden yabancı adama dokumayı anlatırken.

Bu kadar çok kimlik katmanı olan bir sahneye denk gelmem, sahadaki konumumu anlamam açısından büyük bir şans oldu. Öncelikle içeriden / dışarıdan konusunun en azından bu araştırma için tek bir cevabı olmadığını görmüş oldum. Narayan'ın (1993) dediği gibi araştırmacının sahadaki pozisyonu değişken ve akışkan idi, anlık tecrübe edilen durumlara ve araştırmacıyla araştırılan özneler arasında kurulan ilişkilere göre oluşuyordu.

İkinci olarak kadın olmamın avantajını gözlemlemiş oldum. Bu, zaten farkında olduğum bir konuydu. Sadece kadınlardan oluşan bir grupla bütün gün tezgâhın başında oturabilmek, onların kendini rahat hissetmesi, istedikleri gibi davranabilmeleri ve konuşabilmeleri, kadın olmam dolayısıyla kolaylaşıyordu. Bu olayla; kadın olmamın, o ana kadar görünmeyen aktörler olarak birlikte vakit geçirdiğim kadınların eşleri olan erkekler üzerindeki rahatlatıcı etkisini de görmüş oldum. Toplumsal cinsiyet rollerinin kadınların sahadaki konumlarına farklı etkileri olduğu belirtilir. Bir yandan erkekle eşit görülmediği için dezavantajlı ve adeta ciddiye alınmazken, diğer yandan ise kadının zararsız görülmesi dolayısıyla kişilere ve mekânlara erişiminin daha kolay olabilmesi mümkün olabilir (Ergun ve Erdemir, 2010). Tam da Ergun ve Erdemir'in (2010) bahsettiği gibi bu erkeklerin gözünde zararsızdım o nedenle hiç müdahale etmemişlerdi; onları görmemiştim. Onlar da belli ki beni umursamamışlardı.

Araştırmacının mesleğinin de konumuna etkisi olmaktadır ve sahada bulunmasının sebebinin anlaşılması açısından yerel aktörlere yardımcı olabilmektedir (Ergun ve Erdemir, 2010). Bana sorulan ilk sorulardan biri de ne iş yaptığımdı. Üniversitede çalıştığımı söyleyince “Hocasın demek” deniyordu. Köydeki aileler çocuklarını okutmak konusunda oldukça istekliydi. Birçok genç hâlihazırda üniversitede okuyordu. Lisedekilerin hayali de mutlaka üniversiteye gitmekti. Üniversitede çalıştığımı duyunca bazı üniversitelerle, bölümlerle ilgili sorular soruyorlar; üniversite giriş sınavları, bölüm değiştirme, İstanbul'da yaşadıkları semtler gibi konularda tavsiyeler istiyorlardı. Bu konuşmalar esnasında Hoca Hanım oluyordum. Bazen beni “Gelin size içeride başka kilimler, dokumalar göstereyim” diye daha sakın bir yere çağırıyorlardı. Bir yandan örnekler gösterirken bir yandan çocuklarının durumlarıyla ilgili sorular soruyorlardı. Ben de elimden geldiğince detaylı şekilde sorularını cevaplamaya, yardımcı olmaya çalışıyordum. Bu çabam hem beni misafir ettikleri için içimde oluşan bir minnettarlığın karşılığı hem de kadınların güvenini kazanma isteğimdi.

Bu anlar dışında zararsız ve uyumlu konumumu vurgulayacak şekilde hocadan ziyade genç, çatışmayan veya üstünlük taslamayan, oraya öğrenmeye ve ödevini yapmaya gelmiş kişi olarak konumlanmaya çalışıyordum. Geertz'in ortama uy prensibini (Kükre, 2019: 66) takip ediyor, gerektiğinde kişisel görüşlerimi kendime saklıyordum. Gerçi yaşıma duyduklarında genç algısı bir miktar sarsılıyordu ama muhtemelen fiziksel özelliklerim ve giyim tarzım nedeniyle olduğumdan genç görüldüğümün düşünülmesinin bu pozisyonu sürdürmeme yardımcı olduğu kanaatindeyim. Tarafsızlığı korumak istemenin, sahayla araya belli bir mesafe bırakmanın farklı nedenleri olabilmektedir. Bir yandan içerideki bakış açısını anlamaya çalışırken bir yandan da olayları daha geniş bir pencereden yorumlayabilmek için alan bırakmak gerekir. Sahadaki farklı, bazen çelişen ya da çatışan aktörlere aynı şekilde erişebilmek, tarafsızlık ve güven ilişkisi kurabilmek gerekmektedir (Ergun ve Erdemir, 2010). Genelde araştırmacı, benzerlikleri vurgularken farklılıklardan kaçınmak gibi seçimler yapar. Ergun ve Erdemir (2010) tarafsız kalmak için kendini geri çekmenin de aslında taraf tutmak olduğunu belirtir.

Siyasi konular, sahada bir şekilde araştırmacının karşısına çıkan ve onu zor duruma sokabilecek başlıklardan biridir. Çoğu araştırmacı (ben de dâhil) sahadaki ilişkilere zarar verebileceği için bu tür konuşmalara dahil olmaktan ya da yorum yapmaktan kaçınabilir, geçiştirmeye bile çalışabilir (Ergun ve Erdemir, 2010). Benim deneyimim bu açıdan rahattı; doğrudan fikrim sorulmadı ve zaten yoğun siyasi tartışmalara da şahit olmadım. Gündelik siyasete dair konuşmalar elbette yapılıyordu, ama ben bu durumlarda sessiz kaldım; hatta bazen, özellikle benim katılmadığım görüşler ileri sürüldüğünde, beni konuya dâhil etmesinler ve bana sormasınlar diye o an başka bir şeyle ilgileniyormuş gibi davrandığım oldu.

Sahadaki insanlar, kendi değerleri doğrultusunda hem araştırmacıya hem kendilerine birtakım kimlikler ve özellikler atfedebiliyorlar. Araştırmacının bunları öngörerek, bu ilişkiyi istismar etmeden varlığını sürdürmesi gerekiyor. Ben de bu saha araştırması boyunca bazen hoca, bazen öğrenci, bazen içeriden, bazen dışarıdan, bazen bir kadın olarak sırdaş, bazen nasihat verilen kişi olarak sahada kendime yer bulmaya çalıştım.

4.3 Kullanılan Araştırma Araçları

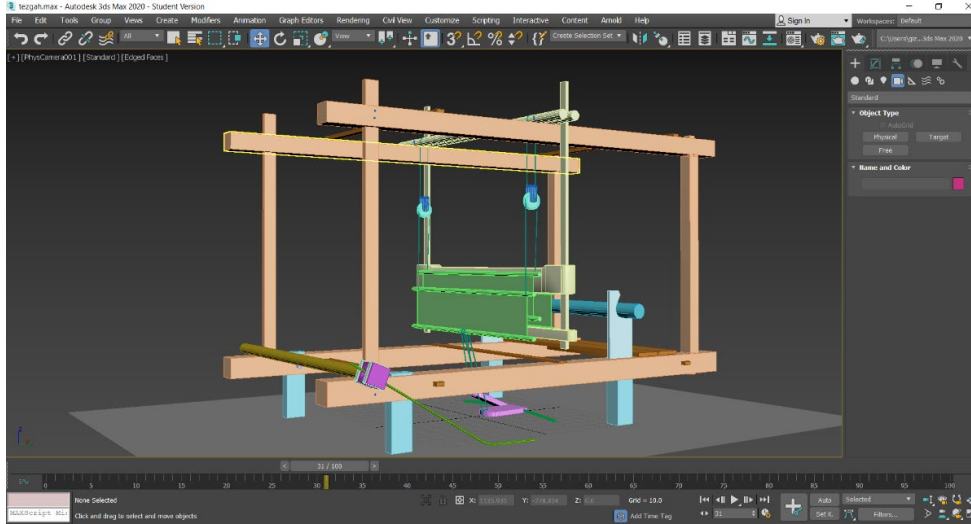
Bu araştırmada katılımcı gözlemin içinde kişilerle sohbetler, grup konuşmaları, yürüyüşler yapmaya çalışıldı. Tek tek bireylerle konuşarak ve grup sohbetleriyle kadınların günlük hayatlarına, evliliğe, dokumaya bakışları sorular aracılığıyla anlaşılmaya çalışıldı. Bu sorular genel bir bilgi kazandırsa da dokumanın örgütlenişi, yapılışı ya da gündelik hayatlarına dair daha derinlikli bir bilgi kazandırmıyordu. Araştırılan konu araştırmacı için ne kadar yeniyse alandakiler için o kadar gündelik, sıradan ve olağandı. Bu nedenle soru sormanın çoğu zaman işe yaramadığı bir bağlam söz konusuydu. Bir soruya cevap vermek özdeşünümsel bir etkinlik gerektirmektedir. Cevap sıradanlaştıkça bunu yapmak zorlaşır; sözlerle değil ancak gözlemleyerek ulaşılabilen bir bilgi haline gelir. Örneğin ses kayıtlarını deşifre ederken defalarca farklı farklı kişilere tezgâhın ya da tezgâhın belirli bir parçasının kime ait olduğunu sorduğumu ama asla net bir cevap alamadığımı fark ettim. Atkinson'ın (2003) belirttiği gibi gündelik hayata dair etnografik araştırmalarda içerik analizi gibi veri analiz yolları pek işlememekte, iş araştırmacının sezgi ve kavrayışına kalmaktadır. Ayrıca dokuma uygulaması bir zanaat olarak yönergelerle değil gözlemle ve yaparak öğretilen, aktarılan bir bilgi türü olarak örtük bilgi içermektedir (Sennett, 2012). Bu uygulamanın inceliklerini anlamak için soru sorarak sözlü cevaplar almak yerine dokuma etrafında vakit geçirmek gerekiyordu. Sahadan edinilen daha derinlikli bilgiler, çoğunlukla sorulardan değil, kadınların kendi aralarında yaptıkları sohbetlerden çıkıyor, bazen soruyla alınamayan cevaplar dedikodularda ortaya çıkıyordu.

Belgeleme yöntemleri olarak saha notları, ses kayıtları, fotoğraflama ve video kullanıldı. Antropolojik alan çalışmasında yazma eylemi tüm sürece yayılır ve saha notları her araştırmacı için farklı anlamlara ve işlevlere karşılık gelse de hep vardır (Clifford, 1993). O anda tutulan, sonradan düzenlenen, günlük gibi tutulan, sadece durumu betimleyen, araştırmacının düşüncelerini de içeren, hatırlatma amacı taşıyan saha notu kullanımları mevcuttur (Clifford, 1993). Benim için saha notları temelinde hatırlatma amacı taşıyordu. Yazdığım bilgi bazen betimleyici (bir aletin adı gibi) bazen de o anki tecrübe içinde kurduğum ve önemli olabileceğini düşündüğüm bir ilişkinin aktarımı şeklinde oldu. Saha defteri, bazen aynı zamanda benim de gözlenen (Clifford, 1993) durumunda olduğumun hatırlatıcısı oldu. Birden fazla kere deftere ne yazdığım soruldu. Genelde, “Tezgâhın bir parçasının adını yazıyorum” gibi teknik bir bilgiyi

işlediğimi söyledim. Bu cevap belki her zaman dürüst değildi ama daha anlaşılır olduğunu düşündüm.

Bir başka kullanılan belgeme yöntemi de ses kaydı idi. Sahada ses kaydı çok da pratik bir yöntem değildi aslında. Sürekli farklı insanların gelip gitmesi, araştırmayla ilgisiz görünen olaylarla kaydın kesintiye uğraması, konuşulanların anlaşılabilmesi, tezgâhın gürültüsünün konuşmaları boğması gibi sorunlar yaşandı. Yine de özellikle sürekli not almanın sohbetin doğal akışını bozacağı ya da parça isimleri gibi akılda tutması zor kelimelerin bahis konusu olduğu durumlarda ses kaydı almayı tercih ettim. Dikkat edilmesi gereken bir nokta olarak Clifford (1993), ses kaydının deşifresiyle elde edilen metnin birebir, doğrudan bir aktarım olarak ele alınmaması gerektiğini söyler, çünkü bu ses kayıtları araştırmacı tarafından müdahale edilmiş bir ortamın yansımasıdır. Bu nedenle ses kayıtları hatırlatıcı olarak kullanılmıştır; araştırma metni içinde bu ses kayıtlarından alıntılar olsa da kanıt olarak sunulmamıştır. Daha ziyade anlatılan olayla ilgili genel hissi vermeye yardımcı olması için kullanılmıştır.

Fotoğraf ve videolar da doküma süreci, dokunan ürünler gibi karmaşık ve görsel süreçleri belgelemek ve anlatmak için faydalı olmuştur. Ayrıca, bir sonraki sahada karşılaşılan zorluklarla ilgili bölümde daha detaylı anlatılacağı üzere, sahanın döngüsel yapısı ve zamansal sıkıntılar sebebiyle tezgâh kurulumuna denk gelemedim. Dördüncü ziyaret için planım; üç boyutlu modelleme ile tezgâhın detaylarını keşfettikten sonra tezgâhın bir maketini yapmak ve sahada maket üzerinden kurulumu anlatmalarını rica etmektir (Şekil 4.2 :). Bir tasarım araştırmacısı olarak tasarıma ait bazı yöntemlerin saha araştırması kapsamında kullanma fikri de beni heyecanlandırmıştı. Tasarımcıların çok disiplinli araştırma gruplarına katkılarından bahsettiği çalışmada Rust (2004), tasarımcıların prototipler üreterek problemi dokunsal ve görsel olarak farklı bir bağlamda araştırabileceğini, sözle ortaya çıkamayacak bilgilere model üzerinden erişebileceğini belirtir (Rust, 2004). Ancak COVID-19 salgını sebebiyle sahaya dördüncü ziyaretimi gerçekleştiremedim. Bunun üzerine kurulumun şifahi anlatıldığı ses kayıtları üzerinden tezgâh kurulumu çizerek aktarıldı (Şekil 6.13 :). Sözlü anlatım kurulumun örtük bir bilgi olması nedeniyle yeterince açıklayıcı değildi. Bu sebeple biraz da tasarımcı olarak sahip olduğum ahşap yapı bilgisinden faydalanarak kurulum çizimi yapıldı.

Şekil 4.2 : Modellemeden bir ekran görüntüsü.

4.4 Saha Araştırmasında Karşılaşılan Zorluklar ve Sahanın Sonuçlanması

Saha sürecinde karşılaşılan bazı zorluklar oldu. Bunlardan ilki araştırılan konunun doğasıyla ilgiliydi; yani dokuma etkinliğinin döngüsel olması. Köyde kadınlar dokumayı ihtiyaç duydukça yaparlar. Bir sefer dokuyan çok uzun süre tekrar ihtiyaç duymayacak miktarda dokur ve dolayısıyla bir sonraki yaz dokumaz. Her yaz başka başka kişiler, köyün başka noktalarında tezgâh kurarlar. Bunun olumlu yanı, her yıl yeni kişilerle tanışma ve gözlemleme fırsatı yaratması idi. Ancak kurulan ilişkilerin bir sonraki yaza devam etmesini de zorlaştırıyordu. Araştırmacı olarak her yıl yeni insanlarla tanışıp baştan başlamak durumunda kaldım. Yeniden güven kurmak, kendimi benimsetmek için uğraştım. Mutlaka bir önceki yıl da köye geldiğimi belirterek, tanıştığım kadınların adlarını söyleyip hal hatır sorarak güven oluşturmaya çalıştım. Ortada fiili bir uygulama olması da iletişime girmek konusunda işimi kolaylaştırdı. Tanıştığım kişilerle konuya teknik sorular aracılığıyla giriyordum. Birbirimizi tanımaya başlayalım diye her tezgâh başında cevabını bilsem de aynı soruları tekrar tekrar soruyordum.

Bu döngüsel durumun yarattığı başka bir zorluk da tezgâhların devamlılığının ve belli bir adresinin olmayışından kaynaklı kurulu tezgâh bulamama endişesi oldu. Bu durum araştırmayı tesadüflere daha bağımlı hale getiriyordu. Köye gitmeden önce tezgâh var mı? diye Şenay Ablâ'yı arıyordum, ama bazen onun da haberi olmuyordu. Bir önceki yıl kurulduğu yere gitsem orada bulamayacağımı biliyordum. İkinci ziyarette tam da başıma gelen bu oldu. Şenay Ablâ: "Kuran yok bu yıl bildiğim ama gel düğün var onu

görürsün.” dedi. Ben de gittim ve sokakta beraber yürürken tesadüf eseri biri bize selam verip Şenay Abla’ya kim olduğumu sordu. Tezgâhlarla ilgilendiğimi öğrenince yukarı mahallede bir tezgâhın kurulu olduğunu söyledi. Ben, köyün sokaklarını dolaşacak ve geçen yıldan tanıdığım insanları ziyaret edecektim ve muhtemelen söz konusu tezgâhı bulacaktım, ama bu tesadüfi karşılaşma işimi hızlandırdı ve kolaylaştırdı.

Bir diğer zorluk, Karşıyaka Köyü’nün kendine özgü bir ağzı olması sebebiyle bazen ne konuşulduğunu kaçırmam oldu. Köyde farklı seferler bana konuşmalarını anlamakta zorlanıp zorlanmadığımı, kendilerinin biraz hızlı konuştuklarını söylediler. Yüz yüzeyken, bazen zorlanmakla beraber genelde konuşmaları sorunsuzca anlayabiliyordum. Fakat özellikle ses kayıtlarının dökümünü oluşturmak zorlayıcı oldu; konuşmalar çok hızlıydı ve birçok cümleyi ikinci, üçüncü dinlemede anca anlayabildim.

Başka bir kısıtlama ise bu araştırma için kişisel kaynaklarımı kullanıyor olmamdı. Ulaşım masrafı bir yana, bu durum köyde kalma sürelerimi yeterince uzun tutamamama sebep oldu. Ziyaretlerimde köye bir – bir buçuk saat mesafedeki Erdek’te, arkadaşım Aysun’un ailesinin evinde kaldım. Bir kez Şenay Abla’da kaldım. Daha sonra o hep davet etse de tekrar kalacak samimiyeti hissedemedim. Ziyaretlerde köyde kalabilmek kadınların hayatlarının farklı anlarını da gözlemlemeye vesile olabilirdi. Bu açığı kapamak için tezgâh başında otururken kadınlara gündelik hayatlarıyla ilgili sorular sordum.

Sürekli orada olamamanın ve dokumanın döngüsel olmasının getirdiği başka bir eksiklik de tezgâh kurulumuna bir türlü denk gelememiş olmam. Her yıl farklı insanlar tezgâh kurduğu için de bir önceki yıl kurduğum ilişkiler bu konuda yeterli olmadı. Köydekilere tezgâh kurulumunu görmek istediğimi özellikle belirtip telefonumu bıraksam da bir sonraki yaz geldiğinde birilerinin tezgâh kurmak istediğini duyup gününü öğrenebilme (bu kesinlikle planlı değil, anlık kararlarla işleyen bir süreç) ya da onların bana önden haber vermesi gibi bir durum olamadı. Bu eksikliği bahsettiğim gibi tasarım eğitiminden öğrendiğim araçlardan biri olan çizim ile gidermeye çalıştım.

Araştırmacı alanını seçerken ve araştırma sorusunu oluştururken elbette alana dair bir öngörüsü vardır. Ancak çoğu zaman gözlemler ve saha deneyimleri süreç içinde araştırma sorusunu değiştirir (Kükreler, 2019). Bu, araştırmacıyı sahanın sürüklediğine

değil, bilginin karşılıklı etkileşimle evirildiğine işaret etmektedir. Bu araştırmada da araştırma soruları süreç içinde değişmiştir. Bu değişiklikler tedirginliklere ve uzatmalara da sebep olmuştur. Örneğin ilk saha ziyaretimi takip eden tez izleme jürisine çıkamamıştım çünkü araştırma soruları sürekli değişim halindeydi. İlk kez böyle bir saha çalışmasını deneyimlediğim için de bu belirsizlikler beni tedirgin ediyordu. Bu noktada Olağan-ıçı Tecrübe (2019) ve Etnografik Hikayeler (2018) isimli kitaplar yol gösterici oldu. İkisi de Türkiye’de, antropoloji alanında çalışılmış doktora tezlerindeki saha deneyimlerine odaklanıyordu. Bütün bu bölüm boyunca bahsettiğim kafa karışıklıklarının, tedirginlikler ve taktiklerin ortak olduğunu gördüm. Dahası bu deneyimlerle barışmak gerektiğini ve bu deneyimlerin araştırma metnini oluşturan bilginin bir parçası olduğunu kavradım.

Smith (2008) yerelde yapılan araştırmalarda sadece araştırmacının topluluk hakkındaki fikirlerine yer verildiğini, ama araştırılan topluluğun araştırmacı ve araştırma hakkında ne düşündüğüne yer verilmediğini belirtmektedir. Bu yaklaşımın, güç dengesinin sağlanması için önemli olduğu kanaatindeyim. Araştırma yöntemi geliştirilirken buna izin verecek şekilde yaklaşılabilirdi, ancak benim araştırmamda bahsi geçen eksiklik devam etmektedir.

Bu araştırma; bir tasarım araştırmacısının gözünden ve tasarım alanına katkı sağlaması amacıyla yapıldığı için sahanın odağı her zaman dokuma uygulaması çevresinde tutuldu. Bu nedenle, bağlamı oluşturmak için köyün genel özelliklerinden kısaca bahsedilse de köyün bir monografisini sunmamaktadır. Toplumsal, ekonomik, çevresel özellikler, dokumayla girdikleri ilişkiler üzerinden aktarıldı. Bu yaklaşım, belki bazı girdilerin gözden kaçırılmasına sebebiyet vermiş olabilir, ancak aynı zamanda araştırmaya da bir çerçeve sağlamıştır.

Son olarak, araştırma boyunca saha sürekli değiştiği ve değişmeye devam edeceği için hiçbir zaman tam bilgi elde edilemez; öğrenilecekler sonsuzdur (Sandıkçı ve İlhan, 2004). Bu nedenle sahayı sonlandırma kararı, sahadan öğrenilecekler bittiği için değil, ama anlamlı bir anlatı oluşturacak kadar deneyim elde edildiği düşünüldüğü için verildi. Ayrıca bu araştırmanın doktora çalışması kapsamında yapılıyor olması ve kendine özgü bir takviminin olması da saha araştırmasının bitiş zamanında etken olmuştur.

4.5 Saha Ziyaretleri

2017 yazındaki ilk karşılaşmadan sonra (Şekil 4.3 : ve Şekil 4.4 :), 2018 ve 2019 yazlarında tez kapsamında sahaya ziyaretlerde bulundum. Bu ziyaretlerde farklı tezgâhlarda farklı insanlarla vakit geçirerek bilgi toplamaya çalıştım.

İstanbul'dan Karşıyaka Köyü'ne ulaşmak için önce Yenikapı'dan Bandırma vapuruna, daha sonra da Bandırma iskelesi yakınlarında kalkan Karşıyaka dolmuşuna binmek gerekmektedir. Vapur yolculuğu yaklaşık 2,5 saat, dolmuş ise 50 dakikaya yakın sürmektedir. Dolmuş, Bandırma İskelesi'nden kuzey batıya doğru sahil yolunu takip eder ve yol üzerinde birçok sahil köyüne uğrar. Bu köylerde birçok büyüklü küçüklü otel ve yazlıklar bulunmaktadır. Yerliler kadar yaz aylarında İstanbul ve Bursa gibi büyük illerden tatilciler de bu köylerin nüfusunu oluşturur. Kimisi yazlıklarında 3 aya kadar burada konaklar. Karşıyaka Köyü bu sahil yolunun üzerindeki son köydür ve diğerlerinin aksine bir kumsalı bulunmamaktadır. O yüzden turizmle herhangi bir ilişkileri yoktur, dışarıdan ziyaretçi de pek rağbet etmemektedir. Diğer köylerin ana geçim kaynağı turizm iken Karşıyaka'nınki balıkçılıktır. Köyün genel yapısı ile ilgili daha detaylı bilgi ileriki bölümlerde verilecektir.

Şekil 4.3 : 2017 yılı birinci tezgâhtan bir sahne.

Şekil 4.4 : 2017 yılı ikinci tezgâhtan bir sahne.

İlk ziyaretten tezin giriş kısmında bahsedilmişti. İkinci ziyaret ise bir sonraki yaz; Temmuz 2018’de gerçekleşmiştir. Köye gitmeden önce, haziran ayının başında Şenay Abla’yı aradım. Bundan önce Aysun’un annesi Melek Abla’ya Şenay Abla’yı önden arayıp beni hatırlatmasını rica ettim. Bu sayede aradığımda Şenay Abla beni hatırladı ve köye uğramama çok sevineceğini ancak Ramazan Bayramı geçtikten sonra Temmuz ayında gelmemi söyledi çünkü oruç tutarken kimse dokuma yapmazdı. Onun tavsiyesine uyarak Temmuz’un 3. haftasında Karşıyaka Köyü’ne gittim. Bölgede 3 gece 3 gün geçirdim. Şenay Ablaya çok da yük olmamak için bu gecelerin ikisinde Aysun’ların Erdek’teki evinde, bir gece de Şenay Abla’nın evinde kaldım. Ziyaretimin çoğunluğunu köyde tezgâhların başında kadınlarla birlikte oturup gözlem yaparak geçirdim. Ben gittiğimde köyde kurulu 3 tezgâh vardı (Şekil 4.5 : Şekil 4.6 : Şekil 4.7 :). Bu 3 tezgâhın başında da ama en çok birinci ve üçüncü tezgâhın başında vakit geçirdim. İp açılmasından bitirilen kilimin kesilmesine dokumanın tüm aşamalarını gözleme fırsatı buldum. Ayrıca bir çeyiz sergisine denk geldim (Şekil 5.7 :).

Şekil 4.5 : 2018 yılı üçüncü tezgâhtan sahneler.

Şekil 4.6 : 2018 yılı dördüncü tezgâhtan sahneler.

Şekil 4.7 : 2018 yılı beşinci tezgâhtan sahneler.

2019'un ağustos ayında köye üçüncü ziyaretimi gerçekleştirdim. Bağ koparmamak için yıl içinde birkaç kez ve bayramlarda Şenay Abla'yı aradım, hal hatır sordum. Ağustos başında Kurban Bayramı vesilesiyle aradığımda köye yine gelmek istediğimi, tezgâh olup olmadığını sordum. O da tezgâh olmadığını ama haftaya geçen sene tezgâhında vakit geçirdiğim Aliye Abla'nın oğlunun düğünü olduğunu, gelirsem düğünü görebileceğimi söyledi. Ben de düğün vesilesiyle ağustos ayının ortalarında köye gittim. Köyde 4 gün bulundum. Geceleri yine Erdek'te Aysun'ların evinde

kaldım. Bu sürede bir düğün, bir yeni doğan bebek mevlüdü bir de taziye için lokma dağıtımı gözlemledim. Bebek mevlüdü esnasında Şenay Abla birkaç kişiye sordu ve köyün yukarı tarafında bir tezgâhın kurulu olduğunu öğrendik. O tezgâhta vakit geçirirken aslında hemen üst sokakta bir tezgâh daha olduğunu öğrendim ve sonuçta hiç göremeyeceğimi düşünürken 2 tezgâhta vakit geçirmiş oldum (Şekil 4.8 : Şekil 4.9 :). Yine bir ip açma anını gözlemleme fırsatım oldu.

Şekil 4.8 : 2019 yılı altıncı tezgâhtan sahneler.

Şekil 4.9 : 2019 yılı yedinci tezgâhtan sahneler.

Tezde sahaya dair bulunan gözlemler ve bilgiler bu üç ziyaretten elde edilmiştir (Şekil 4.10 :). Bu ziyaretler esnasında bahsedildiği gibi katılımcı gözlem, saha notları, yapılandırılmamış sohbetler yapılmış. Bunlar ses kayıtları, video ve fotoğraflarla desteklenmiştir.

Şekil 4.10 : 2017, 2018 ve 2019 yılında gözlemlenen tezgâhların köy içindeki yaklaşık konumları.

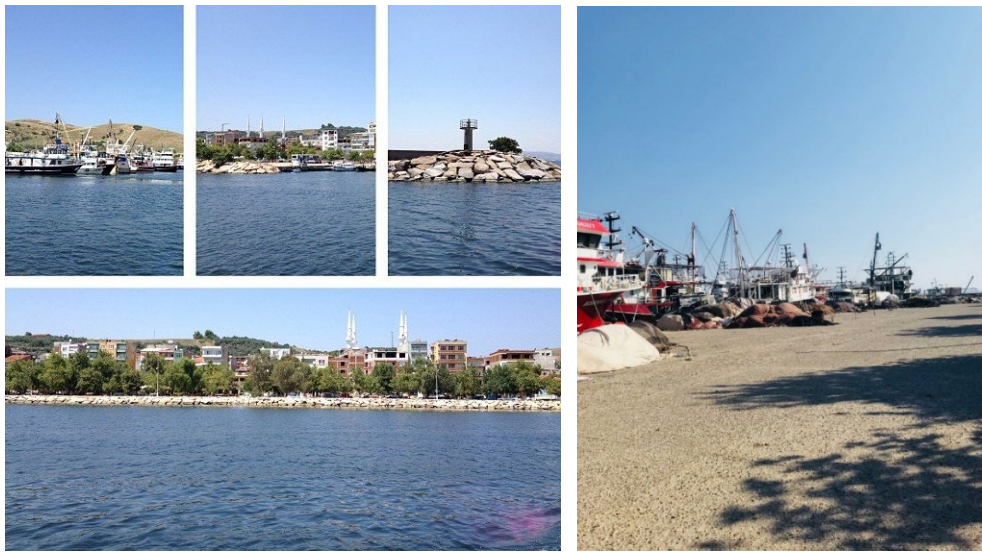

5. KARŞIYAKA KÖYÜ'NE DAİR GENEL BİLGİLER

Bu bölümde Karşıyaka Köyü'ndeki gündelik hayatı ana hatlarıyla anlamak adına köye dair yazılı kaynaklara ve gözlemlere dayanan genel bilgiler verilecektir. Bu bilgiler doğrudan dokumayla ilgili olmasa da köyün sosyal ve ekonomik koşullarıyla ilgili ipuçları taşıdığı için dokuma uygulamasının içinde değerlendirileceği bağlamın oluşturması hedeflenmiştir.

5.1 Karşıyaka Köyü'ne dair Yazılı Kaynaklara Dayalı Bilgiler

Karşıyaka, Balıkesir ilinin Erdek ilçesine bağlı bir köydür. Karşıyaka, civardaki pek çok köy gibi mübadil köyüdür. 1924 yılında Yunanistan'ın Kavala ve Selanik bölgesinden mübadele kapsamında göç edenler yerleşmiştir. Köyün Rumca ismi Pereme veya Péramos'tur (URL-1). 2018 yılı verilerine göre köyde 2.414 kişi yaşamaktadır, hane sayısı 480'dir. Erdek' in en büyük köyü olup, tersanesi bulunmaktadır (URL-1). Ayrıca köyde bir ilköğretim okulu ve bir de sağlık ocağı bulunmaktadır (**Error! Reference source not found.** ve Şekil 5.1 :).

Şekil 5.1 : Sahil şeridinin ve balıkçı teknelerinin görünümü.

5.2 Karşıyaka Köyü'ne dair Gözleme Dayalı Bilgiler

5.2.1 Köyün genel dokusu

Karşıyaka Köyü'nde bir taraftan geleneksel addedilebilecek kıyafetler, uygulamalar devam ederken bir taraftan da cep telefonları, betonarme binalar gibi, güncel araç gereçlerin yaygın olduğu söylenebilir. Betonarme binaların arasında asfalt sokaklarda dokuma yapan kadınlar, köyün içinde bulunan zincir market, kadınların giydiği geleneksel kıyafetler bu birlikteliğe bazı örnekler olabilir (Şekil 5.2 :). Bu gibi görüntüler gözümde canlandırdığım köy imajına uymuyordu.

Tezin önceki bölümlerinde bahsedildiği gibi küreselleşme, geleneksel çeşitlilikleri ve farklılıkları tek tipleştirerek tek bir pazar yaratmayı hedeflese de aslında küreselleşme birçok süreçten oluşan hareketleri kapsamak için kullanılan bir çatı terimdir; tek sesli ve tekil değildir (Santos, 2006). Bu nedenle küreselleşme yerelerde türlü melezlikler ortaya çıkarmaktadır. Melezlik bir yeri ne daha az yerel ne daha çok küresel yapar ama farklı hale getirir (Light, 2019; Escobar, 2018). Smith'in (2008) belirttiği gibi araştırmacı olarak ben de alana kendi düşünme biçimlerimi, davranışlarımı, bilgilerimi götürüyordum ve ben de oradaki varlığımla köyün değişme sürecinin bir parçası oluyordum.

Hart da (2001) araştırmasında benzer konulardan bahsetmektedir. Örseli Köyü'ne dışarıdan gelen ziyaretçilerin kaybolan “geçmiş”, “safılık”, “gelenekselliğin” ardından yas tuttuğu, modern olan şeyleri “yoz” ve “yozlaştırıcı bulduğunu” (Hart, 2001, s. 30) ve bunun suçunu da cep telefonu, televizyon gibi modern araçlara attıklarını belirtir (Hart, 2001). Ancak bunun sebebi aslında ziyaretçilerin hem şehir hem köy hayatı hakkında sahip olduğu yanlış fikirler ve yorumların yarattığı duygulardır. Hart, bu yanlış nostaljinin ziyaretçiler tarafında olsa da Hart (2001) köylüler tarafında hissedilmediğini gözlemlemiştir. Onlar hayatlarını kolaylaştıran, rahatlatan şeylerden memnun olduklarını belirtmişlerdir (Hart, 2001). Karşıyaka'da da Köylüler artık köy olmadıklarını düşünmüyorlardı. Bu teknolojiler onların hayatını kolaylaştırıyor, daha rahat barınma ve ısınma, daha kolay ve hızlı iletişim, ihtiyaç duydukları ürünlere daha kolay erişim sağlıyordu. Bunları okuduktan ve düşündükten sonra aslında benim de özeleştiriyapmam gerektiğini fark ettim. Özdeşünümsel bir bakış yakalayabilmek için ve köy imajıyla ilgili önyargılarımı deşifre etmeye çalıştım. Bu melezlik durumunun

köydeki yansımaları, yapılar ve kadın kıyafetleri üzerinden daha detaylı incelenecektir.

Şekil 5.2 : Köyden bir görüntü.

1. Yapılar: Köydeki yapıların çoğunluğu 4-5 katlı betonarme yapılardan oluşmaktadır. Eskiden evler genelde iki katlı ahşap ve taş malzemeden yapılmakta imiş, ancak günümüzde bu tip evlerden çok az ayakta kalan vardı. Bu eski evlerin çoğunun içinde yaşayan kimse bulunmamakta ve evler terk edilmiş ve bakımsız durumdadır. Şekil 5.4'te görüldüğü gibi köyün yapı dokusunu bu melez görüntü oluşturmaktadır.

Şekil 5.3 : Köyde yeni yapılan betonarme yapılar ve eski tip evler.

Bir binayı yakın akrabalar beraber inşa ediyor ve katları aralarında bölüşerek beraber oturuyorlar. İhtiyaç duyulduğunda yeni bir kat da çıkabiliyorlar. Örneğin Şenay

Abla'nın oğlu evlenmeye hazırlanıyordu ve evlendiklerinde köyde oturacak bir evleri olması için üst katlarına yeni bir daire inşa ediliyordu. Söylenenlere göre eskiden geniş aileler halinde hep beraber bir evde oturulmuş, ama artık yeni binalarla evlenenlere ev yapmak adet olmuş ve ayrı evlerde oturuluyormuş.

Köyde aslında herkes bir şekilde akrabadır. Köyün oturma ve yerleşim düzeni de akrabalık derecelerine göre şekillenmiş durumdadır. Yakın akrabalar aynı binada, yan yana sokaklarda otururken akrabalık derecesi uzaklaştıkça mesafe de artmaktadır. Köy resmi olarak mahallelere bölünmese de aşağı mahalle, yukarı mahalle, öbür mahalle, düğünün yapılacağı yere işaret etmek için düğün mahallesi gibi kullanımlar mevcuttur. Köylülerin konuşmalarında işaret ettiği iki mahalle var ancak mahallelerin keskin sınırları yok ve mahalle bir yere işaret etmenin yanı sıra bir insan grubu tarif etmenin yolu olarak da kullanılıyor. Stirling de (1966) Turkish Village kitabında aynı mahalle yapısından bahsetmektedir ve bu mahallelerin kesin sınırları olmamakla beraber genelde evlilikler ile akrabalık ilişkilerinin yoğunlaştığı alanlar olduğunu belirtir (Stirling, 1966).

2. Kıyafetler: Karşıyaka'da her yaştan kadınlar (genç kızlar da dahil olmak üzere) köyde şalvar giyorlar (Şekil 5.4 :) ve şalvar giymenin kendi köylerinin adeti olduğunu belirtiyorlar. Hepsinin aslında daha çok kentte görmeye alışkın olunan pantolon, etek, gömlek gibi kıyafetleri de var. Örneğin Bandırma ilçe merkezi gibi şehir yerleşimlerine giderken bu kıyafetleri tercih edebiliyorlar. Yaşlılar şehre bazen şalvarla gitse de özellikle genç kadınlar şehre giderken bu kıyafetleri tercih ediyor. Ancak köyde kesinlikle herkes şalvar giyor. Örneğin Şenay Abla'nın kızı Serap öğretmen, eşi ile Muğla'da ikamet ediyor veya Aliye Abla'nın kızları İstanbul'da üniversitede okuyorlar. Bu genç kadınlar şehir hayatı ile iç içe olsa da köyü ziyaret ettiklerinde şalvarlarını giyorlar. Kıyafet konusu Hart'ın (2001) Örseli Köyü'nde yaptığı gözlemler ile örtüşmektedir. Hart'a (2001) göre Örseli Köyü'nde de kıyafetler kadınlarda daha baskın şekilde kimliğin sembolik işareti olarak öne çıkmaktadır. Erkeklerin köy ve kent kıyafetleri arasında çok büyük farklılıklar yokken kadınların köydeki kıyafetleri, kültürel kökenlerini çok daha belirgin şekilde ifade eder (Hart, 2011).

Şalvar giymenin köyde gelenek olduğu, herkesin buna uyduğu belirtiliyor. Şalvarlar da modern kıyafetler gibi çeşitleniyor; evde ve sokakta giyilen şalvarlar ayrıldığı gibi özel etkinliklerde giyilen şalvarlar da ayrılıyor. Gündelik hayatlarında daha ince

kumaştan, genelde çeşitli çiçek desenleri barındıran şalvarlar giyiyorlar. Çeyiz sergisinde gelin adayı genç kadın mor, parlak kadife bir şalvar giyiyordu. Bu şalvar türü aynı zamanda tüm kadınların düğünlerde giydikleri şalvar çeşididir. Özellikle köyün daha yaşı geçkin kadınları düğünlerde mutlaka mor kadife şalvar giyiyor ve bunun adetleri olduğunu söylüyorlar. Kadife şalvarın pahalı olduğu birkaç kez farklı kişiler tarafından belirtildi. Bir düğüne giderken bir genç kadın güzel kadife şalvarların fiyatlarının 300 TL civarı olduğunu söyledi.

Şekil 5.4 : Kadınların düğünde ve günlük hayatta giydiği şalvarlar.

“Sahada nasıl giyineceğim” meselesi araştırmacı olarak düşündüğüm ve planladığım bir konu oldu. Daha uygun olacağını düşündüğüm bol, yakası kapalı bir bluz ve yine bol, uzun, kumaş bir pantolon tercih ettim. Kumaş pantolonu şalvara biraz daha yaklaştığı için hem de daha rahat olduğu için tercih ettim. Kot pantolon hem dar bulunabilirdi hem de köyde daha ayrı durabilirdi. Yine de kıyafetlerim birkaç noktada kısa bir sohbetin konusu oldu. Benim pantolonumun da güzel olduğu ama şalvarların çok rahat olduğu söylendi.

5.2.2 Gelir kaynakları

Karşıyaka Köyü’nde temel geçim kaynağı balıkçılıktır. Bu işle erkekler uğraşmaktadır. Kimisinin teknesi, kimisinin arabası vardır. Kimisi balığı tutuyor, kimisi satıyor, kimisi taşıyor, kimisi de tayfa olarak gidiyor. Baharda Ege taraflarına, kışın Karadeniz ve Şile taraflarına gidiliyor. Nisan’ın 15’inde sezon bitiyor, Temmuz’un 15 gibi tekrar başlıyor. 15 Temmuz’da kılavuzlar, 1 Eylül’de gırgırlar yola çıkıyor. Denize açıldıktan sonra hava iyi ise 2-3 haftada bir köye dönüyorlar, 2-

3 gün kalıp geri gidiyorlar. Hava kötüyken daha sık geliyorlar. Balığa çıkılmayan bahar-yaz aylarında ise tekne bakımı, ağ örme gibi işler yapılıyor (Şekil 5.5 :).

Balıkçılık dışında erkeklerin yaptığı duyduğum (üniversite okuyan, kentte çalışanlar hariç) tek farklı iş dolmuşçuluktur. Bandırma-Karşıyaka Köyü arasında çalışan dolmuşlarda şoförlük yapanlar vardı. Bir kısmının ufak da olsa zeytin ağaçları da var. Marmara Birlik’e zeytinleri satarak ek gelir elde edebiliyorlar. Birçok kadının belirttiği üzere balıkçılıktan elde edilen gelirden memnunlar; zaten köyde çok fazla masraf yapacak şey olmadığını ve kazanılan paranın çocukları okutmaya yettiğini belirtiyorlar.

Şekil 5.5 : Ağ ören kişiler.

Erkeklerinin çoğunun balığa gitmesi köyde ilginç bir döngü yaratmaktadır. 1 Eylül’den sonra düğün yapılmıyor, sonbahar ve kış ayları boyunca köyde kadınlar, çocuklar ve balığa gitmeyen yaşlı erkekler kalıyor. Kadınlar bu süreçte çocukların bakımı, ev işleri ve ufak tefek tarla işleriyle ilgilendiklerini belirtiyorlar. Genel olarak rahat yaşadıklarını düşünüyorlar, kendi yaptıkları işleri *işten* saymıyorlar. Evde eşleri olmayınca yemek, temizlik gibi işlerin hafiflediğini belirtiyorlar. Bu konuyla ilgili, Latife Abla’nın tezgâhının başında geçen bir konuşmada, dokumanın da ağır bir iş olduğunu söylediğimde biri cevap olarak canı çekenin dokuduğunu, buna mecbur olmadıklarını, işten farklı olduğunu söyledi. Latife Abla bunun üzerine aslında bahsedildiği gibi rahat olunmadığını, çocuk, ev, pazar bütün sorumluluğun kadınların üzerine kaldığını söyleyerek karşı çıktı. Tek başınayken rahat uyuyamadığını, eşi

gelince rahatladığını, sorumlulukların üzerinden kalktığını belirterek devam etti. Bunun kadınlar kendi pozisyonlarını rahat olarak tanımlasa da aslında yılın büyük çoğunluğunda tek başlarına, evin ve evliliğin bütün yükünü sırtlandıklarını gösterdiği kanaatindeyim.

5.2.3 Evlilik ritüelleri

Karşıyaka Köyü'nde evliliğe ve evlilik ritüellerine büyük önem atfedilmektedir. Yapılması gerekenler, bunların zamanlaması ve miktarı bellidir. Evlilik ritüelleri gerçekleşirken bütün köyün bahsettiği bir konu haline gelir. İyisiyle kötüsüyle konuşulur, değerlendirilir. Örneğin benim 2019 yazında denk geldiğim düğün ve düğün öncesi eğlencesi, 3 günlük ziyaretim boyunca tezgâh başında konuşulan ana konulardan biriydi. Herkesin çok eğlendiği, ikramı bol bir eğlence olmuş bu nedenle herkes düğünü düzenleyen hane hakkında olumlu yorumlarda bulunuyordu. Eğlencedeki kişilerin dansları, hareketleri, aralarında geçen sohbetler de konuşmanın bir parçasıydı. Evlilik ritüelleri kapsamındaki türlü etkinliklere tüm köy davetli olduğu için ve konuşmaların bir parçası olduğu için bu ritüellerin düğün sahibi ailenin köydeki konumu için oldukça önemli olduğu kanaatindeyim. Kadınlar adetlerinin çok ağır olduğundan ama *bunların köyün adetleri* olduğu için yerine getirilmesi gerektiğinden bahsettiler. İleride daha detaylı bahsedileceği gibi bir topluluk içinde gerçekleştirilen ritüeller, o topluluğun bağlarını kuvvetlendirmekte ve aidiyet hissini artırmaktadır.

1. Eş Seçimi: Köy dışında eş seçmek köy için yeni bir durum. Önceden hep köy içinden evlenilmiş, son 5-6 yıldır dışarıdan evlenmeler başlamış. Bunun ana nedeni; eğitim amacıyla köy dışına göçlerin artmasıdır. Eskiden en fazla civar köylerden eş bulunmuş. Artık okuldan, işten, çok farklı yerlerden kişilerle evlilikler başlamış. Kadınlar genelde eş seçimi konusunda çocuklarına karışmadıklarını, bir ömür geçirecekleri kişinin kendileri olmadığını, zaten hayır demenin, karışmanın da bir faydası olmadığını belirtiyorlar. Yine de köy dışından evlenildiğinde özellikle kadınlar için “Yabancıya gitti” denilebiliyor, ama hemen arkasına da “Damadım çok iyidir” diye ekleniyor. Bu konuda sohbet ettiğim ya da sohbete tanık olduğum bazı durumlarda, son karara karışılmasa da ailenin içinde yatanın köy içinden evlilik yapılması olduğu anlaşılıyordu. Örneğin bir kadının kızı üniversiteden birisiyle evlenmişti, inşallah oğlum köyden biri ile evlenir, diye dileklerde bulunuyordu. Üniversite okuma oranlarının artmasının eş seçimine başka etkileri de olmaktadır.

Mesela başka bir kadınla sohbet ederken oğlunun sevdiği kızın üniversiteyi kazandığını ama oğlunun kazanamadığını, üniversite okumuş birinin balıkçıyla evlenmeyeceği düşüncesi sebebiyle evde büyük bir yas hali olduğunu öğreniyorum.

2. Düğün: Balıkçılar sebebiyle Karşıyaka Köyü'nde düğün sezonu Haziran-Eylül arasındır. Düğün süreci üç gün sürer. Birbirini izleyen üç akşamda; 1 gün kına, 1 gün geleneksel kıyafetlerle eğlence, bir gün beyaz gelinlik ile düğün olur. Sandıkçı ve İlhan (2004), bir gün geleneksel kıyafet, bir gün modern sayılan beyaz gelinlikle düğün yapmayı Cumhuriyet sonrası Türkiye köylerinde oluşan melez durumlardan biri olarak yorumlamaktadır. Bütün etkinlikler köyün sokaklarında yapılıyor. Bazen gelinlikle yapılan düğün için salon tutanlar da oluyormuş ama adet aslında köyde yapmak olduğu için salon tutma fikrine sıcak bakmayanlar da mevcuttu. 2019 yazında kına gözlemlene fırsatım olmasa da diğer iki akşamı gözlemleyebildim.

Geleneksel kıyafetlerle yapılan eğlence; kadın ve erkeklerin ortak katıldığı, 2-3 kişilik çalgıcı ekibin bulunduğu, ağırlıklı olarak erkeklerin oynadığı, çerez gibi ufak ikramların yapıldığı etkinliklerdir ve geç saatlere kadar sürebilen bir şekilde gerçekleşir. Ertesi gün ise gelinlik-damatlık ve yakın akrabaların modern abiye kıyafetlerle katıldığı, diğer kadınların geleneksel mor / kırmızı kadife şalvarla katıldığı bir tören oluyor. Benim gözlemlediğim düğün 5 gibi başladı ve 2 saat civarı sürdü. Düğün öncesinde tüm köylüye düğün yemeği verildi. Yine çalgıcılar vardı. Bu sefer oynayanlar ağırlıklı olarak yakın kadın akrabalar, diğer kadınlar çevrede oturarak izledi. Erkek katılımcılar ise pek yoktu. Düğün (gelin Karşıyakalı, damat dışarıdandı) gelinin çeyizi ve damatla birlikte kornalar eşliğinde köyden çıkarılması ve yeni evlerine gitmesiyle son buldu (Şekil 5.6 :).

Ayrıca nişan kutlaması da yapılıyor. Bu kutlama da yine nişan olan evin kapısının önünde gerçekleşiyor, çalgıcılar oluyor, köylüye çikolatalar dağıtılıyor, damat tarafı geline hediyeler veriyor.

Şekil 5.6 : Düğünde gelin ve damat dans ederken.

3. Evlilik İşlemleri: Evliliğe giden süreçte her iki tarafın birbirine alıp verdiği her türlü maddi (eşya, toprak, para) değişime evlilik işlemleri (marriage transactions) denmektedir (Anderson, 2007). Karşıyaka Köyü'nde bu değişimlerin ekonomik olarak en ağır olanları çeyiz (çeyiz konusu dokumayla ilişkili olduğu için ilerleyen bölümlerde daha detaylı ele alınacaktır) ve düğünde takılmak üzere hazırlanan altınlardır. Köyde çeyizin içermesi gereken eşyalar ve takılması gereken altın miktarı herkesçe biliniyor ve kabul ediliyor. Bu konu beni çok şaşırtmıştı ama Anderson'ın (2007) evlilik işlemleri hakkındaki makalesinde farklı topluluklardan, üzerinde uzlaşmış, çeyizin parasal karşılığı ile ilgili örnekler verilerek bu durumun aslında yaygın olduğu gösterilmektedir (Anderson, 2007). Düğünde takılan bileziklerin gelinin iki kolunu doldurması gerektiği gibi daha soyut ölçü birimlerinden, şu kadar tane altın takılmalı gibi daha net sayılardan da bahsedenler oldu. Bu iki ana kalem dışında nişanda takılan takılar ve nişan ile düğün arasında karşılıklı verilen hediyeler de mevcuttur. Hediyelerin sergilenmesi (Şekil 5.7 :), çeyizin sergi yoluyla köylüye gösterilmesi, takıların düğün esnasında takılması, süreçte köyün tamamına yemek dağıtma, çikolata dağıtma gibi adetler evlilik işlemlerinin; iki aile arasındaki bağları güçlendirmek, evlenen çiftte destek olmak gibi işlevlerinin yanı sıra ailelerin köydeki yerini ve topluluğa aitliğini de (Harrell ve Dickey, 1985) sağlamlaştırma hedefi olduğu şeklinde yorumlanabilir.

Şekil 5.7 : Çeyiz sergisinin bir kısmı.

5.2.4 Eğitim ve göç

Üniversitede çalışmam sebebiyle konuştuğum herkesle konu sık sık eğitime, üniversite sınavlarına, çeşitli üniversite bölümlerine geldi. Bu konuşmalarda herkes çocuklarının okumasına çok önem verdiğinden ve çaba sarf ettiğinden bahsetti. Çoğu çocuklarını ortaokuldan itibaren köye 40-45 dakika mesafedeki Bandırma ilçesinde bulunan, daha iyi olduğunu düşündükleri okullara göndermeye başlıyor. Liseyi de Bandırma’da hatta başka şehirlerde yatılı okuyanlar da vardı. Birçoğu çocuklarının üniversiteyi kazanmasını çok istediklerinden, ellerinden gelen her şeyi yaptıklarından bahsettiler. Konuştuğum neredeyse herkesin çocuğu, eğer yaşı gelmişse, mutlaka üniversitede okuyordu. Köyde üniversiteye gidenler genelde öğretmenlik ve fizik tedavi, hemşirelik, diş hekimliği gibi tıp ile ilişkili alanları tercih etmişlerdi. Köyden eğitim ve çalışma amacıyla göç son 5-6 yılda iyice yaygınlaşmış. Gençler eğitim ve iş amaçlı şehirlerde yaşamaya başlamış ve köye yaz tatillerinde ailelerini ziyaret amaçlı gelmeye başlamışlar. Bu durum dışarıdan evliliklerin çoğalması, dokumaya olan ilginin azalması, balıkçılık dışında mesleklere yönelme gibi örneklerden izlenebileceği üzere köyün yapısını değiştirmektedir.

6. KARŞIYAKA KÖYÜ'NDE DOKUMA UYGULAMASININ ÖRGÜTLENME BİÇİMLERİ

Karşıyaka Köyü'ndeki dokuma geleneğinin mübadiller köye yerleştiğinden beri devam ettiği söylenmektedir. Anlatılanlara göre eskiden köyde hayvancılık yapılmıyordu. Keçiler dağda otlatılmıyordu; onların kılları yeterince uzadığında dedeler bu kılları kırpmıyordu, nineler de bu kıllardan ip üretmek için eğiriyorlarmış. Köylüler, kumaş ihtiyaçlarının çoğunu, bu ipleri çınar ağacına asıp dokuyarak karşılmıyordu; heybe, kilim, ceket, örtü gibi ürünler dokunuyormuş. Hazır ip de dokumaya başladıktan sonra dokunan kumaşlarla gömlek, şalvar gibi giyime yönelik ürünler de eklenerek artmış. Günümüzde dokunan ürün çeşitliliği oldukça azalmış durumdadır ve hazır ip kullanılarak sadece çanta ve kilim dokunmaktadır. İpler genellikle Bandırma, İstanbul gibi ilçe ve illerden temin edilmektedir. Dahası, dokuma yapmanın öncelikli motivasyonu artık maddi ihtiyaç, hazır ürüne ulaşma zorluğu ya da hazır ürünlerin pahalılığı değil; daha ziyade ortak toplumsal bir inancı gerçekleştirme, çeyiz hazırlığı ve evliliğe atfedilen önem olmuştur.

Dokuma yapmanın her basamağının ayrı zorlukları vardır. Tezgâhın kurulmasından ipin çözülmesine, ipin yerleştirilmesinden dokuma eyleminin kendisine birden fazla insanın fiziksel ve zihinsel emeği ile ancak gerçekleştirilebilmektedir. Dokuma, genelde 2-3 haneden 5-6 kadının bir araya gelmesiyle yapılmaktadır. Tezgâhın büyüklüğü ve bazı işlemlerin gereksindiği alan nedeniyle yazdan sonbahar başına kadar sokakta gerçekleşir. Kadınlar, fiziksel işlerin yanı sıra kimlerin tezgâha gireceği, renklerin ve desenlerin ortak seçimi, iplerin alımı, önce kimin dokuyacağı gibi birçok konuda ortaklaşa çalışırlar. Ayrıca köyde tezgâh sayısının kısıtlı olması sebebiyle birden fazla grup dokuma yapmak istediğinde tezgâhların paylaşımı, hangi sırayla dokunacağı gibi konulara ortaklaşa karar vermek gerekir. Yani dokuma, çeşitli ölçek ve konularda birlikte çalışma, birlikte karar verme ve birlikte örgütlenme aktivitelerini içermektedir.

Dışarıdan bakıldığında her şey tamamıyla rastgele görünse de ve bu bir dereceye kadar doğru olsa da bu belirsizliğin içinde gizli mutabakatlar ve ortaklaşılan motivasyonlar olduğu kanaatindeyim. Sıradaki bölümlerde dokuma uygulaması daha yakından incelenerek bu aktivitenin yıllar yılı gerçekleşmesine olanak sağlayan toplumsal, fiziksel ve mekânsal işlevleri ve düzeni ortaya çıkarılmaya çalışılacaktır. Bu inceleme “Toplumsal Örgütlenme” ve “Maddi ve Mekânsal Örgütlenme” isimli iki ana başlık altında yapılacaktır. İlk kısımda; dokuma uygulamasını mümkün kılan ortak motivasyonlar, dokumanın yerine getirdiği toplumsal işlevler, uygulama içindeki rol dağılımları ve uygulamayı öğrenme biçimleri gibi konular kapsanacaktır. İkinci kısımda ise dokumanın teknik detaylarının yanı sıra fiziksel özellikleri, dokunan ürünler, dokumanın sokakta olması gibi maddi ve mekânsal öğelerin bu belirsiz örgütlenmedeki yeri ve etkisi tartışılacaktır.

Örgütlenmenin toplumsal ve materyal izleri ayrı bölümler altında incelenirse de bunlar birbiriyle iç içe geçmiş durumdadır. Örneğin evlilik ritüellerinin bir parçası olarak çeyiz hazırlığı köyde dokumanın devamlılığının ana nedeniyken, tezgâhın boyutları ve fiziksel gereklilikleri sebebiyle etrafında topluluk oluşturması ve toplumsallaşmanın ve toplumsal değerlerin yeniden üretildiği yer olması çeyizin devamlılığına katkı sağlar. Kabaca çeyiz, dokumayı; dokumanın maddi özellikleri de çeyizin varlığını sürdürür.

Bu ilişkileri anlamak için farklı alanlardan çalışmalara bakılmıştır. İncelenen konu örgütlenme biçimi olduğu için Örgüt Teorisi alanında toplumsal-maddi ilişkisini inceleyen bazı çalışmalara bakılmıştır. Örneğin Suchman (2005) Xerox firmasında gerçekleştirdiği araştırmalar doğrultusunda, organizasyonda nesnelerin *bağlayıcı* rolüne (affiliative objects) dikkat çekmektedir. Teknolojilerin üretildikleri ve kullanıldıkları çevreyle ilişkileri üzerinden değerlendirilebileceği fikrinden yola çıkarak, teknolojileri sosyal uygulamalar olarak yeniden konumlandırır ve nesne merkezli toplumsallık terimini kullanır (Suchman, 2005). Başka bir yaklaşım olan *sociomateriality*, sosyal ve materyal olanın birbirine içkin ve ayrılmaz şekilde bağlı olduğunu belirtir (Orlikowski ve Scott, 2008). Bu yaklaşım insanlar ve nesnelerin birbirlerini etkilemesi şeklinde bir kavrayış yerine bunları sınırları olmayan bir bütün olarak ele almayı önerir (Orlikowski ve Scott, 2008). Sosyal ve materyal olan iki ayrı ontoloji olarak görülmez, etkileşimlerle ve ilişkilerle *birbirine dolanmış* (entanglement) ve *ayrılmaz* (integrated) olarak kavramsallaştırır. Yani insan ve insan

olmayan ya da sosyal ve materyal olan, ontolojik olarak farklı ve birbiriyle ilişkiye giriyor değildir; ayrılmaz bir bütün olmuşlardır. O yüzden *iç ilişkilere* (inta-action) bakılması gerektiği belirtilir (Gherardi, 2017; Durrani, 2019).

Latour (1992) nesnelerin de aktör olma yani durumlar karşısında tepki verme kapasitesi olduğunu belirtir. Bir olgunun incelenmesinde insanlar kadar nesnelerin de rolüne dikkat çeker. Ingold (2007) ise nesnelerin karşı davranışta bulunma durumunu soyut bir *kapasite* olarak değil hem nesnenin hem nesneyi oluşturan malzemelerin maddi özellikleriyle tanımlar. Ingold'a (2007) göre nesnelerin insanla ilişkiyle girdiği; insanın nesneye, nesnenin insana karşılık verdiği alan nesnenin fiziki yüzeyidir. Nesnenin maddi nitelikleri; boyutu, biçimi, malzemesinden gelen özellikler (ıslanır mı, kolay kırılır mı, ağır mı?), o nesnenin insanın ve diğer nesnelerin müdahalesine karşı nasıl davranacağını belirler. Nesneleri aktif yapan onları oluşturan malzemelerin ve biçimlerin maddi özellikleridir (Ingold, 2007).

Ekolojik yaklaşım da uygulamaları ve uygulamaların içinde yer aldığı sosyal-materyal-kültürel çevreyi bütüncül bir ilişkisellik içinde inceler. Bu yaklaşım; ilişkiselliğin tekillliği ve karmaşıklığı, insan ve insan olmayan varlıkların bağları ve rolü, bunların içinde bulunduğu sosyal-mekânsal (socio-spatial) bağlama odaklanır. Bu şekilde, insanı merkezi rolden çıkarırken, yaşanan deneyimi dayanak olarak tutar (Simpson, 2013). Ingold'a (2007) göre maddi olan her şeyin sosyal bağlamdan bağımsız bazı özellikleri vardır. Ingold maddi (material) ve maddesellik (materiality) arasında bir ayrım yaparak maddeselliği insanların nesnelere atadığı özellikler olarak tarifleyerek, bunun sosyal olduğunu belirtir. Bu ayrımı yaparak nesnelerin hem maddeselliğine yani sosyal ilişkilerine hem de maddiliğine yani kendi fiziksel özelliklerine ve bu özelliklerin yarattığı değişimlere ve ilişkilere dikkat çeker. Ekolojik düşünüş ne obje merkezlidir ne insan merkezli; süreçler ve durumlar çerçevesinde hem ilişkileri hem tekil özellikleri inceler.

Ingold'un (2007) maddi özellikler üzerine vurgusunun ve ekolojik yaklaşımın konuyu ilişkisellik, ayrı roller ve bağlamla ilişki seviyesinde incelemesinin bu araştırmaya en yakın yaklaşımlar olduğu kanaatindeyim. Örgüt Teorileri'ndeki örneklem ve yöntemlerin farklı olması sebebiyle bağlantı kurmak zorlaşmıştır. *Sociomateriality* yaklaşımındaki ayrılmaz bütünlük (integrated) yerine ilişkiyel (relational) bakmanın canlı veya cansız her etmenin daha iyi ortaya konmasına yarayacağını düşünüyorum. Varlıklar ayrı ayrı var olmakla beraber Ingold'un (2007) dediği gibi hep birlikte bir

akış içinde birbirleriyle girdikleri ilişkiler doğrultusunda sürekli değişiyorlar. Bu araştırmada, dokumanın belirsiz organizasyonu incelenirken hem toplumsal-materyal ilişkilerine hem dokumanın etrafındaki etmenlerin ayrı ayrı rolüne hem de dokumanın mekânsal bağlamına yani sokakta gerçekleşmesiyle oluşan ilişkilere bakılacaktır.

6.1 Toplumsal Örgütlenme

6.1.1 Toplumsal motivasyonlar: çeyiz hazırlıkları

Karşıyaka Köyü’nde dokuma kilim ve heybeler, çeyizin olmazsa olmaz el işi parçaları olarak görülmektedir. Bu kısımda Karşıyaka Köyü için çeyizin anlamı, çeyiz hazırlıkları ve sergisi incelenerek evlilik, çeyiz ve dokuma arasındaki ilişkiler anlaşılmaya çalışılacaktır.

Evlilik süreci içinde gerçekleşen her türlü maddi el değiştirme geleneğine evlilik işlemleri (marriage transactions) denmektedir. Bu işlemlerin içeriği sonsuz çeşittir ve hemen hemen her coğrafyada ve kültürde gözlemlenir. En sık görülenleri ise gelin hizmeti (brideservice, çev. Gizem Öz), başlık parası (bridewealth) ve çeyiz (dowry) olarak sıralanabilir (Schlegel ve Eloul, 1988).

Gelin hizmeti (brideservice); damadın belli bir süre boyunca evleneceği kişinin ailesinin çeşitli işlerine destek olması, onlara emek gücünü sunmasıdır. Başlık parası (bridewealth) ise damadın ailesinin gelinin ailesine sunduğu eşyalar, kıymetli objeler ve paradır (Schlegel ve Eloul, 1988). Çeyiz de gelinin ailesinden çiftin yaşayacağı konuta gönderilen eşyalar ve değerli nesnelerdir. Bir de dolaylı çeyiz vardır. Hem çeyizin hem de gelin hizmeti ve başlık parasının özelliklerini taşır. Bunlar erkek tarafından kadın tarafına, yine çiftin yeni evinde yer alması üzere verilen eşyalardır. (Schlegel ve Eloul, 1988).

Çeyizin genelde daha karmaşık ve çok katmanlı topluluklarda görüldüğü belirtilir (Schlegel ve Eloul, 1988). Başlık parası tüm dünya topluluklarının 2/3’ünde görülürken çeyiz sadece yüzde 4’ünde görülmektedir. Bununla beraber, çeyiz işleminin görüldüğü topluluklar Avrupa ve Asya’da yoğunlaşmış olup nüfusça kalabalık topluluklar olduğu için çeyiz konusu araştırmacılar tarafından ilgi görmüştür (Schlegel ve Eloul, 1988). Çeyizde hediyeler gelinin ailesi tarafından hazırlanır ve gelinle çiftin yaşayacağı eve gider. Çeyizin nasıl verildiği, hangi topluluklarda ne biçimlerde uygulandığı ve neler içerdiği konusu ise oldukça değişkenlik

göstermektedir (Harrell ve Dickey, 1985). Bazı topluluklarda çeyiz evlilik hediyesi, ailenin yeni çifte yaptığı bağış gibi yorumlanırken; bazı topluluklarda ölüm öncesi miras devri olarak da yorumlanabilir. Bazılarında ise çeyiz, çoğu zaman toprak gibi üretken kaynakları içermediği için, mirastan yoksun bırakma olarak da yorumlanmaktadır. Çeyizi üretken olmayan kadın evden alındığı için kadının ailesinin damadın ailesine verdiği bir çeşit telafi bedeli şeklinde yorumlanan topluluklar da vardır. Harrell ve Dickey (1985) çeyizi toplumsal bir beyan olarak ele alır. Çeyiz ailenin yetilerinin ve sosyal statüsünün sergilenmesine yaramaktadır (Sandıkçı ve İlhan, 2004). Çeyiz çalışmaları çok geniş ve kısaca bahsedildiği gibi farklı topluluklarda, çok farklı yorumlara açıktır. Bu kısımda çeyizin Karşıyaka Köyü'nde uygulanma biçimi aktarılacak ve dokuma uygulamasıyla ilişkisi kurulmaya çalışılacaktır.

1. Çeyizin Yansıttıkları: Sandıkçı ve İlhan'a (2004) göre modern dünyada gelenekler normatif rollerini kaybetse de dünyayı algılama ve aitlik hissi yaratmakta hala güçlü rolleri vardır ve gündelik hayatın değişen bağlamında yeniden üretilmektedir. Geleneksel uygulamalar, içinde yaşanılan topluma aitlik ve onun beklentilerine karşılık verme hissi uyandırmaktadır (Sandıkçı ve İlhan, 2004). Karşıyaka'da çeyiz; hediye niteliği taşımasının yanı sıra sergilenmesiyle de aile tarafından geleneklere, evliliğe verilen önemin; kızlarına, geline verilen değerin ve de gelinin ailesinin varlıklarının göstergesi olur. Çeyiz uygun şekilde hazırlandığında yetkinlik, güven mesajı verir. Köylünün takdirini toplar. Çeyiz sergisiyle beraber bu ömürlük üretim, topluluğun takdirine sunulur ve hünelerinin sergilendiği bir araca dönüşür. Sandıkçı ve İlhan (2004) çeyizin pedagojik yanına da dikkat çekmektedir. Kızlara çeyiz hazırlıkları esnasında el işleri öğretilir. Çeyiz hazırlama sürecinde bu öğretim ile aile içinde jenerasyonlar arası bağların kuvvetlendiği belirtilir (Sandıkçı ve İlhan, 2004). Çeyizin hediye özelliği ile aileler arası bağları da kuvvetlendirdiği söylenebilir. Sıradaki bölümde çeyizin hazırlanma ve sergilenme adımlarına detaylı bakılarak bu göstergeler daha yakından incelenecektir.

2. Çeyiz Hazırlıkları: Karşıyaka Köyü'nde çeyiz el işleri, takı, mutfak eşyaları, küçük ev aletleri, kıyafet, perde, nevresim ve yatak örtüleri gibi eşyalar içerir. Aşağı yukarı bir çeyizin neler içermesi gerektiği köyce bilinir. Çeyizi hazırlamakta esas rolü anne ve kız üstlenir. Çeyiz hazırlığı çocuk küçük yaşta başlar. Özellikle el işi gibi zahmetli nesnelerin hazırlığı yıllara yayılır. Anne-kızın beraber çalıştığı bu süre boyunca belirtildiği üzere hem kız anneden öğrenir hem de bu süreç birlikte vakit

geçirmenin bir yolu haline gelir. Örneğin, Aliye Abla'nın kızı Saliha ya da Firdevs Abla'nın kızı Fatma dokumada annelerine yardım ediyor, beraber günler boyu tezgâh başında vakit geçiriyorlar, sohbet ediyorlardı.

Damat belli olunca hazırlıklar hızlanır, hazır satın alınacak ürünler toparlanmaya başlanır. Aşağı yukarı bir çeyizin neler içermesi gerektiği köyce bilinse de moda ve beğenilere göre değişiklikler görülebilir. Örneğin kıllı bir ip modeli son zamanlarda köyde beğenilir olmuştu (Şekil 6.1 :). Hem 2018 hem 2019 yazında bu ipten halı dokuyanlara, yoldan geçerken ipi görüp nereden alındığını soranlara ve kendi kızının da bu ipten halı istediğini belirtenlere şahit oldum.

Çeyizdeki nesnelerin kimisi kullanmak için, kimisi ise saklamak içindir. Özellikle hazır alınan nevresimler, havlular, kıyafetler, küçük ev aletleri gibi ürünler gelinin de seçimiyle aktif bir şekilde kullanılmak üzere alınırken kilimler, yemeniler, patikler, torbalar, danteller gibi el işleri genç kızların ifadesiyle “Kullanılmayacak, saklanacak” ürünlerdir. Bu durum yine beğenilere göre değişiklik gösterebiliyor. Örneğin Aliye Abla'nın kızı Saliha penyeden dokunan kilimleri evinde kullanmayacağını belirtirken kıllı ipten dokunan halıyı belki kullanabileceğini söylüyordu.

Şekil 6.1 : Kıllı ipten dokunmuş halı.

Baba ve ailenin diğer erkek üyeleri genelde çeyiz hazırlık sürecinde pasiftir. Baba maddi destek sağlar. Geleneği gerçekleştirme ve sürdürme kadının görevi olarak görülür. Karşıyaka'da gözlemlediğim diğer birçok gelenekte de erkeklerin rolü yoktu.

Taya kalma lokması ya da yeni doğan mevlüdü gibi köyde katıldığım etkinlikler hep kadınlar tarafından düzenleniyor ve katılımcılar da sadece kadınlar oluyordu. Damat ve ailesinin evlilik işlemlerinde kendi görevleri olmakla beraber çeyizde rolleri yoktur.

3. Çeyizin Sergilenmesi: Çeyiz sergisi düğüne bir-iki hafta kala gerçekleşir. Tüm köylü kadınlar sergiye davet edilir. Bir gün boyunca sergi devam eder; gelin, gelinin annesi ve gelinin yakın arkadaşları mor / kırmızı kadife şalvar ve beyaz işlemeli gömlek giyerler. Misafirler karşılanır, sergi gezdirilir ve yiyecek ve içecek ikram edilir. Sergi gelinin ailesinin evinin içinde veya kapısının önünde yapılabilir. Benim gözlemleme şansı bulduğum çeyiz sergisi evin içindeydi. Oraya vardığımızda tüm çeyiz evin salonuna ve salona açılan bir odaya dikkatlice yerleştirilmiş olduğunu gördük.

Sergide hazır ürünler (Şekil 6.3 :) ve el yapımı işler (Şekil 6.2 :) bir aradaydı. Gözlemlediğim çeyiz sergisinde ev aletlerinden kıyafetlere, havlulara, örtülere kadar birçok hazır alınmış ürün vardı. Bunların yanı sıra el dokuması yemeniler, havlu kenarları ve kilimler de çeyizin önemli bir parçasıydı. Sayıca daha az olsalar da aslında çeyizin ön plana çıkarılan, övünülen kısmı da bu el dokuması kısımdı. Çeyiz misafirlere gezdirilirken özellikle bu bölümün başında duruluyor, anne her parçayı nasıl işlediğinden, nasıl emek sarf ettiğinden uzun uzun bahsediyordu. İzleyen kadınlar da ona hak veriyor ve onu tebrik ediyorlardı. Aslında eskiden çeyizdeki bütün eşyaların elde hazırlandığından fakat artık bu durumun azaldığından, hazır ürünlere erişimin kolaylaşmasından bahsettiler. Hart'a (2001) göre geleneksel³ olma durumu bir yandan nesnenin değerini artırırken bir yandan da modernliğin istenilen, arzulanayan faydalarından uzak kalmasına neden olmaktadır (Hart, 2001). Burada da el dokuması ürünler geleneksel görüldükleri için aynı işlevi gören, modernlik algısı veren hazır ürünlerden çok daha kıymetli bulunuyor. Biçilen kıymet çeyizin tamamının; erişimi daha kolay, daha çeşitli, az emek isteyen hazır ürünlerden oluşmasına engel oluyor dolayısıyla "Modernliğin nimeti" (Hart, 2001: 22) olarak algılanabilecek özelliklerden feragat edilmesine neden oluyor.

³ Hart'ı (2001) geleneği geçmişin bilinçli veya doğasında canlandırılmasını değil, geçmişle ilgili fikirlerin, nesnelerin, insanların modernlik fikirleriyle eşleştirilmesi ve kıyaslanması olarak tanımlar.

Şekil 6.2 : Çeyiz sergisindeki el işi parçalar.

Şekil 6.3 : Çeyizdeki bazı hazır parçalar.

4. Dokuma Uygulamasının Devamlılığını Sağlayan Ortak Gelenek Olarak Çeyiz: El işine atfedilen kıymetin modernliğin sağladığı kolaylıklardan feragat edilmesine değen ve köydeki kilim dokuma pratiğini de ayakta tutan dinamik olduğu kanaatindeyim. Köyde çeyize son derece önem verilir ve el dokuması kilimler, çantalar çok uzun yıllardır çeyizlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Her anne hem kız hem erkek çocukları için kilim dokur. Çocukları lise çağına gelen anneler yazları kilim dokuma uygulamasına katılır, çocukları evlenme çağına gelirken çeyizin bu kısmını hazırlamış olurlar. Çocuklar büyüdükçe başka kadınlar kilim dokumaya başlar ve her yaz dokuyan kişi sayısı, kilim dokuyan kişiler ve bu doğrultuda tezgâhların kurulduğu yerler değişse de

dokuma döngüsü devam eder. Ancak bir yandan da dokuma yapanların sayısı sürekli azalmaktadır. Şu an gençlik çağında olan kız çocukları yardım ede ede dokuma yapmayı öğrenmiş olsalar da kendi çocuklarının çeyizi için dokuma yapmayı düşünmediklerini belirtiyorlar. Bunun ana sebebinin de el iş ve hazır ürünler arasındaki değer dengesinin değişmesi olduğu kanaatindeyim.

Yolların yapılması, eğitim hizmetlerinin ulaşılabilir hale gelmesiyle köy izole olmaktan çıkıp kentle iç içe bir hayat yaşamaya başlamıştır. Eğitimin yaygınlaşmasıyla gençler üniversite okumak için şehirlere giderek köyden uzaklaşmaktadırlar. Artık göçebilen; başka yerlerde yaşamayı, farklı mesleklere sahip olmayı hayal edebilen bir nesil yetişmektedir ve bu nesil için dokuma yapma artık önemini yitirmektedir. Genç kızlar el dokumasını kıymetli olarak addetseler de çeyiz hazırlamanın önemli olduğunu belirtseler de el dokumasına harcanan zamana ve emeğe değmeyeceğinden; artık her şeyin daha iyisinin, daha dayanıklısının hazırı olduğundan bahsediyorlar. Geleneksel olma durumu artık nesneye modernliğin nimetlerinden feragat edilmesine sebep olacak seviyede sembolik değer (Hart, 2001) katmamaya başlıyor. Sonuç olarak çeyiz hazırlıklarının bir parçası olan dokuma, günümüzde hala devam etse de zaman içinde azaldığı göz önünde bulundurularak ileride dokuyan kalmayacağı öngörüsü yapılabilir. Ancak bu bir yandan bir kayıp olmakla beraber bir yandan da dokumadan sorumlu görünen genç kadınlar için bir yükten kurtulmak anlamına da gelebilir.

6.1.2 Yerellik, toplumsallık ve bilgi merkezi olarak tezgâh

Dokuma yaparken kadınlar diğer kadın akrabalarının ve komşularının eşliğinde hem sohbet ediyor hem de yardımlaşıyor bazen de fikir alışverişinde bulunuyorlar. Bir yandan küçük çocuklar koşturuyor yanlarında. Kız çocukları büyüdükçe dokumaya yardım etmeye başlıyor; kendi ailelerini kurduklarında da annelerinin rolünü üstlenerek çocukları, akrabaları için dokuma yapıyorlar. Anneannelerin de dokumaya yardım ettiği oluyor, bazen de sadece sohbet ve destek amaçlı tezgâhın başında oturuyorlar.

Kuşaklar arası ilişkiler dokuma tezgâhı başında perçinlenirken, dokumanın bağlı olduğu çeyiz geleneği de jenerasyonlar arasında yeniden üretiliyor. Dokuma tezgâhı, el emeği çeyizin üretildiği araçlardan biri olarak sadece ürünlerin değil köyün toplumsal değerlerinin de yeniden üretildiği alan oluyor. Sadece çeyiz ve evliliğe dair değerler değil, tezgâhın başında gerçekleşen sosyalleşme ortamıyla birlikte gündelik

hayata dair genel konular da gündeme geliyor ve tekrarlanıyor. Dokuma tezgâhı *toplumsallığın* (sociality) ve sosyal etkileşimin merkezi oluyor.

Toplumsallık farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu tezde toplumsallık, Otaegui'nin (2019) *Chaco* topluluğunda şarkıların toplumsallığa etkisini araştırdığı yazısından yola çıkılarak; bir topluluktaki çeşitli gündelik performanslar ile kurulan sosyal ilişkilerin toplamını anlatmak için kullanılmıştır. Bu sosyal ilişkiler insanların dahil olması ve birbiriyle etkileşime geçmesiyle oluşur; sürekli değişir, güçlenir ya da zayıflar; gündelik aktiviteler içinde tekrar tanımlanır. Sosyalleşme, duyguları ve ahlakı da kapsar (Otaegui, 2019). Toplumsallık her şeyden önce süreç bağımlıdır; toplumsal ilişkileri sürekli değişen sosyal-zamansal bir süreç içinde inceler (Long ve Moore, 2013). Tezgâh, sokakta bulunduğu süre boyunca dokumanın yanı sıra sohbet, dedikodu, şakalaşma ve ziyaretlerin de yeri haline gelmektedir. Ayrıca nesnelerin maddi ve gündelik özellikleri hem insanlar arasındaki ilişkilere aracı olur hem topluluğun değerlerinin ve sosyalleşme biçimlerinin yoğunlaştığı yer olur (Simpson, 2011). O yüzden dokuma yapılırken bir yandan da dokuyanların ve ziyaretçilerinin hayat görüşleri şekillenir, içinde bulundukları topluluğun değerleri, inançları konusunda birliktelik sağlanır.

Lundberg (2008) doktora tezinde, Laos'da dokuma yaparak ailesinin geçimine yardımcı olan kadın dokumacılara odaklanır. Dokumanın, maddi getiri sağlamasının yanı sıra, yarattığı toplumsallıkla toplumsal değerlerin ve ilişkilerin yeniden üretilmesine ve topluluğun esenliğinin desteklenmesine de yaradığını belirtir (Lundberg, 2008). Otaegui de (2019) benzer bir bakış açısıyla sosyalleşme ve *birlikte yaşam* (conviviality) arasındaki ilişkiyi inceler. Birlikte yaşamayı bilinçli bir şekilde peşinde koşulan, gündelik etkileşimlerle korunan, toplumsal istikrar olarak tanımlanmaktadır. Toplumsallık ve birlikte yaşama birbirini besleyen kavramlara dönüşürken, gündelik aktiviteler ve bu aktivitelerin bir parçası olan insan-olmayan varlıklar sosyalleşme aracılığıyla toplumsal değerlerin ve istikrarın yeniden üreticileri haline gelir (Otaegui, 2019). Karşıyaka örneğinde insan-olmayan dokuma tezgâhı, sokakta bilgi dolaşımının ve sosyalleşmenin merkezlerinden biri haline gelir ve birlikte yaşamının değerlerini güçlendirir.

Riley (2008) Galler'de bir kentteki dokumacılar, ip eğiriciler ve ip boyamacılardan oluşan bir lonca içinde yaptığı etnografik araştırmada; lonca üyelerinin birlikte üretim yapması sebebiyle benlik bilinçlerinin, loncaya ait olma ve bir arada olma hislerinin

geliştiğini anlatır. Dokuma yapılırken grubun kendi norm ve özellikleri yansıtılarak kolektif bilinç gelişir (Riley, 2008). Burada hem kişisel kimliğin ortak değerler üzerinden şekillenmesi hem de ortak işlevsel bir amaca ulaşma hedefi vurgulanır ki bu birleşim Karşıyaka ile hayli örtüşür.

Walters ve Neal da (2008) araştırmalarında yerel çevrelerde topluluk ve aitlik duygusunun nasıl üretildiğine ve devam ettirildiğine bakmaktadır. Topluluğun sosyalleşmesinin önemi ve sosyalleşmenin topluluğun ne olduğu, neleri temsil ettiği fikriyle şekillenmesine dikkat çekerler (Neal ve Walters, 2008). Onlara göre ortak bir alanda gerçekleşen rutin uygulamalar ve performanslar, birlikteliği ve topluluk hissini yaratır. Dokuma Karşıyaka’da buna benzer bir işlev görmektedir. Dokuma yapan kişi, diğer kadınlarla benzer değerleri taşıdığını ilan etmekte, topluluğa ait olma hissini güçlendirmektedir. Dokuma yapılırken “Topluluk olmanın üretimi ve bakımı da” (Neal ve Walters, 2008:286) yapılır. Haliyle dokuma aynı zamanda topluluktan izole olmamak, yalnız kalmamak için de yapılmış olur.

Buna bir örnek olarak bir gün Aliye Ablanın tezgâhının başında kalabalık şekilde otururken gelişen bir durum anlatılabilir. Köyde ip çözmeyi bilen sayılı insanlardan biri olan ve diğer kadınların “usta” diye hitap ettikleri Cemile Abla da oradaydı. İp yumaklarının dokunmak istenilen ürüne göre açılması ve tezgâha yerleştirilebilecek hale getirilmesi işlemine ip çözmek denir (Detaylı anlatım için syf.175). Daha önce tanışmadığım biri tezgâha yaklaştı heyecanla, Cemile Abla’dan ipini çözmesine yardım etmesini istedi. Cemile Abla başta kabul etmedi, “Yeter sana” dedi. Bu sırada yardım isteyen kadın beni fark etti ve sohbet etmeye başladık; kim olduğum, nereden geldiğim, neden geldiğim gibi herkesin sorduğu soruları o da sordu. Ben de adının Meliha olduğunu öğrendim. Dokumayı araştırdığımı duyunca hemen Cemile Abla’ya döndü ve beni bahane ederek tekrar yardımını istedi. “Hem bak kız da görmüş olur” dedi. Cemile Abla’nın isteksiz olduğunu fark ettiğim için geçen yıl ip çözmeyi gördüğümü, sırf benim için yapılmamasını söyledim. Ancak Meliha Abla bak iplerim hazır, demirlerim hazır diye ısrarına devam edince Cemile Abla da kabul etti ve Meliha Abla gerekli malzemeleri getirmek için koşarak uzaklaştı (Şekil 6.4 :). Onu beklerken, bu yaz zaten onun için iki kere daha ip çözdüğünü, üçüncüsünü aslında çözmek istemediğini söyledi. Meliha Abla’nın hem ilgilenmesi gereken küçük çocukları varmış, hem tarlaya da gidiyormuş ama bu yoğunluğuna rağmen yaz başından beri de sürekli torba, kilim dokuyormuş. Cemile Abla’nın yorumuna göre Meliha Abla’nın

çocuklarının küçük olmasına rağmen şimdiden bu kadar dokuma yapmasının, bunu istemesinin altında *herkesin* dokuma yapıyor olması yatıyor. Ertesi gün ikimiz tezgâhın başında otururken aynı soruya Meliha Abla'nın verdiği cevap ise kendisinin dokumayı bilse de tezgâhı kurma, ipi çözme gibi işleri bilmediği, bunları bilen insanların az sayıda ve yaşlı oldukları ve bu nedenle yardım edecek birileri varken kızına da torunlarına da yetecek kadar dokumak istediği idi.

Şekil 6.4 : Meliha Abla için ip çözülürken.

İki cevapta da doğruluk payı olduğu ve bu cevapların dokumanın toplumsallık, toplumsallıkla güçlenen değerler ve o değerleri yerine getirmekle kazanılan aitlik hissi üzerindeki rolüne iyi bir örnek olduğu kanaatindeyim. Meliha Abla ne kadar yorulsa da başkalarını zorlamak zorunda kalsa da elinden geldiğince dokuyordu. Bu durum için Cemile Abla'nın dediği gibi Meliha Abla'yı parçası olduğu köye, topluluğa ait hissettiriyor denebilir.

Meliha Abla'nın söylediği tezgâhı kurma, ipi çözme gibi işleri bilen insanların az sayıda ve yaşlı oldukları doğru ve bundan etkilenme durumu aslında köydeki herkes için geçerli. Ancak ben daha önce Meliha Abla gibi çeyiz için gerekli olan ürünleri dokuyamayacağı için endişelenen, telaşlanan birini görmemiştim. Tez boyunca

kadınların bir araya geldiğinden, birlikte çalıştığından, ortaklaşa dokuduğundan bahsettim. Ancak bir istisna olarak Meliha Abla için durum pek de böyle değildi. O bütün dokumayı tek başına yapıyordu, diğer insanlar onunla birlikte dokumuyor sadece ihtiyacı olduğunda ricası üzerine ona yardım ediyorlardı. Geleneklerinden eksik kalmama ve bu gelenekleri yerine getirmediğinde daha da topluluğun dışında kalacağı hissi ile Meliha Abla bütün yazını dokumaya ayırmıştı.

Bu araştırmada Karşıyaka Köyü'ndeki dokuma örneği iş birliğinin, birlikte çalışmanın, birlikte karar vermenin incelemesi olarak ele alınsa da bu örnek her şeyin yolunda gitmediğini gösteriyor. Yerel, küçük ölçekli etkileşimler ve yüz yüze iletişim topluluk hissi oluşumunda önemli görülen noktalar olsa da "Kırsalda topluluk hissi her zaman güçlüdür" ön yargısı oluşmamalıdır (Neal ve Walters, 2008). Kırsalda çok da sıcak olmayan, dışlamaya, dar görüşlülüğe dayalı topluluklar da incelenmektedir. Gupta ve Ferguson (1997: 13) topluluk algısının "genelde kategorileşmiş kimlik inşası ile diğerinin yaratılması ve dışarıda bırakılmasıyla" olduğunu belirtir.

Özetle, toplumsallık köyün kendi yerel değer ve inanışlarını yeniden üretmesi üzerinden gerçekleşmektedir. Bu durumda toplumsallık (sociality) ve yerellik (locality) birbirine bağlı hale gelir. Yani köy, toplumsal birlikteliğini yerelliğini onaylayarak sağlamlaştırır. Tezgâhın toplumsallığın üretildiği yer/araç olması demek yerel değer ve inanışların yeniden üretildiği yer; yani yerel bilginin de merkezi olması demektir. Bu merkezi konumunu anlatmak için yine sahadan bir örnek verilebilir. Bu örneğin; değerler, gelenekler gibi kavramla ilişkili olmasa da bilginin toplanması ve yayılmasında tezgâhın konumunu açıkladığı kanaatindeyim.

Bir gün Aliye Abla'nın tezgâhının başında otururken köydeki yaşlı bir kadının rahatsızlandığı haberi geldi. Saniyeler içinde köyün çoğunluğu evinin önüne toplandı, biz de gittik. O kısa süre içinde kadının başına ne geldiğine dair birçok söylenti çıktı. Ölmüş diyen oldu, bayılmış diyen oldu. Kadının evden çıkarılıp, bir arabaya bindirilip, hastaneye götürülmesinin ardından biz de tezgâhın başına geri döndük. Bu olaydan önce de tezgâhın yanından her geçen mutlaka laf atıyor ya da durup kısa süreli sohbetler gerçekleştiriyordu ancak bu olayla birlikte tezgâhın bir iletişim ve dağıtım noktası olmasına hızlandırılmış bir şekilde şahit oldum. Birkaç saat boyunca, olayın etkisi devam ederken, sokaktan geçenler tezgâhın başında duruyor, ne olduğunu soruyor ya da konuyla ilgili bilgilerini ve teorilerini paylaşıyorlardı. Tezgâhın

kurulduğu sokağın olayın gerçekleştiği yere yakın olması sebebiyle de en son haberler tezgâha geliyor ve buradan köye dağılıyordu.

Appadurai (2005) yerel bilginin esas özelliğinin; uygun özneleri ve bu öznelerin ait olacağı, geçerli görüleceği ve organize olacağı uygun ortamı üretmek olduğunu söyler. Yani yerel bilgi, yerel topluluğun kendini devam ettirmesi için gereklidir. Appadurai (2005) Marx'tan yorumlayarak “Yerel bilgi sadece kendi içinde yerel değildir, aynı zamanda ve daha önemlisi kendisi için yereldir” der (2005: 181). Uygun yerel özneler olmadan yerel mekânın, yerel üretimin ve yerel değerlerin ilişkiye gireceği bir durum söz konusu olmaz. Aynı zamanda yerel mekân, üretim ve değerler olmadan yerel özneleri üretecek ritüeller de havada kalır. Yerelin uzun süren üretimi, yerel bilgiyi tekrar tekrar işleyebilecek yerelleşmiş özneler ile yerelleşmiş mekân-zaman arasındaki hem uygulamaya hem değerlere bağlı oluşan kesintisiz etkileşimin sonucudur (Appadurai, 2005). Bu yaklaşımı örneklemek gerekirse Karşıyaka Köyü'ndeki evliliğe atfedilen değer, onun etrafına örülen dokuma gibi uygulamaya dayalı ritüellerden ortaya çıkan yerel bilgi bu uygulamayla uğraşan özneleri yerelleştirir, yerele uygun hale getirir. Yani dokurken sadece dokuma yapılmaz aynı zamanda belli değerlerde ortaklaşılır ve yerel özneler bu ortak değerleri yeniden üretir.

Appadurai'ye göre (2005) modernite, sömürgecilik ya da araştırmacı gibi müdahalelerle bu kesintisiz etkileşimi sekteye uğratabilir ve bu doğrultuda yerelin kendini tekrar üretim süreci aksayabilir. Bu da yerelde yeni sorunların, bağlamların doğmasına sebebiyet verir (Appadurai, 2005). Genç neslin kent hayatı ile etkileşimiyle artık dokuma yapmak istememesi de buna örnek olabilir. Onlar artık eski uygun özneler değildir ve yerelin dönüşümü yeni boyutlar alır. Farklı bir yerelliğe dönüşür ve bu yerelliğe uygun özneler, değerler üretmeye devam eder. Yani hiçbir insan topluluğu sabit, değişmez, izole değildir (Appadurai, 2005).

Sonuç olarak dokuma, Karşıyaka Köyü'nde toplumsallığın ve yerelliğin üretildiği pratiklerden biri, dokuma tezgâhı da bu üretimin gerçekleştiği alanlardan biridir. Dokuma ortak toplumsal değerlerle kurduğu ilişki sonucu devam ediyor. Ancak aynı zamanda kadınların dokuma yaparken birlikte zaman geçirmesi, sohbet etmesiyle komşular ve kuşaklar arası bilgi akışı sağlanıyor. Bu doğrultuda toplumsallık ve yerellik yeniden üretiliyor, dokumanın ilişkilendiği toplumsal değerlerin sürdürülmesine katkı sağlanıyor.

6.1.4 Dokumayı öğrenme

Dokumayı öğrenmek Karşıyakalı kadınlar için gündelik hayatlarının akışı içinde gerçekleşen bir durumdur. Köy hayatının bir parçası olarak kız çocukları sokakta oynarken anneleri, komşuları bir tarafta dokuma yaparlar. Zaman içinde gözlemleyerek, yardım ederek dokumayı öğrenirler. Bu öğrenme biçiminde özel bir başlama ya da bitiş zamanı, kesin şekilde tespit edilebilir öğretici-öğreten ilişkisi ya da sınavı, sertifikası yoktur. Aynı zamanda bahsedildiği gibi dokuma tezgâhı sosyalleşme ve sosyal etkileşimin merkezi; sohbet, dedikodu, şakalaşma, ziyaretlerin de yeridir. Bu nedenle dokuma öğrenilirken bir yandan hayat görüşü de şekillenir, içinde bulunulan toplumla değerler ve inançlar konusunda ortak bir temel oluşturulur.

Karşıyaka Köyü'nde dokumanın öğrenilme sürecini açıklamak için *uygulama toplulukları* (community of practice) teorisine odaklanmak uygun olabilir (Wenger ve diğ., 2010). Lave ve Wenger (2008) öğrenmeyi yerleşik (situated) bir aktivite olarak ele almaktadır. Bir aktivitenin yerleşikliği, çok basitçe, gündelik yaşam içinde tecrübe edilir olması anlamına gelir. Bu çok geniş bir tanım gibi görülebilir zira Lave ve Wenger de (2008) aslında yerleşik olmayan aktivite yoktur, derler. Bu teorinin temelinde, öğrenmenin bir topluluk içinde beraber yapılarak gerçekleşmesi vardır (Reitan, 2006). İnsanlar birlikte zaman geçirdiklerinde düşüncelerini, deneyimlerini, tavsiyelerini paylaşırlar; diğerlerinin sorunlarını çözmeye yardım ederler. Kendi aralarında örtük bilgi inşa olur. Hem kişisel ilişkiler oluşur hem de ilgili konuya dair ortak bir anlayış oluşur (Wenger ve diğ., 2010). Ortaya çıkardıkları bu ortak örtük bilgiyle bir arada duran, çalışan topluluklara uygulama toplulukları diyorlar ve uygulama topluluklarını “Bir konu hakkında problem, tutku, endişelerini paylaşan ve birbiriyle etkileşimde bulunarak konu hakkındaki bilgilerini derinleştiren insan grubu” olarak tanımlıyorlar (Wenger ve diğ., 2010:4). Her insan farklı farklı toplulukların üyesi olabilir. Bu topluluklar resmi çerçevelerin dışında kendiliğinden oluşurlar. Bir çete, bir aile ya da Karşıyaka Köyü'nde dokuma yapan kadınlar uygulama topluluğu olabilir. Öğrenmenin sadece bunun için düzenlenmiş kurumlarda değil günlük hayatın her alanında olduğu, öğrenmenin gündelik uygulamalar ile iç içe geçmiş olduğu vurgulanır (Reitan, 2006, Durrani, 2018).

Karşıyakalı kız çocukları dokumayı sokakta annelerinden, komşularından görerek, başta ufak ufak onlara yardımcı olarak öğrenmeye başlarlar. Yaşları ilerledikçe izleyerek ve uygulayarak daha da uzmanlaşırlar. Dokuma genelde çeyiz amaçlı

yapıldığı için hem kendilerinin, diğer kız ve erkek kardeşlerinin çeyizleri düzülürken annelerine yardım ederler hem de kendi çeyizlerini dokurlar. Çocuk sahibi olduklarında esas dokuyucu olarak çocuklarının çeyizlerini ve kendi ev eşyalarını dokurlar. Bu bağlamda dokumayı öğrenme bireysel değil toplumsaldır. Dokumayı öğrenci kişinin büyüdüğü, gündelik deneyimlerini kazandığı hayatla iç içe geçer. Dokumanın sokakta, bir arada gerçekleşen bir eylem olması da bu birlikte öğrenme sürecini destekler.

Bu bağlamda Jordan'ın (1989) Meksika, Yukatanlı kadınların ebeliği; Reitan'ın (2006) Alaska, Inuit kadınlarının yerel kıyafetleri dikmeyi öğrenmesini inceledikleri çalışmalar yol gösterici olmuştur. Jordan (1989) Yukatan'daki Mayan ebelerle ilgili araştırma yapmıştır. Yıllarca resmi sağlık kurumları ebellekle ilgilenen kadınlara modern tıp ile ilgili bilgileri öğretmeye çalışmışlardır. Bu eğitimler Batı modeli olarak tanımlanan, bir derslik ortamında sözlü aktarım şeklinde verilmiş ve başarısız olunmuştur. Maya ebeler bu eğitimde anlatılanları uygulamamışlardır. Jordan (1989) araştırmasında bu ebelerin öğreniminin taklit ve tekrarlamaya dayalı çıraklık biçiminde gerçekleştiğini ve bu nedenle sözlü aktarımın başarısız olduğunu anlatır (Jordan, 1989). Çıraklık modeli de her zaman bire bir aynı şekilde işlemez, farkları vardır. Mesela her zaman gayri resmi olmayabilir, bir izlenceye, sonunda edinilen bir sertifikaya sahip olabilir ya da fragmanlara ayrılabilir, kurumsallaşabilir, hayatın bir dönemine odaklanabilir (Lave ve Wenger, 2008). Yukatan'da ve Karşıyaka'da ya da Reitan'ın (2006) Alaska'da dikiş uygulamalarını incelediği çalışmasında özgün olan durumun yerel bir topluluk içinde gerçekleşen ve sonunda maddi kazanç amacı gütmeyen bir çıraklık modeli olduğu söylenebilir. Bu nedenle bu çalışmada Karşıyaka'daki dokuma öğrenme biçimi yerelde çıraklık tipi öğrenme olarak tanımlanmıştır. Jordan (1989) ve Reitan (2006) saha çalışmalarından yola çıkarak bazen birbirleriyle örtüşen, bazen de birbirlerinin bahsetmedikleri öğrenmeye dair özellikleri sıralarlar. Bu çalışmaları harmanlayarak Karşıyaka örneğini tanımlayabilecek 5 özellik sıralanmıştır.

Yerelde çıraklık tipi öğrenmenin ilk özelliği; günlük hayatı yaşarken gerçekleşmesi ve bireysel bir süreç olmamasıdır (Jordan, 1989; Reitan, 2006). Kızlar annelerinin- ve akrabalarının sokakta dokuma yaptığı sırada etrafta oynarken, onları izlerken, onlara yardım ederken, büyürken dokumayı öğrenirler. Burada gündelik yaşamla beceri öğrenmek arasında ayırım yoktur. Ayrıca geliştirilen beceri yer bağlı ve kişinin içinde

büyüdüğü topluma özgüdür. Bu nedenle uygulama topluluğu tanımına da uyar. Yerel öğrenmenin belli bir başı sonu yoktur. Gündelik hayatla oldukça bütünleşmiş bir şekilde, *şu an dokuma öğreniyorum* diye kesin çizgilerle ayrılmayan bir süreç olarak gerçekleşir. Bilginin ve öğrenmenin *yere gömülü* (situated) olması sebebiyle öğrenilen bilgi bağlamı dışında sergilenmez (Reitan, 2006). Batı tipi eğitimde görülen; özel eğitim alanına gidilmesi, eğitim aktivitelerinin gündelik aktiviteler arasına kesitler şeklinde girmesi, belli zaman ve mekânlarda olup bitmesi özellikleri yerelde çıraklık tipi öğrenmede görülmez (Jordan, 1989).

İkinci özellik, bilginin bedensel performansa gömülü olmasıdır (Jordan, 1989). Sözlü model soyut bilgi aktarımı ile ilgilenirken, çıraklık modeli fiziksel beceri kazandırma üzerinedir. Belki konu hakkında konuşulmaz ama nasıl yapılacağı bilinir. Beceride ustalaşmak da bedensel davranışlarda ustalaşmaktır. Konuşma ve sözlü anlatımın çıraklık modelinde yeri çok azdır (Jordan, 1989). Dokumanın öğrenilmesi de böyledir. Bahsedildiği gibi dokuma eylemi gözlemlerle, anneye yardım ederken bilfiil hareketlerin taklit edilmesiyle öğrenilir.

Üçüncü olarak, yerelde çıraklık tipi öğrenmede yapılan iş öğrenmenin arkasındaki itici güçtür (Jordan, 1989). Yani kişi tekrar tekrar ilgili işi yaparak öğrenir ve beceriyi kazanır. Yapılan iş ve ulaşılmak istenilen sonuç üst üste binmiştir. Öğrenilen bir bilginin ileride uygulamaya konması şeklinde değildir, öğrenirken uygulanır ya da uygularken öğrenilir (Jordan, 1989). Beceri kazanımı kolay işlerden zor işlere doğru adım adım gerçekleşir. Karşıyaka’da genç kızlar genelde ip açma, masur sarma gibi işlere yardım ederler. Dokumaya yardım eden de vardır ama tezgâhta daha kısa süre kalırlar. İp çözme, tarağa geçirme gibi oldukça karışık işlemlerde ise genç kızların katılımı gözlemlenmemiştir. Dokumayı anneler yapar, daha karmaşık işlemlerde ise yaşlıların yardımı istenir. Yani öğrenme bütün hayata yayılır, tekrarlar ilerler ve sonucunda dokumayı yapmış olmak ve çeyizi hazırlamak dışında bir beklenti yoktur.

Bununla ilişkili olarak dördüncü özellik resmi standartları ve değerlendirmesi olmamasıdır. Yetkinlik o işi doğru yapmakla ortaya konur; standartlar, testler, sertifikalar ya da bir geçiş töreni yoktur (Jordan, 1989; Reitan, 2006). Hayatlarında geldikleri nokta ve ihtiyaç doğrultusunda kendi tezgâhlarını kurma sorumluluğunu alırlar.

Son olarak yerelde ıraklık tipi öğrenme sürecinde öğretme ve öğreten ilişkileri belirsizdir. Özel ğretme anları yoktur. Örneğın anne, ğretmen olarak işını yapıyordur; çeyiz hazırlıkları için kilim, torba dokuyordur. Tezgâh birine özellikle dokuma öğretmek amacıyla kurulmamıştır. Kızı da *ırak* olarak onu gözlemleyerek, yardım ederek durumdan öğrenir. Özellikle ve sadece dokumayı öğrenmek için orada değildir; yardım etmek, vakit geçirmek, sosyalleşmek için oradadır. Aktif hoca müdahalesi çoğı zaman öğrenme sürecinde yoktur; daha rastgele, yapılanmamış bir süreç içinde öğrenilir (Jordan, 1989). Lave ve Wanger'in (2008) Yukatan'a dair en ilginç buldukları özellik de budur (Karşıyaka örneğı için de geçerli); tespit edilebilir bir organizasyon ve öğretme olmadan öğrenmenin gerçekleşmesi (Lave ve Wenger, 2008).

Lave ve Wenger (2008) Yukatan örneğını organizasyon açısından inceleyerek, ebelerin ailenin yönlendirmesiyle, günlük hayatın içindeki sıradan aktivitelerin içine dağılmış emek biçimleriyle öğrendiklerini belirtirler. Organizasyon olarak katılımı içermesini, bulunduğu topluluk ve kültürü özümsemesini vurgularlar. Buradaki katılım, aktivite sistemi içinde katılımcıların yaptıkları üzerine, içinde bulundukları topluluk üzerine ve hayatları üzerine düşüncelerin geliştirilmesi ve paylaşılmasıdır (Lave ve Wenger, 2008). Katılım anlamın tekrar tekrar tartışılmasıyla olur. Uygulama topluluklarında, Yukatan'da, Karşıyaka'da öğrenme süreci sakın bir süreç değildir; kolektif toplumsal uygulamaların doğasından ötürü sürekli bir çatışma-uzlaşma ve yeniden üretme sürecidir (Lave ve Wenger, 2008).

Karşıyaka Köyü'nde yerelde ıraklık tipi öğrenme mevcuttur yani gündelik hayat içinde, gündelik hayata katılarak, sosyalleşerek yerel bilgi öğrenilir, üretilir ve aktarılır. Bu tip öğrenme biçiminin toplumsal yansımaları da vardır. Dokuma öğrenilirken sadece teknik bilgi ve beceri aktarılmaz; kişiler, aktiviteler ve yerel arasında ilişkiler oluşur. Bu ilişkiler arasında topluluğın inanış ve değerleri de öğrenilir ve teknik bilgi kadar özümсенir (Lave ve Wenger, 2008). Dokumayı öğrenmek; teknik bilginin yanı sıra topluluğın değerlerine yönelik bilginin aktarılması, bu değerlerin bir parçası olunması ve böylelikle topluluğın ait olmak ve toplumsallığı oluşturmak demektir.

6.1.5 Dokuma organizasyonundaki roller

Dokuma süreci birçok farklı aşamadan oluşur ve her aşamada farklı görev ve rollerdeki kişiler bir arada çalışır. Tezgâh başındaki roller dört başlık altında incelenmiştir; yardımcılar, dokuyucular, ziyaretçiler, ustalar (Şekil 6.5 :).

Şekil 6.5 : Dokuyucu, masur saran yardımcı ve ziyaretçilerin bulunduğu bir an.

1. Yardımcılar: Dokuma birçok zahmetli iş içerir. Bunlardan bazıları uzun zaman alsa da herhangi bir beceri gerektirmez, herkesin kolaylıkla yapabileceği işlerdir. Bunlara; ipi çözmeye hazırlamak için yumak ipi top halinde tekrar sarmak, mekiğe geçirilecek masurlara ip sarmak, dokunan kilim uzadıkça selmini salmak gibi işlemler örnek gösterilebilir (Şekil 6.6 :). Bu işlere genelde genç kızlar yardımcı olurlar. Bazen o an dokumacı konumunda bulunmayan tezgâhın ortağı diğer kadınlar bazen de yoldan geçen ziyaretçiler yardımcı olabilir. Bu işler tezgâhın başında oturmaya bir anlam katar, *elleri boş* durmamış olur, sohbet ederken bir yandan masur sararlar. Ben de tezgâh başında varlığıma anlam katmak için yardım etmek istedim, fırsat oldukça masur sardım. Bu işler genç kızlar için dokuma öğrenmenin de bir basamağı olur. İp sararken bir yandan fark etmeden dokumayı gözlemlerler, tezgâh başında vakit geçirerek sosyalleşir, toplumsallığın parçası olurlar.

Şekil 6.6 : Yumaklar, top şeklinde sarılmış ipler, masurlar ve selminin salınmasına örnekler.

2. Dokuyucular: Dokumak aynı anda sadece tek kişinin yapabileceği bir iştir. Bir tezgâha birden fazla hane dâhil olsa da çoğu zaman herkes kendi payını dokur. Dokumak hem tarağı sert vurabilmek, pedallara düzgün basabilmek gibi beceri isteyen hem de desenli işlerde doğru sayıda sıra atmak için sayma, düğümler gelirken dikkatli olma gibi sürekli ihtiyat gerektiren bir iştir. O yüzden genelde her hane (yakın akraba grubu) kendi kısmını dokur ancak sıkça yardımlaşma olur. Tezgâhın ortakları ya da ziyaretçiler yorulan, çocuğuna bakması gereken, yemeğini hazırlaması gereken dokuyucunun yerini alabilir. Gün sonunda herkesin birbirinin dokumasına emeği geçmiş olur.

3. Ziyaretçiler: Ziyaretçiler dokuma tezgâhının ortakları dışında tezgâhın yanına uğrayan, sohbete gelen, zaman geçiren herkes olabilir. Tezgâh sıcak yaz günlerinde sokağın gölge kısmına kurulmuş bir durak olarak birçok kişiyi yanına çeker. Kimisi bir yerden bir yere giderken görüp uğrar, kimisi evde işi olmadığında kalkıp gelir. Tezgâhın var olduğunu bilmek istendiği zaman gidip sosyalleşebileceğinin, mutlaka birilerinin olacağının güvencesini verir. Gelenlerin oturması için tezgâhın etrafında her zaman fazladan minik tabureler bulunur. Ziyaretçilerle bazen dokuma hakkında bazen gündelik işler, evde yapılanlar hakkında konuşulur. Ziyaretçilere kullanılan renkler, kilimin ölçüleri konusunda fikir danışılabilir. Ziyaretçi bazen ufak işlere destek vererek kısa süreli yardımcı rolüne de geçebilir. Ziyaretçilerin en önemli özelliği ise hareketli elemanlar olarak tezgâhın bilgi merkezi olmasına sağladıkları katkıdır. Tezgâh ve dokuyucular sabitken ziyaretçi sokaktan geçerken uğrar, tezgâh başında bir bilgi paylaşımı olur. Daha sonra bu ziyaretçi hedef mevkiine doğru yola çıkar (bir akrabasının evi, bakkal veya başka bir tezgâh olabilir) ve aldığı bilgiyi dolaşıma sokar. Bu duraklarda yeni bilgiler de edinir ve eve dönüş yolunda tekrar aynı tezgâha

uğrayarak yeni bilgilerini de burada paylaşır. Sonuçta bu hareketli ziyaretçiler sabit duraklar arasında bilgiyi dağıtan kişiler olur. Tezgâh da bu duraklar arasında, sokakta olan, açıkta olan, geçen herkese açık, hiçbir özel amaç olmasa da uğranılabilecek yer olarak bilgilerin en yoğun kesiştiği durak olur.

4. Ustalar: Dokuma süreci her aşamasında birçok farklı bilgi ve ustalık isteyen işler barındırır. Köyde birçok kadın dokuma yapmayı bilse de bu özel işleri bilenlerin sayısı oldukça azdır. Yapılan işe göre ustalar üçe ayrılabilir; ip çözücüler, tezgâh kurmayı bilenler ve sorun düzelterler.

Özellikle farklı renk ve desen içeren modeller için ip çözmek oldukça karmaşık bir iştir. Örnek modele bakarak her renkten kaç yumak gerekeceği, bu yumakların hangi sırayla çözüleceği, nasıl birbirine karışmadan toplanacağı gibi karmaşık adımlar için beceri ve dikkat ister. Çözücünün rolü dokumada oldukça kritiktir çünkü ip doğru çözülmez ise bütün desen yanlış çıkmaktadır. Buna rağmen köyde ip çözmeyi bilenler sayıca azdır ve genelde yaşlılardır. Diğer dokuyucular da “Bu işin ustası ayrıdır, herkes yapamaz” demektedir. Ben saha ziyaretlerimde iki çözücü ile tanıştım; Lale Abla ile Cemile Abla.

Lale Abla oldukça yaşlı ve yıllarca dokuyarak ustalaştığını belirtiyor. Cemile Abla ise Lale Abla ve bahsi geçen diğer çözücülere (anneanne kuşağı denebilir) göre oldukça genç, orta yaşlarında biri. Kendi jenerasyonunda çözmeyi bilen pek kimsenin olmadığını söylüyor. Cemile Abla Karşıyaka’ya gelin gelmiş. Kendi ninesi de tezgâh kurarmış, o da küçükken izlermiş ama esas dokumayı ve çözmeyi Karşıyaka’ya geldikten sonra öğrenmiş. Söylediğine göre bir yıl dokuma yapmak istemişler, ip çözmeye gelecek kişi son anda “İşim çıktı” deyip gelmemiş. Cemile Abla da iş başa düştü diyerek yapa yapa öğrenmiş. Şu an herkesin usta dediği, denk geldiğim iki ipi de çözen kişi Cemile Abla oldu. Diğer çözücüler çok daha yaşlı olduğu için genelde herkese yardım eden Cemile Abla oluyormuş (Şekil 6.7 :).

Şekil 6.7 : Cemile Abla çözölen ipi zincir şekilde toplarken.

Başka bir özel bilgi de tezgâhın nasıl kurulacağıdır. Tezgâhın ana yapısı bir sürü ayrı ahşap parçadan ve bu yapıya eklenen tarak, makaralar gibi incelikli elemanlardan oluşmaktadır. Tezgâh kullanılmazken evlerin damlarında, kömürlüklerinde parçalar halinde durur. Bu parçaların hangi sırayla, nasıl birleştirileceği, nasıl sağlamlaştırılacağı ve nizami olacağı özel bilgi ister. Tezgâhın nasıl kurulacağını çoğunlukla köyün yaşlıları bilir ve onlardan yardım istenir. Tezgâh ağır ahşap elemanlardan oluştuğu için bu yaşlı ustalar direktif verirken, daha genç kadınlar bu yönlendirmeler doğrultusunda fiziksel işleri yaparak parçaları birleştirirler.

Üçüncü ustalık alanı da çıkan sorunları düzeltmektir. Dokuma esnasında birçok sorun çıkabilir. Benim denk geldiklerim arasında ip kopması, ip sırasının karışması, tezgâhın dengesizleşmesi, tarağın yamulması gibi sorunlar vardı (Şekil 6.8 :). Sorun çıktığı zaman sadece dokumayı bilmek yeterli olmayabilir, çözüm tüm sistemin nasıl çalıştığına dair bir anlayış gerektirebilir. Böyle durumlarda yine köyde sorun çözen olarak bilinen, daha usta sayılan kişiler yardıma çağrılır.

Şekil 6.8 : Dokuma esnasında bozulan tarak tamir edilirken.

6.1.6 Birlikte karar verme örneği olarak görsel ve biçimsel tercihler

Kadınlar fiziksel işlerin yanı sıra kim kim tezgâha girilecek, hangi sırayla girilecek, dokuma renkleri ve desenleri nasıl olacak, ipleri kim alacak gibi birçok adımda ortaklaşa çalışırlar ve kararlar alırlar. Bu kararların kesin belirlenebilir kuralları, düzeni yoktur. Bu konulara yönelik sorulara da canımız istediğinde dokuyoruz, canımızın çektiği renklere göre yapıyoruz, komşular dokuyacakmış beni de katmışlar, isteyen alıyor tezgâhı gibi belirsiz cevaplar vermişlerdir. Yine de her kararın altında onu etkileyen faktörler vardır. Bu bölümde birlikte görsel ve biçimsel karar alma süreçlerini incelemek suretiyle kadınların karar alma sürecini etkileyen faktörlere bakılacaktır.

Bahsedildiği üzere bir tezgâhı birkaç hane birlikte kuruyorlar ve beraber ip çözüyorlar. Bu çözülen ip tezgâha sabitleniyor ve dokunacak ürünün dikey elemanı oluyor; buna çözgü deniyor. İp çözmek hem oldukça karmaşık ve zor bir iş olduğu hem de belli bir uzunluk istediği için çözgü bütün ihtiyacı karşılayacak şekilde bir kerede hazırlanıyor. Benim denk geldiğim bütün kilimlerde çözgü beyaz renkteydi. Bu durumda kilimlerde ortak görsel kararlar almaya pek gerek kalmıyor çünkü renk yatayda atılan, argaç denen iplerle veriliyor. Ancak torba, heybe yapımında durum farklıdır. Bu çeşit dokumalarda çözgü de çeşitli renklerden oluşur ve bu nedenle tezgâhı ortak kuranlar çözgüde kullanılacak renklere, bu renklerin sırasına ve kalınlığına beraber karar vermek durumunda kalır (Şekil 6.9 :).

Şekil 6.9 : Torba için renkli çözgü ve kilim için beyaz çözgü.

Torbada genelde var olan örnekler üzerinden gidiyorlar. Beğendikleri örneği seçip, sonra ellerindeki ipi bu örneğe uydurmaya çalışıyorlar. İpin yetmediği yerde renk değişiklikleri, kalınlık değişiklikleri yapıyorlar. İpleri önden ortak alıyorlar ama ip alma sürecinde renk ve miktar seçimleri çok da kesin şekilde yapılmıyor. Bunun sonucunda yetersiz kalan ipler olabiliyor. Bu da anlık ortak kararlar almayı ve doğaçlama yapmayı gerektiriyor. Hangi ipin yeterli hangi ipin yetersiz olacağına çözücü usta, yapılmak istenen örneğe ve kaç torba elde edilmek istendiğine bağlı olarak kaç yumak gerekeceğini hesaplayarak bildiriyor.

2018 yazında gözlemlediğim torba çözülmesi sürecinde renk seçimi ve eldeki iplerle yapılabilecekler üzerine bir müzakere ve karar verme anına denk geldim. Herkes elindeki ipleri ortaya koydu, istedikleri birkaç örneği çıkardılar. Ustayla birlikte tartışarak renklere, sıraya ve kalınlıklara karar vermeye çalıştılar. Herkes fikrini söylüyor, bazen birçok kişi aynı anda konuşuyor, birbirlerine katılmayanlar oluyor, oldukça doğrudan karşı çıkıyorlar ama kolaylıkla da anlaşıyorlardı (Şekil 6.10 :). Bu karar anında geçen konuşmalar, yakalanabildiği kadarıyla aşağıda alıntılanmıştır. Bu alıntının amacı konuşmanın doğrudan veri olarak ele alınması değil, o anki ortamın hissini, havasını yansıtmasıdır. Renk önerileri, renklerin kalınlıkları, her şey konuşuldu. Kırmızı rengin yetmemesi sorunu vardı. Yerine ne kullanılabilir, nereden temin edilebilir gibi konular da tartışıldı. Daha sonra köyde yeni açılan hem bakkal

hem de başka ihtiyaçların satıldığı dükkânda ipin bulunduğunu öğrenmeleriyle aralarında para toplayıp eksik renkteki ipten aldılar ve sorun çözüldü.

Biri: Cemile yetmez mi bu kadar? (Çözülecek ip miktarını kastediyor). Bu sarılar çok burada.

Cemile: Bilmem, ustaya sorun.

Cemile K.(Usta): Kırmızı çok gider, çok torba var ondan. Yani sizin kırmızınız çok az, bunlarla yola çıkılmaz. Hepsi kalır yarı olmadan.

Kırmızınız az. Bunlarla 10 torba çözmez. Dokumayı bırak, bunları bile çözmez.

Şenay: Kırmızıların olduğu yere siyah koysak, siyahın olduğu yere şal kırmızı koysak?

Cemile K.(Usta): Siyah var bunda zaten biraz. Siyahınız tamam, anca yeter.

Şenay: Alınır bulunur bunlar Bandırma'da, kara kırmızı bulunmaz.

Cemile K.(Usta): Kara kırmızı zor biraz, kırmızının neresine koyarsınız bunu? Kendi kendinize karar etsenize. Öteki renklerinize var, onlar çok torba çözer ama kırmızınız yok. Kremi napacaksınız? (Şenay Abla krem rengi ortaya tutuyor o esnada). Kremi koy kıyıya.

Şenay: Krem koymayacağız mı?

Usta ve biri daha: Neresine koyacaksınız?

Şenay: Açılsın, ipler azalsın diye diyorum.

Cemile K.(Usta): İp harcamakla olmaz ki, sizin iplerinizin hepsi zaten bütün... Eflatunu morun yerine koyabiliriz.

Şenay: Ha bu siyah olacak, bunlara ya kara kırmızı ya şal kırmızı koyalım.

Cemile K.(Usta): Tamam bir yerine koyarsın ama isterseniz şal kırmızıyı buralara koysak?

Şenay: Ya değişik olsun işte diyorum.

Cemile K.(Usta): Orta göbeğine anca koyabilirsin. Başka yerine koydun mu çok açık olur mu?

Birkaç kişi aynı anda: Açık olsun, açık olsun

Cemile K.(Usta): O zaman 1,2,3,4 (örnek üzerinden sayarak) kırmızıyı bunlardan koşarız. Kıyılarına da koyabilirsin ama çok şey durmaz, ortasına koyunca daha güzel olmaz mı?

Biri: Çok da açılmış, diğer renklerin içinde biraz çakmaz mı?

Şenay: Çaksın ya bir şeycik olmaz...

Başkaları da: Çakmaz o, diğerlerinde bir şey olmamıştı.

Usta başka birine: Bu ikisi beraber çakar mı? Bununla mı güzel olur bununla mı baksana?

Başka biri: Valla mal sahipleri baksın.

Birkaç kişi birlikte: Güzel olacak ya, olur onunla. Bak sarıyı da koy yanına, sarı da açık.

Başka biri: Hmm sarınızda tam civciv sarısı.

Şenay: Açık renkler kullanılsın?

Cemile K.(Usta): O zaman bu sarıya kadar normal kırmızı konacak, bu sarıdan sonra şal kırmızı konacak 4 sıra.

Biri: Çözmeye başlayalım, kara kırmızı bulunca bakarız.

Şenay: Olur mu? Düzen kurulu?

Başka biri: Olur mu öyle, ne olacak, duracak mı? O zaman o dokunmadan kalır, olmaz öyle. Başladın mı bunlar yetmez

Cemile: Orada bir sürü kırmızı var.

Cemile K.(Usta): Kırmızı çok gider Cemile Abla

Cemile: Açıklarla yapsınlar.

Cemile K.(Usta): Bir kere 15 torba, 3 top kırmızı ister, sadece çözmek için.

...

Biri ustayı işaret ederek bana: O bizim tezgâhı çözüyor, profesör hoca o.

... O esnada birileri benim kim olduğumu soruyor, birileri açıklıyor...

Cemile Abla bana dönüyor ve durumu özetliyor: Elimizde kırmızılar az. Bu modeli yapmak için kırmızı ipleri az. Şimdi o dokunan olmasa, çözeriz, hazır ederiz. Ne zaman ipi bulurlarsa o zaman dokular. Ama çözülen şey yolda kaldı mı bir daha tekrar yerine koyup kaldıramazsın onu. Başladın mı bitirmen lazım.

... O esnada bir yere telefon ediliyor. İpleri soruyor. Elinde varsa kırmızı çözmeye başlayacağız, yoksa bekleyeceğiz diyor. Olmadı akşam gider alınız diyor...

Cemile: Kimde ip var?

Biri: Yeni dükkanda varmış.

Biri: Bir kağıt ver – Kağıt yok – Bir paketi ver , boş kağıt ver (ellerindekinin aynısı olması için dükkana gidecek kişiye ipin markasının yazdığı kağıdı vermek istiyor)

Şenay: Al al.

Biri: Tam adını ver. Kara kırmızının da bir sürü çeşidi var.

Herkes karışık şekilde: Kara kırmızı olmaz? ... Kaç top lazım ?... Para varsa yanında al... Getiricem hemen parayı de... Toplayacağız parayı... Sor bakalım kaç top varmış orada... Lalegül'e de bir bakın... Bakmadınız mı? Lalegül'de olabilir... Çünkü o da yeni dükkandan almış olabilir... Önce Lalegül'e sor... Var dedi... Kimde ?...

Şenay: Yenge hani senin bir torba var ya, nerde o? Mor atılsa ona

Yenge: Kara mı?

Şenay: Kara. İşte kara kırmızı gibi, kara mor atsak olmaz mı? Dokunurken diyorum ama şimdi değil.

Usta: Tamam, o eflatun gibi olur.

Şenay: Ya?

Biri: Hep kareli olmasın diyorum, düz de olsun... Bunlar yeter mi?

Cemile K.(Usta): Yetmez. Bak bunlar olduğu gibi bunu (hali hazırda tezgâhta olan çözgü) dokumaya kalacak. Kalanlardan çözülecek. Anladınız mı?

Biri: Bütün kara kırmızı bu mu?

Cemile K.(Usta): Evet.

Şenay: Onlar şuna dokunacak, onları ayırın.

Cemile K.(Usta): Kaç torba istiyorsunuz Kaç kişinin? 10? İkişer tane olsa 20 tane atacaksın.

Biri: Burada 20 taneye yetecek ip var mı?

Cemile K.(Usta): Gerisinden çıkar.

Şenay: Kara kırmızı alıcaz zaten iki üç top.

Cemile K.(Usta): 40 tane bile çıkar da gerisinden kırmızıdan çıkmaz.

Biri: Yarın olmazsa Bandırma'ya da bakalım. Ben gideceğim.

Şenay: Bandırma'da var kesin kara kırmızı. Ben kendim gördüm.

Başka biri: Olmazsa öyle olacak tabii.

Başka biri: Bir torba oldu mu Cemile Abla (o esnada dokuma devam ediyor)

Cemile: Oldu bir tane, ikinci torbadan da bir yeşil yapıldı.

Başka biri: Hadi bakalım

Usta birine anlatıyor: Ortasına şu şal kırmızından koyalım diyorlar.

Biri: Bak böyle yapalım diyor Cemile. Öbürü: Güzel olacak ya... Evet...

Diğeri: Evet, Sarımız da açık... Sarımız bu sarı...

Şenay: Mecbur değereleenecek sarı, daha güzel olacak.

Cemile K.(Usta): (ellerindeki sarıyı ve kırmızı örneğın yanına koyarak) O zaman bu sarı şöyle olacak, bu dört parçayı da bundan (şal kırmızı) yapacağız.

Biri: Bundan hiç konmayacak herhâlde Cemile.

Cemile: Yok o az zaten. Artan paylaşılır... Yeşilden çok var zaten... Ama bu model de yeşil yok... Siyahla kırmızından 6 ondan, 6 ondan... Biz 4 mü yapacağız? 4 rahat olur... 6 yapalım, gösterişli dursun (kalınlığı için kaç sıra atılacağı)

Cemile K.(Usta): Bu elinizdeki ipekten. İpekte dar olur. Gözünüz görüyor mu? Bunlar 4 mü, 6 mı?

Biri: Çözüşünü mü diyorsun?

Cemile K.(Usta): 4 olsun, 6 olunca çok kocaman olur.

Lale: 2,4,6,8. Sarı ipte çözgü 8.

Cemile K.(Usta): Tamam işte 4 koydun mu 8 olur.

...

Şenay: Ben kendim gördüm Cuma pazarında, Lalegül'ün dükkânının önünde var.

Biri: Geçen sene ne dediler? Yokmuş Bandırma'da, oğlunu Ankara'ya yolluyormuş.

Şenay: Yalan.

...İpi almaya yolladıkları kişi (Fatma) geliyor, ipleri bulmuş....

Şenay: Fatma aynısı değil mi?

Fatma: 60 milyon.

Birileri: 10 kişiyiz. 6'şar lira. Bedava... Getir 20 torba atalım... Senin 4 lirayı ben vereyim hadi... Kimden aldınız onu ?... Lalegül'den... Aynısı değil ki... Durun durun dağılmayın... Çok hafif ayrım var... Bunlarla çözelim... Belki de daha güzel olur... Evet. 12 milyon getir... 6 getirisin onların bir kişi hakkı var... Hadi ipleri saralım... Hadi çıkarın... Zekiye Abla ip çözeceğiz gelin Koca Lale'yle ikiniz... İkişer yumak mı saralım üçer yumak mı Cemile? ...

Üçer sarın, fark etmez... Yasemin nerede?... Lale nerde?... Para almaya gitti... Yıldız gezmekte...

Şekil 6.10 : Çözü için renk seçme anı.

Buna benzer şekilde karar verilmesi gereken durumlarla karşılaşıldığında da bazı kararların yolda alındığı, her şeyin en başından planlanmadığı gözlemlendi. Eldeki ipleri yan yana koyarak, görerek karar veriyorlar. Bazen ziyaretçilere fikirleri soruluyor, onlar farklı önerilerde bulunabiliyor, kararlar bu doğrultuda değişebiliyor. Dokumanın zorluğu da kararları etkiliyor. Örneğin kıllı ipi dokumak penye ipten daha zor çünkü her atmada kıllarını taramak gerekiyor. Bu nedenle ipi beğense de onu dokumakla uğraşamayacağını söyleyenler oluyor. Bazısı da ipi çok beğendiği için o emeği harcamayı göze alıyor.

Renkler ve desenler dışında başka bir biçimsel karar da dokunacak ürünün genişliği ve uzunluğudur. Çözü genişlik kararına göre hazırlanıyor. Çözünün genişliği çile denilen ölçü birimiyle ifade ediliyor, 1 çile 10 sıra demek oluyor. Genişlik ve uzunluk kararı dokunan ürünün kullanım yerine ve ellerindeki tarağın ölçüsüne göre veriliyor. Yatak odası, banyo gibi alanlarda kullanılmasını düşünüyorlarsa daha kısa ama geniş, koridor gibi alanlarda kullanılmasını düşünüyorlarsa daha dar ama uzun dokuyorlar. İstedikleri genişliği dokuyabilmeleri için tarağın da o kadar geniş olması gerekiyor. Köyde istenen özelliklerde tarak her zaman bulunamayabiliyor. Genelde kalın ipler için olan taraklar (diş araları daha geniş oluyor) daha geniş, ince ipler için olan taraklar

daha dar oluyor. Yani kullanmak istedikleri ip, ellerindeki taraklar ve istedikleri ölçüler arasında bir yol bulmaları gerekiyor.

Görsel ve biçimsel kararları elde var olan örnek dokumalar, mevcut ipler, ipin ulaşılabilirliği ve fiyatı, ellerinde bulunan araçların uygunluğu, kişisel tercihleri, ne kadar emek harcamak istedikleri gibi faktörler etkilemektedir. Bu çeşit kararların verilme anı ise birlikte, bir miktar kaotik şekilde, aynı anda fikirlerin söylendiği ve karşı çıkıldığı, anlık, hızlı ve eldeki kaynakların uyumlanması ile kişisel tercihlerin kesişiminden ortaya çıkmaktadır.

6.1.7 Dokumada kullanılan araçların ve dokunan ürünlerin mülkiyeti

1. Tezgâh: Söylenene göre eskiden köyde her hanenin kendi tezgâhı ve dokuma araçları varmış. Ancak yıllar içinde kullanımın azalması, bakımsızlık gibi nedenlerle araçların sayısı azalmaya ve dağılmaya başlamış. O esnada kullandığı tezgâhtan memnun olmayan bir dokumacı eskiden çok güzel düzenler olduğunu ancak sahibi ölenin tezgâhının da çürüyüp gittiğinden bahsetti. Güncel durumda bazı kişilerde birtakım tezgâh parçaları, bazılarında tarak, makara gibi araçlar vardır. Bazısı hiçbir şeye sahip değil ama kimse bir bütüne de sahip değildir. Bu da herkesi bir dereceye kadar birbirine bağlı hale getirmiştir. Şenay Abla'nın tahminine göre bütün köydeki parçaları toptasan 10 civarı tezgâh çıkabilir.

Ses kayıtlarını çözerken defalarca ve farklı kişilere “Tezgâh sizin mi, tezgâh kimin?” diye sorduğumu fark ettim. Genelde verilen cevap bizim değil, köylünün malı şeklinde olmuştu. Başta bunun; tezgâhların köylünün ortak malı olduğu anlamına geldiğini düşünmüştüm. Ancak ilerleyen süreçte anladım ki herkesin ortak malı değil, her parçanın kendi sahibi var ve bir tezgâh toplandığında birçok farklı kişiden parça geliyor. Bu nedenle bir isim vermekten ziyade köyünün malı gibi genel bir ifade kullanılıyor. Tezgâhlar kendi ifadelerine göre “Toplama”, herkes birbirine parça veriyor ve tezgâhlar birbirinin benzeri olduğu için bir parça diğerine uyuyor.

Kimde ne parça olduğu aşağı yukarı biliniyor. Bir grup tezgâh kurmaya karar verince kapı kapı dolaşıp, sora sora parçaları toplamaya çalışıyor. Eğer sahibinin ihtiyacı yoksa veriyor, her şeyi topladıktan sonra kendileri kuruyorlar. Bazen sahibi çoktan başkasına vermiş oluyor; o zaman şu kişiye verdim, gidip ona sorabilirsin, diyor. O zaman sıraya girilmiş olunuyor, kullananın işi bittikten sonra alıyorlar. 2-3 hanelik daha ufak bir grup tezgâh kurmuşsa, 1 ay gibi bir sürede işini bitirebiliyor ve sırada bekleyenler

için de bu makul bir süre olarak görülüyor. Örneğin bahsettiğim gibi Meliha Abla çok uzun süredir dokuma yapıyordu. Bir gün onunla birlikte otururken biri düzenin kimin olduğunu sorarak çok uzun süredir onda olduğunu söyledi. Bu konuşmadan tezgâhın ana parçalarını veren kişinin hem biraz hasta olduğunu ve ihtiyacı olmadığını hem de tezgâhın biraz kötü durumda olması sebebiyle başkaları tarafından tercih edilmediğini öğreniyorum. Bu sayede Meliha Abla tezgâhı uzun süre tutabiliyor.

2. Tarak: Tüm tezgâh parçaları içinde en özelleşmiş olanı taraktır. Diğer parçaların hemen hepsi ahşap malzemedendir. Bu onları bozuldukları, kırıldıkları zaman daha kolay tamir edilebilir ya da değiştirilebilir yapar. Ancak tarak metaldendir ve dokumanın sıkı ve düzgün olması için tarağın sertçe dokunan kısma vurulması gerekir. Bu da dişlerinin yamulması, kayması gibi sorunlara neden olur. Metalden olduğu için ve bir sürü ince diştten oluştuğu için tamiri daha zordur. Tarağın başka bir özelliği de çeşit çeşit olmasıdır (Şekil 6.11 :). Tezgâhın diğer parçaları dokunmak istenen ürüne göre değişiklik göstermez. Ancak tarağın genişliği, dişlerinin inceliği ve sıklığı dokunacak ürüne göre seçilmek zorundadır. Geniş aralıklı bir tarakta ince ip dokunursa dokuma salaş olur ya da geniş bir kilim dokunmak isteniyorsa geniş bir tarağa ihtiyaç vardır. Bütün bu özellikleri tarağı diğer parçalardan daha kıymetli ve paylaşılmasını daha temkinli hale getirir. Tezgâhla ilgili genel soru sorulduğunda isteyen alıyor gibi cevaplar verilirken, tarak özelinde cevaplar daha farklı olabiliyor. Tezgâhta köylünün malı gibi cevaplar alınırken tarak özelinde Gülsüm’ün tarağı, Semiha’nın tarağı gibi isim verilmeye başlanıyor. Köyde az tarak olduğu ve çoğunun da pek iyi durumda olmadığı söyleniyor. Bu yüzden iyi tarağı olanlar herkese değil güvendiğine vermek istiyor. Örneğin Firdevs Ablalar iyi bir tarağı, sahibinin gelini yakın komşuları olduğu ve “Onlar iyidir” dediği için alabilmiş. Ayrıca birkaç farklı kişi de köyde tarağa ihtiyaç olduğunu, satılsa alacaklarını belirtti.

Şekil 6.11 : İnce iplere uygun kısa bir tarak ile kalın iplere uygun çok daha geniş bir tarak.

3. Dokumalar: Birlikte ortak tezgâh kuracak kişiler önce kaç kilim, kaç torba dokumak istediklerinde ortaklaşırlar. Ustalar ne kadar ip gideceğini söyler. Ona göre aralarında bölüşüp ipleri alırlar. Önceki bölümde anlatılan kırmızı renk ipin yetmemesi gibi eksikler, aksaklıklar çıkabilir. Sorun birlikte ve anlık olarak çözülür. Daha sonra ip çözülüp tezgâha yerleştirilir. Ondan sonra herkes sırayla kendi hakkını dokur. Sorulduğunda bu şekilde anlatılsa da uygulamada pek böyle olmadığı gözlemlenmiştir. Tezgâhın yanında otururken yorulunca yardım eden olabiliyor, o gün erken gelen kendi sırası olmasa da başlayabiliyor, biri yemeğe ya da çocuğa bakmaya gittiğinde tezgâh durmasın diye başkası devralabilir. Böylece aslında herkesin dokumasında başka birilerinin emeği geçiyor.

Bu bölümde dokuma uygulamasını mümkün kılan ortak motivasyonlar, dokumanın yerine getirdiği toplumsal işlevler, uygulama içindeki rol dağılımları, uygulamayı öğrenme, karar alma süreçleri gibi konulardan bahsedilmiştir. Dokuma organizasyonun birçok özelliğinin toplumsallığı ve yerelliği oluşturmaya destek olduğu belirtilmiştir. Dokumayı öğrenme biçimleri, dokuma etrafında oluşan roller, dokuma araçlarının mülkiyeti gibi özellikleri dokuma etkinliğini, yerel bilginin üretildiği ve paylaşıldığı yer haline getirir. Dokuma toplumsal bir gelenek kapsamında yapılırken kendisi de bu toplumsallık üzerinden bilgiyi üretme ve yayma becerisi sayesinde geleneğin devamlılığını sağlar. Takip eden bölümde dokumanın teknik detaylarının yanı sıra dokumanın fiziksel özellikleri, dokunan ürünler, dokumanın sokakta olması gibi maddi ve mekânsal öğelerin bu belirsiz örgütlemadaki yeri ve etkisi tartışılacaktır.

6.2 Maddi ve Mekânsal Örgütlenme

6.2.1 Teknik detaylar

Bu bölümde tezgâh ve dokumanın teknik detayları incelenecektir. Yerel zanaat üretiminde kullanılan çok çeşitli dokuma tezgâhları bulunmaktadır. Bunların bazısında hiçbir yapısal eleman bulunmaz. Örneğin kayışlı tezgâh denilen türde (backstrap loom; Willoughby, 2006), iplerin bir ucu ağaç gibi sabit bir noktaya bağlanırken, diğer ucu kayışla dokuyucunun beline geçirilerek bedenle gerilim yaratılır ve dokuma yapılır. Bu dokuma biçiminde çeşitli dokuma araçları olsa da bir tezgâh bulunmamaktadır. Başka bir tezgâh çeşidi de çerçeve dokuma tezgâhlarıdır (frame looms; Willoughby, 2006). Ahşap bir çerçevenin içine ipler gerilir ve bu çerçeve duvara dayanarak ayakta

durdurulur. Dikeyde dokuma yapılır. Bir de pedallı tezgâhlar (treadle loom; Willoughby, 2006) vardır. Bu tezgâhların diğerlerinden temel farkı gücülerini hareket ettiren pedallar bulunmasıdır. Karşıyaka'daki tezgâhlar da pedallı tezgâh çeşididir. Bu tezgâhlar sonsuz şekilde çeşitlenebilmektedir. Örneğin pedallı tezgâhlarda çözgünün gerilmesi için bir ucu dokuyucu tarafındaki silindire sarılırken, diğer ucu yine ahşap bir silindire veya ağır bir taşla bağlanabilmektedir. Gücü, tarak gibi elemanlar tezgâhın kendisine bağlanabilir veya evin çatısı, ağaç gibi yerlere bağlanarak sallandırılabilir. Karşıyaka Köyü'ndeki tezgâhlar için gelişmiş bir pedallı tezgâh çeşidi denilebilir çünkü bütün sistem kendi içinde toplanmıştır; etraftaki başka elemanlardan destek almaya ihtiyaç yoktur. Çözgüyü gerdirme işlemi tezgâhın iki ucundaki silindirlerle sağlanır, gücüler tezgâhın üst elemanlarına bağlanır. Karşıyaka Köyü'nde dokumaya dair kullanılan bazı terimler şu şekildedir (Şekil 6.12 :):

Düzen: Dokuma tezgâhı (loom).

Selmin: Tezgâhı sabitleyen demir çubuklar (rod).

Masur / Masır: İpin mekiğe takılması için sarıldığı silindir.

Mekik: İpin yatayda geçirilmesini sağlayan kayık şeklindeki eleman (shuttle).

Yaprak: Bir süre dokunduktan sonra kesilen kilim veya kilim parçası.

Çile / Çile çözmek: Çözgü sayısını belirten ölçü birimi. 1 çile 10 sıradır (sap).

Çözgü: Tezgâha dikeyde sabitlenen ipler (warp).

Argaç: Çözgünün arasından yatayda geçirilen ipler (weft).

Çıkırık: Makaralar.

Ayaklık: Çıkırıkları hareket ettiren pedallar.

Tarak: Çözgünün geçirildiği metal eleman.

Tefe: Tarağı tutan ve hareketini sağlayan ahşap çerçeve (beater).

Gücü: Tarağın arkasında bulunan iki adet beyaz ipten eleman (heddle).

Cımbar: Demir kemer.

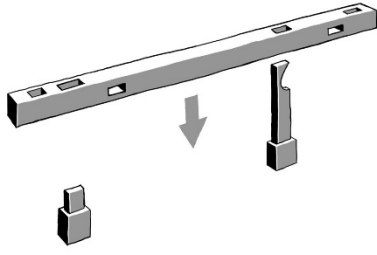
Pala: Penye kilim.

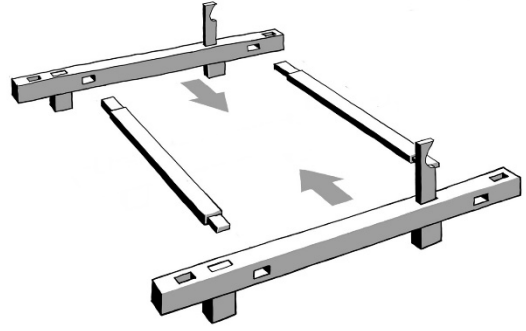
Şekil 6.12 : Bazı dokuma araçlarının isimleri.

1. Dokuma tezgâhının yapısı ve kurulumu: Dokuma yapılmayan zamanlarda tezgâhı oluşturan elemanlar sökülerek evlerin bodrumlarına ve damlarına kaldırılmaktadır. Kadınlar tezgâhı kurmak için önce gerekli parçaları farklı kişilerden toplarlar. Tezgâh kurma, işlemi iyi bilen bir yaşlının gözetiminde gerçekleşir. Tezgâhı kurabilmek için dört-beş kadının birlikte çalışması gerekmektedir. İlk olarak alt kısımdaki dört ayak tutulurken üzerlerine alt çerçeve yerleştirilir ve bütün parçalar birbirine çivilenir. Daha sonra dört köşedeki dikey parçalar, alt çerçevedeki oyuklara sıkıştırılarak yerleştirilir. Bu dört dikey kolonun üzerine de üst çerçeve yerleştirilir ve yine çivilenir. Bazen tezgâhı sağlamlaştırmak için duvara ya da yere demir çubuklar çakılır ve tezgâh belli noktaların ipile bu demir çubuklara bağlanarak gerilir. Ana çerçeve oluşturulduktan sonra üst çerçevenin üzerine bir kayıt eklenir ve tefe bu elemana bağlanır (Şekil 6.13 :).

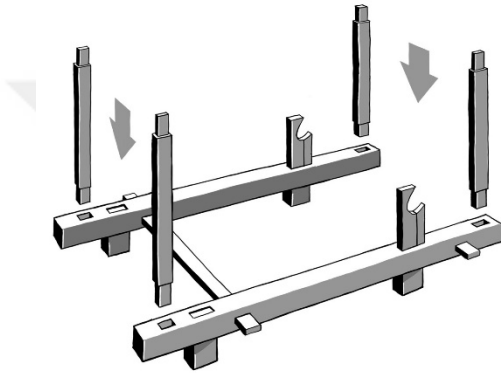
İp çözgüsü hazırlandıktan sonra alt silindire, gücülere ve tarağa geçirilme işlemi tezgâhın dışında gerçekleşmektedir. İp tek tek tarak ve gücülerden geçirildikten sonra alt silindir tezgâha yerleştirilir, tarak tefeye sıkıştırılır, gücüler pedallara bağlanır ve çözgünü diğer ucu üst silindire bağlanır. Daha sonra selminle silindirler döndürülerek çözgü iyice gerdirilir ve dokuyamaya hazır hale getirilir (Şekil 6.14).

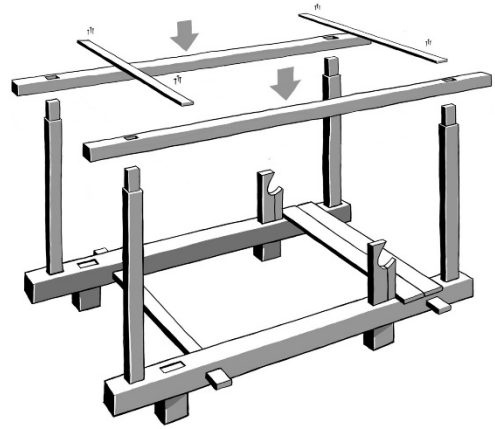
1- Önce tezgahı oluşturan ana alt parçaların ayakları geçirilir.

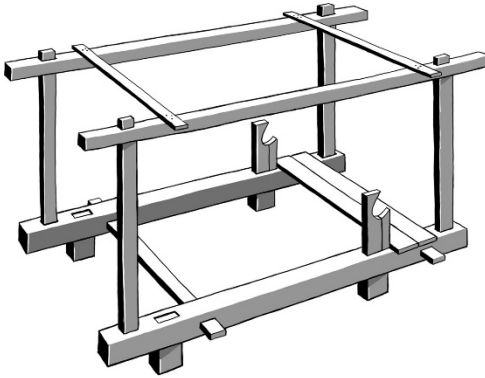
2- Yan parçalar kadınlar tarafından ayakta durması için desteklenirken iki ara kayıt boşluklara geçirilir. Ayaklar da kayıtlar da aslında sıkı geçen parçalardır. Ancak uzun süreli kullanım nedeniyle esnemeler olmuştur ve bazı tezgahlarda bu geçmeler çivilenerek desteklenir.

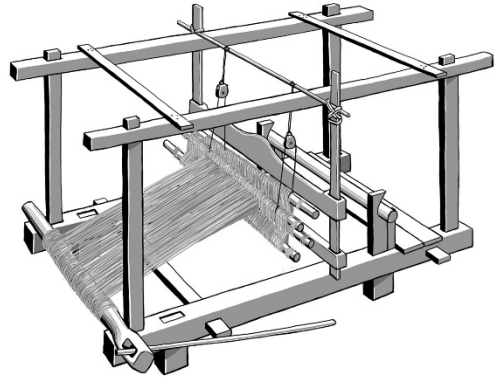
3- Dokuma silindirinin konacağı parçaya ek takılarak hem ağız oluşturulur hem ayak sıkılaştırılır. Alt çerçeve oluşturulduktan sonra dört dikey eleman geçirilir.

4- Üst elemanlar, dikmelere geçirildikten sonra yine iki yatay kayıt üstten çivilenerek düzen sağlanmaktadır. Bu işlem yapılırken dört taraftan kadınlar dikmeleri tutarak destek olur. Alt çerçeveye üzerinde oturulacak kalın ahşap bir parça konur.

5- Ek elemanlar yerleştirilmeden önce düzen yapısının çıplak hali.

6- Yukarıdan tarağın, makara ve gücülerin asılacağı ahşap parçalar yerleştirilir. Bunlar oynayan parçalardır. İp açıldıktan sonra gücülerden ve taraktan geçirilir ve bu parçalar tezgaha takılır. Son olarak pedallar gücülere bağlanır.

Şekil 6.13 : Tezgâh kurulumunun adımları (çizim: Ulaş ERDOĞAN).

Şekil 6.14 : Bir tezgâhın boşken ve çözgü takıldıktan sonraki hali.

2. Ana çerçeveye bağlı elemanlar: silindirler, selminler, tefe, tarak, gücüler, pedallar: Silindirler genelde ahşaptır. Uç kısımları selmin geçecek şekilde özelleşmiştir. Dokunan kısmı daha iyi tutması için ahşap silindirler arada ıslatılır. Bir tezgâhta metal bir silindir de mevcuttur. Üzerinde yine selminin geçmesi için delikler vardı (Şekil 6.15).

Şekil 6.15 : Ahşap silindir ıslatılırken ve metal silindir örneği.

Tezgâhın üst çerçevesine gücüler ve tefe bağlanır. Tefeye de tarak yerleştirilir. Tarağın tefeye iyi sıkışabilmesi için alt ve üst kısmına kumaş geçirilmektedir (Şekil 6.16). Tarağın genişliği dokumanın genişliğini, tarağın dişlerinin sıklığı dokumanın sıklığını belirler. İnce bir ip dokurken eğer uygun ince ve sık dişli tarak yoksa çok bol bir dokuma olmaması için her aralıktan iki sıra ip geçirilmektedir.

Gücülerde üstten makaralara, alttan ise pedallara bağlanır (Şekil 6.16). Dokuyucu iplerin arasından mekiği attıktan sonra tefeyi dokumaya doğru vurarak hem kilimi

sıkılaştırır hem de tarak yardımıyla çözgüyü düzeltmiş olur. Daha sonra pedala basmasıyla bir gücü aşağı inerken bir gücü yukarı çıkar. Bu sayede çözgüdeki alt sıradaki ipler üstte, üst sıradakiler alta geçerek argacı sabitler. Bu şekilde dokumayla ortaya çıkan modele, dengeli model (balanced; Willoughby, 2006) denmektedir. Bu modelde hem çözgü hem argaç dokunan kumaşa görünür olur. Bu model çözgünün gücülerden ne şekilde geçirildiğine göre değiştirilebilmektedir. Çıkan desende çözgü üste (warp-faced; Willoughby, 2006) veya argaç üste (weft-faced; Willoughby, 2006) olabilir. Hatta iki takım şeklinde dört adet gücü ve bunlara bağlı dört pedal bulunan tezgâhlar mevcuttur. Bu sayede aynı çözgü içinde iki farklı modeli birden dokumak mümkün olabilmektedir. Ancak Karşıyaka'daki tüm tezgâhlarda 1 takım gücü bulunmakta ve dengeli model dokuma yapılmaktaydı.

Şekil 6.16 : Pedallar, pedalların bağlı olduğu gücüler, makaralar ve tefenin içine yerleştirilen metal taraklar.

Dokumanın düzgünce yapılabilmesi için önemli noktalardan biri, çözgünün iyice gerilmesidir. Çözgü iyi gerildiğinde gücüler ipi rahatça açabilir ve kilim deseni düzenli olabilir. Çözgü alt-üst silindirler ve selminin yardımıyla gerilir. Dokunan kısım uzadıkça tefe ile arasındaki alan kısalmır. Bu kısalma argacın arasından atıldığı çaprazın

daralmasına, dokuyucunun bu noktaya erişmek için daha fazla uzanmasına ve tefenin yeterince güçlü vurulamamasına sebep olmaktadır. Dokunan kısım üst silindire sarılmak istendiğinde seminler salınır. Silindir sarılıp, selmin bir sonraki deliğe takılarak çözgü gerdirilir. Daha sonra kazara boşa çıkmasını engellemek için selmin bir iple bağlanır. Bazen, yine kazaları engellemek için, selminin üzerine pet şişe geçirilir. Selmin genelde demir bir çubuktur ancak bir tezgâhta ahşaptan yapılmış bir versiyonu da mevcut idi (Şekil 6.17).

Şekil 6.17 : İpin sarıldığı alt ve dokunan kilimin sarıldığı üst silindirler, onları tutan selmin (demir çubuklar) ve bağlanma şekilleri.

3. Ana çerçeveden bağımsız diğer elemanlar: masur, mekik, cımbar, ölçü çubuğu: Argaç yatayda, çözgü iplerinin arasından mekik denilen araç ile geçirilmektedir. Masur mekiğin içine geçen içi boş silindir ahşap parçasıdır. Argaç için belli bir miktar ip masura sarılır (Şekil 6.18 :). İpi çok sarıp da masuru şişmanlatmamak gerekir, yoksa çözgünün arasından kolayca geçemeyebilir. Dokumaya yardımcı olan kişiler masur sararak mekiğe takılmaya hazır hale getirirler. Dokuyucu mekiğindeki ip bittiğinde yeni bir masur takarak dokumaya devam eder. Mekik ahşap malzemeden, ortada bombeleşip kenarlara doğru incelen biçimi ile iplerin arasından atılmaya uygundur. Mekik kullanıldıkça yüzeyi pürüzsüzleşip kayganlaşır. Böylece iplerin arasından geçmesi daha kolaylaşır.

Şekil 6.18 : İpin sarıldığı masur ve mekik.

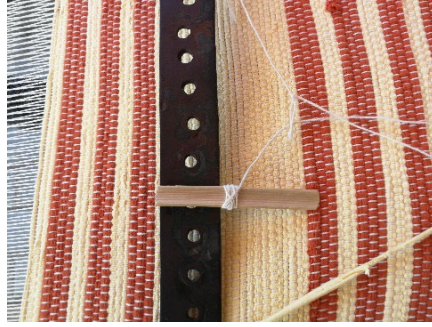
Cımbar dokunan parçanın ucuna takılan demir kemerdir (Şekil 6.19 :). Bu aracın amacı dokunan parçanın genişliğini düzgün ve sabit tutmaktır. Cımbarın iki ucu tırtıklıdır, bu sayede kumaşa iyice tutunur ve onu yanlara doğru gerer. Eğer kumaş cımbarla gerilmezse, kumaş dokundukça daralır.

Şekil 6.19 : Uzun ve kısa cımbar.

Farklı renkteki iplerden oluşan argacın kaç sıra atıldığına göre yataydaki desen ortaya çıkar. Genelde bu işlem sıra sayılarak yapılmaktadır. Ancak çok sıra atılacaksa sürekli saymak kafa karıştırıcı olabilir ve çok fazla dikkat gerektirebilir. Bunu kolaylaştırmak için istenilen uzunlukta bir çubuk ölçme amaçlı kullanılır (Şekil 6.20 :). Çubukla

istenilen uzunluğa ulaşıp ulaşılmadığı kontrol edilir. Ayrıca bu küçük çubuk, kaybolmasın diye bir ipe tezgâhın kenarına bağlanmıştır.

Şekil 6.20 : Ölçü çubuğu.

4. İpler, ipin çözülmesi, çözgünün hazırlanması ve tezgâha yerleştirilmesi: Karşıyakalı kadınlar dokumada hazır ip kullanmaktadır. İpler genelde köye yakın olan Bandırma ilçesinden temin edilmektedir. Ancak kadınlar yolları düşerse İstanbul ve Bursa'dan da ip alıyorlar. Özellikle çocukları İstanbul'da okuyanlar, Eminönü'nden de ip almaya gayret ediyorlar. Sıklıkla iki çeşit ip kullanılmaktadır; biri kilimler için penye ip, diğeri torbalar için ince akrilik etamin ip (Şekil 6.21 :). Penye ipten örülen kilime pala deniyor. Genelde dokuyucular ince ipi dokumanın daha zor olduğunu söylüyorlar çünkü çözgüde düğüm yerlerinin tarağın dişlerine takılıp kopması ve iplerin birbirine karışması daha sık meydana geliyor. Bunlara ek olarak torba için dokunan kumaşlar daha dar olduğu için seri şekilde öne arkaya eğilmek zorunda kalınıyor ve daha çok yorulmaya sebep oluyor. Kilim dokurken ise eğilme hareketleri daha yavaş yapılıyor.

Şekil 6.21 : Sağda penye ipler, solda etamin ipler.

Hazır alınan yumak halindeki iplerin tezgâha yerleştirilmeye uygun şekilde hazırlanmasına ip açmak denmektedir. İp açmak birçok adımı olan zor bir süreçtir. Özellikle torba gibi çözgünün birden fazla renk içerdiği durumda daha da karmaşık hale gelir. Bu işi köyde ancak usta denilen bazı kadınlar becerebilmektedir. İp açmak

istediklerinde kadınlar öncelikle, dokumak istedikleri örnek modele, kullanacakları renklere ve toplam kaç torba dokumak istediklerine karar veriyorlar. Usta deneyimiyle aklından hemen bir hesap yapıyor ve istenilen miktarda torba çıkarabilecek çözgünün hazırlanması için hangi renkten kaç yumak gerektiğini söylüyor. Mesela, ellerindeki modele bakarak “15 torba için 3 top kırmızı ister” diyebiliyor. Kadınlar bu sayıya göre hazır yumakları top halinde sarıyorlar (Şekil 6.22 :) çünkü bir sonraki adımlarda ipi, içine yerleştirdikleri kovalardan kolayca çekmeleri gerekiyor. Bu karmaşık birlikte yapma sürecinin gerçekleşirken komşularda yardıma geliyor. Bir yandan çalışılırken bir yandan sohbet ediliyor, hal hatır soruluyor, dokuma aracılığıyla toplumsallığı güçlendiren bir ortam oluşuyor. İpler top şeklinde sarılırken geçen konuşmalardan bir örnek:

Herkesin önüne koy bir tane ip... Cemile Abla'nın önüne koy bir tane... Yasemin'e, Şenay'a... Herkes alsın... Sar, sar, hadi sar, aylak durma... Gel gel, al bir kova önüne... Abla aylaksan gelsene bir yumak sar... Topal'ın Lale'yle konuştum, Cemile dua et dedi... Hadi Allah yardım etsin... Birçoğu gelmez aklımıza, Semra oldu... Bizim Necati oldu... Allah yardım etsin, herkes işinde gücünde... İyi insanlar kazalardan gidiyor... (Bu esnada benim top sarmama yorum yapılıyor; “Yapıyorsun ama yanlış yapıyorsun, tam yuvarlak olmadı”) Başka örnek yok mu bunu aldınız?... Sar elindekini sar, gezinmeyin haydi... Başka örneklerden de yaptık, şimdi siyah ip çok diye bunu yapıyoruz... Yaptık yaptık, beyaz yaptık, eflatun yaptık...

Şekil 6.22 : Hazır alınmış ipler sarılırken.

Bir yanda toplar sarılırken diğer yanda yola kazıklar çakılıyor (Şekil 6.23 :). Bu kazıkların etrafına ipler uygun sırayla sarılacak. Usta bir torbanın 80-90 cm uzunluğundaki kumaştan çıktığını söylüyor; örneğin 30 torba isteniyorsa ikisini çarpıp çözgünün uzunluğu bulunuyor. Buna göre kaç kazık çakılacağına, aralarındaki mesafeye karar veriliyor. Upuzun bir alanları olsa iki kazıkla da yapılabilir örneğin, ama sokaktaki alanları kısıtlı olduğu için 5 kazığı zikzak şeklinde sokağa çakıyorlar (Şekil 6.23 :).

Şekil 6.23 : İplerin sarılacağı kazıklar ve kazıkların çakılması.

Kovalar yan yana diziliyor ve top haline getirilmiş ipler renklerin kullanılma sırasına göre içine konuyor (Şekil 6.24 :). Bunun sebebi ipler kazıkların etrafına sarılırken rahatça, sağa sola kaçmadan dönebilmesidir.

Şekil 6.24 : Tek tek kovalara yerleştirilmiş top şeklindeki ipler.

İki kişi ellerinde örnek kumaşla kazıkların başına oturuyor ve kovaların başındakilere hangi renk ipten kaç tane vermeleri gerektiğini söylüyorlar. Kovanın başında bekleyen kadınlar, belirtilen şekilde ipleri ustaya veriyorlar. Usta kazıklar etrafında yürüyerek, ipi kazıklara sarıyor (Şekil 6.25 :) :

Eflatun bitti... Al al al (sarı ip kovadan çıkıyor) Lale Abla şunu kovaya koyun... Şuradan alsana eflatun... Eflatun bitti dediniz ama... Bir sarı, dört eflatun (istiyor Lale, örneğe bakarak) ... Aldın değil mi bir sarıyı da? ... Sarı bitiyor, yetecek mi? ... Bir sarı, dört mor, değil kırmızı... Sarıyı takip etsenize, gitti... Morları alın (kovalardan), morlar bitti (desende mor sıra kalmadı, morla işleri bitti)... Sarıları verin benim elime, bir sarı, dört kırmızı, dört sarı (Usta)... Sarı bitti... Bitsin, bitsin, tamam... Masurdakileri ver... 4

sarı olması lazımdı, 3 sarı olacak... Sarı getir (usta)... Sarı bitti... Siyah bağlayalım mı?... Bağlayın, bağlayın, siyah lazım... Kariya bir su verin ha... Dur şurada şişe vardı... Sarı bitti... Masurlar vardı... Onlar da bitti... Bunlar var ama koyu sarı... (bana deniyor) şimdi toplayacaklar...

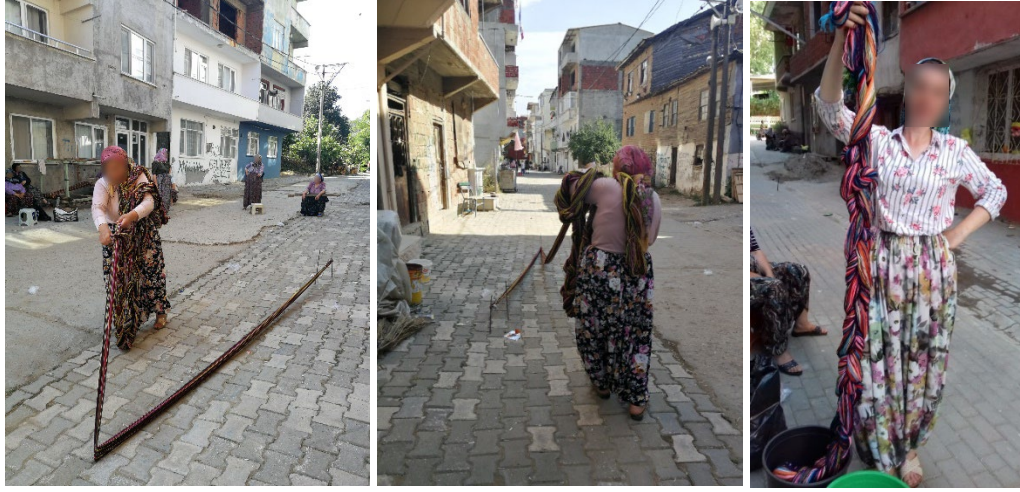
Şekil 6.25 : Kovaların başında ip tutan kadınlar ve örnek parçaya göre direktif veren kadınlar ve iplerin kazıklara sarılması.

Usta en son kazığı dönerken ipi çapraz geçiriyor ve bir ağız oluşturuyor. Bu ağız kısmı daha sonra kesilerek uçları gücülerden altlı üstlü geçirilecek ve mekiğin atıldığı gözü oluşturacak (Şekil 6.26 :).

Şekil 6.26 : Kazıklara sarılmış iplerin son hali.

Dolama işi bittikten sonra kalınca bir iple baştaki ve sondaki kazıkların oradan karışma olmasın diye bağlanıyor. Daha sonra zincir şeklinde toplanıyor (Şekil 6.27 :).

Şekil 6.27 : İpler toplanırken ve toplanmış hali.

Zincir şeklindeki ip tezgâhın alt kısmına yerleştirilecek silindire geçiriliyor. Bir kişi silindirin tam karşı tarafına oturarak ipi olabildiğince geriyor ve silindir yavaş yavaş döndürülerek ip etrafına sarılmaya başlanıyor. Kazıklara dolanırken çapraz dönülerek oluşturulan ağız yerinin önüne ve arkasına kılavuz çubuklar yerleştiriyor. İp sarıldıkça diğer kadınlarda bu çubukları yavaşça ilerleterek ağız kısmını ileri taşıyorlar (Şekil 6.28 :). Bu şekilde tamamı sarılan ip, kılavuz çubuklarla beraber düğümleniyor ve tarak ve gücülerden geçirmeye hazır hale getiriliyor (Şekil 6.29 :).

Şekil 6.28 : İplerin tezgâha takılacak alt silindire sarılması.

Şekil 6.29 : İp sarımının son hali.

Gücü ve taraklardan geçirileceği zaman çözgünü ucu kesilip açılıyor. Eğer sıfırdan başlanıyorsa her bir ip önce tek tek gücülerden sonra taraktan geçiriliyor (Şekil 6.30 :). Eğer gücü ve taraklardan geçirilmiş bir çözgüye ek yapılıyorsa her uç tek tek birbirine düğümleniyor.

Şekil 6.30 : İplerin kesilmesi ve gücü ve taraklardan geçirilmesi.

Taraktan geçirildikten sonra serbest uçlar birbirine düğümleniyor. Oluşan gözden ince bir çubuk geçiriliyor. Eğer dokumaya özel silindirleri varsa üzerindeki yarığa çubuğu oturtuktan sonra birkaç tur döndürüp selminle sıkıştırıp dokumaya hazır hale getiriliyor (Şekil 6.31 :).

Şekil 6.31 : Farklı silindirlere çözgüyü sabitlemek.

4. Dokuma Eylemi: Dokuyucu tezgahın başına oturuyor, pedallar yardımıyla çözgü iplerinin arasını açıyor ve mekiğe yerleştirilmiş masurları çözgünün arasından geçirerek dokumanın argaç yani yatay elemanlarının dokuyor. Mekiği her geçirişinde pedalları oynatarak çözgülerin aşağıdan yukarı ve yukarıdan aşağı hareket etmesini ve atılan argacı sıkıştırmasını sağlıyor. Daha sonra tefeyi vurarak sıkılaştırıyor (Şekil 6.32). Bu işlemler sırasıyla tekrar edilerek dokuma ilerliyor. Renk değişmesi gerekiyorsa atılan argaç sırası sayılarak zamanı geldiğinde yeni renge geçiliyor.

Şekil 6.32 : Argaç çözgünün arasından mekik yardımıyla atılırken ve tefe vurulurken.

Dokuma tefeye yaklaştıkça dokuyucunun daha çok eğilmesi gerekiyor. Bu nedenle belli bir uzunluğa geldiğinde selmin salınarak dokunan kilim ahşap silindire sarılıyor (Şekil 6.17). Silindire sarılan dokuma, belli bir kalınlığa ulaştığında çözgü iki farklı dokunan kısmın arasından kesilerek çıkarılıyor (Şekil 6.33 sol görsel).

Şekil 6.33 : Dokunan kilimin kesilerek çıkarılması (sol), Kalan kilimin ölçü ipiyle birlikte sarılması (sağ).

Çıkarılan dokumanın serbest uçlarına düğüm atılıyor. Tezgahta kalan kısım daha kolay tutması için silindir ıslatıldıktan sonra sarılarak (Şekil 6.15) dokumaya devam ediliyor. Örneğin bir kilim gibi dokunan kumaşın belli bir uzunlukta olması isteniyorsa bu esnada belirlenen uzunlukta bir ip kumaşla beraber sarılıyor ve ölçme işlevi görüyor. İpin boyu kadar aynı kumaş dokunmaya devam ediyor (Şekil 6.33 sağ görsel).

Sonuç olarak dokuma uygulaması, tezgâhın kurulumundan desen kararlarına, ipin açılmasından dokuma eyleminin kendisine pek çok zorlu ve karmaşık adım içermektedir. Kadınlar bu adımları birlikte gerçekleştirmektedir. Dokuma sürecini, benim alıştığım birlikte çalışma süreçlerine kıyasla, kaotik ve düzensiz olarak tanımlayabilirim. Herkes aynı anda birçok farklı konu hakkında konuşuyor, yüksek sesle bir yerden yere sesleniyor ama bir yandan da herkes konuşmaya katılıyor, kimse geri kalmıyor.

6.2.2 Dokunan ürünler ve hayatları

Karşıyaka’da dokunan ürünler, evlilik işlemleri değişim sisteminin bir parçasıdır. Evliliğe, evlilik ritüellerine, çeyize verilen önem ve çeyiz içinde el işi ürünlerin bulunması gerektiğine olan inanç, dokunan ürünlere verilen değeri ve dokuma

uygulamasının devamlılığını belirler. Appadurai'ye (2002) göre değişimler (exchange) değer yaratır ve bu değer, değişim içindeki metaya gömülüdür. O halde değiştirilen metalara bakılırsa değişim sistemleri ile değer arasındaki ilişkiye dair ipuçları bulunabilir. Nesnenin değeri sadece o değişim anında, anlık olarak belirlenmez. Metaların insanlar gibi sosyal hayatları vardır. Nesneler hayatları boyunca, değişim anı dışında da anlamlar üretir, ilişkiler kurar (Appadurai, 2002). Bu nedenle nesnenin kendisi takip etmek, anlamlarını, kullanımlarını, kesişimlerini gözlemlemek topluluk hakkında da bilgi verir. Bu bölümde dokunan ürünlerin sosyal hayatına yani; üretim - bekleme - çeyiz sergisi - çeyiz değişimi - yeni evde bekleme anlarına bakılarak etraflarında oluşturdukları ve etkilendikleri farklı anlamlara bakılacaktır.

Appadurai (2002) takas ve hediye alma-verme işlemini bir değişim çeşidi olarak incelemektedir. Hediye ve meta arasında abartılı bir ayrım yapılabildiğini belirtir. Aynı para nesnesi içeren değişimlerde olduğu gibi, aslında hediye de küçük ölçekli topluluklarda sosyal düzeni oluşturmak için kullanılan bir değişim sistemidir. Hediyeye genelde meta değişiminin kar odaklı, hesapçı ve bireysel ruhundan uzak; karşılıklı ve toplumsallık oluşturan özellikler atfedilebilmektedir. Yani meta para ile ilişkilendirilirken, hediye *toplumsallıkla* (sociality) ilişkilendirilir. Appadurai (2002) bu ikililiğe pek katılmamaktadır. Metalar, sosyal hayatları boyunca etrafında yarattığı kesişimlerle toplumsallığın yaratılmasının parçası olurlar. Hediye değişimi de toplum içinde nesnelerin ederi, değeri hakkında bir *ortaklık* (commonality) yaratır (Appadurai, 2002). Karşıyaka Köyü'nde dokunan ürünler çeyiz içinde hayatlarının farklı noktalarında farklı ilişkiler üretir ve bu ilişkiler evlilik işlemleri sistemi içindeki değişim değerini belirler.

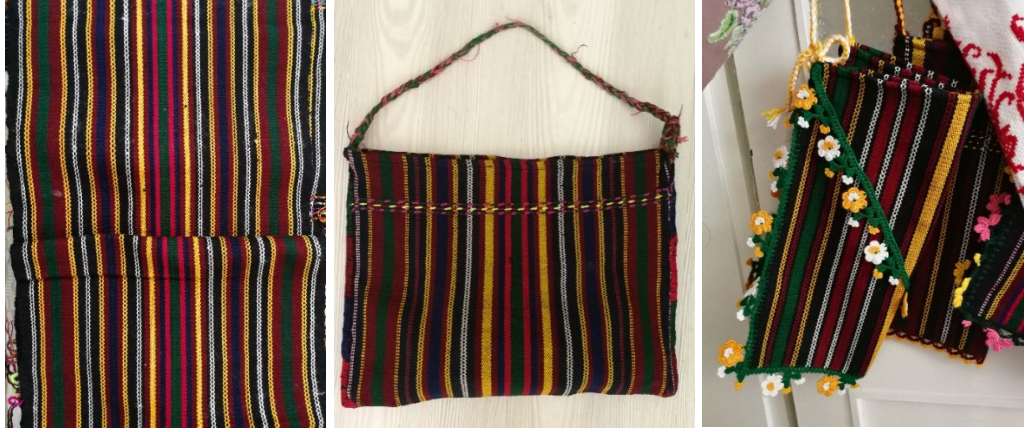
Köyde genelde kilim ve heybe / torba dokunmaktadır. Heybe ince kumaştan renkli çantalar. Kumaş dokunduktan sonra hazır aksesuarlar, işlemlerle süslenebilir (Şekil 6.34 : Şekil 6.35 :).

Şekil 6.34 : Farklı renk ve desenlerde dokunmuş torba / çanta / heybe kumaşı örnekleri.

Şekil 6.35 : Farklı torba örnekleri.

Şekil 6.36 : İkinci tip kumaş ve bu kumaştan ondan dikilmiş torbalar.

İkinci çeşit ürün de kilimdir. Kilimlerde genelde penye ipten dokunur. Herkes istediği renk ve sırada dokuyabilmektedir. Oldukça çeşitli renkli kilimle karşılaşmak mümkündür (Şekil 6.37 :. Kilimde yatay çizgili, torbalarda ise dikey çizgili veya ekoseli desenler tercih ediliyor. Farklı desenler, soyut veya figüratif biçimler kullanılmıyor. Her çeşit rengi görmek mümkün oluyor. Renklere atfedilmiş anlamlar bulunmuyor.

Şekil 6.37 : Farklı kilim örnekleri.

Ürünler kızlar daha küçük yaşta dokunmaya başlıyor. Bu nedenle dokundukları anda çeyiz işlevlerini yerine getirmiyorlar. Bir süre sandıklarda değişim anını bekliyorlar. Kızların yeni evi için dokunsalar da bu bekleme süresince sadece bir vaat

olarak kalıyorlar. Çünkü kızın dokumaların mülkiyetini edinebilmesi için evlenmesi gerekiyor. Düğün günü yaklaşıp kadar dokumalar pek gün yüzü görmüyor, yanına yenileri katılıyor, bazen komşuya gösterilmek için dışarı çıkarılıyorlar ama genel olarak bekliyorlar. Düğün günü yaklaşırken dokumaların en kıymetlendiği gün de yaklaşıyor; çeyiz sergisi. Bahsedildiği gibi çeyizin hediye anlamının yanı sıra gelinin ve annenin hünerlerini, bu önemli törene ne kadar iyi hazırlandıklarını gösteren, statü yaratan sembolik anlamları da vardır. Çeyiz sergisi bu anlamların yaratıldığı önemli etkinliklerden biridir. Dokumalar çeyiz sergisine kadar sandıktlardır ve düğünle beraber yeni evlerinde de sandıklara gideceklerdir. Ancak çeyiz sergisi onlara özel toplu bir gösterim anıdır. Sergiyle ürünler üzerinden bir sosyalleşme ortamı da yaratılmış olur. Bu ortamda çeyiz ve çeyizin bir parçası olan dokumaların değeri pekişir. Bu değer sadece çeyizin ne kadar iyi hazırlandığı ne seviyede beceriler gösterildiğine bağlı değildir. Köyde hem evliliğe hem çeyize hem el işine verilen önem bu değeri belirlemede rol oynar.

Örneğin, dokumaya ve dokunan ürünlere verilen değer anneler ve kızlar açısından farklı idi. Genç kızlar için el işi ve dokumaya verilen değer git gide azalmaktadır. Genç kızlara “Kendi kızın olursa dokuma yapar mısın?” diye sorduğumda genelde “Ne uğraşacağım hazır alırım” diyorlar. “Kendi çeyizindeki dokumaları kullanacak mısın?” diye sorulduğumda ise bazen sadece “Hayır” diyorlar bazen de evde kullanmayacaklarını, evlerine uymayacağını söylüyorlar (genelde üniversite okuyorlar, iş bulup, şehirde oturmayı planlıyorlar). Birisi belki pikniğe giderken kullanabileceğini belirtiyor.

Köyde yaşayan anneler içinse durum daha farklıdır. Onlar için dokumaların kullanım ömürleri devam ediyor; evlerinde kilimleri, komşuya giderken torbaları kullanıyorlar. Yazın kapı pencere açık, çok toz oluyor diye eskimiş kilimlerini seriyorlar, kışları ise daha yıpranmamış olanları tercih ediyorlar. Ancak annelerin evinde de birçok hiç kullanılmamış kumaşlar ve ürünler vardı (Şekil 6.38 :). Yeni dokunan da olsa, eskiden kalma da olsa dokumaları satmaya herkes çok karşı. Onların el emeği olduğu, el emeğine değer biçilemeyeceğini düşünüyorlar. Bu düşünce her kadında çok keskin biçimde mevcuttu.

Şekil 6.38 : Evlerden çıkan eskiden dokunmuş artık kullanılmayan kumaşlar ve kıyafetler.

Sonuç olarak dokuma eskiden hem sembolik olarak çeyiz sergisi ve değişim anında değerli hem de sonrasında kullanım nesnesi olarak değerliydi. Ancak artık bu kullanım değeri oldukça azalmış durumdadır. El işi dokumalar köye ait olarak görülmekte ve şehre göçen çocuklar tarafından, şehirdeki evlerine uymayacağı düşünülmektedir. Bu toplumsal değişimler dokunan ürünlerin değerini ve dokuma uygulamasının devamlılığını etkilemektedir.

6.2.3 Maddi ve mekânsal özelliklerinin dokuma uygulamasına etkileri

Hem dokumanın getirdiği fiziksel gereklilikler hem dokumanın etrafını saran maddi etmenler hem çevresel fiziki faktörler, dokumanın yapılma biçimini ve etrafında yarattığı sosyal ilişkileri etkilemektedir. Ingold'a (2007) göre nesnelerin insanla ilişkiyle girdiği, insanın nesneye nesnenin insana karşılık verdiği alan; nesnenin fiziki yüzeyidir. Bu nesnenin maddi özellikleri (boyutu, biçimi) ve malzemesinden gelen özellikleri (ıslanır mı, kolay kırılır mı, ağır mı?) onun, insanların ve diğer nesnelerin müdahalesine karşı nasıl davranacağını belirlemektedir. Nesneleri aktif yapan onların

maddi özellikleridir (Ingold, 2007). Bu bölümde Karşıyaka dokuma uygulamasını oluşturan maddi ve mekânsal özelliklerinin etkilerine bakılacaktır.

Dokuma tezgâhının ahşap olması ve karmaşık biçimsel detaylar içermemesi tekrar tekrar kurulabilir ve sökülebilir olmasına yaramaktadır. Tezgâhın kurulumu için ahşap parçaların birbirine geçirilip özen gerektirmeyen bir şekilde çivilenmesi yeterli olmaktadır. Kalın malzeme kullanılması da bu tekrarlı çivi çakma-sökme işlemi esnasında malzemenin kırılıp bozulmamasına yaramaktadır (Şekil 6.39 :). Ayrıca ahşap olması, bir parça kullanılmaz hale geldiğinde yeniden üretimini ya da tamirini daha erişilebilir kılmaktadır. Örneğin tarak isimli parçada bu esneklik söz konusu değildir. Tarak metal malzemeden ve ince, eş aralıklı dişlerden oluşur ve tefe ile dokunan kilime vurulur. Tarak, doğru kullanılmadığında malzeme ve formundan ötürü bozulmaya yatkındır ve tarağın tamiri, diğer ahşap ve kaba parçalar kadar erişilebilir değildir. Bu nedenlerden dolayı tarak sahipleri herkese tarağını vermek istemeyebilir ve bu parça daha kıymetli hale gelir. Bu durum köydeki sosyal ilişkileri etkilemektedir.

Şekil 6.39 : Tezgâhtan detaylar.

Dokuma tezgâhı oldukça büyük bir yapıdır. Ölçüleri onu ev gibi kapalı bir mekâna kurulmasına izin vermemektedir. Bu nedenle kadınlar tezgâhı sokağa kurarlar. Bu durum yardımcı, ziyaretçi gibi rollerin oluşmasına, tezgâhın bilgi ve toplumsallaşma merkezi haline gelmesine olanak sağlamaktadır. Eğer dokuma ev içinde yapılabilen bir uygulama olsaydı sosyalleşme oluşturma gücü azalabilirdi. Boyutları sebebiyle dışarıda olması katılımı artırmakta ve esnekleştirmektedir.

Tezgâhın sokağa yani açık havaya kurulmasıyla hava durumu da dokuma uygulamasını etkileyen bir faktör haline gelir. Kadınlar tezgâhın ve dokumaların yağmurdan etkilenmemesi için yaz aylarında dokuma yapmayı tercih etmektedirler. Bütün gün güneşin altında oturamayacakları için bina veya ağaç gölgesine yerleşirler. Güzel havada, gölge alanda kurulu tezgâh bu özellikleriyle de ziyaretçiler için çekici hale gelir. Tezgâh başı hem serin hem sohbetin olduğu yere dönüşür.

Ayrıca Karşıyaka Köyü'nün dolmuş yolunun sonunda, merkeze en uzak köy olması ve bir kum sahili bulunmaması onu ziyaretlere daha kapalı hale getirmektedir. Köyün dönüşümü, ondan önceki köylere göre çok daha yavaş gerçekleşmektedir. Diğer köylerde dokuma yapan kalmazken Karşıyaka'da hala devam etmesinin bir sebebi de bu coğrafi özelliğidir.

Ingold'a (2007) göre insanın etkileşim içinde olduğu şey de maddedir ve nesnenin maddesel / fiziki özellikleri bu etkileşime yol gösterir. "İnsanlar maddeler havuzu içinde yüzer" ve "Bu havuz sürekli akış ve değişim içindeki sonsuz çeşitli maddeyi içerir" (Ingold, 2007, s. 7). Örneğin köydeki yolların malzemesi ve biçimi dahi dokumayı etkiler. Köyde yolların çoğunluğu taş yoldur. Tamamen asfalt yol yerine taşlı yol, dokuma yapan kadınların işine yarayan bir durumdur. Çünkü hem ip çözmek için hem de tezgâhı sağlamlaştırmak için yere kazıklar saplanır. Bu kazıklar iki taş arasından aralık bulunup sabitlenebilmektedir (Şekil 6.40 :).

Şekil 6.40 : Yola çakılan demir çubuklar.

Dokumayı saran maddelerin özellikleri dışında işin fiziksel gereklilikleri de etmemdir. Öncelikle dokuma yapmak birçok farklı aşamasında zorlu fiziksel süreçler gerektirir. İp çözme, ipi gücülerden geçirme, tezgâhı kurma; hepsi birden fazla el ister. Dokumanın kendisi tek başına yapılabilse de fiziksel olarak yorucu olduğu için dönüşümlü şekilde dokumak, biri dokurken diğerinin masur, selmin gibi konularla ilgilenmesi işi rahatlatır. Bu nedenle dokuma uygulaması yapılma biçiminden ötürü birlikte çalışmayı, iş birliği yapmayı ve dolayısıyla toplumsallığı zorunlu kılar.

6.2.4 Üretim mekânı olarak sokak

Dokumanın baştan sona sokakta gerçekleşmesi tezgâhın bilgi merkezi haline gelmesine, sadece dokumanın değil toplumsallığın ve yerelliğin de üretildiği yer haline gelmesine, etrafında farklı farklı aile ve hısımlık ilişkilerinin kurulmasına imkan tanımaktadır. Sennett (2012) atölyeleri topluluğun yaşantısını sağlamlaştıran, iş birliği ile üretim yapılan mekân olarak tanımlar. Karşıyaka’da atölye sokağın kendisi olur. Sokak bir ortak üretim mekânına dönüşür. Üretim alanının herkesin gözü önünde ve yolu üzerinde olması, atölyenin üretim üzerinden iş birliği özelliğini katmerlendirmektedir.

Sokak iletişimi ve kesişimi hat safhaya çıkarmaktadır. Sokaktan geçenler bazen doğrudan üretimin, bazen sohbetin bir parçası olarak iş birliğine katılır. Sennett (2012) göre “Atölye fikri, uzun dönemde ortak yarar ve bağlılığı; kısa dönemde esneklik ve açıklığı sağlayan bir kurumdur” (Sennett, 2012: 75). Sokak herkese açık bir mekân olarak dokuma uygulamasını o an, oradan geçen herkesin katılımına açık hale getirir. Bu da iş birliğinin çeperini büyütür. Köy içinde daha geniş bir topluluk hem iş birliğinin bir parçası hem de dolayısıyla toplumsal bağlılığın ve dayanışmanın bir parçası haline gelir. Sokağın üretim mekânı olması, ayrıca Sennett’in (2012) bahsettiği esneklik özelliğini de beraberinde getirir. Hem katılımcıları hem de katılımcılığın biçimlerini çeşitlendirmektedir. Çok daha fazla insanla temas kurulurken bu temasın biçimi o anki gündelik hale göre gerçekleşir. Kişinin acelesi varsa bir selam verip geçerken, vakti varsa biraz sohbet için oturabilir, bazen dokuma hakkında fikirlerini verebilir, bazen dokumanın başına geçerek yardımcı olabilir.

Simpson (2011) sokak göstericilerini incelediği çalışmasında, onların sokağın zamansal ve mekânsal organizasyonunda neden oldukları değişikliklere dikkat çekmektedir. Karşıyaka’da dokuma tezgâhı kurulduğu zaman sokağın kullanım

biçimi, yoğunluğu, akışı ve işlevi değişir. Anlık karşılaşmalara, katılımlara neden olur. Dokuma, köyde sokağın gündelik kullanımında değişikliğe sebep olur, farklı ilişkiler kurulur. Tezgâh genelde hem gölgeden faydalanma hem de geçişi daha az kapama adına bir bina duvarına yatay ya da paralel olacak şekilde konumlanır. Etrafında küçük taburelerde ziyaretçiler oturur. Birlikte, ip açma gibi bir iş yapılacaksa yuvarlak oluşturabilmektedir.

Ayrıca bir köyün sokağında olmak bir kentin sokağında olmaktan daha farklıdır. İkisine işleyen kanunlar aynı olsa da gündelik hayattaki kuralları sokağın sakinleri koymaktadır. Bir sokağa tezgâh kurulduğunda sokak onların atölyesine dönüşür. Araba geçmek istediğinde bir diğer yoldan dolar. Ayrıca yakın akrabalar yan yana oturduğu ve zaten akraba-komşu birlikte tezgâh kurduğu için sokağın kullanımı daha da kolaylaşmaktadır. Sokakta yer kaplamak, sese neden olmak hem dokumanın gerekliliğine olan inanç hem tezgâhı kuran kişilerin aynı sokakta olması sebebiyle sorun teşkil etmemektedir.

6.2.5 Dokumanın altyapısı

Köy içinde var olan, kapsamı çok geniş bazı altyapılar dokuma uygulamasını doğrudan etkilemektedir. Bu bölümde, önce kısaca altyapıların nasıl tanımlandığına bakıldıktan sonra Karşıyaka dokuma uygulamasına etki eden altyapılar incelenecektir.

Altyapılar örgütlü uygulamalarla *ilişkisel* (relational) bir konumdadır. “Bir aşçı için su dağıtım altyapısı, yemek yapmanın ayrılmaz bir parçasıdır” (Star ve Ruhleder, 1996: 113). Suyu nasıl erişildiği yapılan yemeğin ne olacağını, nasıl ve hangi yöntemle yapılacağını doğrudan etkiler. Bir organizasyonu çalışırken onun işlerliğini sağlayan görünmez altyapısal elemanlara odaklanmak bütünü anlamak için gereklidir (Leigh Star ve Ruhleder, 1996; Star, 1999). Altyapıların özellikleri şu şekilde sıralanabilir; başka yapıların, sosyal olayların, teknolojilerin içine gömülüdür. Kapsamı geniştir; zamansal ve mekânsal olarak bir olay ya da bir yerin ötesine geçer. Yabancılar ve dışarıdan gelenler için altyapı, öğrenilmesi gereken bir nesnedir ama öğrenildikten sonra her kullanımda yeniden kurmaya gerek yoktur, hep oradadır ve görünmez şekilde yapılan işi destekler. Ancak bozulduğunda, iş yapılamaz hale geldiğinde farkına varılır ve üzerine düşünülür. Altyapılar büyük, katmanlı ve karmaşık olduğu için değiştirmesi, yenilenmesi parçalı ve zaman yayılmış şekilde olur. Son olarak altyapılar topluluğun adetlerine göre oluşabilir ve çeşitlenebilir (Agid, 2018).

Dokumanın hammaddesi olan ipler çoğunlukla hem daha ucuz hem daha çok çeşide erişebilmek için köy dışından alınmaktadır. Bu da köyün ulaşım altyapısını dokuma uygulamasının işlemlerini sağlayan faktörlerden biri yapar. Köyden Bandırma merkeze düzenli dolmuş bulunmaktadır. Bu dolmuşlar kadınların ihtiyaçlarını karşılamalarını oldukça kolaylaştırmaktadır. Hatta acil bir renk ipe ihtiyaçları olduğunda, eğer çok özel bir ip değilse, dolmuşla Bandırma'ya giderek gün içinde hemen işlerini halledebilmektedirler. Yolculuk tek yönde 45 dakika civarı sürmektedir. Köy ile ilçe merkezi arasındaki yol asfalt, yer yer virajlı bir sahil yoludur. Bazen satıcılar da bu yolu kullanarak ip satmak için arabalarıyla köye geldikleri olur. Nadiren de olsa fiyat ve çeşit olarak uygun gördükleri bir ipi bu satıcılardan alabilirler.

Dokuma uygulamasını etkileyen başka bir altyapı da sokak aydınlatmasıdır. Kadınlar yaz aylarında dokuma yaptıkları için gece geç saatlere kadar; 2'ye, 3'e kadar, dokuma yapabilmektedirler. Bu nedenle sokak aydınlatmasına ihtiyaç duyarlar. Köyde sokak lambaları vardı, ancak yeterince sık değildi. Dokuma yapan grubun evlerinin konumuna göre sokak lambasından faydalanamayabiliyorlar. Eğer sokak lambası yoksa bina girişinin ışığından yararlanabiliyorlar ya da pencerelerinden kablo uzatıp ampul takmak suretiyle ışık kaynağı yaratabiliyorlar (Şekil 6.41 :). Böylece köyün sokak aydınlatma altyapısı dokumanın bir parçası olmaktadır. Bu altyapı yetersiz kaldığında da kendi çözümleriyle altyapıyı genişletebiliyorlar.

Şekil 6.41 : Evin penceresinden tezgâhın üzerine doğru uzatılmış ampul.

6.3 Sonuç: Karşıyaka Köyü Dokuma Uygulamasının Temel Özellikleri

Bu çalışmada Karşıyaka Köyü dokuma uygulaması tüm detayları ile incelenmiş, kendiliğinden oluşmuş bu belirsiz organizasyonun örtük mutabakatları tespit edilmeye çalışılmıştır. Dokuma uygulaması boyunca birçok noktada kadınlar ortak kararlar alırlar ve birlikte çalışırlar. Kimlerin tezgâha gireceği, ne kadar ürün dokunacağı, hangi sırayla dokunacağı, ürünlerin renkleri ve desenleri, ne zaman dokunacağı, tezgâhı nereye kuracakları gibi neredeyse her adım tezgâh kuracak grup içinde ortak kararlaştırılır. Aynı yaz tezgâh kuracak farklı gruplar arasında da bir grubun tezgâhı ne kadar tutacağı, sonra kimin tezgâhı alacağı gibi noktalarda işbirliği gerekir. Grup içinde ortak karar almanın yanı sıra ortaklaşa çalışılan; tezgâh kurma, ip çözme, yer yer dokumanın kendisi gibi birçok nokta vardır. Dokumayı bilfiil yapanların yanı sıra; tezgâh sahipleri tezgâh parçalarını sağlayarak, ustalar yardım ederek ve hatta ziyaretçiler sohbetleriyle yer yer bu ortak çalışma sürecine dâhil olurlar.

İçinde birçok ortak karar alma ve birlikte çalışma süreçlerini barındırsa da genel seyrin belirlenebilir kuralları ve düzeni yoktur. Sonuç olarak Karşıyaka'da dokuma organizasyonu; esnek, tespit edilemez, kendi üyeleri tarafından bile görülür olmayan, limitleri fark edilemeyen ve kendine özgü bir şekilde gerçekleşir. Ancak her kararın altında onu etkileyen etmenler vardır. Bu etmenleri keşfetmek, kendiliğinden oluşmuş ve uzun yıllardır devam eden, maddi kazanç amacı gütmeyen bu birlikte üretme uygulamasının dinamiklerini anlamaya yardımcı olur.

Dokumanın devam etmesinin önemli sebeplerinden biri çeyiz geleneğidir. Köyde kadınların toplu olarak evlilik kurumuna ve evlilik ritüellerine verdikleri önem ve anlam, evlilik ritüellerinin bir parçası olan çeyiz hazırlıklarına da yansır. Çeyizin bir parçası olan dokumayı gerçekleştirmek, köyün ortak değerleri bağlamında önem kazanır. Bu değerler doğrultusunda davranmak; içinde yaşanılan topluluğun bir parçası olarak hissetmek, topluluk tarafından kabul görmek ve ona ait olmak anlamına gelir. Aksi ise dışarıda ve eksik hissetmeye, olası dışlamalara sebebiyet verebilir. Yani dokuma yapmak sadece bir ürün üretmeden ibaret değil, aynı zamanda topluluğun değerlerine uyma ve gerçekleştirme ve dolayısıyla bu değerleri yeniden üretme pratiğidir.

Mütemadiyen çeyize atfedilen değer dokumayı devam ettirdikçe dokumanın uygulanması da çeyizin sembolik değerini sürdürüyor. Çeyizin içindeki el işi ürünler,

kullanıma yönelik hazır ürünlerin getirdiği işlevsel değerinden farklı bazı anlamlar taşıyor. El işi ürünler ile çeyize harcanan zaman ve emek, annenin kızına verdiği önemin ve kızını yalnız bırakmadığını ve evliğı onayladığının göstergesi oluyor. Çeyiz sergisiyle bu değer bütün köye gösterilmiş oluyor. Çeyizin içeriğini oluşturan el işleri içinde özellikle dokuma, yapılışı ve fiziksel özellikleri nedeniyle hem çeyiz hem başka başka toplumsal konuların yeniden üretildiğı yer oluyor. Dokumada kullanılan araçların birlikte çalışmayı zorunlu kılması, herkeste bu araçların bir parçasının olması ama kimsede hepsinin olmaması, toplumu birbirine bağı hale getiriyor. Uygulamanın fiziksel gereklilikleri, tezgâh boyutu ve ip açma gibi işlemler sebebiyle dokumanın sokakta ve birlikte çalışmayı gerektirmesi, ortak çalışmayı zorunlu kılıyor. Dokuma uygulaması; uygulayıcılar arasında birlikte yapma üzerinden bağı oluşturmaları, çeyiz hazırlama üzerinden anne-kız arasında ve toplumla bağı kurması, tezgâhın etrafında toplanılarak sohbet edilmesi ve sosyalleşilmesi ile toplumsallığın, yerel bilginin ve yerelliğın üretildiğı yer oluyor. Dokuma, tüm özellikleriyle zorunlu ama esnek bir birlikteliğı ve katılımı beraberinde getiriyor. Bu sayede dokuma yapılırken kendisinin devamını sağlayacak toplumsallığı ve yerelliğı de üretiyor.

Dokumanın öğrenilmesi yukarıda bahsedilen toplumsallık içinde gerçekleşiyor. Kızlar çocukluktan itibaren tezgâhın etrafında oynuyorlar, annelerinin yanında oturuyorlar, annelerine yardım ediyorlar. Konuşulanlara kulak misafiri oluyorlar, sohbete katılıyorlar. Bir yandan dokumaya dahil olurken bir yandan toplumsallığa dahil oluyorlar. İp sarmayı öğrenirken içinde yaşadığı toplumun değer yargılarını da öğreniyorlar. Tezgâh aslen kızın çeyizi için kurulmakla beraber, “Oğlum da evinde kullanır” denerek oğullara da kilim dokuyanlar vardı. Öte yandan dokumaya yardım eden, dokuma öğrenen erkek çocuğuna hiç rastlamadım. Toplumsal olarak dokuma kadın işi olarak görülmekteydi. Gündelik hayatta aynı ortamda yetişseler de erkek çocukları dokuma öğrenmiyorlardı. Bu da yine dokumanın içinde bulunduğu toplumsal bağlamı ve değerleri hatırlatmaktadır.

Gözlediğim kadarıyla her yaz birkaç tezgâh kuruluyor, bir yaz ihtiyacını gideren bir süre tekrar tezgâh kurmuyor. Bir sonraki yaz tezgâh kuranlar, bir önceki gruptan farklı oluyor; tezgâh da farklı bir yere kurulmuş oluyor. Böylece dokuma ve dokumanın yarattığı toplumsallık köyün içinde gezmiş oluyor ve köyün her noktasına dokunuyor. Geçen yıl dokuyanlar, bir sonraki yıl ziyaretçi olarak tezgâh başında yerlerini alabiliyor. Böylece kimse sürekli ağır bir sorumluluğın altında olmadan; dokuma,

döngüsel bir şekilde varlığını devam ettiriyor. Başka başka kişileri, başka başka rollerde başına toplayarak dokumanın öğrenilmesini sağlıyor, yerel bilgiyi dolaşıma sokuyor, iletişim ve kesişim noktası oluyor.

Dokuma, birden fazla ölçek ve konuda birlikte çalışma, birlikte karar verme ve birlikte örgütlenme aktivitelerini içeriyor; esnek ve kendine özgü bir iletişim içinde gerçekleşiyor. Birçok karar sokakta ve müşterek alındığı için isteyen herkesin katılımına açık; herkes fikrini söylüyor. Bazen yoldan geçenler kısaca bir şey deyiveriyor, bazen tezgâhın başına oturup yorum yapıyorlar; bazen de dokumayı yapan sohbeti başlatabiliyor. Fikir ileri sürmek kadar fikre karşı çıkmak da sansürsüz ve doğrudan yapılıyor. Bu rahatlık ve esneklik aynı zamanda bir karmaşayı da beraberinde getiriyor. Özellikle kalabalık bir ortamda herkes bir yandan konuşabiliyor, araya başka konular giriyor; her şey doğrudan söyleniyor. Bu iletişim ve üslup bana karmaşık ve sert gelse de; onlar kendilerine özgü iletişim biçimi sayesinde kararlar alıyor, uygulamaya koyuyor ve sonuca ulaşıyor.

Nesneler de kültürler de sürekli değişir ve dönüşür. Bu değişimler sistemleri etkiler. Karşıyaka'daki dokuma uygulamasının birbirini besleyen toplumsal ve fiziksel özelliklerinden bahsedilse de zaman geçtikçe bu denge değişiyor. Kadınlar eğitim seviyelerinin artmasıyla ve çalışmaya başlamalarıyla köyden, ailelerinden farklı değer yargılarına sahip olabiliyorlar. Birçoğu çeyizdeki el işi ürünlerin üretimini fazla zahmetli buluyor ve bu işe ayıracak vakitleri olmadığını söylüyorlar. Şehirdeki evlerine uygun olmayacağını düşünüyorlar. İleride, kendi kızları için dokuma yapmayacaklarını da belirtiyorlar. Dokumanın uzun yıllardır devam etmesini sağlayan denge, insanların köy dışına çıkmaları, başka uğraş ve ilgilere yönelmeleriyle değişiyor. Bu da sistemlerin ve örgütlenmelerin devamlılığı için sürekli gözden geçirilmesi ve dönüşmesi gerektiğini gösteriyor. Dokuma, üzerinde yükseldiği değerler ve özneler değişirken sabit kaldığı için artık geçerliliğini yitirmeye başlıyor. Değişen başka bir şey de kadınların zaman kullanım alışkanlıkları. Karşıyaka Köyü'nde evin geçimini sağlayan parayı kazanmak için zaman harcayan taraf genellikle erkeklerdi. Kadınlar, ev ve çocuklarla ilgili bütün işleri üstleniyordu. Ayrıca topluluğa has birçok geleneği gerçekleştirerek sürdürme görevi de kadınlardaydı. Ancak şehre göçen veya göçmek isteyen genç kadınlar, zamanlarını gelenekleri yerine getirmek yerine maddi kazanç sağlayacak bir işte çalışarak kullanmayı tercih ediyorlar. Bu, illa ki o geleneklere daha az önem veriyorlar demek olmayabilir, ama

başka bir değer sisteminin içine girdikleri söylenebilir. Karşıyaka dokuma uygulamasının organizasyonu, esnek ama içinde bulunduğu yerel değerlere bağlı olarak tanımlanabilir. Bu bağlılık, daha önce bahsedildiği gibi dokumayı günümüze kadar sürdüren noktalardan biriydi. Diğer yandan, köy dışarı açılır ve değişirken dokuma motivasyonun aynı yerel değerlerde sabit kalması, dokumanın azalmasına sebep olan önemli nedenlerden biridir.

Dokuma-toplumsallık ilişkisi, dokuma yapılmadığında toplum dışına itilme endişesini getirebilir. Öte yandan, başka konular sebebiyle toplulukla bağların zayıf olduğu hissediliyorsa, bunu güçlendirmek ve aidiyet duygusunu güçlendirmek için dokumaya belki başkalarının harcadığından da daha çok zaman ve emek harcanabilir.

Tüm anlatılanlar doğrultusunda Karşıyaka dokuma uygulamasının organizasyonu ve gerçekleşmesindeki anahtar noktalar şu şekilde sıralanabilir:

1. *Esnek ve belirsiz örgütlenme içermesi:* Dokumanın organizasyonu tespit edilemeyen, kendi üyeleri tarafından bile fark edilemeyen ve limitleri çizilemeyen bir şekilde belirli kurallara bağlı olmaksızın topluluğun sağduyusuyla, anlık kararlar alınması suretiyle gerçekleşir. Hem bu sebeple hem sokakta gerçekleştiği için plansızca ve tesadüfi olarak farklı kişilerin farklı ölçülerde katılımına açıktır.

2. *Plansız karar verme ve birlikte çalışma süreçleri içermesi:* Dokuma esnasındaki ortak karar alma süreçleri; fikirlerin anlık söylendiği ve anında karşı çıkılabildiği bir dinamizm içinde, karmaşık, bazen sert ve seri gerçekleşir; büyük ölçüde sağduyuya dayalıdır.

3. *Ortak bir geleneği gerçekleştirmeyi hedeflemesi:* Dokumanın devam etmesinin önemli sebeplerinden biri, toplumsal konvansiyon olarak çeyize verilen önem ve çeyiz içinde el işi ve dokuma ürünlerin bulunması gerekliliğine olan inançtır. Bu hedefe ulaşmak için dokuma yapılır. Dokuma yapıldığında ve çeyiz hazırlandığında toplumsal inanışlar yerine getirilmiş olur. Böylece, kişiler kendilerini bulundukları topluma daha da ait hissederek.

4. *Yerelliği ve toplumsallığı yeniden üretmesi:* Dokuma yapmak sadece bir ürün üretme aktivitesi değil, aynı zamanda topluluğun değerlerine uyma ve gerçekleştirme ve yeniden üretme aktivitesidir. Tezgâh sokakta bulunduğu sürece dokumanın yanı sıra sohbet, dedikodu, şakalaşma ve ziyaretlerin odağı haline gelir. Böylece; dokuma yapılırken, bir yandan da dokuyanların ve ziyaretçilerin hayat görüşleri şekillenir ve

içinde bulundukları topluluğun değerleri, inançları konusunda birliktelik sağlanmış olur.

5. *Bilgi üretim ve dağıtım merkezi olması:* Tezgâh başı sokakta farklı kişilerin kesişim ve dağılım noktası olarak bilginin de üretildiği ve dağıtıldığı yer haline gelir.

6. *Maddi özelliklerin toplumsal özellikleri desteklemesi:* Çeyizde birçok farklı el işi ürün vardır. Dokuma, diğerlerinden farklı olarak yapılışının getirdiği fiziksel zorluklar sebebiyle iş birliğini zorunlu hale getirir. Dokuma araçlarının maddi özellikleri de sosyalleşmeyi ve katılımı açık ve esnek biçimde destekler niteliktedir. Bu nedenlerle dokuma, çeyiz ürününün yanı sıra bazı toplumsal niteliklerin yeniden üretilmesine vesile olur.

7. *Mülkiyet dağılımının toplumsal özellikleri desteklemesi:* Yıllar içinde oluşan durum sebebiyle herkeste dokuma araçlarının bir parçasının olması ama kimsede hepsinin olmaması toplum içi bağlılığı güçlendirmiştir. Birinden bir parça istendiğinde; hem ileride başkasının parçasına ihtiyacı olacağından, hem de dokumayı ancak başka insanların yardımıyla yapabileceği için, elindeki parçayı paylaşması sağduyulu davranışları destekler niteliktedir.

8. *Sosyal-mekânsal bağlamın toplumsal özellikleri desteklemesi:* Dokumanın baştan sona sokakta gerçekleşmesi, tezgâhı bir bilgi alışverişi merkezi haline getirir. Bu sayede sadece dokumanın değil toplumsallığın ve yerelliğin de üretildiği bir yer haline gelerek etrafında farklı farklı aile ve hısımlık ilişkileri kurulmasına imkân tanır. Kamusal alan olarak sokak, dokuma uygulamasını o an oradan geçen herkesin katılımına açık hale getirir. Köyün oturma düzeni akrabalık derecelerine göre oluştuğu için kapı önünün ve sokağın bir üretim alanına dönüşmesi kolaylaşır.

9. *Yerelde çiraklık yoluyla öğrenmenin toplumsal özellikleri desteklemesi:* Dokumada, yerel bilgi yerelde çiraklık tipi öğrenmeyle, gündelik hayatın içinde, gündelik hayata katılarak ve sosyalleşerek öğrenilir, yeniden üretilir, aktarılır. Dokuma öğrenilirken sadece teknik bilgi ve beceri aktarılmaz; kişiler, aktiviteler ve toplum arasındaki ilişkiler de oluşur; toplumsallık ve yerellik pekişir.

10. *Döngüsel bir şekilde üretimin sürekli olması:* Her yaz farklı kişilerin dokuma yapması, hem köyde sürekli dokuyan birilerinin olmasına ve dokuma üzerinden sosyalliğin devamına yararken hem de tezgâhın, köyün farklı yerlerinde kullanılmasına neden olarak sosyalliği yayar. Ayrıca bir dokuyan sonraki birkaç yaz

dokumadığı için esas sorumluluk sahipleri döngüsel olarak değişir ve kimse aşırı yükte görev üstlenmemiş olur.

Biraz daha rafine bir şekilde ifade etmek gerekirse; Karşıyaka'da dokuma uygulaması, üretim üzerinden toplumsallığı ve yerelliği sağlamlaştırmaktadır. Hem dokuma üretiminin yapılma biçimi hem kullanılan araçlar, birlikte karar almayı ve beraber çalışmayı zorunlu kılar. Sağduyuya dayalı esnek bir örgütlenme ve katılıma açık bir alan yaratır. Ortak toplumsal bir hedef doğrultusunda üretimin devamlılığı sağlanmış olur, ancak öznel değiştikçe bu hedef de silikleşmektedir.

7. SONUÇ VE ÖNERİLER

7.1 Tasarım Alanının Karşıyaka Köyü Dokuma Uygulamasından Öğrenebilecekleri

Bu tezde; Karşıyaka dokuma uygulaması, tasarım araştırması kapsamında nasıl ele alınabilir sorusunun cevabı aranırken, literatür taraması sonucunda ve sahadan elde edilen görüşler doğrultusunda yerelden öğrenme yolu tercih edilmiştir. Yanı sıra Santos'un (2018) farklı bilme biçimlerinin varlığı ve nasıl bir arada ele alınabileceği üzerine yazdıklarından da beslenilmiştir. Bunun üzerine araştırma sorularından üçüncüsü; "Tasarım disiplini Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasından neler öğrenebilir?" cevaplanmaya çalışılmıştır. Bu soru ele alınırken yerel / tekel bilginin de aslında en az *Batı bilgisi* kadar önemli olduğu vurgulanarak bilgi ekolojisi oluşturmak; araştırma sonucunda bu iki bilgi arasındaki farklılıkları, ortakları bulmak ve birbirini besleyebilecekleri bir alan keşfetmek (kültürlerarası çeviri) hedeflenmiştir. Hatırlamak gerekirse, Santos'a (2018) göre bilme biçimleri sonsuz ve her biri mutlaka eksikti. Bu yüzden farklı bilme biçimlerinin bir arada, eşit şekilde var olabildiği bilgi ekolojileri yaratmak ve farklı bilme biçimleri arasında kültürlerarası çeviri yapmak gerekiyordu. Kültürlerarası çeviri kısaca; farklı bilgi biçimlerini eşit seviyede ele alarak, birini diğerine dönüştürmeyi hedeflemeden, içlerindeki benzer ilgileri ve farklı cevapları tespit ederek birden fazla kültürü yoğurma işidir (Santos, 2018). Bu çeviri türü uygulamalara bakmaktadır. Tüm toplumsal uygulamalar bilgiye işaret eder, dolayısıyla hepsi bilgi uygulamalarıdır. Çeviri; uygulamalarla uğraşırken örgütlenme biçimleri, aksiyon çeşitleri, başa çıkma yöntemleri gibi konulara odaklanır (Santos, 2018).

Gregory'e (2018) göre profesyonel bağlamda tasarım genelde proje odaklı ilerler ve şimdiye veya yakın geleceğe dair çözümler üretir. Teslimler üzerinden ilerleyen, çoğu zaman oldukça rekabetçi bir eğitim ve iş ortamı vardır. Bunlar yerel bağlamın ve toplumsal tasarımın ihtiyaçlarından çok farklıdır (Gregory, 2018). Ansari'ye (2019b)

ve tez boyunca bahsedilen birçok araştırmacıya göre de tasarım yerel bağlama küresel yöntemlerle yaklaşmaktadır. Oysaki tasarımın yerel bilgi ve yerel uygulamalardan ortaya çıkmış çok daha çeşitli yöntemlere ve anlayışlara (temsil niyetiyle değil, var olan formları, güç ilişkilerini dengesizleştirmek için) ihtiyacı vardır.

Bu tezde bilgi üretimi ilişkisel ve yerleşik olarak ele alınmıştır; bu nedenle, her şeyden önce Karşıyaka dokumasının her açıdan incelenmesi ve anlaşılmasına odaklanılmıştır. Uygulamanın organizasyonunun anahtar özellikleri ortaya konmuştur. Bu bölümde ise kültürlerarası çeviri (Santos, 2018) hedefiyle tasarım ve Karşıyaka dokuması arasında kurulabilecek ilişkiler ortaya konacaktır. Bu katkı; bazen tasarımın farklı alanlarında görülen eksikleri işaret ederek, bazen yapılan eleştiriler üzerinden farklı bir bakış açısı sağlayarak, bazen de var olan çabaları destekleyerek ve bunların üzerine koyarak gerçekleşecektir. Karşıyaka dokumasının, kendi kendine oluşmuş ve uzun yıllardır kendi kendine devam eden bir üretim iş birliği olarak tasarım alanının öğrenebileceği birçok özelliği barındırdığı tespit edilmiştir. Bu kısım iki alt başlık altında incelenecektir. Öncelikle dokumanın iş birlikçi süreçlere dair gösterdikleri ve tasarım alanları ile kurulabilecek ilişkiler gelecek araştırma rotalarına işaret edecek şekilde listelenecektir. Bu noktalar yedi maddede incelenebilir: 1) Ortak motivasyonların belirlenmesi / oluşturulması, (2) Sürece dahil olan her elemanın birbirini desteklemesinin sağlanması, (3) Nesnelerin iş birliği sürecine katılması, (4) Sosyal-mekânsal ortamın sağlanması, (5) Birlikte yapma etkinliklerinin benimsenmesi, (6) Katılımda esnekliğin ve alışkanlığın sağlanması, (7) Süreçte bağlılık ve güven kurulması (Şekil 7.1). Daha sonra bu haritanın içerisinde en çok potansiyel gördüğümüz altyapılandırma yaklaşımıyla dokuma uygulaması arasında ilişkiler kurulacaktır. Bu amaçla dokuma uygulamasına altyapılandırma yaklaşımıyla tekrar bakılırken aynı zamanda katılımcı tasarımda altyapılandırma yaklaşımına, özellikle katılımcı uygulamalarla topluluk oluşturmaya dair tasarım çalışmalarına dair çıkarımlar ve öneriler geliştirilecektir.

7.1.1 Dokumanın iş birlikçi süreçlere dair gösterdikleri ve tasarım alanları ile kurulabilecek ilişkiler

1. Ortak motivasyonların belirlenmesi / oluşturulması: Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasının yıllardır devam etmesini ve köyün çoğunluğu tarafından uygulanmasını sağlayan anahtar özelliklerinden biri, uygulamanın ortak bir toplumsal

değeri gerçekleştirmeye dayanması ve bu değeri gerçekleştirmenin yolunun birlikte çalışmaktan geçmesidir. Dahası çeyiz ve dokuma arasındaki ilişki dışarıdan önerilmemiş, başka bir yapı ya da bir tasarımcı tarafından sunulmamış, uzun yıllar içinde içselleşerek ve dönüşerek oluşmuştur. Özellikle katılımcı tasarım yöntemlerinin benimsendiği ve iş birliğini hedefleyen tasarım çalışmalarında da ortak motivasyonların keşfedilmesinin veya birlikte belirlenmesinin çeşitli faydalarını vurgulayanlar mevcuttur. Bassetti (2019) birlikte ve katılımcı tasarım yöntemlerinin iş birliğini besleyecek ortak alanların yaratılması üzerindeki rolünü incelediği çalışmada tasarımın ilişkisel ve toplumsal değerlere odaklanmasını ve bu değerlerin bir araya getirici gücünü kullanması gerektiğini vurgulamaktadır. Kişiler ya da problemler yerine ortak değerlere dayandırılan süreçlerin kendiliğinden iş birliği oluşumunu desteklediğini belirtir. Paylaşılan değerlerin vurgulanmasının katılımcıların yalnızlığını gidereceğini, kendilerini süreçte daha güvenli hissetmelerine ve projeyi daha çok sahiplenmelerine yarayacağını söyler (Bassetti ve diğ, 2019).

Katılımcı tasarım başlığı altındaki topluluk odaklı katılımcı tasarım (community-based participatory design; DiSalvo ve diğ, 2013) çalışmalarında “Topluluk nedir, nasıl oluşturulur, katılımcı tasarımın bu konudaki rolü nedir?” gibi sorularla ilgilenilmektedir. Toplulukları; ilgilendikleri konunun etrafında toplanan, ilgili konu üzerine aktivitelerle bir araya gelebilen ve ortak hareket ederek konuyla ilgili belli sonuçlara varabilen, “Ortak bir probleme karşı ortak bir amaç için bir araya gelmiş çeşitli insanlardan oluşan” dinamik yapılar olarak tanımlarlar (le Dantec ve DiSalvo, 2013: 243). Topluluklar, meseleler onların müdahil olmasını gerektirdiğinde oluşur ve meselelerin üstesinden gelmeyi hedefler. Topluluklar; mantık ve fikir birliğinin olmadığı, çeşitli paydaşların bir araya geldiği alternatif fikirleri olan karmaşık yapılardır (le Dantec ve DiSalvo, 2013). Karşıyaka dokuma organizasyonu, ortak bir mesele etrafında bir araya gelme özelliğiyle topluluk oluşturma odaklı katılımcı tasarım alanlarına girdi sağlayabilir.

Cheng ve Kvan (2000), tasarım takımlarında birlikte çalışma ve iş birliğinin geliştirilmesi üzerine yaptıkları çalışmada takım içinde herkesin benimsediği ortak motivasyonların dikkate alınması ya da yaratılması gerektiğini belirtmektedir (Cheng ve Kvan, 2000). Profesyonel alandaki bu örnek, Karşıyaka dokuması gibi yerel bir uygulamaya çok uzak gözüktükçe de aslında bağ kurulabilir. Sennett’e (2012) göre iş

birliği yapabilme becerisi, tıpkı bir zanaat gibi sürekli yaparak ve tekrar ederek gelişmektedir. Ancak Sennett (2012) içinde bulunduğumuz çağda bizi vasıfsızlaştıran birçok faktör olduğunu ve bu beceriden uzaklaştığımızı belirtir. Sennett'e (2012) göre çalışanların kendi bölümlerinde yalıtılması, bilgi saklamanın değerli bulunması gibi özellikleri ve işgücünün gitgide daha kısa dönemlerle bir kuruma bağlanması nedeniyle iş birliği yapma vasfımız körelmektedir. Bu nedenle, doküma uygulaması profesyonel alandaki tasarım iş birliği organizasyonları için de yol gösterici olabilir.

Tasarımcılar tarafından; kamusal hizmetlerin oluşturulmasında tasarımın rolünü vurgulamakta, tasarım sürecine vatandaşların katılımıyla daha demokratik ve ihtiyaçlara cevap veren sistemlerin üretilmesini hedefleyen politikalar geliştirilmektedir (Devan Shah ve diğ., 2020; Hyysalo ve Hyysalo, 2018). Katılımcı tasarım yöntemleriyle halkı bir araya getirerek vatandaşların dahil olduğu toplumsal süreçlerle hem toplumsal ihtiyaçları karşılamak hem de yeni ilişkiler oluşturmak gibi hedefler güdülmektedir (Pawar ve Redström, 2015). Ancak tezin yazın taraması kısmında belirtildiği gibi özellikle toplumsal yenilik başlığı altındaki tasarım çalışmaları, doğru hedeflerin belirlenememesi ve toplumun değil fonlayan kurumların istekleri doğrultusunda ilerlenmesi gibi noktalarda eleştirilmektedir. Motivasyonun ortak belirlenmesi, hem topluluğu bir araya getirmeyi ve bir arada tutmaya hem de önden belirlenmiş ajandaları topluluğa dayatmak yerine onlarla beraber ve onları anlayarak bir ajanda oluşturmayı sağlar.

Literatür taramasında ortaya konulan noktalardan biri; ortak amaç ve motivasyonların belirlenmesi konusuna derinlemesine zaman ayıran çalışmaların az sayıda olduğu idi. Problem çözme odaklı yaklaşım, farklı paydaşların farklı beklentileri olması, proje süreleri gibi etmenler sebebiyle konular önceden belirlenmiş ya da ilk bakışta tespit edilebilen sorunlarla sınırlı kalmış oluyordu. Karşıyaka uygulaması bir kez daha sahada önce zaman geçirerek topluluğun sağ duyularının keşfedilmesinin, önden belirlenmiş bir ajanda olmamasının ve bu sağduyular üzerinden tasarımcının sahadaki varlığını ve planını birlikte oluşturmasının; ortak bir hareket yaratacak, kişilerin projeyi sahiplenmelerini ve projeye katılmalarını sağlayacak bir motivasyon kaynağı olduğunu göstermektedir.

Sennett'e (2012) göre esneklik, uzun süreli iş birlikleri için çok önemlidir çünkü çevre, olaylar, kişiler sürekli değişmektedir. İş birliği de onlarla beraber dönüşür ve bu değişimleri karşılar devam eder (Sennett, 2012). Karşıyaka bu anlamda esnek

değildir. Dışa açık bir çevre oluştukça özneler değişmekte ancak dokuma iş birliğinin tutunduğu dallar sabit kalmaktadır. Bu da dokumanın git gide azalmasına sebebiyet vermektedir. Bu durumda sağduyuları keşfetmek, beraber ortaya koymak ve onlardan yola çıkmak önemli olduğu kadar, topluluğun eğilimlerini anlayıp onlarla beraber dönüşebilecek, yeni anlamlar kazanabilecek süreçler tasarlamak da önemlidir.

2. Sürece dahil olan her elemanın birbirini desteklemesinin sağlanması: Karşıyaka dokumasının başka bir anahtar özelliği de bütüncül olmasıdır. Dokumadaki ve dokumayı çevreleyen her eleman sosyal özellikleri ve toplumsallığı destekler niteliktedir. Dokumanın fiziksel ihtiyaçları, dokumayı oluşturan elemanların maddi özellikleri, yıllar içinde oluşmuş mülkiyet özellikleri, dokumanın sokakta gerçekleşmesi, dokumayı öğrenmenin de yine toplulukla etkileşim halinde olması... Her şey bir araya gelmeyi, birbirine bağlılığı ve birlikte çalışmayı ihtiyaç haline getirmektedir.

Bunun, katılımcıların birlikte çalışmasını veya katılımcıların bir topluluk haline gelmesini hedefleyen tasarım alanları için bütüncül ve sistemsel düşüncenin önemini vurguladığı kanaatindeyim. Örneğin bu tasarım alanları içerisinde “katılımcı tasarımda altyapılandırma yaklaşımı” ile bağlar kurulabilir. Altyapılandırma, insanları katılımcı olarak angaje edebilecek sosyo-teknik kaynakları yaratmak (Dantec ve DiSalvo, 2013) şeklinde tanımlanabilir. Karasti ve Baker’e (2008) göre yerel topluluklar kendi uygulamalarını sürdürebilmek ve desteklemek için altyapılar kurarlar. Uygulama topluluğu içinde iş yapan kişiler, onları ilk etapta bir araya getiren işin devam edebilmesi için altyapılar kurarlar. Altyapı kavramı çok büyük ölçekte çağrışımlar yapsa da aslında daha büyük altyapıların içinde daha küçük ve yerel toplulukların organize ettiği yapılar için de kullanılmaktadır (Agid, 2018). Yerel altyapılar, kendi vizyon ve misyonlarına gömülü bilgi altyapıları oluştururlar. İnsanların oluşturduğu sistemler; üyelerinin ihtiyaçları, amaçları ve altında bulundukları kurallar çerçevesinde oluşurlar. Bu nedenle altyapılar bir işi ortaya çıkaran topluluğun sahip olduğu fikirleri, değerleri ve toplumsal uygulamaları içinde barındırır (Palmås ve von Busch, 2015). Altyapılanma yaklaşımı, topluluk oluşturmak için gerekli ilişkiler ağının kurulmasına yardımcı olan maddi kaynakları ve ortamları yaratan bir katılımcı tasarım uygulamasıdır. Bu bağlamda Karşıyaka uygulaması maddi ve toplumsal özelliklerin ve teknolojilerin birbirini destekleyen bütüncül yapısıyla altyapılanma yaklaşımına ilham olabilir.

Başka bir boyut olarak bu araştırmada benimsenen ekolojik yaklaşıma geri dönmek faydalı olabilir. Ekolojik yaklaşım, ilişkiselliği hem tekil olarak yani ayrı roller üzerinden hem de her elemanın birbiriyle ilişkisi ve birlikte dönüşümleri üzerinden, zamansal ve mekânsal bağlamında inceleyen oldukça detaylı ve bütüncül bir bakış açısı sunmaktadır. Tasarım araştırmalarında insan merkezli yaklaşım ön plandayken, son zamanlarda obje-merkezli yaklaşımlar da ön plana çıkmaktadır. Ekolojik yaklaşım ise ne obje merkezli ne de insan merkezlidir. Bağlamı oluşturan her elemana eşit önem atfederek süreçler ve durumlar çerçevesinde hem ilişkileri hem tekil özellikleri inceler. Karşıyaka sahasında da sosyal ilişkilerden öğrenme biçimlerine, tezgâh boyutundan yolların malzemesine her unsur Karşıyaka dokumasını oluşturur ve etkiler ve beraberce dönüşürler. Tasarım araştırmaları için de tekilliklerin unutulmadığı bütünsel bir düşünce ve sistemsal bir kurgu faydalı olabilir.

3. Nesnelerin iş birliği sürecine katılması: Aslında “Sürece Dahil Olan Her Elemanın Birbirini Desteklemesi” başlığı altında nesneler dahil insan ve insan olmayan aktörlerin dokuma organizasyonuna ve iş birliğine katkısı belirtildi ama dokuma organizasyondaki en büyük eleman olan tezgâhın nesnelerin iş birliğini oluşturmadaki rolünü ayrıca vurgulamak ve tasarım alanındaki yansımalarını daha detaylı irdelemek gerektiği kanaatindeyim.

Bir önceki bölümde tezgâhın bir obje ve bir teknoloji olarak hem fiziksel hem kullanıma yönelik özellikleri sebebiyle nasıl iş birliğini zorunlu kıldığından bahsedildi. Tasarım alanında, insan-odaklı kadar olmasa da (Rice, 2018), insan olmayanların katılımcı tasarımdaki rolü, nesne odaklı birlikte tasarlama süreçleri, toplumsal tasarımda iş birliğinin sosyo-teknik bir meclis olarak ele alınması gibi konular üzerinden nesnelerin süreçteki önemini vurgulayan çalışmalar mevcuttur. Katılımcı tasarımda altyapılandırma yaklaşımı, katılımı genişletmek için teknolojinin kullanılması ve insanlarla nesnelerin birlik olarak topluluğu oluşturmasını hedeflemektedir (le Dantec ve DiSalvo, 2013). Nesneler toplulukların oluşmasında ve ifadesinde nasıl konumlanır, nasıl işler, tasarım süreci ve ürünler bu girişime nasıl katılabilir? diye sorulmaktadır (le Dantec ve DiSalvo, 2013). Ayrıca aktör ağ teorisi (actor network theory) ve nesnelerin ajanlığı (Palmås ve von Busch, 2015) konusu sıkça katılımcı tasarım süreciyle ilişkilendirilmektedir. Tasarım antropolojisi alanı da nesnelerin rolüne özel ilgi göstermektedir (Otto ve Smith, 2013). Karşıyaka dokuma organizasyonu hem ortak bir mesele etrafında bir araya gelme hem de tezgâh gibi bir

teknolojinin bu bir araya gelişi olanaklı kılması, teknolojilerin ve ürünlerin katılım ve iş birliği üretmedeki rolü bağlamında tasarım alanlarına görü sağlayabilir.

4. Sosyal-mekânsal ortamın sağlanması: Karşıyaka Köyü'nün bir başka özelliği de iş birliğinin gerçekleşebileceği alana sahip olmasıdır. Daha önce bahsedildiği üzere, köydeki yerleşim akrabalık derecelerine göredir. Fiziksel olarak uzaklaştıkça akrabalık derecesi de uzaklaşır, yakınlaştıkça yakınlaşır. Bu da kapı önünü ve sokağı, hayli kişiselleştirilebilecek ve kolaylıkla işlev değiştirebilecek, her daim orada ve kullanıma hazır bir alan haline getirir.

Yer yapımı (placemaking) yazını bu konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olabilir. Yeri üretme sürecinde, yerin maddi gerekliliğinin üretilmesinin yanı sıra, topluluğun süreçte karşılıklı olarak birbirini etkilemesi ve oluşturması, birbirine bağlanması, yere ait hissetmesi, yerde rahat hissetmesi ve yeri sahiplenmesi de gerçekleşir (Ehret ve Hollett, 2016). Yer yapımının temelinde topluluğun katılımı ve birlikte yapması vardır. Katılımcı tasarımda bu bir araya gelme ve birlikte yapma süreci, yer yapımının bir parçası olmaktadır (Ellery ve Ellery, 2019). Yer yapımı hem topluluk arasındaki bağları hem insanla yer arasındaki bağı kamusal alanın birlikte üretilmesi süreciyle kuvvetlendirir. Yer yapımı ile komşuluk, birliktelik, topluluğun sağlığı, çevresel sürdürülebilirlik gibi konuların geliştirilmesi hedeflenebilir. Merkezinde, ilgili topluluğun planlama ve tasarlama sürecine aktif katılımı vardır. Bu sayede topluluk olma duygusu da artırılmış olmaktadır. Yer yapımı, toplulukla o topluluğun yaşadığı çevre arasında sürekli birbirini besleyen kapalı bir döngü yaratır. Topluluk yaşadığı çevreyi şekillendirirken, yer de topluluğu şekillendirir (Ellery ve Ellery, 2019).

Belirli bir toplulukla iş birliği içinde olan, topluluk oluşturmayı hedefleyen ya da tasarımcı aradan çekildiğinde de devam eden sistemler öngören çalışmalar için mekânsal bağlamla ilişki çok önemlidir. Örneğin Malasan (2020) zanaatkârlarla tasarımcılar arasında iş birliği kurmayı hedeflediği projesinde, sürecin zanaatkârın atölyesinde gerçekleşmesinin olumlu katkısını vurgular. Atölyenin gayri resmi, esnek ve tanıdık ortamının zanaatkârı rahatlattığını, tasarımcı ile zanaatkâr arasındaki iş birliğinin kurulma sürecini kolaylaştırdığını belirtir (Malasan, 2020). Malasan (2020) yerin ve zamanın esnekliğinin iş birliğini kolaylaştırdığını, komşu zanaatkârların da gelip giderek fikirler verdiğini, bazı fikirlerin birlikte öğle arasındaki yemeklerde ortaya çıktığını belirtir.

Ancak katılımcı ve birlikte tasarım alanlarında fiziksel çevrenin yeterince vurgulanmadığı kanaatindeyim. Özellikle kentte yapılan çalışmalarda, genelde tasarımcı ve topluluk ya önceden ayarlanmış geçici mekânlarda bir araya gelmektedir. Yine proje çerçevesi ve fonları doğrultusunda çalışma bittiğinde bu alanlar artık erişilebilir olmayabilmektedir. Bu da kurulan ilişkilerin devamını ve yapılan projelerin sürekliliğini zora sokar. Süreklilik hedefleyen projeler için her an müsait olabilecek kendi alanlarının oluşturulması ve topluluğun aidiyet hissetmesi önemlidir.

Karşıyaka örneğinde sokak üzerinden görüldüğü üzere topluluğa açık ve ait olduğu kadar dışarıya da açık, farklı karşılaşmalara, etkileşimlere izin veren bir yer olması, çeşitliliği ve esnekliği artırmaktadır. Bir köy sokağındaki kapının önü gibi hem özel hem de kamusal bir alan oluşturmak, topluluğun alışkın olduğu yerde olmak, o yerin kalıcılığı ve yere bağlılık; iş birliğinin devam etmesi için yerin de devam etmesinin önemini göstermektedir.

5. Birlikte yapma etkinliklerinin benimsenmesi: Karşıyaka’da iş birliği birlikte yapma üzerinden gerçekleşmektedir. Bu üretme hali bir araya gelmeye, yardımlaşmaya somut bir anlam katar; işler birlikte yapıldıkça elle tutulur başarılar elde edilmiş olur. Sennett’e göre (2012) fiziksel emek diyalojik toplumsal iletişimi güçlendiren yetiler kazandırmaktadır. Fiziksel şeyler üretmeye alışkın kişiler (zanaatkârlar) aynı zamanda sosyal ilişkilere aktarılabilecek iletişim yetileri de geliştirirler (Sennett, 2012). Karşıyaka dokuma uygulamasındaki yapma odaklı iş birliği de toplumsal birlikteliği ve kendine özgü diyalojik yetileri destekler niteliktedir. Dokumadaki eylemler birlikteliği gerektirir, insanların oradaki varlıklarına anlam katar. Sadece orada olmak için orada değildir; varlığı bir işe yarar, meşguldür ve destek olur. Birlikte yapma, anlık olarak insanların varlığına anlam katarken uzun dönemde de yerelliği ve toplumsallığı beslemektedir. Birlikte üretmek karşılıklılığı, mukabeleyi beraberinde getirir. Eşit şekilde birlikte ürettikçe, birbirine yardım ettikçe karşılıklı güven gelişir. Kişileri bir araya getirmeyi ve birlikte çalışmayı hedefleyen tasarım süreçleri için kişilerin birbirine bağlı olduğu bir birlikte yapma süreci oluşturma vurgusu önemli bir çıktı olabilir.

Lindstörn ve Stahl’ın (2014) aktarımıyla Waldén (2002) İsveç’teki dikiş gruplarını (sewing circles; düzenli aralıklarla buluşup birlikte dikiş nakış işleri yapan kadınlardan oluşan hobi grupları) incelediği araştırmasında zanaatın çoğu zaman kadınlar için bir araya gelmek ve sosyalleşmek için bir bahane olduğunu belirtmektedir. Birlikte yapma

süreci, grubun dertlerini ve motivasyonlarını keşfetmek için de iyi bir ortam yaratmaktadır (Lindstörn ve Stahl, 2014).

Yerelden öğrenmeyi hedefleyen birçok tasarım çalışmasında (Sheehan, 2011; Wang, ve diğ. 2020) birlikte yapma önemli yer tutmaktadır. Nesneleri birlikte yaratma (co-creation) süreci farklı katılımcıların ihtiyaçlarını ve fikirlerini keşfedilebileceği ve tartışılabileceği bir alan açmaktadır. Birlikte üretilen nesneler de topluluk kimliğinin temsili olabilmektedir. Topluluk üyeleriyle tasarımcının karşılıklı iletişim kurabilecekleri, birbirlerini tanıyarak güven ilişkisi oluşturabilecekleri bir alan yaratmaktadır (Reitsma, ve diğ 2019).

Birlikte yapma, ayrıca birbirinden öğrenmenin aracı olarak da tasarım projelerinde yer almaktadır. Wang ve diğ. (2020) çalışmasında süreçte ve anda birlikte yaparak tasarımcının yerelden öğrenmesini amaçlar. Zanaat çalışmalarında da örtük bilginin doğası gereği birlikte yapmanın, zanaatı öğrenmenin ve zanaatkârı anlamının yegane yolu olduğu vurgulanır (Wood, Rust ve Horne, 2009; Nimkulrat, 2012; Tung, 2012; Altay ve Öz, 2019).

Karşıyaka dokuma uygulamasında birlikte yapma, hem bilmek ve öğrenmekle hem topluluğa ait olmakla, hem de kişisel ilişkileri ve toplumsallığı pekiştirmekle ilişkilendirilmektedir. Birlikte yapma, insanları bir arada tutar, katılımı ve iş birliğini kuvvetlendirir. Tasarım çalışmaları için birlikte yapma, var olan toplulukla kaynaşma, onları anlama ve onlardan öğrenme aracı; yeni bir topluluk oluşturuluyorsa da üyelerin birbirini tanıma, birbirine yaklaşma ve sosyalleşme aracı olabilir.

6. Katılımda esnekliğin ve alışkanlığın sağlanması: Karşıyaka dokumasında iş birliğine katılım şekilleri çeşitlidir. Kişiler farklı zamanlarda ve sürelerde, farklı rollerde, farklı yerlerde dokumanın bir parçası olabilirler. Dokumaya katılım, yıllar süren bir aktivite olması sonucu sorgulanmayan, enformel, gündelik ve prosedürsüz bir pratiktir. Sennett'in (2012) köşe başında dedikodu yapmayı da bir iş birliği çeşidi olarak görmesi gibi kişi, gündelik hayatının bir parçası olarak dokur ve sokaktan geçerken komşusuna yardım eder. Buradaki iş birliği ilişkisi gayri resmidir, prosedürlerden uzaktır, gündelik bir ritüele dönüşmüştür. Gündelik hayatın bir parçası olması aynı zamanda sosyalleşmeyi de beraberinde getirir; dokumaya yardım ederken iletişime geçilir, aitlik duygusu perçinlenir. Parçası olunmadığı hallerde dışlanmaktan, içinde yaşadığı topluluktan uzaklaşmaktan çekinilebilir. Katılımda esneklik, bağlılık,

güven ve süreklilik kol koladır. Katılım sürecinde esneklik; aksamayı, bazılarının daha az bazılarının daha çok emek harcaması gibi dengesizlikleri beraberinde getirebilir. Fakat Karşıyaka’da bu esnekliğin içinde birbirine güven duygusu ve o güvenin karşılık bularak sürekliliğe dönüşmesi (yine bir gün kendisinin de o toplumsal değeri karşılamak için yardıma ihtiyacı olacak çünkü) vardır. Bu da süreci tasarlarken birbirine hem bağlı hem güvenli esnek katılım alanı yaratılmasının faydasını göstermektedir.

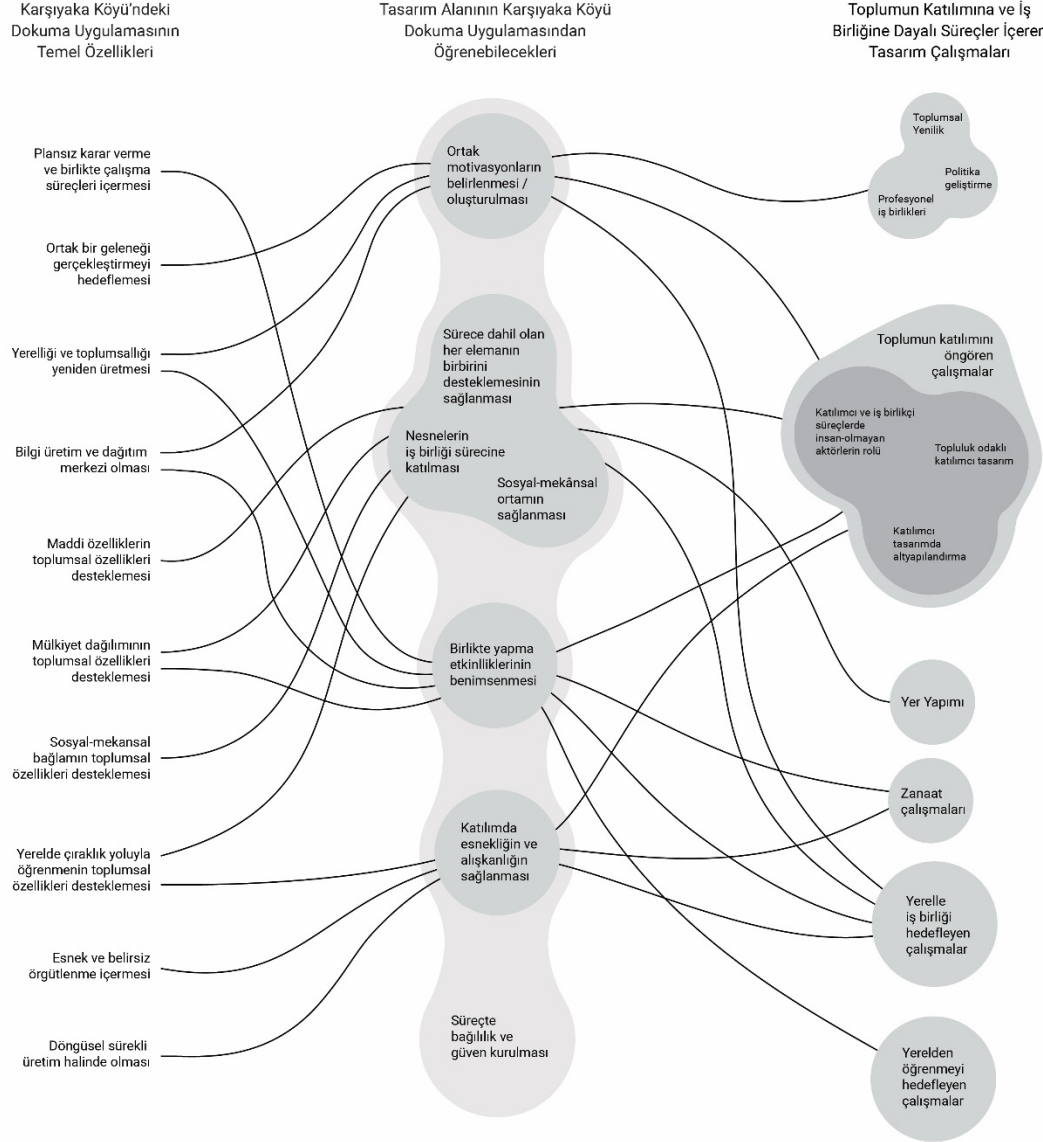
Toplumla birlikte yapılan projelere yönelik literatürde [toplumsal yenilik (Hillgren ve diğ., 2011), toplumsal tasarım (Manzini ve Rizzo, 2011), katılımcı tasarım (Björgvinsson ve diğ., 2012) gibi] sürecin açık olması, esnek olması, açık uçlu olması gibi konuların öneminden bahsedilmektedir. Belirli zaman çizelgelerinin ve önden belirlenmiş hedeflerin olmaması, zamanlama ve kaynakların kurulan ilişkilerle belirlenmesi (Hillgren ve diğ., 2011), katılım sürecinin farklı insanları barındırabilmesi, farklı katılım biçimlerine izin verebilmesi gibi özellikler vurgulanmaktadır (Manzini ve Rizzo, 2011).

Karşıyaka bu özellikleri taşıırken bunlara bir yenisini de ekler: Tekraren yapılan iş birliğinin uzun dönemde alışkanlığa, gündelik bir aktiviteye dönüşmesi. Sennett’e (2012) göre iş birliği yapabilme, tıpkı bir zanaat becerisi gibi tekrarlanarak gelişir. Sözel prosedürlerden ziyade ilgili aktivitenin tekrar tekrar yapılmasıyla alışkanlık haline gelir. Kopya edilerek öğrenilen bu bilgi, kişisel deneyimlerle zaman içinde dönüşür, kendine özgü hale gelir. Bu yenilikler de tekrarlanarak iyice benimsenir (Sennett, 2012). Bu da sürekliliği olan iş birlikleri kurmak için tekraren yapmanın, iş birliğini gündelikleştirmenin ve uzun zamanın gerekliliğinin altını çizer.

7. Süreçte bağlılık ve güven kurulması: Dokuma üretiminin döngüsellliği ve sürekliliği, ortak toplumsal değerlerin taşındığı ve devam ettirildiğine dair güveni perçinlemektedir. Dokuma, bahsedildiği gibi çeyiz geleneğinin bir parçası olarak yapılmaktadır. Çeyiz, evlilik ritüelinin bir parçası ve köyün sahip olduğu değerlerin önemli bir yansıması olarak gerçekleştirilmesi gereken bir uygulamadır. Dokuma uygulamasında yer alan nesnelerin fiziksel özellikleri ve dokurken yapılan bedensel hareketlerin özellikleri bireyleri birbirine bağlar. Başkasına yardım ederken bir gün kendisinin de yardıma ihtiyaç duyacağı bilinci vardır. Herkesin gerçekleştirmek istediği, ortak değerler üzerinde yükselen ve birbirine bağlılığı gerektiren bir birlikte yapma sürecidir. Yani güven ve bağlılık bir aradadır ve birbirini besler niteliktedir.

Katılımcı tasarımda, topluluk oluşturmaya hedefleyen tasarım yöntemlerinde ve yerelle yapılan çalışmalarda; topluluğun birbirlerine, tasarımcıya, sürece ve çalışmanın sürekliliğine güveninin sağlanması gerekmektedir. Süreklilik genelde bir sorundur; fonlamalar sebebiyle birçok çalışma kısa vadeli çalıştaylar şeklinde gerçekleşir. Bu tip çalışmalarda süreklilik inşa etmek ve güven kurmak oldukça zordur, ancak önemlidir. Bu önem her türlü toplumsal, yerel bağlamda, katılımcılarla yapılan projelerde vurgulanmaktadır. Örneğin Kang (2016), daha önce bahsedilen Kamboçya'nın bir bölgesinde çömlekçilerle yaptığı çalışmadan hareketle güven kurmanın önemini vurgulamaktadır. Onun yaklaşımı, ortak motivasyon bulma ilkesiyle güven ilkesini birbirine bağlar. Problem tanımlama sürecinin birlikte yapılmasının, karşılıklı güveni pekiştirdiğini belirtir (Kang, 2016). Tanımların birlikte yapılması, katılımcıların iletişim kurabileceği güvenli bir alanın kurulmasını da sağlar. Aynı zamanda tasarımcının dışarıdan gelen biri olarak topluluğun değerlerini ve ilgilerini önemseyen biri olarak tanınmasına ve dolayısıyla güven tesis edilmesine yarar (Dearden ve Rizvi, 2008).

Karşıyaka'nın gösterdiği, güveni sistemsal olarak kurma ve iş birlikçiler arasında bağlılık yaratmadır. Bunlar, uzun soluklu bir iş birliği için birlikte yapma sürecinin tasarlanmasına ve tasarlanırken göz önünde bulundurulması gereken özelliklere dair bir öngörü sağlayabilir.

Şekil 7.1 : Tasarım alanının Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasından öğrenebilecekleri.

Özetle, son bölümde Karşıyaka dokuma uygulamasının tasarımıyla ilişkilendiği, benzerlik kurduğu, tasarımın üzerine eklediği ve tasarımdan farklılaştığı noktalar vurgulanmıştır. Karşıyaka dokuma uygulamasının anahtar özellikleriyle tasarım-toplum kesişiminde çalışan sosyal yenilik, sosyal tasarım, katılımcı tasarım ve birlikte tasarım gibi alanlar arasında ilişkiler kurulmuştur. Kurulan ilişkilerin sürdürülebilirliği açısından da önemli ipuçları ortaya çıkmıştır. Tasarım alanından alıntılarla sahanın çıktıkları bir araya getirilerek, araştırmanın tasarım alanına katkıları ortaya konmuştur. Ortak değerlerin motivasyon olarak ortaya konması, nesnelerin katılımcı ve iş birliği süreçlerindeki yeri, birlikte yapmanın bağ kurmada, güven oluşturmada ve bilgi

aktarımındaki rolü, katılımı esnek süreçlerin sağlanması ve güven tesisi; toplum-tasarım kesişiminde çalışan araştırmalarda da belirtilen ve Karşıyaka Köyü dokuma organizasyonunun altını çizdiği, desteklediği ve örneklediği noktalar olmuştur. Diğer yandan, tasarım yazınında çok da vurgusu yapılmayan; destekleyici mekânsal ortamın oluşturulması, katılımın tekrar ve zamanla bir alışkanlığa, gündelik eyleme dönüşmesi ve bütün süreci oluşturan hem nesnel hem toplumsal öğelerle katılımcılar arasında bir bağlılık yaratması ve iş birliğinin zorunlu kılması noktaları ise Karşıyaka Köyü dokuma organizasyonunun, katılımcı ve iş birlikçi süreçler tasarlamada gerekliliğini ortaya koyduğu önemli noktalar olmuştur. Her özellik daha detaylı işlenebilir, başka bağlar kurulabilir, çeviri zenginleşebilir ve gelecek çalışmaların konusu olabilir.

7.1.2 Dokumanın altyapısı ve katılımcı özellikleri

Bu kısımda dokuma uygulaması ile katılımcı tasarımda altyapılandırma yaklaşımı arasında ilişkiler kurulacaktır. Bu amaçla dokuma altyapılandırma lensinden tekrar kurgulanırken bu sayede katılımcı tasarım çalışmalarının bu alanına katkı sağlanması hedeflenmiştir. Katılımcı tasarımda altyapılandırma yaklaşımı, sabit yapılardan ve nihai ürünlerden, sürekli faaliyetlerde bulunan akışkan ve dinamik yapılara geçiştir (Star ve Ruhleder, 1996; Karasti ve Baker, 2008). Altyapı, katılımcıların sürece liderlik etmesine izin veren ve farklı toplulukları ve durumları birbirine bağlayan akıcı bir süreç olarak görülür (Smith ve Iversen, 2018). Altyapılandırma, sosyo-teknik kaynakları (Le Dantec ve DiSalvo, 2013), uyarlanabilir ve esnek yapıları (Seravalli, 2012) ve “yeni beceriler, iç görüler gibi katılımcı tasarım sürecinin soyut sonuçları” (Hirscher, 2020: 4) vurgulayarak katılımcı tasarım söylemine katkıda bulunur.

Yerel topluluklar, uygulamalarını sürdürmek ve desteklemek için altyapılar kurar (Karasti ve Baker, 2008; Agid, 2018). Yerel altyapılar topluluğun ortak çıkarlarına, ihtiyaçlarına, amaçlarına ve üyelerinin kurallarına gömülüdür. Böylece topluluğun fikirlerini, değerlerini ve sosyal uygulamalarını içerir (Agid, 2018). Le Dantec ve DiSalvo'ya (2013) göre altyapılandırma yaklaşımı insanları katılımcı olarak içine çekebilecek ve topluluk inşası için gerekli ilişkiler ağının kurabilecek sosyo-teknik kaynakları yaratabilir.

Bu anlamda Karşıyaka'da dokuma uygulaması, iş birliğine dayalı pratiğin olduğu ve toplumun güçlendiği bir altyapı oluşturan, toplumsallık inşa eden, birbirine bağlı bir

katılım sistemidir. Bu bölümde Karşıyaka dokuması (a) maddi, mekânsal ve fiziksel açılardan birbirine bağlı, (b) toplumsal değerlerle iç içe ve (c) katılımı sürdüren ve zorunlu kılan çok yönlü bir sosyal-teknik altyapı olarak yeniden ele alınacaktır. Aynı zamanda altyapılandırma yaklaşımıyla, özellikle de bu yaklaşımın topluluk oluşturmadaki rolüyle paralellikler ortaya konacaktır.

7.1.1.1 Toplumsallık inşa eden katılım

Ortak bir alanda birlikte üretim pratiği olarak dokuma, aktif katılım için fırsatlar yaratır bu sayede topluluk olmayı ve değerlerini güçlendirir. Bu nedenle Karşıyaka dokuması bir uygulamadan öte, katılımcı bir etkinlik olarak tanımlanabilir. Lave ve Wenger'e (2008) göre katılım hem eylemin bir parçası olmayı hem de sosyal ilişkileri, değerleri ve anlamları müzakere etmeyi içerir. Dokumaya katılmak sadece üretmek değil, aynı zamanda topluluğun ortak geleneklerini gerçekleştirmenin bir yoludur. Dokumanın toplumsallık oluşturma kapasitesi toplumsal değerlerin paylaşıldığı, tartışıldığı ve üzerinde anlaşmaya varıldığı, nesiller arası alışverişin ve topluluk inşasının gerçekleştiği bir alan yaratır.

Bazı tasarım çalışmaları işbirlikçi üretimi bir bilgi edinme faaliyeti olarak ele alarak üretim üzerinden yerel bilgiye erişmeyi amaçlar (Reitsma ve diğ., 2019; Wang ve diğ., 2020). Ortak üretim süreci düşüncelerin ve günlük sorunların paylaşılabildiği, farklı insanların iletişim kurabildiği ve yerel halk ile tasarımcı arasında güvenin inşa edilebildiği bir alan yaratılmasına olanak tanır (Clarke ve diğ., 2019). Altyapıların uyum kapasitesine odaklanan Seravalli'nin (2012) Fabriken çalışması ve Hirscher'in (2020) altyapılar içinde beceri geliştirmeye odaklanan “Sewing Café” (dikiş kafesi) çalışması ortak yapım ve ortak çalışmaya dayalı topluluk oluşturma altyapısının örnekleridir. Ayrıca Karşıyaka'da ortak üretime katılım bir *uyum aracı* (alignment tool; Le Dantec ve DiSalvo 2013) işlevi görür ve bilgi altyapısı oluşturmaya yardımcı olur.

Örneğin dokuma katılım yoluyla öğrenme ve beceri alışverişi için fırsatlar sağlayarak köylüler arasında sosyalliği ve topluluk oluşumunu teşvik eder. Katılımla öğrenme, farklı beceri seviyesinde rollerle yıllar boyu farklı öğrenme alanları oluşturarak dokuma döngüsünü sürdürür. Dokumayı öğrenmek teknik bilginin ve topluluğun değerlerine ilişkin bilginin transferini gerektirir ve bu nedenle de topluluk ve dokumanın üzerine inşa edildiği taahhütlerin bir uyum süreci (commitments and alignment process; Le Dantec ve DiSalvo 2013) olarak işlev görür. İkinci olarak tezgah

sokakta spontane ziyaretlere açık olduğundan ziyaretçiler bilgiyi dolaştırabilen ve dağıtabilen ve dokuma etrafındaki bilgi yapısını köyün diğer bölgelerine genişletebilen mobil katılımcılara dönüşür. Böylece dokuma bilgi, uygulamalar ve inançlar gibi paylaşılan kaynakların akışını kolaylaştıran bağlantılar ve bağlantılar kurmaya yardımcı olur.

Ancak Le Dantec ve DiSalvo'nun (2013: 255) belirttiği gibi, “katılımın kendisi, toplulukların oluşumunu açıklamak için yetersizdir.” Toplulukların oluşması için altyapılarda performans sergilemek ön koşuldur. Altyapılandırma yoluyla insanların sosyal-maddi şeylerle ilişki kurmasına izin veren kaynaklar belirlenir ve oluşturulur. Sırada dokumanın maddi özellikler, yerel pratikler, paylaşılan sosyal değerler ve süreçler içinde birbirine bağlı olarak oluşan altyapısındaki birbirine bağlı etkileşimlere bakılacaktır.

7.1.1.2 Birbirine bağlı katılım sistemi

Karşıyaka dokuması içindeki her bir unsurun birbirini desteklediği ve tamamladığı dinamik bir sistem örneğidir. Katılım ve iş birliği dinamikleri dokuma ve sosyal inançların maddi, mekansal ve fiziksel yönleri arasındaki karşılıklı bağımlılığa dayanmaktadır. Dokumada yer alan fiziksel taleplerin ve malzeme özelliklerinin zor olması ve ancak iş birliği ile gerçekleştirilebilmesi katılımı zorunlu kılmaktadır.

Katılımcı tasarımın topluluk oluşturmadaki rolünü araştıran Le Dantec ve DiSalvo (2013), altyapı içindeki bağların (attachments) bu konuda merkezi olduğunu belirtmektedir. Bağlar “ilgili kişilerin sosyal ve maddi bağılıkları ve taahhütleridir” (“the social and material dependencies and commitments of the people involved;” Le Dantec ve DiSalvo 2013: 242). Taahhütler ilişkileri sürdürmek için bir neden sağlar. İnsanlar ve nesneler bu bağılıklar nedeniyle duygusal bağlar oluşturur (Le Dantec ve DiSalvo 2013). Karşıyaka'da bağılıklar hem toplumsal değerler ve ihtiyaçlar etrafında hem de fiziksel ve maddi ihtiyaçlar üzerinden kurulur. Örneğin tezgah parçalarının mülkiyeti bile bir bağıllık yaratır. Karşıyaka dokumasında etkinlikler, nesneler ve bunların özellikleri, yalnızca katılımı sağlamak ve aracılık etmekle kalmayıp birbirine bağlı bir altyapı içinde katılımı ve iş birliğini zorunlu kılmaktadır.

7.1.1.3 Katılımın kolaylaştırılması

Kolaylaştırıcı (facilitator) tasarımcıların sosyal ve katılımcı süreçlerde üstlendikleri rollerden biridir (Manzini ve Francesca 2011). Bir kolaylaştırıcı insanlar, materyaller ve katılımı ilgili süreçler arasında bir denge oluşturur (Light ve Akama 2012). Karşıyaka'da dokuma farklı roller ve görevler için farklı yaş ve beceri düzeyindeki insanları bir araya getirir. Katılım çeşitli ve açıktır. Dokumada kolaylaştırıcı olarak belirgin bir rol belirlenemez. Ancak ortak toplumsal değerlerin ve dokumanın birbirine bağlı doğasının iş birliği ve katılımı oluşturduğu ve kolaylaştırıcı rolünün dokumanın altyapısına gömülü olduğu söylenebilir. Bu kolaylaştırma etkinliğine ilişkisel bir karakter getirir.

Her yaz farklı aileler ve evlilik çağındaki çocukları olan komşular bir araya gelip dokuma yapar. Çeyiz değeri ve çeyizde dokumanın yeri bu birliktelikleri özerkleştiren ortak toplumsal değerdir. Dokumanın fiziksel ve maddi özellikleri birlikte çalışmayı gerekli kılmaktadır. Bir kadın o yıl dokumasa bile ileride dokumaya ihtiyacı olacağını ve kendisinin de yardıma ihtiyacı olacağını bilinciyle başkalarına yardım eder. Bu nedenle Karşıyaka dokumasını romantik ya da özveriyle bir iş birliği olarak değil, fiziksel ve sosyal unsurlarıyla iç içe bir altyapı olarak görmekteyiz. Burada yine Le Dantec ve DiSalvo'nun (2013) bağlar (attachments) terimini takiben, bağlılıklar ve taahhütler yoluyla kolaylaştırmanın gerçekleştiğini söyleyebiliriz. Kolaylaştırma dolaysız ve aracısızdır ancak dokumanın sosyal ve maddi unsurlarına bağlıdır.

Sonuç olarak dokumanın karşılıklı bağlılığına ve sosyallik inşa eden doğasına odaklanan bazı tasarım araştırmaları ile paralellikler çizildi. Bu amaçla katılımcı tasarımda altyapılandırma yaklaşımından faydalanıldı. Karşıyaka'nın ortaya koyduğu bilgilerin benzerliklerini, farklılıklarını ve nüanslarını tespit etmeye çalıştık. Bu incelemenin iş birliğinin kolaylaştırılması, bir uyum aracı olarak toplumsallığa katılım, bilgi yapıları ve toplumsal ve maddi unsurlar aracılığıyla birbirine bağlı ilişkiler ve bağlılıkların inşasına ilişkin noktalarda yerel bir anlayışla katkıda bulunduğu kanaatindeyim.

Santos'un (2018) dediği gibi, bilgi ve bilme yolları sonsuzdur ve her biri eksiktir. Ayrıca tasarımın yerel bilgi ve uygulamalardan elde edilen daha çeşitli yöntemler ve iç görümlere ihtiyacı vardır (Ansari, 2019). İş birliğine odaklanmak Karşıyaka dokuma uygulamasına yaklaşmanın birçok yolundan biridir. Bu çalışmada Karşıyaka

dokumasından öğrenilebilecekler, ilkeler şeklinde ortaya konmuştur. İlerideki çalışmalar için, Karşıyaka dokumasına ilişkin bilgiler daha stratejik hale getirilebilir, çeviri derinleştirilebilir.

7.2 Araştırmanın Alana Katkıları

1. Literatür Taramasından Gelen Katkılar: Bu tez kapsamında tasarım-yerel bağlam ilişkisine dair kapsamlı bir yazın taraması yapıldı. Hem bu ilişkinin tarihsel bakışla geçirdiği dönüşümler ve aşamalar hem de güncel çalışmalar üzerinden eğilimler ortaya çıkarıldı. Bu değişimler, yerelde tasarımın konumu ve süreçte tasarımcının pozisyonu üzerinden okundu. Tasarımcının dışarıdan bağlama dair problem tespiti ve bir ürünle problemi çözmesi üzerinden müdahalesini içeren çalışmalardan, tasarımcının merkezi ve karar veren rolü olsa da katılımcı süreçlerin arttığı, bu süreçlerde tasarımcının kolaylaştırıcı rolünü de benimsediği ve ürünler kadar ürünlerin içinde yaşayacağı ve entegre olacağı servis ve sistemlerin de tasarlanarak problemlerin çözülmesinin hedeflendiği müdahalelere geçiş gözlemlendi. Tasarım çalışmalarının ayırt edici noktaları sıklıkla; problem çözme, gelecek tahayyülü ve çözüm üretme olarak tanımlanmaktadır. Haliyle çoğu tasarım-yerel bağlamında ortaya çıkan çalışmada da yerelde bir tasarım müdahalesi, iyileştirme, sorun çözme, dönüştürme hedefi gözlemlendi. Bunun yanı sıra, yeni yeni gelişen eğilimler olarak problem çözme yaklaşımından git gide uzaklaşılan, yereli problemi olan nesne olarak değil, farklı tasarlama ve üretme biçimlerine ve tasarımı çeşitlendirmeye gebe bir alan olarak görmeye, tasarımcının rolünün merkezden kenara çekildiği, farklılıkları öğrenmeye çalıştığı bir yaklaşıma doğru dönüşümler gözlemlendi. Bu dönüşüm son yıllarda yavaşça biriken yeni yeni gün yüzüne çıkan bir eğilim olduğu için tezin yazın taraması tasarım-yerel ilişkisinin geldiği noktayı ortaya koyarak tasarım alanına katkı sağlamaktadır.

Bu noktadaki bir diğer katkının, son dönemde yapılan eleştiriler ve yeni yaklaşımların ortak özelliklerinin tespiti olduğu kanaatindeyim. Ortaklaşan eleştiriler; Batı merkezli yaklaşım ve dolayısıyla farklılara kapalı olma; çalışılan topluluğu, yeri tam anlamıyla kavrayamama, sahada yeterince zaman harcamama ve dolayısıyla görünen problemlerin arkasındaki sistemsel problemleri tespit edememe; katılımcılık ve birliktelik içeren söylemlerin çoğu zaman bu iddianın altını dolduramaması ve yüzeysel kalması olarak sıralanabilir. Bu sorunlara karşı ortaklaşan öneriler ise;

kalkınmacı ve Batı merkezli (Western-centered) anlayıştan uzaklaşmak, sürece özdüşünümsel yaklaşmak; yerel bilgiyi ve yerel insanları sürece eşit şekilde katmak ve bu manada katılımcılığı da yeniden düşünmek; modellerden ve stratejilerden uzaklaşıp kişisel deneyime dayanan, yere özgü yaklaşımlar geliştirmek; yereli anlamak, yerelden öğrenmek ve bu amaçla sahada gerektiği kadar zaman geçirmek olarak sıralanabilir. Bu önerilerde özdüşünümsellik farklı farklı şekillerde ifade edilse de kendini sorgulama, ön yargıların farkına varma, farklı şekilde yeniden öğrenmek (unlearning) en çok tekrar edilen noktalardır.

2. Araştırma Yaklaşımından Gelen Katkılar: Sahayı dinlemek, sahada vakit geçirmek, önceden belirlenmiş bir ajanda olmaması, farklılıkların ayırdına varmak ve özdüşünümsellik bu tezde benimsenen araştırma yaklaşımının temelini oluşturdu. Bu maddeler hem antropolojik saha çalışması alanında sıkça tekrarlanan hem de tasarımı bağımsızlaştırmayı ve yerelden öğrenmeyi hedefleyen tasarım çalışmalarında tekrarlanan unsurlardı. Bu araştırmanın kendi araştırma tecrübeme de birkaç önemli noktada önceden tahmin etmediğim katkıları oldu. Bu katkıların, benzer şekilde çalışma yürütmeyi planlayanlar için altının çizilmesi faydalı olabilir.

Bu tip bir saha çalışması ilk kez deneyimledim. Sahada sürekli bulunamamam sadece dönemsel ziyaretlerimin olması bazı eksiklere neden oldu. Bunların en önemlilerinden biri tezgâh kurulumunu görememek oldu. Bu noktada kadınların sözlü anlatımlarına dayanarak tezgâh kurulumunun adımlarını çizim aracılığı ile anlattım. Ancak örtük bilgi olduğu için kadınların anlatımları aslında bu çizimi oluşturmak için yeterli olmadı. Bazı bahsedilmeyen veya anlaşılmayan boşlukları kendi ahşap yapı bilgim ile tahmin ederek doldurdum. Bu anlamda tasarım lisans eğitimimden aldığım bazı yetileri saha çalışmasında uygulamış oldum. Bu da tezin bir tasarım araştırması olmasını yönünü kuvvetlendiriyor ve ürün tasarımı bilgisinin saha çalışmalarına yapabileceği katkıların ufak bir kısmını göstermiş oluyor.

İkinci nokta soru sormanın yetersizliği idi. Katılımcı gözlemin önemi ve gözlemlerle soru sorarak ulaşılamayan bilgilere ulaşılabilmesi sıkça belirtilir. Ben de sahada bunu birinci elden deneyimlemiş ve bunun gerçekten ne demek olduğunu anlamış oldum. Örnek olarak tezgâhın mülkiyet durumunu öğrenmeye çalıştığım anlar verilebilir. Defalarca ve farklı kişilere tezgâh sizin mi, tezgâh kimin diye sorduğumda, genelde verilen cevap “Köylünün malı” şeklinde olmuştu. Başta bunun anlamının; tezgâhların köylünün ortak malı olduğunu düşünmüştüm. Ancak ilerleyen süreçte kadınların kendi

aralarındaki konuşmaları dinleyerek anladım ki her parçanın kendi sahibi var ve bir tezgâh toplandığında birçok farklı kişiden parça geliyor. Bu nedenle bir isim vermekten ziyade köyünün malı gibi genel şekilde bir ifade kullanıyorlar. Bir başka örnek de tezgâh parçalarının paylaşımıyla ilgili verilen cevaplar olabilir. Doğrudan sorulduğunda, kullanmıyorsa herkes birbirine elindeki parçayı veriyor, şeklinde cevaplandırıyorlardı. Fakat aralarında geçen konuşmalardan, tarağın diğer parçalara göre daha zor paylaşıldığı ve bu konuda anlaşmazlıklar olduğu anlaşıyordu.

Öncelikle yerel iletişim biçimlerinin anlaşılması ve sahiplenilmesi hem sahaya uyum ve kabul hem de sahayı anlama açısından önemli bir katkı oldu. Karşıyaka’da dokuma esnasındaki iletişim biçimi kendine has ve dur duraksızdır. Herkesin aklına geleni rahatlıkla, anında söyleyebildiği, karşısındakinin cevabına da kırılmadığı bir süreçtir. Sennett (2012) buna diyalojik yeti diyor. Bu belki bir “diplomatin diyalojik yetilerinden” çok farklı ama yıllar içinde kendi aralarında geliştirdikleri ve yine kendi aralarında işleyen bir iletişim biçimidir. Bunu benimsemek sahaya uyum sağlamayı çok daha kolaylaştırıyor. Örneğin köyde dokuma tezgâhına düzen deniyor. Başta ağzım alışana kadar birçok kere tezgâh dediğim için “Biz düzen diyoruz” diye uyarıldım. Bu anların araştırmacının dışardan geldiğinin hatırlandığı ve araya mesafe girmesine sebep olan anlar olduğunu düşünüyorum.

3. Saha Çalışmasından Gelen Katkılar: Bu tezin amacı tasarımın yerel uygulamalardan ve yerel bilgidен öğrenebileceği çok fazla şey olduğu öngörüsüyle Karşıyaka Köyü dokuma uygulamasından tasarım alanına bilgi çevirisinde bulunmaktır. Bu bağlamda aslında tezin sonuç kısmında belirtilen maddeler saha çalışmasının tasarım alanına özgün katkılarıdır. Tekrar toparlamak gerekirse; ortak değerlerin motivasyon olarak ortaya konulması, nesnelerin katılımcı ve iş birliği süreçlerindeki yeri, birlikte yapmanın bağ kurmada güven oluşturmada ve bilgi aktarımındaki rolü, katılımı esnek süreçlerin sağlanması ve güven sağlanması, toplum-tasarım kesişimindeki araştırmalarda da belirtilen, Karşıyaka Köyü dokuma organizasyonunun da altını çizdiği, desteklediği ve örneklediği noktalar oldu. Diğer yandan tasarım literatüründe çok da vurgusu yapılmayan; destekleyici mekânsal ortam vurgusu, katılımın tekrarla ve zamanla bir alışkanlığa, gündelik eyleme dönüşmesi ve bütün süreci oluşturan hem nesnel hem toplumsal ihtiyaçlarla katılımcılar arasında bir bağlılık yaratması ve iş birliğini zorunlu kılması; Karşıyaka Köyü dokuma organizasyonunun, işleyen

katılımcı ve iş birlikçi süreçler tasarlamada gerekliliğini ortaya koyduğu önemli noktalardır.

7.3 Araştırmanın Kapsamı, Kısıtları ve Gelecek Çalışmalar

Bu araştırma Karşıyaka Köyü dokuma uygulaması etrafında şekillendi. Çok kısaca köye dair genel gözlemler aktarılmakla beraber toplumsal-ekonomik konulardan, dokumayla ilişkilendiği ve dokumayı etkilediği ölçüde bahsedildi. Bu odak hem çalışmaya bir çerçeve sağladı hem de köye dair bazı konuların dışarıda kalmasına neden oldu. Dokumayı oluşturan nesnelerin malzemelerinden detaylı şekilde bahsedilirken köye dair akrabalık ilişkileri, geçiş ritüelleri, yıl boyu yapılan diğer işler gibi genel konular dışarıda kaldı. Bu dışarıda bırakılan konulardan en önemlilerinden biri köydeki toplumsal cinsiyet rolleridir. Dokuma ve çeyiz cinsiyetli uygulamalar olmasına rağmen köyün genel işleri ve evlilik gibi konularda kadının toplumsal yeri ve sorumlulukları tartışılmadı; dokuma bağlamında kalındı.

Sennett'e (2012) göre iş birliği bir zanaata benzer ve tekrarladıkça kişi bu zanaatta daha da ustalaşır. Bu bakış açısı; dokumada yapılan zorlu iş birliğinin kadınların hayatlarındaki diğer işlere ve uygulamalara yansıyor yansımadığı, civar köylerle iş birliği açısından farkların olup olmadığı gibi konuları merak ettiriyor. Bu konular hem tez odağının dışında kaldığı hem de zamansal ve mekânsal olarak saha çalışmasının kapsamının oldukça genişletilmesini gerektirdiği için incelenemedi ama gelecek çalışmalar için çalışılmaya değer olabilir.

Bu araştırmanın amaçlarından biri Karşıyaka Köyü dokuma uygulaması bilgisini tasarım alanına çevirmektir. Bu yerel bilgi, katılımcı ve iş birlikçi tasarım alanlarına farklı ve yeni iç görüler kazandırdı. Ayrıca ben de kişisel olarak doktora araştırmamı yapmış oldum. Öte yandan, bu araştırma Karşıyaka Köyü'ne hiçbir katkı sağlamadı. Sahada çocuklarının eğitimiyle ilgili sordukları sorulara ilgiyle ve detaylı şekilde cevap vermeye çalıştım ama bu araştırmanın bir katkısı sayılmaz. Tek taraflı bir aktarım yapıldı araştırmacının saha hakkındaki görüşleri çalışmayı oluştururken sahadaki kişilerin araştırma ve araştırmacı hakkındaki görüşleri yer almadı. Smith (2008), yerelde yapılan birçok çalışmanın bu tür eksikliklerine işaret ederek eleştirmektedir. Bu çalışmada da bu eksiklik devam etmektedir. Özellikle farklı bilgi çeşitlerinin eşit şekilde bir arada var olmasının önemini vurgulayan bu çalışmada, yerelin araştırma hakkındaki seslerine yer vermek bu eşitliği pekiştirmek adına önemli

bir adım olurdu. Ancak bu bakış açısı, çalışmanın çok ilerlemiş bir noktasında oluştu. Bunu başarmanın araçları ve yöntemleri başından sürece entegre olması gerektiği ve oldukça yeni ve yaratıcı yöntemlere ihtiyaç duyulduğu kanaatindeyim. Bu nokta, gelecek araştırmalar için akılda tutulması ve üzerine düşünülmesi gereken verimli bir alan olarak öne çıkmaktadır.

Bunların yanı sıra sonuç kısmında listelenen dokumanın iş birlikçi süreçlere dair gösterdikleri ve tasarım alanları ile kurulabilecek ilişkilerin gelecek araştırma rotaları olarak ele alınabileceğinden bahsedildi. Bu noktalar: 1) Ortak motivasyonların belirlenmesi / oluşturulması, (2) Sürece dahil olan her elemanın birbirini desteklemesinin sağlanması, (3) Nesnelerin iş birliği sürecine katılması, (4) Sosyal-mekânsal ortamın sağlanması, (5) Birlikte yapma etkinliklerinin benimsenmesi, (6) Katılımda esnekliğin ve alışkanlığın sağlanması, (7) Süreçte bağlılık ve güven kurulması idi. Karşıyaka dokuma uygulaması, baştan sona ve birçok girdisiyle iş birliği oluşumunu destekler niteliktedir. Ortaya çıkarılan maddeler eşliğinde katılımcı ve iş birlikçi tasarım çalışmalarına yönelik araştırma yol haritaları ve stratejileri geliştirilebilir.

KAYNAKLAR

- Abdulla, D., Canli, E., Keshavarz, M., Martins, L.P., ve Oliveira, P. J. S.** (2016). A statement on the design research society conference 2016. *Decolonising Design*. <http://www.decolonisingdesign.com/general/2016/drs2016statement/>.
- Abu-Lughod, L.** (1991). Writing against culture. İçinde Richard G. Fox (Ed). *Recapturing Anthropology: Working in the Present* (466-479). Santa Fe: School of American Research Press.
- Agid, S.** (2018). 'Dismantle, change, build': Designing abolition at the intersections of local, large-scale, and imagined infrastructures, *Design Studies*, 59, 95–116. <https://doi.org/10.1016/j.destud.2018.05.006>
- Akama, Y.** (2015). Being awake to Ma: designing in between-ness as a way of becoming with, *CoDesign*, 11(3–4), 262–274. <https://doi.org/10.1080/15710882.2015.1081243>
- Akama, Y. ve Yee, J.** (2016). Seeking stronger plurality: intimacy and integrity in designing for social innovation, *Cumulus conference*, Hong Kong, November 21–24.
- Akama, Y., Hagen, P., ve Whaanga-Schollum, D.** (2019). Problematizing replicable design to practice respectful, reciprocal, and relational co-designing with indigenous people, *Design and Culture*, 11(1), 59–84. <https://doi.org/10.1080/17547075.2019.1571306>
- Akama, Y., Stuedahl, D. ve van Zyl, I.** (2015). Design disruptions for contested, contingent and contradictory future-making, *Interaction Design and Architecture Journal*, 26, 132-148.
- Aktas, B. M., ve Alaca, I. V.** (2017). The Co-Knitting project: a proposal to revive traditional handmade socks in Turkey, *Journal of Modern Craft*, 10(3), 237–256. <https://doi.org/10.1080/17496772.2017.1394524>
- Altay, C.ve Öz, G.** (2019) Dialogic weaving: a favorable tension between design and craft, *Digital Creativity*, 30(1), 39-55, DOI:10.1080/14626268.2019.1574835
- Ambole, A.** (2020). Rethinking design making and design thinking in Africa. *Design and Culture*, 12(3), 331-350. doi:10.1080/17547075.2020.1788257
- Ambole, A.** (2020). Rethinking design making and design thinking in africa. *Design and Culture*, 12(3), 331-350. doi:10.1080/17547075.2020.1788257
- Anderson, S.** (2007). The Economics of dowry and brideprice, *Journal of Economic Perspectives*, 21(4), 151-174. doi:10.1257/jep.21.4.151

- Ansari, A.** (2019a). Decolonizing design through the perspectives of cosmological others: Arguing for an ontological turn in design research and practice, *XRDS: Crossroads, The ACM Magazine for Students*, 26(2), 16–19. <https://doi.org/10.1145/3368048>
- Ansari, A.** (2019b). Global methods, local designs. E. Resnick (Ed), *The Social Design Reader* içinde, 417-430. New York: Bloomsbury Press.
- Ansari, A.** (2020a). Design's missing others and their incommensurate worlds. T. Fry ve A. Nocek (Ed), *Design in Crisis* içinde 137-157. London: Routledge.
- Ansari, A.** (2020b, June 27). *The Invention of The Other*. <http://www.modernitycoloniality.com/>
- Antweiler, C.** (1998). Local knowledge and local knowing. an anthropological analysis of contested “cultural products” in the context of development. ”, *Anthropos Institute*, (93), 863–930.
- Appadurai, A.** (2002). Introduction: Commodities and the politics of value. İçinde A. Appadurai (Ed.) *The social life of things* (3-63). Cambridge: Cambridge University Press.
- Appadurai, A.** (2005). The Production of Locality. İçinde *Modernity at Large* (7th ed., 178-200). Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Aristizabal, M.P.B.** (2019) Can we help as designers to build relevant spaces for meaningful dialogue through storytelling as a tool for local empowerment? A case of study in the Colombian Pacific, *The Design Journal*, 22(1), 947-965, DOI: 10.1080/14606925.2019.1595410
- Armstrong, L., J. Bailey, G. Julier, and L. Kimbell.** (2014). Social Design Futures: HEI Research and the AHRC. Brighton: University of Brighton; London: Victoria and Albert Museum.
- Atay, T.** (2018). Sunu. R. Harmanşah ve Z. N. Nahya (Ed.), *Etnografik Hikayeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri* içinde (9-16). İstanbul: Metis Yayınları.
- Atkinson, P.** (2013). Blowing hot: The ethnography of craft and the craft of ethnography, *Qualitative Inquiry*, 19(5), 397–404. <https://doi.org/10.1177/1077800413479567>
- Baek, J. S., Kim, S., ve Harimoto, T.** (2019). The effect of cultural differences on a distant collaboration for social innovation: a case study of designing for precision farming in myanmar and south korea, *Design and Culture*, 11(1), 37–58. <https://doi.org/10.1080/17547075.2019.1565400>
- Bassetti, C., Sciannamblo, M., Lyle, P., Teli, M., de Paoli, S., ve de Angeli, A.** (2019). Co-designing for common values: creating hybrid spaces to nurture autonomous cooperation, *CoDesign*, 15(3), 256–271. <https://doi.org/10.1080/15710882.2019.1637897>
- Beckett, S. J., ve Kim, H. S.** (2014). Design as ideology: An analysis of the opposition of global and local in South Korean design, *Design Journal*, 17(1), 9–28. <https://doi.org/10.2752/175630614X13787503069873>

- Bello, P.** (2006). Encounters of the sixth kind: Interactions between global and local design landscapes. Paper presented at *the 5th Conference, International Committee on Design History*.
- Björgvinsson, E., Ehn, P., ve Hillgren, P. A.** (2010). Participatory design and "democratizing innovation". *PDC '10: Proceedings of the 11th Biennial Participatory Design Conference*, 41–50. <https://doi.org/10.1145/1900441.1900448>
- Björgvinsson, E., Ehn, P., ve Hillgren, P. A.** (2012). Agonistic participatory design: Working with marginalised social movements, *CoDesign*, 8(2–3), 127–144. <https://doi.org/10.1080/15710882.2012.672577>
- Burgess, J.** (2007). *Vernacular creativity and new media* (Basılmamış Doktora Tezi). Queensland University of Technology, Austrilia.
- Campell, A. D.** (2017). Lay designers: Grassroots innovation for appropriate change, *Design Issues*, 33(1), 30–47.
- Canagarajah, S.** (2002). Reconstructing local knowledge. *Journal of Language, Identity ve Education*, 1(4), 243–259. https://doi.org/10.1207/s15327701jlie0104_1
- Canlı, E.** (2018). Binary by design: unfolding corporeal segregation at the intersection of gender, identity and materiality, *The Design Journal*, 21(5), 651–669. doi:10.1080/14606925.2018.1491716
- Ceccarelli, N.** (2019). Neo-Local design. Looking at ‘our local contexts’ as potential resources, *Design Journal*, 22(1), 931–946. <https://doi.org/10.1080/14606925.2019.1595409>
- Cengiz, A. K.** (2019). Bi(r) yerli ve öteki olmak. A. Yazıcı Yakın ve M. Kükrer (Ed.), *Etnografi: Olağan-ıçı Tecrübe içinde* (155-176). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Chaturvedi, A., ve Rehn, A.** (2019). Colonizing Innovation: The Case of Jugaad. Presented at *ADIM 2019*.
- Chen, D. S., Cheng, L.L., Hummels, C., ve Koskinen, I.** (2015). Social design: An introduction, *International Journal of Design*, 10(1), 1-5.
- Cheng, N., ve Kvan, T.** (2000). *Design collaboration strategies*. Presented at 4th SIGraDi 2000 Rio de Janeiro.
- Clarke, A.** (2017). The Humanitarian Object: Victor Papanek and the Struggle for Responsible Design. İçinde M. Van Helvert (Ed.), *The Responsible Object: A History of Design Ideology for the Future* (145-162). Amsterdam, Ueberschwarz, Melbourne: Valiz.
- Clarke, A. J.** (2016). Design for Development, ICSID and UNIDO: The Anthropological Turn in 1970s Design, *Journal of Design History*, 29(1), 43–57. <https://doi.org/10.1093/jdh/epv029>
- Clarke, R. E., Briggs, J., Armstrong, A., MacDonald, A., Vines, J., Flynn, E. ve Salt, K.** (2019). “Socio-Materiality of Trust: Co-Design with a Resource Limited Community Organisation.” *CoDesign* 17(3):258–77.
- Cleveland, D. A. ve Soleri, D.** (2003). Indigenous and scientific knowledge of plant breeding: similarities, differences and implications for collaboration.

- İçinde Pottier, J., Bicker, A., ve Sillitoe, P. (Eds.), *Participating in development: Approaches to indigenous knowledge* (206-234). New York: Routledge.
- Clifford, J.** (1993). Notes on (Field)Notes. İçinde Roger Sanjek (Ed) *Field Notes: The Makings of Anthropology* (47-71). Ithaca and London: Cornell University Press.
- Cross, N.** (2001). Designerly ways of knowing. Design discipline versus design science, *Design Issues*, 17(3), 49–55.
- Çağırtekin, S.** (2019). Biz bu şehri virajlarıyla sevdik: Tofaş kuş serisi otomobiller özelinde rutin, tutku ve modifiye. A. Yazıcı Yakın ve M. Kükrer (Ed.) *Etnografi: Olağan-ıçî Tecrübe* içinde (7-30). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Çiftçi, H., ve Walker, S.** (2017). Design for grassroots production in eastern Turkey through the revival of traditional handicrafts, *Design Journal*, 20(1), 2991–3004. <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352808>
- Dearden, A. ve Rizvi, H.** (2008). Participatory design and participatory development: a comparative review. *PDC'08: Experiences and Challenges, Participatory Design Conference*, Indiana University, Bloomington, Indiana, USA, October 1-4, 2008.
- Decolonising Design Group** (as Danah Abdulla, Ahmed Ansari, Ece Canlı, Mahmoud Keshavarz, Matthew Kiem, Luiza Prado de O. Martins, Tristan Schultz and Pedro J.S. Vieira de Oliveira). (2018). Editors' Introduction (in Special Issue: Decolonizing Design), *Design and Culture: The Journal of the Design Studies Forum*, 10 (1), 1-6.
- Denzin, N. K., ve Lincoln, Y. S.** (Eds.). (1994). *Handbook of qualitative research*. Sage Publications, Inc.
- Devan Shah, A., Gonçalves, M., ve Mulder, I.** (2020). Design research for participatory policies: Paradoxes, Themes, Futures. *ACM International Conference Proceeding Series*, 2, 82–86. <https://doi.org/10.1145/3384772.3385144>
- Dilnot, C.** (2016). Ten propositions about design and politics. Presentation at *the Intersectional Perspectives on Design Politics and Power Symposium*, Malmö, Sweden, November 14–15.
- DiSalvo, C., Clement, A. ve Pipek, V.** (2013). Communities: Participatory Design for, with and by communities. J. Simonsen ve T. Robertson (Ed.) *Routledge International Handbook of Participatory Design* içinde (182-210). New York: Routledge.
- Dişli, S. Ö.** (2019). Bigalı “gacı”: Evde araştırmacı olmak üzerine etnografik notlar. A. Yazıcı Yakın ve M. Kükrer (Ed.) *Etnografi: Olağan-ıçî Tecrübe* içinde (7-30). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Donahue, S., Gheerawo, R., ve Willis, A.M.** (2011). Beyond progressive design – Part 1, *Design Philosophy Papers*, 9(3), 179–186. <https://doi.org/10.2752/144871311x13968752924798>
- Drain, A., Shekar, A., ve Grigg, N.** (2017). ‘Involve me and I’ll understand’: creative capacity building for participatory design with rural Cambodian

- farmers, *CoDesign*, 15(2), 110–127.
<https://doi.org/10.1080/15710882.2017.1399147>
- Drain, A., Shekar, A., ve Grigg, N.** (2018). Participatory Design with People with Disability in Rural Cambodia: The Creativity Challenge, *Design Journal*, 21(5), 685–706.
<https://doi.org/10.1080/14606925.2018.1488923>
- Druc, I.** (2013). What is local? Looking at ceramic production in the peruvian highlands and beyond, *Journal of Anthropological Research*, 69(4), 485-513. doi:10.3998/jar.0521004.0069.404
- Duneier, M.** (2000). *Sidewalk*. New York: Farrar, Straus and Giroux.
- Durrani, M.** (2018). “People gather for stranger things, so why not this?” Learning sustainable sensibilities through communal garment-mending practices, *Sustainability*, 10(7). <https://doi.org/10.3390/su10072218>
- Durrani, M.** (2019). *Trough the Treaded Needle: A multi-sited ethnography on the sociomateriality of garment mending practices* (Basılmamış Doktora Tezi). Aalto University.
- Ehret, C. ve Hollett, T.** (2016) Affective dimensions of participatory design research in informal learning environments: Placemaking, belonging, and correspondence, *Cognition and Instruction*, 34(3), 250-258, DOI: 10.1080/07370008.2016.1169815
- Ellery, P. J., ve Ellery, J.** (2019). Strengthening community sense of place through placemaking, *Urban Planning*, 4(2), 237–248.
<https://doi.org/10.17645/up.v4i2.2004>
- Er, A.** (1997). Development patterns of industrial design in the third world: A conceptual model for newly industrialized countries, *Journal of Design History*, 10(3), 293-307.
- Er, A., Korkut, F., ve Er, Ö.** (2003). U.S. involvement in the development of design in the periphery: The case history of industrial design education in turkey, 1950s-1970s, *Design Issues*, 19(2), 17-34.
- Er, Ö. ve Er, H. A.** (2006). ‘Design research in the periphery: A review of the foundations and development of characteristics of industrial design research in Turkey’. *A/Z ITU Journal of the Faculty of Architecture*, 3(1–2), 85–97.
- Er, Ö., ve Kaya, Ç.** (2008). Problems or opportunities?: Overcoming the mental barrier for socially responsible design in Turkey, *Design Journal* 11(2), 159–181. <https://doi.org/10.2752/175630608X329235>
- Ergun, A., ve Erdemir, A.** (2010). Negotiating insider and outsider identities in the field: “Insider” in a foreign land; “Outsider” in one’s own land, *Field Methods*, 22(1), 16–38. <https://doi.org/10.1177/1525822X09349919>
- Erözçelik, A., ve Taşdizen, B.** (2017). Designing on the spot: Learning from the social design projects in Gökçeada/Imbros island, *Design Journal*, 20(1), 1751–1764. <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352696>
- Escobar, A.** (2018). *Designs for the pluriverse radical interdependence, autonomy, and the making of worlds*. Durham, NC: Duke University Press.

- Escobar-Tello, M. C., Ruethe-Orihuela, K., Gough, K. V., Fayad-Sierra, J. A., & Velez-Torres, I.** (2021). Decolonising design in peacebuilding contexts. *Design Studies*, 73, 101001. doi:10.1016/j.destud.2021.101001
- Fanon, F** (1963). Concerning Violence. *The Wretched Of The Earth* (Çev. C. Farrington) içinde (35-95). New York: Groove
- Fathers, J.** (2003). Peripheral vision: an interview with Gui Bonsiepe: Charting a lifetime of commitment to design empowerment, *Design Issues*, 19(4), 44-65.
- Fiss, K.** (2009). Design in a global context: Envisioning postcolonial and transnational possibilities, *Design Issues*, 25(3), 3–10.
- Forty, A.** (1986; 2014). *Objects of desire : design and society since 1750*. New York, N.Y. : Thames and Hudson.
- Fry, T.** (2005). Design, design development and questions of direction, *Design Philosophy Papers*, 3(4), 265–281. <https://doi.org/10.2752/144871305x13966254125030>
- Fry, T.** (2017). Design for/by “The Global South”, *Design Philosophy Papers*, 15(1), 3–37. <https://doi.org/10.1080/14487136.2017.1303242>
- Gatt, C. ve Ingold, T.** (2013). From Description to Correspondence: Anthropology in Real Time. W. Gunn, T. Otto, ve R. C. Smith (Ed.), *Design anthropology: Theory and practice* içinde (139-158). London ve New York: Bloomsbury Publishing Plc.
- Geertz, Clifford.** (1983). *Local knowledge: further essays in interpretive anthropology*. Basic Books.
- Gherardi, S.** (2017). Sociomateriality in Posthumanist Practice Theory. A. Hui, T. Schatzki, ve E. Shove (Eds) *The Nexus of Practices: Connections, Constellations, Practitioners*, içinde (38–51). London: Routledge.
- Godjo, T., Boujut, J.-F., Marouzé, C., ve Giroux, F.** (2015). A participatory design approach based on the use of scenarios for improving local design methods in developing countries. <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-01206430v2>
- Göksoy, S. ve Kiyak, İ. A** (2019) Studio-Sustain Urla-Barbaros: A design studio course on sustainability. *Proceedings of DRS Learn X Design 2019: Insider Knowledge Fifth International Conference for Design Education Researchers*, Middle East Technical University. Ankara, Turkey
- Gregory, S.** (2018). Design anthropology as social design process, *Journal of Business Anthropology*, 7(2), 210-234.
- Grosfoguel, R.** (2011). Decolonizing post-colonial studies and paradigms of political-economy: Transmodernity, decolonial thinking and global coloniality, *Transmodernity: Journal of Peripheral Cultural Production of the Luso-Hispanic World*, 1(1), 1-37.
- Günel, G., Varma, S. ve Watanabe, C.** (2020). A manifesto for patchwork ethnography. Member Voices, *Fieldsights*, 9 June. Available at:

<https://culanth.org/fieldsights/a-manifesto-for-patchwork-ethnography>.

- Gürdere Akdur, S., ve Kaygan, H.** (2019). Social design in turkey through a survey of design media: Projects, objectives, participation approaches. *Design Journal*, 22(1), 51–71. <https://doi.org/10.1080/14606925.2018.1560592>
- Harrell, S., ve Dickey, S. A.** (1985). Dowry systems in complex societies, *Ethnology*, 24(2), 105. doi:10.2307/3773553
- Hart, K.** (2011). *Modernliği Dokumak Bir Batı Anadolu Köyünde Hayat, Aşk, Emek*. İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Helvert, M.** (2017). Responsible Objects, Utopian Desires: A Two-Sided Monologue on the Future of Design. İçinde M. Van Helvert (Ed.), *The Responsible Object: A History of Design Ideology for the Future* (251-260). Amsterdam, Ueberschwarz, Melbourne: Valiz.
- Hillgren, P. A., Seravalli, A., ve Emilson, A.** (2011). Prototyping and infrastructuring in design for social innovation, *CoDesign*, 7(3–4), 169–183. <https://doi.org/10.1080/15710882.2011.630474>
- Hussain, S.** (2010). Empowering marginalised children in developing countries through participatory design processes, *CoDesign*, 6(2), 99–117. <https://doi.org/10.1080/15710882.2010.499467>
- Hyysalo, V., ve Hyysalo, S.** (2018). The mundane and strategic work in collaborative design, *Design Issues*, 34(3), 42–58. https://doi.org/10.1162/desi_a_00496
- Ingold, T.** (2007). Materials against materiality, *Archaeological Dialogues*, 14(1), 1–16. doi:10.1017/s1380203807002127
- Ingold, T.** (2013). Knowing from Inside. İçinde *Making: Anthropology, Archaeology, Art and Architecture*. New York: Routledge.
- Ingold, T.** (2013). *Making: Anthropology, archaeology, art and architecture*. Milton Park: Abingdon, Oxon.
- İngin, A.K. ve Altay, C.** (2014) “Zanaat Atölyelerinin Ürün Tasarımı Müfredatına Eklemlenmesi: ID 202 ve Şişhane” İçinde P.Kaygan and H.Kaygan (eds.) *Eğitim, Araştırma, Meslek ve Sosyal Sorumluluk: UTAK 2014 Bildiri Kitabı*. Ankara: METU, 2014. 185-202
- Janzer, C. L., ve Weinstein, L. S.** (2014). Social design and neocolonialism, *Design and Culture*, 6(3), 327-343. doi:10.2752/175613114x14105155617429
- Johnson, C. G.** (2011). The Urban precariat, neoliberalization, and the soft power of humanitarian design, *Journal of Developing Societies*, 27(3–4), 445–475. <https://doi.org/10.1177/0169796X1102700409>
- Jordan, B.** (1989). Cosmopolitical obstetrics: Some insights from the training of traditional midwives, *Social Science & Medicine*, 28(9), 925-937. doi:10.1016/0277-9536(89)90317-1
- Judice, A.** (2014). *Design For Hope: Designing Health Information in Vila Rosário*. (Basılmamış Doktora Tezi). Aalto University

- Julier, G.** (2001). *The culture of design*. Los Angeles: Sage.
- Julier, G.** (2013). From design culture to design activism, *Design and Culture*, 5(2), 215–236. <https://doi.org/10.2752/175470813X13638640370814>
- Julier, G.** (2017). *Economies of Design*. London: SAGE Publications.
- Kalman, T. ve Jacobs, K.** (1990). Address to the AIGA. *Print*, 44(1), 122 – 125.
- Kang, L.** (2016). Social design as a creative device in developing Countries: The case of a handcraft pottery community in Cambodia, *International Journal of Design*, 10(3), 65-74.
- Kapuire, G. K., Winschiers-Theophilus, H., ve Blake, E.** (2015). An insider perspective on community gains: A subjective account of a Namibian rural communities perception of a long-term participatory design project, *International Journal of Human Computer Studies*, 74, 124–143. <https://doi.org/10.1016/j.ijhcs.2014.10.004>
- Karasti, H., ve Baker, K. S.** (2008). Community Design – Growing One’s Own Information Infrastructure. İçinde *PDC-08 Proceedings of the Participatory Design Conference*, Vol. 2, Bloomington: Indiana. doi.org/10.1145/1795234.1795280
- Kaya, Ç.** (2011). *Designer as Enabler: A Methodology of Intervention for Designers*. Doktora tezi., İstanbul Technical University.
- Kaya, Ç.** (2015). New product development through design: The case of craftswomen in mardin, *Milli Folklor*, 27(106): 88–100.
- Kaya, Ç.** (2021). Coexistence of craft and design in Turkey as two separate epistemes Çiğdem Kaya. İçinde D Wood (Ed.), *Craft is Political* (65-78). London: Bloomsbury Publishing.
- Kaya, Ç., ve Gelmez, K.** (2014). Grassroots empowerment with design in a community of practice in Turkey, *Journal of Arts ve Communities*, 5(1), 55–72. https://doi.org/10.1386/jaac.5.1.55_1
- Kaygan, H., ve Julier, G.** (2013). Global design activism survey, *Design and Culture*, 5(2), 237–252. <https://doi.org/10.2752/175470813X13638640370850>
- Koskinen, I., ve G. Hush.** (2016). Utopian, molecular and sociological social design, *International Journal of Design*, 10(1), 65–71.
- Kraff, H.** (2020) A Critical exploration of agonistic participatory design, *The Design Journal*, 23(1), 31-48, DOI: 10.1080/14606925.2019.1684730
- Kulak Gökçe, S.** (2017). *Adana Kadın Kapalı Cezaevindeki Hüküm Giymiş Kadınlararası İlişkiler* (Basılmamış Doktora Tezi). Yeditepe Üniversitesi
- Küçüköğlu, B.** (2019). Dönme dolap’a tüneyen antropolog. A. Yazıcı Yakın ve M. Kükrer (Ed.), *Etnografi: Olağan-ıçî Tecrübe* içinde (7-30). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Kükrer, M.** (2019). Kovalamacanın ortasında bir antropolog: Dilenci-zabıta ilişkisine eklemleme hikayesi. A. Yazıcı Yakın ve M. Kükrer (Ed.) *Etnografi: Olağan-ıçî Tecrübe* içinde (7-30). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.

- Lam, B., Zamenopoulos, T., Kelemen, M., ve Hoo Na, J.** (2017). Unearth hidden assets through community co-design and co-production, *Design Journal*, 20(1), 3601-3610. <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352863>
- Latour, B.** (1992). Where are the missing masses, sociology of a few mundane artefacts. W. Bijker ve J. Law (Ed.), *Shaping Technology-Building Society. Studies in Sociotechnical Change* içinde (225-259). MIT Press, Cambridge Mass.
- Lave, J., ve Wenger, E.** (2008). *Situated learning: Legitimate peripheral participation*. Cambridge: Cambridge University Press.
- le Dantec, C. A., ve DiSalvo, C.** (2013). Infrastructuring and the formation of publics in participatory design, *Social Studies of Science*, 43(2), 241–264. <https://doi.org/10.1177/0306312712471581>
- Light, A.** (2019). Design and social innovation at the margins: Finding and making cultures of plurality, *Design and Culture*, 11(1), 13–35. <https://doi.org/10.1080/17547075.2019.1567985>
- Light, A. ve Akama, Y.** (2012). “The Human Touch: Participatory Practice and the Role of Facilitation in Designing with Communities.” *Proceedings of the 12th Participatory Design Conference on Research Papers*.
- Lindström ve Stahl** (2014). Publics-in-the-Making: Crafting Issues in a Mobile Sewing Circle. İçinde Ehn, P., Nilsson, E. M., ve Topgaard (Ed) *Making futures: marginal notes on innovation, design, and democracy*, 303-322. The MIT Press.
- Lindtner, S., ve Lin, C.** (2017). Making and its promises, *CoDesign*, 13(2), 70–82. <https://doi.org/10.1080/15710882.2017.1308518>
- Long, N. J., ve Moore, H. L.** (2014). *Sociality: New directions*. New York: Berghahn.
- Lundberg, K. V.** (2008). *Women Weaving Well-Being: The Social Reproduction Of Health In Laos* (Basılmamış Doktora Tezi). University of Kansas
- Lutz, C. A.** (1988). *Unnatural emotions: Everyday sentiments on a Micronesian atoll & their challenge to western theory*. Chicago: University of Chicago Press.
- Makela, M.** (2007). Knowing through making: the role of the artefact in practice-led research, *Knowledge, Technology & Policy*, 20, 157–163. DOI 10.1007/s12130-007-9028-2
- Malasan, P. L.** (2020). The Role of Socio-technical Instruments in Craft and Design Practice in Indonesia. *Pivot 2020: Designing a World of Many Centers*, 217-228. <https://doi.org/10.21606/pluriversal.2020.035>
- Maldini, I.** (2014). Design and the global structures of common difference. *Design and Culture*, 6(1), 111–124. <https://doi.org/10.2752/175470814x13823675225199>
- Manzini, E.** (2015). *Design, When Everybody Designs: An Introduction to Design for Social Innovation*, Rachel Coad (çev.). Cambridge: MIT Press.

- Manzini, E., ve Rizzo, F.** (2011). Small projects/large changes: Participatory design as an open participated process, *CoDesign*, 7(3–4), 199–215. <https://doi.org/10.1080/15710882.2011.630472>
- Margiotti, M.** (2013). Clothing sociality: Materiality and the everyday among the Kuna of Panama, *Journal of Material Culture*, 18(4), 389–407. <https://doi.org/10.1177/1359183513502263>
- Margolin, V. ve Margolin, S.** (2002). A ‘social model’ of design: Issues of practice and research, *Design Issues*, 18(4), 24–30. doi:10.1162/074793602320827406.
- Markussen, T.** (2017). Disentangling ‘the social’ in social design’s engagement with the public realm, *CoDesign*, 13(3), 160–174. <https://doi.org/10.1080/15710882.2017.1355001>
- McGranahan, C.** (2020). Anthropology as Theoretical Storytelling. C. McGranahan (Ed.), *Writing Anthropology: Essays on Craft & Commitment* içinde (73-77). Durham and London: Duke University Press
- Merritt, S., ve Stolterman, E.** (2012). Cultural hybridity in participatory design. *Proceedings of the 12th Participatory Design Conference on Exploratory Papers Workshop Descriptions Industry Cases*, 73-76. doi:10.1145/2348144.2348168
- Mignolo, W. ve Tlostanova, M.** (2006). Theorizing from the borders shifting to geo- and body-politics of knowledge, *European Journal of Social Theory*, 9(2), 205–221.
- Nahya, Z. N ve Harmanşah, R.** (2018). *Etnografik Hikayeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri*. İstanbul: Metis Yayınları
- Narayan, K** (1993). How native is a "native" anthropologist?, *American Anthropologist*, 95(3), 671-686.
- Neal, S. ve Walters, S.** (2008). Rural be/longing and rural social organizations: conviviality and community-making in the english countryside, *Sociology*, 42(2), 279–297. <https://doi.org/10.1177/0038038507087354>
- Nimkulrat, N.** (2012). Hands-on intellect: Integrating craft practice into design research, *International Journal of Design*, 6(3), 1-14.
- Nimkulrat, N.** (2021). Decoloniality of Knowing and Being: Artistic Research Through Collaborative Craft Practice. İçinde Tiina Seppälä, Melanie Sarantou, Satu Miettinen (Ed.), *Arts-Based Methods for Decolonising Participatory Research* (185-197). New York: Routledge.
- Noronha, R.** (2018). The collaborative turn: Challenges and limits on the construction of a common plan and on autonomia in design. *Strategic Design Research Journal*, 11(2), 125–135. <https://doi.org/10.4013/sdrj.2018.112.08>
- Nussbaum, B.** (2010). Is Humanitarian Design the New Imperialism?, *Fastco.Design*, <https://www.fastcompany.com/1661859/is-humanitarian-design-the-new-imperialism>

- Onafuwa, D.** (2018). Allies and Decoloniality: A Review of the Intersectional Perspectives on Design, Politics, and Power Symposium, *Design and Culture*, 10(1), 7-15, DOI: 10.1080/17547075.2018.1430995
- Orlikowski, W. J., ve Scott, S. V.** (2008). Sociomateriality: Challenging the separation of technology, work and organization, *The Academy of Management Annals*, 2(1), 433–474. <https://doi.org/10.1080/19416520802211644>
- Otaegui, A.** (2019). ‘I’m crying for the beautiful skin of the jaguar’ laments, non-humans and conviviality among the Ayoreo of the Northern Chaco. İçinde Javier, R. A. (ed.) *Non-humans in Amerindian South America: Ethnographies of indigenous cosmologies, rituals and songs* (224-251). New York: Berghahn.
- Otto, T. ve Smith, R. C.** (2013). Design Anthropology: A Distinct Style of Knowing. W. Gunn, T. Otto, ve R. C. Smith (Ed.), *Design anthropology: Theory and practice* içinde (1-29). London ve New York: Bloomsbury Publishing Plc.
- Öz, G. ve Akdeniz Ateş A.** (2019). ‘Project Kapıdağ: Locality of Production’: A Case of Research for Social Design in Complex Collaboration. *Conference Proceedings of the Academy for Design Innovation Management*, London, 2(1), 1680–1688. <https://doi.org/10.33114/adim.2019.c16.112>
- Palmas, K., ve von Busch, O.** (2015). Quasi-Quisling: co-design and the assembly of collaborators, *CoDesign*, 11(3–4), 236–249. <https://doi.org/10.1080/15710882.2015.1081247>
- Papanek, V.** (1972). *Design for the Real World*. London: Thames ve Hudson
- Pawar, A., ve Redström, J.** (2015). Publics, participation and the making of the Umeå pantry, *International Journal of Design*, 10(1), 73-84.
- Pierri, P.** (2016). Why people do not rebel? Issues of self-marginalisation in design for mental health. *the Intersectional Perspectives on Design Politics and Power Symposium*, Malmö, Sweden, November.
- Polanyi, M.** (1958: 2005). *Personal Knowledge: Towards A Post-Critical Philosophy*. London: Routledge.
- Reijonen, E.** (2010). *Enhancing The Capabilities Of Small Producers In Developing Countries To Meet Global Challenges: An Investigation Into The Contribution Of International Craft Development Initiatives* (Basilmamış Doktora Tezi). Robert Gordon University.
- Reitan, J. B.** (2006). Inuit vernacular design as a community of practice for learning, *CoDesign*, 2(2), 71–80. <https://doi.org/10.1080/15710880600645489>
- Reitsma, E. S.** (2015). *Dynamics of Respectful Design in Co-Creative and Co-Reflective Encounters with Indigenous Communities* (Basilmamış Doktora Tezi). University of Northumbria
- Reitsma, L., Light, A., Zaman, T., ve Rodgers, P. A.** (2019). A respectful design framework incorporating indigenous knowledge in the design process, *Design Journal*, 22(1), 1555–1570. <https://doi.org/10.1080/14606925.2019.1594991>

- Rice, L.** (2018). Nonhumans in participatory design, *CoDesign*, 14(3), 238–257.
<https://doi.org/10.1080/15710882.2017.1316409>
- Riley, J.** (2008) Weaving an enhanced sense of self and a collective sense of self through creative textile-making, *Journal of Occupational Science*, 15(2), 63-73. Doi:10.1080/14427591.2008.9686611
- Rizvi, U. Z.** (2018). Critical Heritage and Participatory Discourse in the UAE, *Design and Culture*, 10(1), 55–70.
<https://doi.org/10.1080/17547075.2018.1431861>
- Rosaldo, R.** (1989). Imperialist nostalgia, *Representations*, 26(1), 107-122.
doi:10.1525/rep.1989.26.1.99p0282w
- Rust, C.** (2004). Design Enquiry: Tacit Knowledge and Invention in Science. *Design Issues*, 20(4): 76–85. doi:10.1162/0747936042311959.
- Rust, C.** (2004). Design enquiry: Tacit knowledge and invention in science, *Design Issues*, 20(4), 76-85.
- Said, E.** (1978). *Orientalism: Western Conceptions of the Orient*. Pantheon Books.
- Salvi, V.** (2017). Vulnerable children as change-agents within their communities: an educational methodology co-designed in Namibia. *Design Journal*, 20(1), S1485–S1502. <https://doi.org/10.1080/14606925.2017.1352673>
- Sanders, E.B. ve Stappers, P. J.** (2008) Co-creation and the new landscapes of design, *Co-Design*, 4(1), 5-18, DOI: 10.1080/15710880701875068
- Sandıkçı, Ö. ve İlhan, E.** (2004). Dowry: A Cherished Possession or an Old-Fashioned Tradition 149 in a Modernizing Society? C. Otnes ve T. M. Lowrey (Ed), *Contemporary consumption rituals: A research anthology* içinde (149-180). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Santos, B. S.** (2006). Globalizations, *Theory, Culture ve Society*, 23(2–3), 393–399.
<https://doi.org/10.1177/026327640602300268>
- Santos, B. S.** (2012). Public sphere and epistemologies of the south, *Africa Development*, 38(1), 43-67.
- Santos, B. S.** (2016a). Epistemologies of the south and the future, *From the European South: a transdisciplinary journal of postcolonial humanities*, 1, 17-29.
- Santos, B. S.** (2016b). *Epistemologies of the South: Justice against epistemicide*. London: Routledge / Taylor and Francis.
- Santos, B. S.** (2018). *The end of the cognitive empire: The coming of age of epistemologies of the South*. Durham: Duke University Press.
- Schlegel, A., ve Eloul, R.** (1988). Marriage transactions: labor, property, status, *American Anthropologist*, 90(2), 291–309.
<https://doi.org/10.1525/aa.1988.90.2.02a00030>
- Schön, D.** (1987). *Educating The Reflective Practitioner: Toward A New Design for Teaching and Learning in The Professions*. London: Jossey- Bass.
- Schön, D. A.** (1983). *The Reflective Practitioner*. U.S.A.: Basic Books.

- Schultz, T., Abdulla, D., Ansari, A., Canlı, E., Keshavarz, M., Kiem, M... Vieira de Oliveira, P.** (2018). What is at stake with decolonizing design? A roundtable, *Design and Culture*, 10(1), 81–101. <https://doi.org/10.1080/17547075.2018.1434368>
- Sennett, R.** (2008). *The Craftsman*. New Haven: Yale University Press.
- Sennett, R.** (2012). *Beraber*. Çev. İlker Özküraplı. Ayrıntı Yayınları
- Seravalli, A.** (2012). “Infrastructuring for Opening Production, from Participatory Design to Participatory Making?” *Proceedings of the 12th Participatory Design Conference*.
- Setiawan, A., Dunn, N., ve Cruickshank, L.** (2019). Geographical context influence on co-design practice between Indonesia and the UK context, *Design Journal*, 22(1), 763–776. <https://doi.org/10.1080/14606925.2019.1595398>
- Sheehan, N. W.** (2011). Indigenous knowledge and respectful design: An evidence-based approach, *Design Issues*, 27(4), 68-80.
- Simpson, P.** (2011). Street performance and the City: Public space, sociality, and intervening in the everyday, *Space and Culture*, 14(4), 415–430. <https://doi.org/10.1177/1206331211412270>
- Simpson, P.** (2013). Ecologies of experience: Materiality, sociality, and the embodied experience of (street) performing, *Environment and Planning*, 45(1), 180–196. <https://doi.org/10.1068/a4566>
- Smith, T. L.** (2008). *Decolonizing Methodologies: Research and indigenous peoples*. London & New York: ZED Books.
- Sparke, P.** (1986; 2013). *An introduction to design and culture : 1900 to the present*. (3. Ed) London; New York : Routledge.
- Ssozi-Mugarura, F., Blake, E. ve Rivett, U.** (2017) Codesigning with communities to support rural water management in Uganda, *CoDesign*, 13(2), 110-126, DOI: 10.1080/15710882.2017.1310904
- Star, S. L.** (1999). The ethnography of infrastructure, *American Behavioral Scientist*, 3, 377–391. <https://doi.org/10.1177/00027649921955326>
- Star, S., ve Ruhleder, K.** (1996). Steps toward an ecology of infrastructure: design and access for large information spaces, *Information Systems Research*, 7(1), 111-134.
- Stirling, P.** (1966). *Turkish Village*. John Wiley & Sons.
- Suchman, L.** (2005). Affiliative objects, *Organization*, 12(3), 379–399. <https://doi.org/10.1177/1350508405051276>
- Şentürk, B.** (2018). Mahalle Kahvesinde “Abla”, Kabul Günlerinde “Hanım”: Sınıf ve Toplumsal Cinsiyet Bağlamında Gecekondu Kadın Araştırmacı Olmak. R. Harmanşah ve Z. N. Nahya (Ed.), *Etnografik Hikayeler: Türkiye’de Alan Araştırması Deneyimleri içinde* (9-16). İstanbul: Metis Yayınları.
- Taboada, M. B., Rojas-Lizana, S., Dutra, L. X. C., ve Levu, A.** (2020). Decolonial design in practice: Designing meaningful and transformative science

- communications for Navakavu, Fiji, *Design and Culture*, 12(2), 141–164. <https://doi.org/10.1080/17547075.2020.1724479>
- Thackara, J.** (2005). *In the bubble: Designing in a complex world*. Cambridge, MA: MIT.
- Thomas, A.** (2006). Design, poverty, and sustainable development, *Design Issues*, 22(4), 54–65. <https://doi.org/10.1162/desi.2006.22.4.54>
- Thorpe, A., ve Gamman, L.** (2011). Design with society: Why socially responsive design is good enough, *CoDesign* 7(3-4), 217–230. doi:10.1080/15710882.2011.630477.
- Tlostanova, M.** (2017). On decolonizing design, *Design Philosophy Papers*, 15(1), 51–61. <https://doi.org/10.1080/14487136.2017.1301017>
- Trias Cornú, L.** (2020). (De)institution Design: Decolonizing design discourse in Uruguay. *Pivot 2020: Designing a World of Many Centers*, 79-94. Tulane University
- Tung, F. W.** (2012). Weaving with rush: Exploring craft-design collaborations in revitalizing a local craft, *International Journal of Design*, 6(3), 71-84.
- Tunstall, E.** (2013). Decolonizing design innovation: Design anthropology, critical anthropology, and indigenous knowledge. W. Gunn, T. Otto, ve R. C. Smith (Ed.), *Design anthropology: Theory and practice* içinde (232-250). London ve New York: Bloomsbury Publishing Plc.
- URL-1** < <http://www.erdek.gov.tr/karsiyaka-mahallesi>>, erişim tarihi 29.06.2021.
- URL-2** < <https://foursquare.com/v/kar%C5%9F%C4%B1yaka/51c6938d498ef321197df078?openPhotoId=51d47c14498eae44615de92a>>, erişim tarihi 29.06.2021.
- URL-3** < <https://foursquare.com/v/kar%C5%9F%C4%B1yaka/51c6938d498ef321197df078?openPhotoId=5b7c19a4b1538e002cfba7c2>>, erişim tarihi 29.06.2021.
- Urry, J.** (2002). *Consuming places*. London: Routledge.
- Vazquez, R.** (2017). Precedence, Earth and the Anthropocene: Decolonizing design. *Design Philosophy Papers*, 15(1), 77–91. <https://doi.org/10.1080/14487136.2017.1303130>
- Vestergaard, L., Hauge, B., ve Hansen, C. T.** (2016). Almost like being there; the power of personas when designing for foreign cultures, *CoDesign*, 12(4), 257–274. <https://doi.org/10.1080/15710882.2015.1127385>
- von Busch, O., ve Pazarbasi, C. K.** (2018). Just craft: Capabilities and empowerment in participatory craft projects, *Design Issues*, 34(4), 66–79. https://doi.org/10.1162/desi_a_00512
- Wang, W., Bryan-Kinns, N., ve Sheridan, J. G.** (2020). On the role of in-situ making and evaluation in designing across cultures, *CoDesign*, 16(3), 233–250. <https://doi.org/10.1080/15710882.2019.1580296>
- Wenger, E., McDermott, R. A., ve Snyder, W.** (2010). *Cultivating communities of practice: A guide to managing knowledge*. Boston, MA: Harvard Business School Press.

- Whitehead, T., Evans, M., ve Bingham, G. A.** (2019). Local or Global? Approaches for new product development in low income countries, *Design Journal*, 22(5), 707–723. <https://doi.org/10.1080/14606925.2019.1633882>
- Willis, A.-M.** (2003). Design's other, *Design Philosophy Papers*, 1(6), 299–303. <https://doi.org/10.2752/144871303x13965299302839>
- Willis, A.-M.** (2006). Ontological designing, *Design Philosophy Papers*, 4(2), 69–92. <https://doi.org/10.2752/144871306x13966268131514>
- Willis, A.-M., ve Elbana, E.** (2016). Socially engaged design: a critical discussion with reference to an Egyptian Village, *Design Philosophy Papers*, 14(1–2), 33–57. <https://doi.org/10.1080/14487136.2016.1275085>
- Willoughby, J.** (2006). *World Weaving*. Supplier: Ends of the Earth Traditional Textile and Craft Collection. <https://www.kanopy.com/product/world-weaving>
- Wood, N., Rust, C. ve Horne, G.** (2009). A Tacit Understanding: The Designer's Role in Capturing and Passing on the Skilled Knowledge of Master Craftsmen. *International Journal of Design*, 3(3), 65–78.
- Wood, N., Rust, C., ve Horne, G.** (2009). A tacit understanding: The designer's role in capturing and passing on the skilled knowledge of master craftsmen, *International Journal of Design*, 3(3), 65-78.
- Yang, M. Y.** (2015). Industrial design students design for social innovation: Case study in a Taiwanese village, *Design and Culture*, 7(3), 451–464. <https://doi.org/10.1080/17547075.2015.1105704>
- Yazıcı Yakın, A.** (2019). Sunuş: Alelade şeyleri anlamak. A. Yazıcı Yakın ve M. Kükrer (Ed.), *Etnografi: Olağan-ıçî Tecrübe* içinde (7-30). İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Yazıcı Yakın, A. ve Kükrer, M.** (2019). *Etnografi: Olağan-ıçî Tecrübe*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Yee, J., Raijmakers, B., ve Ichikawa, F.** (2019). Transformative learning as impact in social innovation, *Design and Culture*, 11(1), 109–132. <https://doi.org/10.1080/17547075.2019.1567984>

EKLER

EK A: Tasarım-Yerel İlişkisi Yazın Taraması Tablosu

EK A: Tasarım-Yerel İlişkisi Yazın Taraması Tablosu

Çizelge A.1 : Tasarım-yerel ilişkisi yazın taraması tablosu

	Künye	Yer	Yaklaşım	Alt başlık	Proje içeriği	Problem tanımının kaynağı	Etiketler	Alıntı
1	Weaving With Rush: Exploring Craft-design Collaborations in Revitalizing a Local Craft Tung (2012) International Journal Of Design	Yerel malzemeler kullanan Tayvanlı zanaatkarlar	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale	Yerel yapma biçimlerini tasarımla güncelleştirerek markete açma ve yerel kalkınma Öğrenci-tasarımcıların zanaatkarlarla çalışarak güncel markete uygun yeni ürünler tasarlaması	?	Tasarım müdahalesi, pazara açmak, yerel üretim devam ettirilmesi, yerel ekonomik kalkınma	It is possible to create a synergy between industrial designers and artisan groups to stimulate the development and preservation of a local craft in a sustainable and commercially viable way. This study aims to explore how designers may collaborate with artisans to unearth new opportunities for a local craft and how designers can make contributions to the artisan community.
2	Grassroots Empowerment with Design in a Community of Practice in Turkey Kaya ve Gelmez (2013) Journal of Arts & Communities	Salihli, Türkiye	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale	Yerel üretimi devam ettirmek ve yapanlara gelir sağlamak için güncel markete açmak Birlikte tasarlamak çalıştayları ile domates konserve ambalajı	Salihli kadınlar yardım istemiş	Tasarım müdahalesi, pazara açmak, yerel üretim devam ettirilmesi, yerel ekonomik kalkınma	A group of women in Salihli requested our assistance as product designers to prepare their products for selling in contemporary markets. The participants of our research had entrepreneurial motivation. Adopting a bottom-up approach, we explored how new design ideas emerged in a group when working with professional designers in two workshops. The research emphasizes co-creation and learning self-innovation as a sociocultural practice defined as situated learning.
3	Neo-local Design: Looking At 'our Local Contexts' As Potential Resources Ceccarelli (2019) The Design Journal	Sardunya	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale	Yerel üretimi devam ettirmek ve yapanlara gelir sağlamak için tasarım müdahalesi ile güncel markete açmak Küreselleşme ve modernize tek tip gelen ürünlerin karşısında Sardunya'nın yerel bilgi ve kültüründen harmanlanmış ürünler tasarlayarak bölgenin ekonomik kalkınmasına katkı sağlamak	?	Tasarım müdahalesi, pazara açmak, yerel üretim devam ettirilmesi, yerel ekonomik kalkınma	The paper will focus on new ways to interpret elements such as local knowledge and culture that we though were lost by the effects of the simplification of modernism in the first place and, more recently, by the homogenization of globalization, and that are instead making today place for themselves as valuable agents in the rethinking of the contribution of design to our society.
4	Design For Grassroots Production In Eastern Turkey Çiftçi ve Walker (2017) The Design Journal	Türkiye'den çeşitli bölgeler	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale	Türkiye'de türlü sebeplerle yok olma durumunda olan yerel-geleneksel zanaat biçimlerinin, yerel üretimi devam ettirmek ve yapanlara gelir sağlamak için tasarım müdahalesi güncel ürünler tasarlanarak yeniden yükseltilmesi ve güncel markete açmak	?	Tasarım müdahalesi, güncel pazara açmak, yerel üretim devam ettirilmesi, yerel ekonomik kalkınma	developmentexploring ways to combine the potential of design as an innovation force with the values and skills of the local dimension. demonstrate the promising design interventions to develop craft sector Oltu-stone prayer beads, harik shoes, and felt sheets
5	Industrial Design Students Design For Social Innovation Yang (2015) Design and Culture	Dağ eteğinde yayılan bir topluluk, Tayvan'ın Miaoli Bölgesi'ndeki Yuanli kasabası	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale	Yerel bir üretim biçimini devam ettirmek için tasarımcı müdahalesiyle dönüştürme Bir bölgedeki hasırotu dokuma zanaatını canlandırma ve bölgedeki zanaatkarlara ekonomik kalkınma sağlamak amacı güdüyor. Dokuyucuların profesyonel tasarımcı tutacak paraları olmadığı için tasarımcı öğrencileri sürece dahil oluyor.	Önceki çalışmalar ve saha çalışması	Tasarım müdahalesi, yerel üretimin dönüştürme devam ettirilmesi, yerel ekonomik kalkınma, öğrencilere sosyal sorumluluk eğitimi	This paper discloses the results achieved as industrial design students used their design expertise to assist in the successful transformation of rush-weaving. The revitalization of rush-weaving techniques involves not only the economic invigoration of the industry in the community but also the social and cultural implications of female empowerment, female craft, and century-old handicraft. This social innovation project enabled the participating design students to experience social responsibility. In addition, the gradually disappearing traditional handicraft skills of local elders combined with the innovative ideas of new generation young designers transformed traditional handicrafts into new cultural products.
6	Designing On The Spot: Learning From The Social Design Projects In Gökçeada/Imbros Island Erözçelik ve Tağdizen (2017) The Design Journal	Gökçeada, Türkiye	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale	Kırsal kalkındırma çalıştay serisi kapsamında toplumsal inovasyon ile bölgenin kalkınması, ekolojik turizm, yerel ürünlerin geliştirilmesi	Çalıştaylar	Tasarım müdahalesi, sistem tasarımı, yerel ekonomik-sosyal kalkınma	Facilitating the emergence of a local system of innovation based on the bicultural character of Gökçeada Island is the core purpose of the workshops, with the emphasis on the island's sustainable potential and on the traditional production of the islanders.
7	Design For Hope: Designing Health Information In Vila Rosário Judice (2014)	Vila Rosario, Brezilya	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale + İlke Oluşturma	Katılımcı tasarım yöntemlerini kullanarak yereli sağlıkla ilgili konularla bilgilendirmek ve teknolojiyi de işin içine sokarak e-devlet sisteminin içerisine bölgeyi sokabilmek	?	sosyal problem çözme	
8	Decolonial Design In Practice: Designing Meaningful And Transformative Science Communications For Navakavu, Fiji Taboada vd. (2020) Design and Culture	Yavusa Navakavu, Rewa Province, Viti Levu, Fiji	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale + İlke Oluşturma	Birlikte tasarlamak tasarımcı bağımsızlaştırmak, tasarımcı çalıştaylarıyla bölgedeki kuyruğinin iyileştirilmesine yönelik projeye yerelini girdisini katmayı hedefliyor. Bunu yaparken de benimsediği araştırma yaklaşımıyla aksiyon içinde tasarımcı bağımsızlaştırmayı hedefliyor.	Önceki çalışmalar ve fonlayan kurum	Tasarım müdahalesi, strateji yaratma, tasarımcı bağımsızlaştırma, birlikte tasarlamak, sosyal-çevresel problem çözme	This study proposes a collaborative approach to design that brings the philosophy of Decolonial Design into practice, positioning design as a vehicle for rethinking problems through creative processes and initiatives, and as a transformative tool through which design can decolonize itself (and designers) while in action. This approach is demonstrated through a case study in the Yavusa Navakavu, Rewa Province, Viti Levu, Fiji, where researchers, designers, and the local community co-designed initiatives to promote the environmental conservation of their protected marine area.
9	The Co-knitting Project: A Proposal To Revive Traditional Handmade Socks In Turkey Aktaş ve Alaca (2017) The Journal Of Modern Craft	-	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale	Yerel bir üretim biçimini devam ettirmek için tasarımcı müdahalesiyle güncel markete açma Tasarımcı yerelden aldığı bilgiyle patik, çorap örme kiti tasarlıyor.	Yazılı kaynaklara referans	Tasarım müdahalesi, güncel pazara açmak, yerel üretim devam ettirilmesi	The USP funded a research project This study frames this craft in historical, social, and material contexts, and investigates how maker culture, and in particular the Co-knitting Project, has attempted to sustain handmade sock production. The Co-Knitting Project comprises a collaborative production kit that aims to invigorate traditional handmade sock production, to incorporate craftspeople making socks into a productive network and to serve individuals interested in furthering their skills in relation to traditional socks.

Çizelge A.1 (devam) : Tasarım-yerel ilişkisi yazın taraması tablosu.

	Künye	Yer	Yaklaşım	Alt başlık	Proje içeriği	Problem tanımının kaynağı	Etiketler	Alıntı
10	Almost Like Being There: The Power Of Personas When Designing For Foreign Cultures Vestergaard vd. (2016) Codesign	Joygopalpur (Hindistan'da bir köy)	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale + Model Oluşturma	Yereldeki bir altyapı sorunun çözümü ve katılımcı tasarım yöntemi ile bir köyde yapılacak atık yönetim sistemi tasarımı için yapılan veri toplama çalışması ve bunun için önerilen persona yöntemi. Persona yönteminin yabancı kültürleri anlamak için tasarımcılara öneriyor. Persona yöntemiyle insanları anlıyor, Danimarka'da tasarımı yapıyor	?	Tasarım müdahalesi, model önerme, teknik problem çözme	When designing a waste management system for soft plastic for a small village in India, personas were developed and applied by the designer to maintain a user-oriented focus throughout the participatory design process. The personas created a substantial understanding of the users' individual needs, interests, values and emotions and helped to overcome the physical and cultural distance, enabling a strongly contextualised design.
11	Codesigning With Communities To Support Rural Water Management In Uganda Ssozi-mugarura vd. (2017) Codesign	Uganda'da üç kırsal komünite	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale	Su yönetim sistemi. <i>Community-based codesign</i> yöntemini izleyerek teknik bir ürün tasarlanırken toplumun ihtiyaçlarının yanı sıra değerlerine de odaklanma	?	Tasarım müdahalesi, birlikte tasarlama, teknik problem çözme	In this paper, we illustrate our application of community-based codesign (CBCD) that led to the development of an ICT intervention to support water management in three rural communities in Uganda. The community-based system helps water managers to track water users, payments and expenditures in a bid to improve transparency, accountability and trust. We present research learnings of the method and how engagement with rural communities can be improved through the use of intermediaries and paying more attention to community values as well as exercising ethics of reciprocity in community-based ICT initiatives.
12	A Participatory Design Approach Based On The Use Of Scenarios For Improving Local Design Methods In Developing Countries Godjo Vd. (2015)	Benin	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale + Model Oluşturma	Tasarım yöntemlerini yereli anlayacak şekilde kullanma ve yerelin problemini çözme. Kullanım senaryosu yöntemini yerel tasarımcı diyalogunu sağlamak için kullanarak katılımcı süreçle tarım aleti tasarlayarak hasatı kolaylaştırmak	Önceki çalışmalar	Tasarım müdahalesi, model önerme, teknik problem çözme	In this article, we shall describe the development of scenarios in the specific context of tropical food processing equipment design in developing countries. As well as exploring this original field of application, this article raises fundamental questions about scenario use, taking us beyond the limited framework of the proposed application.
13	Participatory Design Methods When Working in Remote Locations: The Case of Red Puna in North West Argentina Murray vd. (2020) The Design Journal	Andean farmers in north-west Argentina	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	Ürün-servis-sistem tasarlayarak müdahale	Arjantin'in And dağları bölgesinde dağınık şekilde yaşayan küçük topluluklarla katılımcı tasarım çalışmaları yapıyor. Tasarım ekibi de farklı arka planlardan ve uzaktan geliyor. Katılımcı tasarım disiplinler ve uzak bağlamlarında nasıl işleyebilir sorusuna cevap anıyor. Bu bağlamın gelişimiyle ilgili Red Puna organizasyonu üniversite ile iletişime geçerek köylerde yer alacak, köylülerin zanaatlarını geliştirerek satabilecekleri bir atolye istiyor. Farklı ülke ve üniversitelerden bir araya gelen tasarımcı-araştırmacı grup da çeşitli katılımcı tasarım yöntemler ve çalışmaları uygulayarak hem ihtiyaçları hem köylüler için iyi yer ne demek	Yerel organizasyondan gelen istek	Tasarım müdahalesi, teknik problem çözme, katılımcı tasarım disiplini ve uzak bağlamlarında nasıl işleyebilir	This paper presents the findings from a series of design workshops carried out by an international and interdisciplinary team working with small communities of Andean farmers in north-west Argentina. The workshops sought to develop a vision for community buildings that were suitable for the particular needs and activities of the farmers, and to take that forward with collaborative drawing of the actual buildings. The initial request presented by Red Puna was whether the team could offer guidance on how to maximize/expand workshop space for the production and commercialization of their craft.
14	Socially Engaged Design: A Critical Discussion With Reference To An Egyptian Village Willis ve Elbana (2017) Design Philosophy Papers	Al Khawatra (Mısır'da bir köy)	Tasarım müdahalesi ve Problem çözme	-	Sahada zaman harcayarak durumu derinleme anladıkları sonra problem tanımlamak ve tasarım müdahalesi geliştirmek. <i>Socially engaged design</i> ne tasarlanırsa odaklı. Oysaki öncelikle bağlam anlaşılmalı. diyor ve problem tespiti egzersizleri üzerine ve yavaşta alma ilkesiyle alan daha iyi nasıl anlaşılabilir üzerine bir araştırma.	Saha çalışması	sahada zaman harcaması, problem tanımlama, tasarım müdahalesi	We argue for the necessity for designers to spend time gaining an understanding of the circumstances in which they seek to design and that bear upon the possibility of taking action. The aim is to contribute to more effective modes of socially engaged design by attempting to better understand its contexts and challenges
15	Vulnerable Children As Change-agents Within Their Communities Salvi (2017) The Design Journal	Katutura ve Otjomuse kasabaları, Namibia	Problem çözme ve tasarım müdahalesi	Yerelle tasarım yöntemleri öğretmek müdahale	Toplumsal sorunları tasarım düşüncesiyle çözmek. Çocuklara <i>design thinking</i> öğretiyor ki içinde yaşadıkları toplum sorunlarını çözebilecek yaratıcılık olsun.	Öğretilen tasarım yöntemleri aracılığıyla topluluk kendi problem tanımını yapacak	Tasarım müdahalesi, yerelle öğretme, toplumsal problem çözme	During four months of ethnographic and participatory research on field, I started to investigate how Design Thinking could empower and increase children's awareness towards local issues, in such a challenging and vulnerable context like Namibia. The educational approach I developed from my insights on field, aims at informing further studies and projects focused on turning children into community conscious change-agents seeking a brighter, more sustainable future for their communities.
16	Participatory Design With People With Disability Rural Cambodia: The Creativity Challenge Drain vd. (2018) The Design Journal	Kamboçya'da kırsal bir topluluk	Problem çözme ve tasarım müdahalesi	Yerelle tasarım yöntemleri öğretmek müdahale	Kırsadaki insanların kapasitesini artırarak katılımcı tasarım sürecine hazırlamak ve problemlerini yaratıcı olarak çözebilmelerini sağlamak. Gelişmekte olan ülkelerdeki topluluklar yaratıcı aktivitelerde bulunacak yeti ve özgüvende olmayabilir, bu nedenle <i>creative capacity building</i> çalışmalarıyla tasarımcı-topluluk arasındaki katılımcı tasarım süreci daha etkili hale getirmeyi hedefliyorlar. Kamboçya kırsalındaki engellilerle saha çalışması yapıyorlar.	Öğretilen tasarım yöntemleri aracılığıyla topluluk kendi problem tanımını yapacak	Tasarım müdahalesi, yerelle öğretme, katılımcı tasarım sürecine dış aktörleri katma çabası, toplumsal problem çözme, güçlendirme	This study investigates the use of participatory design, a collaborative design process, for the identification of challenges and design of solutions with a rural community of people with disability. It discusses the implementation of creative capacity building workshops, developed in Uganda, as a tool for improving the effectiveness of designer-community collaboration.
17	Involve Me And I'll Understand': Creative Capacity Building For Participatory Design With Rural Cambodian Farmers Drain vd. (2017) Codesign	Kamboçya'da kırsal bir topluluk	Problem çözme ve tasarım müdahalesi	Yerelle tasarım yöntemleri öğretmek müdahale + Model Oluşturma	Kırsadaki insanların kapasitesini artırarak katılımcı tasarım sürecine hazırlamak. Gelişmekte olan ülkelerdeki topluluklar yaratıcı aktivitelerde bulunacak yeti ve özgüvende olmayabilir, bu nedenle <i>creative capacity building</i> çalışmalarıyla tasarımcı-topluluk arasındaki katılımcı tasarım süreci daha etkili hale getirmeyi hedefliyorlar. case study kamboçya çiftçileri	Öğretilen tasarım yöntemleri aracılığıyla topluluk kendi problem tanımını yapacak	Tasarım müdahalesi, yerelle öğretme, katılımcı tasarım sürecine dış aktörleri katma çabası, toplumsal problem çözme, güçlendirme	This study focuses on enhancing PD collaboration through building the community members understanding and confidence in problem solving, creativity and design. It presents the design and implementation of a series of design-focused introductory workshops; termed creative capacity building (CCB; Taha 2011). It then discusses observations and conclusions from a pilot study with rural farmers in Takeo, Cambodia.

Çizelge A.1 (devam) : Tasarım-yerel ilişkisi yazın taraması tablosu.

	Künye	Yer	Yaklaşım	Alt başlık	Proje içeriği	Problem tanımının kaynağı	Etiketler	Alıntı
18	Empowering Marginalised Children In Developing Countries Through Participatory Design Processes Hussain (2010) Codesign	Kamboçya	Problem çözme ve tasarım müdahalesi	Yerelle tasarım yöntemleri öğretmek müdahale + Model Oluşturma	Marjinal kesimleri katılımcı süreçlere katarak problemlerini anlayarak tasarım müdahaleleri. Kamboçya'da engelli çocuklarla çalışıyor	Öğretilen tasarım yöntemleri aracılığıyla topluluk kendi problem tanımını yapacak	Tasarım müdahalesi, yerelle öğretme, katılımcı tasarım sürecine dış aktörleri katma çabası, toplumsal-teknik problem çözme, güçlendirme	In this paper, a theoretical platform for developing a design methodology for participatory design with underprivileged children in developing countries is presented. The framework consists of an explanation of psychological empowerment in the context of participatory design processes, a definition of participatory design with children, and a model distinguishing between different levels of user participation. Experiences and results from a case study conducted with children using prosthetic legs in Cambodia are described. The case study shows that through simple participatory techniques, children can give designers insight into their needs and desires.
19	New Product Development Through Design: The Case Of Craftswomen In Mardin Kaya (2015) Milli Folklor	Mardin	Problem çözme ve tasarım müdahalesi	Tasarıma ve öğretme aktivitelerinin birlikte yürütüldüğü müdahaleler + Model Oluşturma	Yerel üretimi devam ettirmek ve yapanlara gelir sağlamak için tasarım müdahalesi ile güncel markete açmak. Çalıştaylarla yerel aktörlere tasarım bilgisi öğretmek usrası oldukları el işi becerini güncel pazara uygun ürünler üretmek için kullanabilmeleri	?	Tasarım müdahalesi, güncel pazara açmak, yerel üretim devam ettirilmesi, yerelle öğretme, Tasarım müdahalesi, yöntem önerme, yerel ekonomik-sosyal kalkınması	Bu makale Türkiye'nin güneyinde yer alan Mardin şehrinde el sanatları icra eden kadın katılımcıların ürünlerinin uzman ürün tasarımı bilgisi ile desteklendiklerinde ürünlerde gerçekleşen değişimi incelemektedir. Araştırmanın sebebi ise katılımcıların artık ürünlerine yeni fikirler ekleyerek büyük şehirlerdeki çağdaş pazarlara ulaşmak istemeleridir. Bu amaçla tasarımcı (aynı zamanda makalenin yazarı) katılımcılara hazır tasarım fikirleri vermek yerine onların kendi kendilerine fikir üretmeyi öğrenmelerini hedeflemiştir. Bunun için katılımcılara Mardin'de iki çift çalıştay düzenlenmiştir.
20	Social Design As A Creative Device In Developing Countries Kang (2016) International Journal of Design	Kampong Chhnang handicraft community in Kamboçya	Problem çözme ve tasarım müdahalesi	Tasarıma ve öğretme aktivitelerinin birlikte yürütüldüğü müdahaleler + Model Oluşturma	Yereldeki seramik uygulamasındaki sorunların toplumsal tasarım çalışmalarıyla yerelle birlikte çözülmesi ve kalkındırma. Toplumsal tasarım yaklaşımını geliştirmek için ülkeler bağlamında kullanarak o bağlam için uluslararası kalkınma sağlama, tasarım kalkınma projelerinde ortaya çıkan sosyal kültürel sorunları çözmeye de aracı olabilir	Önceki çalışmalar ve saha çalışması	Tasarım müdahalesi, güncel pazara açmak, yerel üretim devam ettirilmesi, yerel ekonomik-sosyal kalkınma	This article presents social design as an alternative to designerly approaches in developing countries, based on a field study conducted to improve the ceramic production and trade of a handicraft community in Cambodia. The study points out that existing interventions tend to impose modernist approaches with technological fixes and have attitudes which reflect cultural imperialism, often resulting in weak continuity and the production of inequalities. Instead, the study demonstrates the ways in which social design practice can respond to the challenges of complex social problems, and to the discontinuity and cultural barriers that are often faced in the development context.
21	Dialogic Weaving: A Favorable Tension Between design And Craft Altay ve Öz (2019) Digital Creativity	Akyazı, Sapanca, Türkiye	Tasarım müdahalesi diğer yaklaşımlar	Yerel Uygulamadan Öğrenerek Müdahale	Yerel malzeme ve yapma yöntemlerini keşfedip, tasarıma-zanaat iş birliği kurarak hem tasarımı hem zanaata yeni yollar açma. Öğrenci-tasarımcının sepet ustalarnı düzenli ziyaret edip onlardan öğrenmesiyle birlikte farklı biçimleri ve üretim sınırlarını keşfetmeleri	-	Yerelden öğrenme, tasarımı dönüştürme, tasarım müdahalesi, yerel üretimi dönüştürme	The project proposes a mode of working and a spectrum of outcomes where the designer has a first-hand experience of production techniques, engages in a serious and continuous dialogue through making, and develops an intervention that also brings forth her own skill set (such as introducing digital manufacturing and structural variations), transforming the conventions and boundaries between established roles and manufacturing techniques. An experiment that resulted in a series of objects considering both the technologies of production and the input of the designer, this process not only increases the potentials that crafts hold for the field of design, but it also offers possibilities of collaboration and further articulation of the design act.
22	The Role Of Design In Discovering Speculative Futures Materials For Local Revaluation Coraglia ve De Giorgi (2019) The Design Journal	non-urban areas indigenous material culture	Tasarım müdahalesi diğer yaklaşımlar	Yerel Uygulamadan Öğrenerek Müdahale	Yerel malzeme ve yapma yöntemlerini keşfedip, tasarıma aktarımıyla geleceğin malzemeleri. Yerel maddi kültür, yapma metodları ve malzemeler tasarımcılar için yeni kaynakları ilhamı olabilir bu nedenle araştırmacı yapılmış projeleri inceleyerek bu iddiasını kanıtlamayı hedefliyor	-	Yerelden öğrenme, yöntem geliştirme, tasarım müdahalesi	Rediscovery, recycling, reusing and remaking of indigenous materials. This paper will analyse the role of design in the development future of strategies to re-evaluate non-urban areas through ind. materials
23	Decolonising design in peacebuilding contexts Escobar-Tello vd. (2021) Design Studies	indigenous peoples, Afrodescendants, peasants and excombatants living in northern Cauca, Colombia	Tasarım müdahalesi diğer yaklaşımlar	Yerelin Kendi Kendisini Dönüştürmesini Hedefleyen Müdahaleler	Bir seri katılımcı tasarımcı çalıştay ile, inter disiplinler bir ekip ile birlikte, uzun süren iş çatışmada geçiren bir bölgedeki yerlilere bencil gelecekle tahayyül edebilmelerini sağlama	-	Tasarım müdahalesi, yerelle çalıştay yapma	This paper explores how transdisciplinary design approaches can contribute to peacebuilding. Ways of decolonising workshops to create trust and ensure sensitizing, dialogic and meaningful experiences for participants, to enable them to envision interethnic and intercultural forms of being and becoming, are discussed. the project team developed design-led workshops that sought to foster the mutual sensitization and recognition of who the participants are, revealing their similarities and differences, paving the way for envisioning collective and inclusive territorial projects for well-being. By moving away from problem-solving approaches, the workshops facilitated a process of sensitization (Light, 2018) that allows participants to recognize and create alternative ways of imagining, being and becoming within their territories.

Çizelge A.1 (devam) : Tasarım-yerel ilişkisi yazın taraması tablosu.

	Künye	Yer	Yaklaşım	Alt başlık	Proje içeriği	Problem tanımının kaynağı	Etiketler	Alıntı
24	Can We Help As Designers To Build Relevant Spaces For Meaningful Dialogue Through Storytelling As A Tool For Local Empowerment? A Case Of Study In The Colombian Pacific Aristizabal (2019) The Design Journal	Kolombiya	Tasarım müdahalesi diğer yaklaşımlar	Yerelin Kendi Kendisini Dönüştürmesini Hedefleyen Müdahaleler	Aristizabal (2019) projesinde Kolombiyalı zanaatkarları temsil eden bir demekle çalışıyor. Bu derneğin amacı kılınan ya da yerinden edilmiş zanaatkarların ekonomik gelir sağlayacak alternatifler üretme. Zanaatkar topluluğu içerisinde bireylerin kişisel hikayelerini, dertlerini anlattığı hikaye anlatıcılığı çalışmaları düzenleyerek topluluk içerisindeki dayanışmayı artırmak ve bireylerin kendisini ifade etmesini sağlayarak kendisini ve topluluk algısını güçlendirmeyi (empower) hedefliyor	-	Tasarım müdahalesi, yerelle çalıştay yapma, güçlendirme	In this project, participate artisans linked to Artesanías de Colombia in Colombian Pacific Coast, who were given the opportunity to tell their stories and to sit down and talk. The most powerful element of the project was the impact that those stories had within each community and how personal experiences leapt into their common history. This experience allowed people to see the narrative and the power of personal stories, inside and outside the community that lives it and shares it, made possible to evidence the important responsibility and power that design interventions have in building a desirable future through human connection.
25	Inuit Vernacular Design As A Community Of Practice For Learning Reitan (2006) Codesign	Inuit komünitisi, Kuzey Alaska	Yerelden öğrenme	Yerel bir uygulamadan öğrenme	Alaska'da bir grubun kendi yaptıkları zanaat bunun yöresel tasarım olarak adlandırılması ve bu tasarımı nasıl öğrendiğine bakarak tasarım eğitimine katkı sağlama	-	Yerel pratikten öğrenme, tasarımı dönüştürme	A study was undertaken of how North Alaska Inuit (Eskimo) women learn design—based on observations, interviews with seamstresses, and authorial participation in designing and sewing in conformity with North Alaska Inuit tradition. Looking at design practice and learning in a context different from the conventional educational institutions can open new perspectives.
26	Material-aesthetic Collaborations: Making-with The Ecosystem Smitheram ve Joseph (2020) Codesign	Karekare, an ironsand beach, 40 km from Auckland on the west coast of the North Island of New Zealand.	Yerelden öğrenme	Yerel bir kavramdan öğrenme	Bir proje üzerinden süreç belli bir Māori bilgi ve bilme biçimini katarak üretme, birlikte üretme anlayışını çeşitlendirme	-	Yerel kavramdan öğrenme, yerel anlayışları yapma sürecine katma	This article reflects on the conceptual frameworks central to the project Phenomenal Dress and aspects of its methodological approach and realisation. Through a localised, practice-led process, informed by material thinking, posthuman theory from Māori perspectives and processes of 'making-with' we collaborated with the environment through relational entanglement. This process recognised dress as material-aesthetic activations, opening pathways towards co-emergent understanding. The methodology was grounded in an ontological shift away from human-centredness, focussing on matter as vital collaborator and place as habitat where interconnections between things could be explored and articulated.
27	Being Awake To Ma: Designing In Between-ness As A Way Of Becoming With Akama (2015) Codesign	-	Yerelden öğrenme	Yerel bir kavramdan öğrenme + İlke oluşturma	Batı dışı bir kavramla birlikte tasarım anlayışını çeşitlendirme	-	Yerel kavramdan öğrenme, tasarımı dönüştürme, ilkeler oluşturma	Co-designing is an activity based on emergence where constituents are mutually changing towards purposeful outcomes. Here, I draw on the Japanese philosophy of Ma as 'between-ness' to explore how we are transforming and becoming together among this heterogeneity.
28	The Collaborative Turn: Challenges And Limits On The Construction Of A Common Plan And On Autonomia In Design Noronha (2018) Strategic Design Research Journal	Maranhão, Brezilya	Yerelden öğrenme	Yerel bilgiyi sürece katabilme + Yöntem önerisi	Yerel aktörlerin eğitim katabileceği birlikte tasarım süreçleri oluşturmak	-	Birlikte tasarım sürecinde yerel-tasarım ilişkisi, yerel bilgiyi tasarım sürecine dahil etme, yöntem önerisi	Since we are all imprisoned in a dominant epistemology, and even when opportunities are created for subalterns to place themselves in the position "to speak", it is not possible, since we are subject to the epistemological limits that place us, with very little mobility, in specific social positions.
29	On The Role Of In-situ Making And Evaluation In Designing Across Cultures Wang (2019) Codesign	Henglin, a village of the Kam ethnic religion in China,	Yerelden öğrenme	Yerel bilgiyi sürece katabilme + Yöntem önerisi	Yerel kültürlerin ürün tasarım için önemli bir kaynak olduğunu düşünüyör ve bu nedenle tasarımcıların yerel kültürleri anlayabilmesi için yerel insanları tasarım fikir geliştirme süreci dahil etme ve onların bilgilerinin çıkarılabilme amacıyla rapid prototyping - in situ making	-	Yerel bilgiyi tasarım sürecine dahil etme, yöntem önerisi	cultural product design: methods for visiting designers to quickly immerse themselves in local culture and appropriately exchange design culture with locals through making.
30	A Respectful Design Framework. Incorporating Indigenous Knowledge In The Design Process Reistma vd. (2019) The Design Journal	Sarawak and Long Lamai community, Malaysia	Yerelden öğrenme	Yerel bilgiyi sürece katabilme + İlke oluşturma	Yerel bilginin katabileceği birlikte tasarım süreçleri oluşturmak Teknoloji ve yerel yapma bilgisini birleştiren birlikte tasarılma çalışmaları	-	Yerel bilgiyi tasarım sürecine dahil etme, ilkeler oluşturma	The aim of this research was to explore the dynamics of a respectful design space in cocreative and co-reflective encounters with indigenous communities in which indigenous knowledge is assured a central position. Central in our approach is Sheehan's respectful design, which ensures a central place for indigenous knowledge in the design process. However, Sheehan's approach does not state in pragmatic terms how such a design approach can be achieved. Some of the co-design processes we engaged in led to respectful design spaces, others did not. This helped us to identify patterns of dynamics that are essential for respectful design. At the core of our findings lies the observation that in order to reach a respectful design space, in which indigenous knowledge is embedded, a shared dialogical space between community and designer is essential.

ÖZGEÇMİŞ

Ad-Soyad : Gizem Öz

ÖĞRENİM DURUMU:

- **Lisans** : 2011, Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Endüstriyel Tasarım Bölümü
- **Yüksek lisans** : 2015, İstanbul Teknik Üniversitesi, Endüstriyel Tasarım Anabilim Dalı, Endüstriyel Tasarım Programı

MESLEKİ DENEYİM VE ÖDÜLLER:

- 2011-2014 yılları arasında çeşitli kurumlarda tasarımcı olarak çalıştı.
- 2015 yılında yüksek lisans çalışmalarını tamamladı.
- 2014 yılından beri İstanbul Bilgi Üniversitesi Endüstriyel Tasarım Bölümü'nde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.

DOKTORA TEZİNDEN TÜRETİLEN YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- **Öz, G.** ve Timur, Ş. (accepted, preproduction). Issues of Power and Representation in/of the Local Context: The Role of Self-Reflexivity and Positionality in Design Research, *The Design Journal*.
- **Öz, G.** ve Timur, Ş. (under review). The Infrastructure of a Local Weaving Practice: Sociality, Interdependence and Participation, *Design and Culture*.
- **Öz, G.** ve Timur, Ş. (2021). Apprenticeship Type Learning in the Local: Insights from a Cooperative Weaving Practice for Design Education. *11th Senses and Sensibility 2021: Designing Next Genera[c]tions*. December, 2021
- **Öz, G.,** ve Ateş Akdeniz, A. (2019). Project Kapıdağ: Locality of Production: A Case of Research for Social Design in Complex Collaboration. *Conference Proceedings of the Academy for Design Innovation Management*, 2(1), 1680–1688. <https://doi.org/10.33114/adim.2019.c16.112>

DİĞER YAYINLAR, SUNUMLAR VE PATENTLER:

- Horsanalı, N., Altay, C. ve **Öz, G.** (2021). Situated Products: Making Do in the Public Spaces of Istanbul, *Design and Culture*, 13(2), 185-208, DOI: 10.1080/17547075.2021.1921460
- Altay, C., ve **Öz, G.** (2019). Dialogic weaving: A favorable tension between design and craft. *Digital Creativity*, 30(1), 39-55. doi:10.1080/14626268.2019.1574835
- Horsanalı, N., Altay, C. ve **Öz, G.** (2019). 'Halletmek': An Inventory of Everyday Design and Production. *International Association of Societies of Design Research (IASDR) Conference: Design Revolutions*. Manchester.
- Altay, C. ve **Öz, G.** (2018). One Over, One Under: A Dialogue Between Design and Craft. *Proceedings of DRS 2018: Catalyst* (1596-1609). Limerick: Design Research Society.
- **Öz, G.** ve Er, Ö. (2016). Design Management from the Perspective of Labor: Working Conditions of Industrial Designers in Turkey. *The 20th dmi: Academic Design Management Conference Proceedings* (2177-2198). Boston: Design Management Institute
- Altunbozar, F, Altay. C ve **Öz, G.** (2017). Heteronormatif Nesneler Diyarından Kaçış: Kuirleşen Ürünler ve Tasarımın Sınırşımı. *UTAK 2016 Bildiri Kitabı* (661-680). Ankara: Middle East Technical University.
- Horsanalı, N., Altay. C. ve **Öz, G.** (2018). Halletmek: Gündelik Hayattan Bir Tasarım-Üretim Envanteri. *UTAK 2018 Bildiri Kitabı* (629-643). Ankara: Middle East Technical University.
- **Öz, G.** ve Er, Ö. (2017). Hikayeler İş Başında: Türkiye’de Firma İçi Çalışan Endüstriyel Tasarımcıların Çalışma Koşulları Üzerine Bir İnceleme. *UTAK 2016 Bildiri Kitabı* (37-54). Ankara: Middle East Technical University.